

Limba ROMÂNĂ

ISSN 0235—7069

1992, ANUL II

CHIȘINĂU

PR

2~3

LIMBA ROMÂNĂ
 Revistă trimestrială
 editată de
MINISTERUL
ȘTIINȚEI
ȘI
INVATĂMINTULUI
AL
REPUBLICII MOLDOVA
 cu concursul
SOCIEȚĂȚII
LIMBA NOASTRĂ
CEA
ROMÂNĂ

Aprilie — septembrie 1992, 2—3 (6—7)

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef

Ion DUMENIU

Redactor-șef adjunct
 Alexandru BANTOS
 Secretar de redacție
 Leo BORDEIANU

Ion CIOCANU

Ion CONTEȘCU

Emil MÎNDICANU

CONSILIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU

Pavel BALMUŞ

Silviu BEREJAN

Mihai CIMPOI

Anatol CIOBANU

Eugen COSERIU (Tübingen)

Ion COTEANU (București)

Nicolae DABIJA

Traian DIACONEȘCU (Iași)

Mihai DRĂGAN (Iași)

Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)

Ion IACHIM

Dumitru IRIMIA (Iași)

Emilia MARIN

Nicolae MÂTCĂȘ

Ion MELNICIUC

Ilie POPESCU (Cernăuți)

Stanislav SEMCINSKI (Kiev)

Constantin TĂNASE

Grigore VIERU

SUMAR

Cuvînt înainte

3

TRECUTUL PREZENT

Onisifor GHIBU. Datoria învățătorilor moldoveni

4

PRO DIDACTICA

Maria PRODAN. Analiză sau comentariu literar?

5

Analize și interpretări

Valentina CRĂCIUN. Negrul în poezia lui Vasile Alecsandri

9

Romel MOGA. Mihail Sadoveanu: Baltagul

18

Conspect

Emilia MARIN. Comedia O scrisoare pierdută

24

Gheorghe EȘANU. Poetul pătimirii noastre

27

Experiență

Ion GĂLUȘCA. Cuvinte și culori

31

Calendar

Școală și cultură românească (1507—1907).

32

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Ioan SLAVICI (5); Mihail KOGALNICEANU (16); Onisifor GHIBU (24, 157); Vicențiu BABEŞ (27); George BARIȚIU (42); Mihai EMINESCU (99); Nicolae IORGA (139); I. CODRU-DRĂGUȘANU (153); Teofil IONCU (185); Simion BÂRNUTIU (206)

ANTOLOGIA «L.R.»

Mihai EMINESCU (17); Octavian GOGA (30); Nicolae IORGA (59); Nichifor CRAINIC (87); Tudor ARGHEZI (150); Alexandra Sever POP (186); Petre GHELMEZ (201); D. IOV (212)

INTERIORUL UNUI POEM

Leonida MANIU. Sacralizarea datoriei față de neam. Considerații pe marginea poeziei **Apostolul** de Octavian Goga

36

Monica ILADE-COSTEA. Izvorul nopții, de Lucian Blaga

43

Timotei ROSCA. George Coșbuc: Moartea lui Fulger

49

Ana BANTOS. Liviu Damian: Cavaleria de Lăpușna

55

LABORATOR

Ion CIOCANU. Descendent din baladă

61

EMINESCIANA

George USCĂTESCU. Actualitatea lui Eminescu

67

Analize și interpretări	
Alain GUILLERMOU. Doina	
76	
Mihai DRĂGAN. Peste virfuri	
80	
Ion NUȚĂ. Eminescu, erou de român. Însemnări despre Mite și Bălăuca	
84	
PERMANENȚA CLASICILOR	
Mircea BERTEA. Geneza și structurile operei lui Ion Creangă	
88	
PROFILURI	
Mircea CENUȘĂ. Cel dintii profesor de limba română în Bucovina	
91	
Alexandru GROMOV. Un tributar al cuvântului	
97	
RESTITUTIO	
Eveniment științific semnificativ. Colocviul omagial internațional «Eugen Coșeriu, un mare lingvist contemporan», Iași, 13–17 aprilie 1992	
100	
RAPORTUL Comisiei instituite de Senat pentru conferirea titlului de DOCTOR HONORIS CAUSA al Universității «Al. I. Cuza» domnului Profesor EUGEN COȘERIU de la Universitatea din Tübingen (Germania)	
101	
Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCĂȘ. Eugen Coșeriu în interpretarea unor lingviști sovietici	
108	
CONGRÈSE. CONFERINȚE. SEMINARIE	
Rezoluția Conferinței științifico-practice internaționale cu tema «Locul și rolul terminologiei științifice în disciplinele școlare»	
115	
CONTEXTE	
Petru URSACHE. Unitatea stilistică a culturii române	
118	
OPINII ȘI ATITUDINI	
«Limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură...», Interviu cu Silviu BEREJAN	
123	
Mihail BRUHIS. Încă o dată despre rusificare și românizare	
128	
Constantin OLTEANU. Certificate medicale pentru dragostea de limbă	
137	
RECTIFICĂRI	
Paul GOMA. O reabilitare și o aniversare	
140	
OBÎRȘII	
Ion CONTEȘCU. De ce moldovenii sunt români (III)	
143	

SUMAR	
George RUSNAC. Reconsiderări etimologice	
146	
DIN SCRIPTURILE ROMÂNE	
Corneliu DIMITRIU. Frumusețea și înțelepciunea limbii noastre vechi	
151	
GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE	
Dorin N. URITESCU. Flagrant delict... ortografic (II)	
153	
Emilia OGLINDĂ. Expresivitate și corectitudine la utilizarea supinului (predicat verbal simplu și component al predicatului verbal compus)	
157	
CUM VORBIM, CUM SCRIM	
Ion DUMENIUK. Atenție la accent!	
162	
Irina CONDREA. False acorduri	
165	
Anton COMERZAN. Corida cu plăvani	
167	
Vasile LEVITCHI. Greșeli de exprimare utilizate ca figuri de stil	
169	
Slavian GUTU. Cîteva precizări terminologice	
172	
Infern terminologic	
Alexandru GROMOV. Verba manent!	
175	
În grădina limbii noastre	
Alexandru ALICI. Ireditism	
177	
ONOMASTICĂ	
Albina DUMBRAVEANU. Erori la scrierea numelor de familie	
178	
Petru ZUGUN. Toponimicele de origine românească	
180	
Anatol EREMIA. Graiul pămîntului	
183	
CONFLUENTE	
Traian DIACONEȘCU. B. P. Hasdeu și poezia din exil a lui Ovidiu	
186	
CREANGĂ DE AUR	
Stelian DUMISTRĂCEL. Nume populare ale lunilor anului (aprilie – septembrie)	
189	
VIN DIN MUNTII LATINIEI	
Maxime și cugetări. Comentariu: Anatol CIOBANU	
203	
VIATA CĂRȚILOR	
Ion CIOCANU. Titu Maiorescu: Critice	
207	
Ion IACHIM. Eugen St. Holban: Basarabia românească	
211	
CUVINTE ÎNCRUCIȘATE	
Andrei CAȘENCU. Vorba românlui...	
213	

Dragi cititori,

precum a fost deja anunțat, numărul de față al revistei cuprinde studii, note, informații imperios necesare școlii românești de la noi, antrenată în procesul de recuperare a valorilor naționale pierdute în lunga perioadă de întunecare proletcultistă și de expansiune și dominație colonială a limbii și culturii ruse. Or, reintegrarea noastră în spiritualitatea românească, fie în materie de filologie, fie în cea de istorie a neamului sau a culturii în genere, rămîne a fi și de acum înainte unul dintre obiectivele majore ale revistei pe care o aveți în față.

Poziția noastră e cu atît mai justificată cu cît deruata și dezinformarea în această problemă continuă, mișcarea de eliberare națională fiind identificată cu naționalism, național-socialism, șovinism etc.

Selectînd materiale pentru rubricile PRO DIDAC-

CUVÎNT ÎNAINTE

TICA, INTERIORUL UNUI POEM, LABORATOR, CONSPECT s.a., am fost mereu cu gîndul la sutele și miile de profesori, licenți, studenți pe care editurile întîrzie să-i asigure cu literatură didactică în volumul necesar procesului de instruire. Ca să nu mai vorbim de lipsa aproape totală a mijloacelor pentru autoinstruire.

Am încercat, aşa precum se vede lesne și din SUMAR, să facem un număr de revistă CU SUSTINEREA ȘI PENTRU NECESSITĂTILE STRINGENTE ALE CITITORILOR, pe care ii anunțăm că, prin bunăvoiețea Ministerului Științei și Învățămîntului, abonamentul pentru «Limba Română» pe a.c. e valabil fără vreo plată suplimentară. Pentru 1993 însă, din motive știute de toți, se preconizează mărirea prețului unui abonament pînă la 30 rub. Sperăm totuși că această majorare n-o să vă împiedice să fiți în continuare printre cititorii noștri fideli și doriți.

Colegiul de redacție

Onisifor GHIBU

DATORIA ÎNVĂȚĂTORILOR MOLDOVENI

Un mare învățat al lumii a zis odată: dați-mi pe cîțiva ani școalele în mînă și eu voi reforma omenirea.

În adevăr, mare e puterea luminii și mare e puterea intunerericului!

Ce-a dat intunerericul, ne-o arată Rusia de astăzi; ce-a dat lumina, o vedem în țările din Apusul Europei.

Basarabia pînă acum n-a avut școli și astfel e firesc să întinim aici grozavul intunereric ale cărui roade le simțim zilnic.

Da, Basarabia n-a avut școli, cel puțin moldovenii nu! Căci școala străină de pînă acum n-a fost un lăcaș de lumină; din ea s-a răspîndit numai intunereric. Și învățătorii n-au fost luminători ai poporului, ci niște slujbași, care trebuiau să împlinească poruncile unor stăpini fără durere pentru popor. Dacă ei ar fi putut fi ceea ce ar fi trebuit, astăzi alta ar fi infățișarea Basarabiei.

Dar să nu mai învinuim trecutul, ci să ne gîndim la viitor.

Învățătorii moldoveni pot schimba în cîțiva ani fața Basarabiei. În mîna lor e viitorul poporului românesc de aici și dacă ei vor înțelege aceasta, pe urma lor va răsări cea mai fericită stare de lucruri.

Mai întii de toate, ei trebuie adică să-și dea seama că moldovenii, pe care sănt chemați să-i ducă la o viață mai bună, fac parte dintr-un anumit popor, de care pînă acum au fost multă vrème despărțiti, și cu care de aici încolo trebuie să aibă aceeași soartă. Dacă învățătorii vor înțelege acest lucru, ei vor fi pe calea cea bună —

TRECUTUL PREZENT

și nici o greutate mare nu vor întîmpina.

Dar îl vor putea înțelege ei oare? Intunerericul rusesc nu le-a stricat cu totul sufletul, nu i-a îndepărtat cu totul de popor? Dureroasa întîmplare de la congresul învățătorilor din aprilie 1917, cînd învățătorii au strigat zgomotos că ei nu-s Români, a fost oare numai trecătoare, și ei au apucat de atunci pe calea cea bună?

Spre cîinstea învățătorilor moldoveni, trebuie să spunem că singele românesc din vinele lor nu s-a făcut apă. Ei au rătăcit multă vreme, dar cînd au zărit lumina, au alergat spre ea. Cursurile de învățători ținute astăvară și astă-toamnă i-au adus pe cei mai mulți la calea adevărului și i-au pus în legătură strînsă cu poporul.

Ba mai mult: în lunile din urmă, cînd dușmanii neamului nostru au tulburat cu fel de fel de minciuni mintile bieților țărani moldoveni, întărindu-i împotriva românilor, o mulțime de învățători au avut să îndure chiar mucenicie pentru credința lor națională.

Slavă vouă, mucenici ai ideii naționale! Voi sănăti cea mai bună sămînătă a unui viitor mai fericit!

Și iată acum, că după ce cîtăva vreme au început a lumeni poporul în școala națională, cu alfabetul latinesc și cu limba poporului, ei găsesc momentul sosit ca să pornească pe față la lupta sfîntă pentru unirea neamului. Începutul îl fac învățătorii din ținutul Chișinăului. Ei vin cu o declaratie publică prin care-și arată înaintea lumii credința că Basarabia trebuie să se unească cu celealte țări românești într-o Românie nouă a tuturor Românilor.

E un lucru atât de mare și de frumos acesta din partea în-

vătătorilor, încit cu toții trebuie să ne închinăm înaintea lui.

Da, învățătorul moldovean își dă seama de însemnatatea vremilor de acum și-și înțelege datoria. Cu astfel de învățători poporul nostru își va avea, în curînd, soarta pe care o merită.

Înainte cu Dumnezeu, iubiți frați, luminători ai unui norod blind și bun, dar intunecat pînă acum din pricina străinilor, dușmani ai ființei noastre. Muncă voastră însuflată va da cele mai bogate roade și numele vostru va fi înscris cu litere de aur în istoria întregului neam românesc.

(«România nouă», Chișinău,
2.II.1918, nr. 12)

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Nu se cere pentru ca să fii bun învățător, decît puțină dar temeinică știință, bunul-simț comun și destulă iubire către popor, căci iubirea, cînd e vorba de alții, e un învățător atât de bun ca nevoie, cînd e vorba de tine însuți.

Ioan SLAVICI

Prof. Maria PRODAN
Școala medie incompletă
Cojușna

ANALIZĂ SAU COMENTARIU LITERAR?

Pînă nu demult, în cadrul lecțiilor de literatură o atenție sporită, exagerată chiar, se acorda analizei literare a operei.

Ca și multe alte manifestări ale pedagogiei autoritare, această formă de intuire a operei literare căpăta deseori contururi imprumutate din teatrul absurdului.

Avînd drept obiectiv al instruirii înarmarea elevilor cu cunoștințe trainice în domeniul literaturii, eram puși de circumstanțe să-i ratăm realizarea de la bun început. Pentru că e imposibil să atingi un atare scop într-o clasă obișnuită, fără o studiere aprofundată, fără profil umanistic, fără o selectare minuțioasă a elevilor, cum se procedează în cazul completării claselor de gimnaziu sau de liceu. Desigur, nu toți elevii școlii de cultură generală constituie o masă mediocru, anemică, ce nu e în stare să judece, să lucreze creator, dar cei 6—8 elevi din clasă care salvaau situația în astfel de cazuri nu ne permit să absolutizăm. Deoarece toți erau obligați să susțină examene de absolvire, ba să aibă și compunerii ce prevedeau analiza literară a unei opere, toți erau datori să scrie, fapt care ne-a făcut să considerăm analiza literară

drept scop al studierii literaturii în școală și nu un mijloc pentru educația estetică, literară a elevilor, nu o cale de creștere a cititorului pasionat.

Au fost editate o serie de culegeri cu analize-modele, pe care noi le studiam cu creionul în mînă, invățîndu-le pe de rost și străduindu-ne să le reproducem a doua zi la lecție în fața elevilor, fără a încălca succesiunea strictă a etapelor de analiză.

Vorbeam despre cărți, personaje, elevii ascultau, conspectau, unii mai sirguincios, alții mai puțin, noi fiind absolut siguri că o operă de dimensiuni mari, pe care nu am izbutit să-o citim în clasă împreună cu elevii, a fost studiată independent de cel mult jumătate din ei, ceilalți devenind spectatori pasivi.

Elevii care intenționau să dea admiterea la vreo instituție de invățămînt superior, copiau din timp zeci de compuneri, o parte își pregăteau și încălcau de «monografii» autohtone treceau prin moștenire de la o promoție la alta.

Veți spune că exagerez, că astfel procedau numai elevii slabî. Dar nu e aşa. Cîțiva ani în urmă, controlind lucrările absolvenților din raion, candidați la medalia de aur, am descoperit două lucrări absolut identice, care aparțineau unor elevi din clase diferite și cu profesori diferiți.

Dacă ar fi fost pusă sarcina de a face un comentariu literar, atunci lucrările nu ar fi coincis, cel puțin după modul de exprimare, căci fiecare elev este o individualitate și fiecare posedă un anumit mod de gîndire, de exprimare, de interpretare și de înțelegere a textului citit.

Căci ce ar însemna un comentariu?

Dicționarul ne explică:
Comentariu — «1. Explica-

re, apreciere, comentare (în spirit critic) a unei probleme, a unui eveniment etc.; răstălmăcire.

2. Explicare a unei opere literare, istorice etc., făcută adesea prin note marginale; interpretare».

Școala medie nu și-a pus niciodată scopul de a forma specialiști. Or, analiza literară ține de competența unui specialist, iar comentariul literar trebuie să-l facă fiecare absolvent.

Dar fără a face lectură nu prea ai ce comenta. Nu admit în nici un caz că noi nu înțelegeam, subestimam ori neglijam importanța lecturii. Si le ceream elevilor să citească. Dar rezultatele erau minimale. Aceeași lucru se întimpla și la facultate. Studenții nu erau puși în situația de a citi în mod obligatoriu opera literară. Cei conștiințioși lucrau în sala de lectură, studiau diferite izvoare critice, ignorînd romanul sau poemul nu din rea-voință, ci în virtutea circumstanțelor. Lectorul le cerea să facă analiză literară, să jongleze cu diferite citate și opinii străine, să-și demonstreze elocvență repetind papagalicește spusele unor somități îndoieelnice. Nu erau solicitate logica și judecata, ci doar memoria vizuală și cea auditivă. Si doar părerea proprie nu interesa (cu mici dar mult prea scumpe excepții) pe nimeni, sau cel puțin se crea aparență că nu prezintă interes. Iar această părere putea să apară numai la o lectură atentă a operei. Nu ne-a interzis nimeni să citim, dar nici nu ne-a stimulat. Lectorul se temea să-ți propună să faci o interpretare trecută prin propriul unghi de vedere, căci risca să audă un răspuns inconvenabil. De exemplu, că I. Racul n-are dreptate cînd îl critică pe Ion Druță pentru episodul cu mormanele de porumbi putrezită de la Păminteni, acaparate

de stat în timp ce lumea murea de foame.

Nu era exclus nici cazul cind și un elev ar fi putut să-mi răspunde pe neașteptate la tentativa mea de a implantă opinia oficială: «Dar dacă scriitorul a văzut cu ochii lui aceste lucruri și de aceea le-a descris? Dacă acest pasaj nu e inventat, ci e purul adevăr?» Nu știu ce i-aș fi răspuns. Poate l-aș fi sfătuit să nu se abată de la temă, ori poate să mai citească o dată ce e scris în manual, ori poate i-aș fi fluturat minioasă pe sub nas «monografie»: «Literatura și viața poporului?» «Norocul» meu e că nu aveam loc în școală și «norocul» nostru e că «Povara bunății noastre» nu avea loc în programă.

În prezent 70—80 la sută din discipoli sunt contaminați de morbul indiferenței față de lectură.

Comentariul literar trebuie să devină o placere artistică, un mijloc de formare și de rafinare a gustului pentru lectură. Întocmirea independentă a comentariului literar după lectura independentă a operei ar fi un remediu și o ieșire din situație, dar nu un panaceu.

Însă cel puțin elevul dotat, elevul deștept, va fi cointeresat să găsească argumente, dovezi în favoarea opiniei sale, cercetând minuțios textul, selectând fapte, pasaje pentru a-și susține opinia.

Este justificată și binevenită apariția termenului de comentariu literar în manualul de literatură română pentru clasa a IX-a, autor Vlad Pîslaru. Păcat numai că la Chișinău a apărut în anul 1990, în timp ce manualul de literatură română pentru clasa a IX-a (autori D. Andronache, Vl. Gheorghiu, N. Manolescu, N. I. Nicolae, C. Otobâcă) editat la București constata încă în 1977: «Analiza operei literare nu mai este concepută ca o in-

terpretare complexă, realizată după un anumit tipic, începînd cu istoricul scrierii și încheindu-se cu particularitățile stilului, ci ca un comentariu accesibil, făcut din unghiul de vedere al receptării mesajului operei respective. Comentariile sint însoțite, de regulă, de întrebări ce solicită atenția asupra unor aspecte esențiale, pentru a-i obișnui pe elevi să desprindă singuri semnificațiile unui text literar, să le argumenteze cu exemple din opere, să-și exprime propria judecată și atitudine în legătură cu înțelesul moral și estetic al faptelor de viață reflectate de literatură.

Comentariul operelor literare se deosebește deci de analizele tradiționale, de obicei greoaie, în care ideile valoroase și utile trebuiau să răzbătă prin numeroase straturi de informații cu valori inegale. Am considerat că acest tip de analiză, preponderent didactic, nu concorda cu modul real al cititorului de a se apropia de scrierile literare și de a le recepta și înțelege mesajul.

Socotind că sistemul de predare tradițional nu poate satisface, în condiții optime, decit anumite cerințe ale predării literaturii (în special pe acelea de a transmite informații precise), autorii manualului sugerează conlucrarea căt mai largă cu elevii, îndeosebi în comentarea textului literar».

De reținut că noțiunea de comentariu literar ca modalitate fundamentală de studiere a literaturii într-o vizină modernă, de natură să angajeze mai mult elevii în actul lecturii, al discuției asupra operelor, nu exclude analiza literară. Ceea ce trebuie să-și propună școala însă prin comentariul de text este să ofere elevilor o metodă de lucru cu textul literar care să-i ducă la înțelegerea operelor literare citite, nu numai să le sus-

cite interesul, dar și să-i facă să savureze cele citite, să găsească în lectură o motivație intelucidală, artistică și afectivă. Dar iată încă o definire a comentariului literar: «...O metodă de lucru cu textul literar, prin care elevii, sub îndrumarea profesorului, sănt ajutați să descopere universul de gînduri și de sentimente al unei opere, lumea creată de scriitor, să înțeleagă, să adopte față de ea o poziție critică, să stabilească o puncte între modul lor de a gîndi și de a simți și cel oferit de opera, care să ducă la imbogătirea cunoașterii și experienței de viață, la innobilarea sufletească și la formarea caracterului elevului.

Spre deosebire de analiza literară, comentariul literar determină o relație mai directă a elevului cu textul — cerință primordială a educației literare, — are un caracter formativ mai pronunțat, deși se aplică pe zone și secvențe ale operei, în comparație cu analiza literară, care privește opera în ansamblu». (După **Comunicări și referate metodico-științifice. Su-**
ceava, 1980)

Tinând cont de vîrstă elevilor, de nivelul de pregătire al clasei, un comentariu literar prevede:

1. O informație mai mult sau mai puțin dezvoltată asupra scriitorului, o prezentare la nivelul de înțelegere al elevilor a personalității lui.

2. Încadrarea fragmentului în opera respectivă sau a operei în activitatea literară a scriitorului, în climatul literar, cultural și spiritual al epocii, în curentele, direcțiile și tendințele de dezvoltare ale literaturii.

3. Lectura integrală ori selecțivă a operei în clasă, obligatorie pentru clasele primare și cele medii. Odată cu lectura textului se explică sensul cu-

vintelor necunoscute, se pot face exerciții de dezvoltare a vocabularului elevilor.

4. Reproducerea înțelesului celor citite, în amănunt sau pe momente principale, fără a reduce comentariul literar la povestirea conținutului. Simpla relatare a faptelor descrise de autor este doar o premisă a comentariului literar. Discuția cu elevii, bine dirijată, trebuie să ducă la descoperirea semnificațiilor operei, a mesajului artistic, la sesizarea valorilor artistice. Cele mai indicate metode în astfel de momente ale lecției sunt metodele euristică.

5. Sistemul de întrebări și răspunsuri își extinde aria și viziază succint: genul operei, specia, structura, titlul, modurile de expunere, personajele, conflictele, analogiile, comparațiile, imaginile artistice, limbajul poetic.

6. Impresiile originale, atitudinea personală, evaluarea proprie a lucrării în contextul epocii. Elevii pot fi provocati și atrași în discuție prin diversitatea de întrebări și teme de tipul: explică, argumentează, motivează de ce, cum, observă, sintetizează, expune pe scurt înțelesul, disociază, compară, rezumă, analizează... Adică are loc procesul «explicării textului» (termen folosit în școala franceză pentru ceea ce este comentariul literar la noi).

Comentariul necesită clasificări, de vreme ce distingem comentariul unui fragment, al unei lucrări integrale, al activității literare a unui scriitor.

Din punctul de vedere al «paternității», comentariul literar poate fi alcătuit în mod independent de către elev (eventual la lecția-colocviu), altă dată la întocmirea lui își dă concursul întreaga clasă (astfel de elemente întâlnim în cadrul lecției-dispută și nu numai), comentariul literar poate fi pre-

zentat de către profesor (la lecția-prelegere ori în etapa de consolidare a cunoștințelor, cind sunt generalizate opiniile expuse pe parcurs).

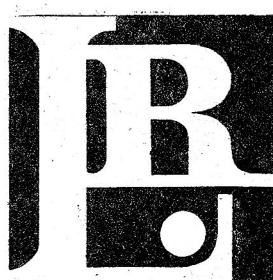
Esențial în orișice caz este că pentru a izbuti în procesul de elaborare a unui comentariu literar, elevul trebuie să citească opera și să posede un limbaj elevat. Rămîne să precizăm că elevul trebuie să citească fără a fi forțat, să-și cizeleze zi de zi mijloacele de exprimare, profesorul avind datoria să-i trezească interesul pentru lectură, să-l facă să citească din plăcere, nu din frică ori din constringere.

Prof. Valentina CRACIUN
Lipcani

N E G R U L ÎN POEZIA LUI VASILE ALECSANDRI

Studiind creația lui Vasile Alecsandri, precum și o seamă de lucrări științifice referitoare la ea, am găsit culoarea printre cele mai eficiente instrumente de zugrăvire a omului și a naturii. După frecvență și amplitudine semantică se remarcă în chip deosebit negrul. Întii de toate — sub forma substantivelor. Acestea predomină, de fapt, la toate culorile. Datorită multitudinii de sensuri pe care le pot exprima, substantivele nu sunt numai cele «mai negre», dar și cele mai plastice, mai naturale «vopsele». În dicționarul «negru» se intersectează mai multe microvocabulare: păsările (cioara, uliu, corbul), animalele și tîrtoarele (lupul, șarpele), fructele și poamele (porumbica, mura), fenomenele naturii (furtuna, uraganul) și cele optice (noaptea, umbra), personaje fantastice (Satan, Zburătorul), omul (moarte, mormânt), relieful (prăpastie, hău) etc.

Un rol deosebit pe paleta neagră a lui Alecsandri îl au construcțiile comparative, ce evoluează pe alocuri în metafore cromatice: ca un graur, ca un nor, ca mura etc. Le întîl-

nim mai des în poeziile de inspirație folclorică.

Un **negrul** expresiv, și mai ales dinamic, ni-l dăruiește verbul. El certifică îndeosebi gradată intensitatea culorii și metamorfozele ei: **piere din lumină, se înnegrește** etc. Deși static, substantivul sugerează uneori un dinamism mai puternic chiar decât acela al verbului. E vorba în primul rînd de numirile fenomenelor naturii (uragan, furtună).

Negrul e culoarea cea mai sensibilă la o cît de mică vibrație sau metamorfoză sufletească. E cel mai puternic «radar» cromatic ce recepționează cele mai mici unde ale radiației psihice. Negrul alecsandrian e o culoare-simbol, cu nenumărate semnificații în context. Determinată în mare măsură de moartea Elenei Negri, culoarea dată e semnul de doliu al poetului. Întreaga paletă cromatică a ciclului **Lăcrimioare** e condiționată de irecuperabilă pierdere.

Albul și negrul constituie cele două nimburile care individualizează sufletul personajului literar. Renunțarea la nimbul religios (cercul de lumină) și pictarea lui cu flori, păsări, stele reliefazează marea dragoste a bardului de la Mircești pentru natură, devotamentul lui față de aceea care l-a creat. Impresionează totala coincidență cromatică și psihologică dintre nimbi și purtătorul lui. Chipul ginggaș și alb al Liei e împodobit cu o cunună din ginge și albe flori. Ucigașul Grui-Singer are nimbul pictat cu ulii, corbi și vulturi — toate păsări răpitoare. Am mai reținut un fapt. Pictând un portret negativ, Alecsandri mărește intensitatea culorii negre nu la imaginea propriu-zisă a personajului, ci la nimbul lui. Fîind accentul cromatic al por-

tretului, el se transformă și în accent moral:

PRO DIDACTICA

«Dar vulturii, și ulii,
și buhnele, și corbii...
Ei zboară pretutindeni
alăture, — mpreună,
Formîndu-i pe sub nouri
cu zborul o cunună...»
(Grui-Singer)

În afară de nimbi, portretul alecsandrian mai are un semn cromatic și psihologic: mormântul. Dan, întruchiparea vieții nobile a unui fecior credincios tării, dorește:

«Mormîntul meu să fie
curat și alb ca mine.»
(Dan, căpitan de plai)

Grui-Singer nici măcar morînt nu va avea. Atât de mare e păcatul său, că nici pămîntul nu-l primește, iar victimele îl blestemă: «A ta cenușă piără în vînt și neagră fie!»

Într-un portret negativ culoarea e un detaliu mai mult moral decât fizic. Autorul zugrăvește cu negru fapta, gîndul. Chiar și atunci când descrie exteriorul, poetul alege detalii ce evidențiază calitățile sufletești ale personajului: Singer are «frunte pîrlită, nesenină». Dar să coborîm mai adînc. Comparînd nuanțele cromatice ale fizicului cu cele ale sufletului, descoperim — ca și la nimbi — o intensitate mai pronunțată la ultimele:

«Pleșuv, pe a lui frunte
pîrlită, nesenină,
Trec nori de gînduri negri
sub care se înclină...»
(Grui-Singer)

De aici concluzia: culoarea în portretul negativ «pictează» mai mult sufletul decât exteriorul personajului.

Ar fi greșit a spune că aceas-

tă culoare e totalmente negativă. Cu ea Alecsandri «vopsește» o rasă de oameni:

«Au văzut în răpijune
ale Africii misteruri...
Nilul alb cărui se-nchină
un cumplit negru popor.»

(Cocoarele)

De la funcția neutră negrul evoluează nu numai spre «popul negativ», ci și spre cel «pozitiv». Cu el autorul descrie haiducul, demonul răzvrătit, voinicii ale căror chipuri

«...Erau de vînt pișcate,
Cu păr negru, sprînceni
late
și cu ochii șoimuleți...»

(Ursiții)

Martirii care poartă și ei un nimbus, «amorul sfint de țară», sunt zugrăviți cu negru îndoliat, cernit («coloană funerară»). Negru alecsandrian este și simbolul răzvrătirii, al luptei împotriva răului social.

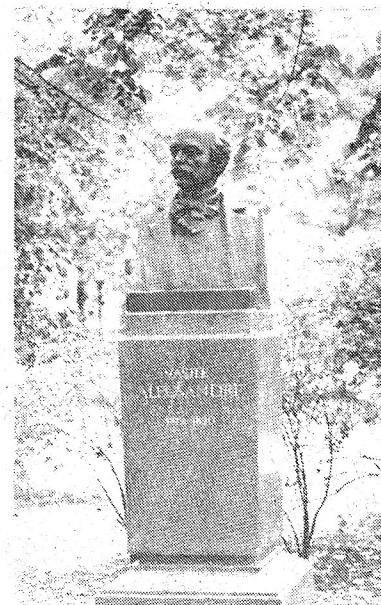
Nici o culoare nu deviază atât de mult de la un pol funcțional la altul ca negrul: din semnul celui mai mare rău el poate deveni cel mai splendid detaliu al tabloului. «Extremismul» acesta e mai ușor sesizabil dacă opunem portretul negativ celui feminin, pentru care autorul a ales cele mai fermecătoare nuanțe ale culorii respective, ce accentuează în primul rînd frumusețea fizică. Culoare a ochilor și părului, negrul armonizează cu albul, roșul, aurul din același tablou, pictând imagini de neutritate:

«Cu-ai tăi ochi ca două
mure,
Tu, frumoasă
lăcrimioară...»

(Sora și hoțul)

Sau:

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Chișinău. Aleea clasiciilor

«Luceafăr din stele
Cu dulci porumbele
Pe față de crin...»

(Făt-Logofăt)

Două imagini-gemene — un ideal al poetului pe care ni-l destăinuie chiar în primele sale poezii:

«De-aș avea o mîndrulică
Cu-ochișori de porumbică
Si cu suflet de voinică...»

(Doina)

Plăsmuind un portret-ideal al iubitei, Alecsandri îl suprapune adeseori peste imaginile altor eroine, dorind a picta și a admira un singur tablou: acela al Elenei Negri. Astfel, majoritatea portretelor feminine sunt împodobite cu ochi negri și față albă: Fulga, Rîndunica, sora (Sora și hoțul), Maghiara etc. În astfel de tablouri dispar ulii, corbii, vulturii, loc făcindu-și mura, porumbica, norul, noaptea:

«Părul său negru ca nori
de ploaie
De-a lung pe umeri neted
cădea...»
(Crai-Nou)

O imagine de neuitat e și
aceea a Rîndunicăi:

«Ah! părul tău lung,
negru ca aripa corbie,
Cu-a lui întunecime ar
face nopți o mie...»
(Legenda Rîndunicăi)

Un singur epitet ne mai amintește de lexicul păsărilor: **corbie**. Adjectivizarea în cazul dat dizolvă completamente «negrul-rău», accentuând doar strălucirea părului. Negrul e o însușire caracteristică și pentru ochii și părul voinicului, două detalii ale unui portret, îndrăznim a zice, național. Dacă fata are ochii pictați cu negru de mură sau de porumbică, de la care ea împrumută nu numai culoare, dar și gingăsie, farmec, dulceată, lumină — toate necesare unui chip feminin, în portretul voinicului vocabularul fructelor e înlocuit cu cel al păsărilor, care sugerează avînt, bărbătie, agerime, Alecsandri utilizând aici negrul dinamic, negrul-«bărbat». Astfel, voinicii au «ochi șoimuleți», adică nu numai negri, dar și cutezători, ageri ca șoimul. Și totuși din seria numeroasă de sinonime autorul alege pentru portretul masculin adjectivul **negră**, ceea ce îi stă bine unui voinic, lipsindu-l de gingăsie și restul detaliilor specifice femeii.

În poezia bardului de la Mircești există un total acord între personaj și mediul ce-l înconjoară. Un portret splendid apare pe fundalul unui peisaj curcubeic, cel tragic sărăcind pînă la refuz și decorul:

PRO DIDACTICA

«Văd lume-n întristare
Ca sufletu-mi cernit!»
(Pe marea)

Cernit chipul, întunecat peisajul care, de regulă, este o descriere nocturnă, ce nu forțează autorul să umbri natura cu de-a sila. Aceasta nu înseamnă că Alecsandri refuză a «schimonosi» uneori peisajul, precum durerea transfigurată chipul tragic:

«Acum cerul zîmbește,
Natura-ntinerește
Și tot care trăiește
Se simte fericit;
Dar mie ceru-mi pare
Cuprins de-ntunecare...»

(Pe marea)

«Orbirea» poetului cauzată de pierderea iubitei provoacă și «moartea» peisajului. Parallelismul cromatic se stabilește și între un personaj și rezultatul acțiunilor sale: pîrlita e fruntea lui Grui-Sînger, arse sunt culmea, buturuga, pădurea.

Măiestria de pictor verbal Alecsandri o demonstrează și în tablourile create prin suprapunerea a două imagini, dintre care una e principală, iar cea de-a două formează, de cele mai multe ori, un vîl care diminuează sau intensifică nuanțele cromatice din prima descriere. De regulă, vîlul e țesut din nori sau negură:

«E ora de uimire, cînd
Codrul-fără-Viață
S-arată mai sinistru prin
vîl de oarbă ceată.»
(Grui-Sînger)

Suprapunerea cromatică e frecventă pe «pînzele» alecsandriene. Descoperim imagini suprapuse a două țări (**întoarcerea în țară**), a două portrete

și chiar ale portretului peste peisaj (**O seară la Lido**). Impresionează descrierea în care poetul suprapune peisajul peste un portret totalmente moral. Or, consonanța sau disonanța cromatică a constituentelor dovedește încă o dată că, deși aparține peisajului, culoarea alecsandriană e, de cele mai multe ori, un accent moral în prezentarea omului, ca în exemplul acesta:

«Căci de cînd noi ne-am iubit,
Florile s-au veștejît...»
(Mărioara-Florioara)

Nu florile s-au ofilit. S-a îngălbenit fața eroinei cînd a simțit apropierea nemorocirii. Uneori întîlnim adevărate explozii de metamorfoze cromatice. Clasică, din acest punct de vedere, este legenda **Mărioara-Florioara**: înnegrirea cerului și urmată de îngălbenirea feței personajului, apoi vin veștejirea florilor, apariția fulgerelor etc. Transformările coloristice sunt supuse apele, florile, cerul, muntii, copacii, norii. Toate sunt deformate cu un singur scop: realizarea metamorfozei sufletești a personajului literar. Dar nu numai natura «își schimbă față» de suferință și spaimă. Paralel cu transformările peisagistice, există și modificări cromatice portretistice. Printre imaginile nobile de bărbați se află și aceea a lui Ursan, fratele de luptă al lui Dan. Zugrăvind la început un portret sumbru («la chip întunecos»), poetul aruncă apoi peste el atîta lumină, încât îl preface într-un spectru strălucitor. Imaginea radioasă a lui Ursan nu ne sugerează oare dorința lui arzătoare de a se răzbuna pe tătari? Supus metamorfozei coloristice e și portretul Maghiarei:

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

«Negri-s ochii, cu văpăie,
Dar pe față ei bălaie
Se topesc ca nori de
ploaie».
(Maghiara)

În portretele lui Dan și Grui-Singer culorile sunt «indicatoare» evoluției personajelor. Pentru primul autorul alege albul și verdele — culorile înțelepciunii, nobleței morale, tinereții și vigorii, al doilea este pictat în negru și roșu — culori infernale pentru un portret infernal.

Constituent frecvent al peisajului și portretului alecsandrian, negrul formează și numeroase cupluri cromatice cu roșul, albastrul, galbenul, verdele, albul. Dacă în descrierile fermecătoare perechea cromatică armonizează («ochi ca două mure» — «frumoasă lăcramioară»), în imaginile negative, suprapuse, în imaginile metamorfoze sau antitetice ea contrastează («neagra tătărițe» — Dan «avînd viață verde în timpul tinereții / și albă ca zăpada în iarna bătrînetii»). Proprie portretului, antiteza cromatică este frecventă și în peisaj:

«Cînd un vultur aurit
Sus pe cerul înnegrit...»
(Visul lui Petru Rareș)

Dinamismul e o altă calitate a negrului alecsandrian, prin care scriitorul zugrăvește duhurile răului: Baba-Cloanța, Satan, Zmeul etc. Apariția și dispariția lor vertiginoasă crează cele mai dinamice portrete din poezia lui Alecsandri, asemănătoare doar cu dinanismul fenomenelor naturii (furtuna, vijelia, uraganul). Vîrtejul cromatic îl întîlnim și vizavi de culoarea albă (Fulga, Dan, Maghiara, Lia).

Culoarea neagră e folosită frecvent în nocturne. Odată cu amurgul, negrul transformă uriașul curcubeu al zilei într-o uriașă umbră, apoi într-un vâl întunecat. Uneori acesta cuprinde în firele lui luna și stelele, alteori el reprezintă o beznă fără de sfîrșit, prin care se mișcă mii de umbre. Deși noaptea alecsandriană e neagră, în ea distingem mai multe nuanțe. Un negru te înfricoșează:

«În ceasul trist de noapte,
cind apriga furtună
Pe marea tulburată,
săltind din val în val,
Se-nalță, se lătește,
și vîjîie, și tună...»
(Pe malul mării)

Altul te îndeamnă să-l admiră:

«Sus, în taină dulce,
pe-al nopții senin,
Ca un vas de aur luna
plutea lin.»
(Visul)

Minunat este negrul înstelat: un negru strălucitor ce poate concura doar cu cel corbiu, un negru ce te înalță printre stele, te face să visezi, să te îndrăgostești, prefăcindu-te în stea, un negru ce-ți amintește de cei dragi, trecuți în neființă. Deși ne pare pustiu, numai el ne dăruiește lumina seleneră și cea siderală, transformând totul în basm, în mister. Culoare a odihnei, a meditației și a liniștii eterne — iată ce este negrul înstelat.

Mai puțin plăcut e negrul de iarnă, rece, înfricoșător. Dacă umanizarea culorii negre atinge în portrete punctul culminant, în nocturne ea scade, iar în iernatice dispare. Simbol al morții personajului în operele tragicе, în peisajul de iarnă negrul devine simbol al morții naturii. Pictat îndelung și

PRO DIDACTICA

cu migală de cele trei anotimpuri calde, uriașul curcubeu al naturii este prefăcut — de fumurile cenușii — în negru de scrum. S-a posomorit zimbetul aurii al soarelui, iar odată cu el s-a înnegrit zimbetul dalb al florilor, s-a întunecat fața senină a cerului. La lectura poezilor alecsandriene simțim ca aievea eterna rotire a crugului colorat al timpului, metamorfoza cromatică a celor patru anotimpuri. Negrul iernatic nu este altceva decât chipul îmbătrinit al naturii.

Cerul e una din imaginile umanizate ale peisajului alecsandrian. Pe fundalul lui, senin sau negru, cenușiu sau alb, autorul dezvăluie sufletul personajului liric. Poet al luminii, Alecsandri schimbă «seninu-n negri nori» pe timp de suferință:

«Scumpă, albă
lăcrimioară!
Vezi tu roua de pe flori,
Cum lucește și-apoi zboară,
De se schimbă-n negri
nori?»
(Visurile)

Imensitatea neagră a bolții cerești ar fi, în asemenea cauzuri, «măsurariul» dramei personajului. Cerul negru e icoana sufletului suferind al poetului. Concomitent el eternizează imaginea iubitei, prefăcind-o într-o stea. Vie, aceasta e totuși îndepărtată și rece, poetului rămînindu-i s-o admire, s-o viseze, s-o deplină:

«Tu, care ești pierdută în
neagra veșnicie,
Stea dulce și iubită
a sufletului meu!»
(Steluța)

Dacă mormântul negru e focarul terestru al durerii (acolo a rămas humă), steaua e focarul visării triste, dar senine.

Acolo, în lacrima albă a stelei, sălășluiește sufletul alb al iubitei.

Marea este un alt focar al sentimentelor poetului. De altfel, cerul și marea se asemănă într-atât, încit par două imagini-gemene. Una devine oglinda celeilalte. Norii ar fi valurile cerului. Aceleași forme, culori sugerează aceleași stări sufletești. Totuși, **negrul** de mare este mai dinamic, un mai sensibil perceptor al undelor sufletești. De aceea uneori mai «zbuciumat», mai «agresiv». Seninătatea și acalmia din negrul ceresc dispar în cel marin. Atunci cînd durerea poetului nu mai începe printre stele, el o aruncă în mare, prefăcînd-o în «val turbat», lovind-o de stînci, spre a o potoli. Vuietul talazului mării e plînsul-hohot al poetului, neauzit pe pămînt. Dacă cerul diminuează oarecum negrul durerii, marea îl ridică la înălțimea talazului, intensificîndu-l. De aici concluzia că negrul marin e mai negru, mai tragic și mai violent decît cel nocturn, deși în descrierile mării zbumciunate culoarea propriu-zisă aproape că lipsește, întunecimea ei fiind sugerată de vocabule luate din lexicul omului: fioros, turbat, tulburat — cuvinte ce construiesc puntea între sufletul personajului lîric și sufletul mării. Așadar, negrul din tablourile marine conține un grad mai înalt de umanizare decît din cele cerești, deși din punctul de vedere al frecvenței e inferior ultimului. Valul mării e bătaia inimii poetului — zbumciată, «înnegrită», indurată. Însuși autorul recunoaște acest fapt:

«Îmi place a sta singur
pe-o stîncă dărîmată
S-aud pe maluri vîntul
cu groază, șuierînd,

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Să văd pe-nbinsul negru
furtuna întărtătă
Și cerul fulgerind.
Căci inima mea astfel de
jale e muncită
Și plînge cu durere,
la tine cînd gîndesc!»

(Pe malul mării)

Ar fi încă multe de spus referitor la semnificațiile negrului, ca de altfel și ale celor latte culori, în poezia alecsandriană. Dar și din cele încredințate hîrtiei pînă aici, conchidem că:

1. **Negrul**, alături de alb, e cea mai frecventă culoare în poezia bardului de la Mircești.

2. **Negrul** îi solicită poetului o variată și vastă arie de mijloace lingvistice pentru a exprima stări sufletești dintre cele mai diferite.

3. Procedeele artistice preferate de poet în scopul dezvoltării semnificațiilor **negrului** sunt: epitetul, comparația, simbolul, metafora, metamorfoza, cuplul, antiteza etc.

4. Culoarea neagră a magnetizat în jurul ei lexicul păsărilor, vocabularul fructelor și al fenomenelor naturii, acela al reliefului etc.

5. Grație multitudinii de echivalente contextuale, negrul alecsandrian devine cea mai sensibilă culoare: el este dinamic și static, neutru, pozitiv și negativ, umanizat și mort, sonor și mut; fizic și moral; peisagistic și de portret; terestru, cosmic și marin; sumbru, senin și strălucitor, feminin și bărbătesc; tragic, splendid și abject; izolat, suprapus, gradat, metamorfozat, antitetic, de cuplu etc.

6. Negrul la V. Alecsandri este și simbolul morții omului și a naturii, al suferinței și păcatului, al răzvrătirii și luptei pentru binele social, e simbolul liniștii, odihnei și meditației, al frumuseții fizice, dar și al urîșeniei sufletului.

Bibliografie selectivă:

Iliașenco T., **Limba și stilul poeziei lui V. Alecsandri**, Chișinău, 1961.

Purice M., **Cercetări de lexicologie moldovenească**, Chișinău, 1974.

Mureșan P., **Culoarea în viața noastră**, București, 1988.

Zakin P., **O ţvete i kraskah**, «Hudojnik», nr. 1, 1987.

Hudușin F., **Slovo o krasote zemnoi**, Moscova, 1982.

Ențikopediceskii slovari iunogo hudojnika, Moscova, 1983.

Melniciuc I., **Superlativul în limba moldovenească**, Chișinău, 1981.

Braghina A., **Sinonimî v literaturnom iazîke**, Moscova, 1986.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Pe lîngă toate aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida națională mai propune una ca cununa tuturor, ca cheia bolții fără care s-ar prăbuși tot edificiul național: aceasta este **UNIREA MOLDOVEI CU ȚARA ROMÂNEASCĂ** (...). O unire dorită de veacuri de toți români cei mai însemnați a amânduror principatelor, o unire pre care după spiritul timpurilor, cu armele în mînă au vrăit să o săvîrșească Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, cărele și ajunsese a se intitula: «Cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului». Pregiudețele și intrigile străinilor pînă acum au stăvilit această unire. Astăzi însă împrejurările ne mai sunt favorabile ca să putem realiza acele ce strămoșilor noștri le-au fost cu puțință numai de a dorî. (...) O unire care este dictată atât de vederat prin aceeași origine, limbă, obiceiuri și interesă încît ea este încuvîntată de însuși acel Regulament, pe care Rusia, cu armele în mînă, îl sprijinește: iată dorințele, iată cererile românilor.

Mihail KOGĂLNICEANU
1848

Din lungi cărări de codru, din munți cu virfu-nouri
Ieșit-au Dragoș-Vodă, îmblînzitor de bouri
Mulțimea curgătoare s-a fost întors pe vale
Si buciumele sună și oile-s pe cale
Nainte merg moșnegii cu pletele bogate
Tiind toiege albe în minele uscate
Astfel ieșeau tot rinduri viind din verzii ramuri
Copii, ciobani de turme, moșnegi, păstori de neamuri
Si au întins moșia spre răsărit și amiaz
Pân unde marea sfarmă de țârm al ei talaz
Au cucerit cu plugul, cu virful dragei săbii
Pân la Cetatea-Albă, limanul de corăbiu
Sute de ani stătut-au stăpini pînă la Nistru
Luptînd cu Răsăritul, cu cuibul cel sinistru
De unde vin în roiuiri în veci renăscătoare
Limbi spurcate și rele, barbarele popoare
Prin neagra vijelie ce vijiie și bate
Sfârmîndu-se la graniți de ziduri de cetate
Sta neclintit Moldova țesind la pînza vremii
Viteji îi erau fiui și purtătorii stemii
Cei dătători de lege și-asezători de datini
Lumine din lumine, Mușatini din Mușatini.

MIHAIL SADOVEANU: BALTAGUL

1. Un narator rapsod

Personalitatea lui M. Sadoveanu (1880—1961) a dominat mai mult de jumătate de veac evoluția culturii noastre și a stat în centrul celei de a doua epoci de eflorescență a literelor române, ca un demn continuator pe planul valorii artistice al lui Eminescu, Creangă, Caragiale.

Intreaga sa operă, cea mai vastă din literatura română, reprezintă o sinteză originală — între pitorescul arhaic, autentic al spațiului carpato-dunărean și o anumită filozofie proprie a echilibrului om-natural și poezia trăirilor umane fundamentale.

În raport cu vocația novatoare a unor prozatori ca M. Proust, Th. Mann, Fr. Kafka, J. Joyce, iar la noi Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Mateiu Caragiale etc., adepti ai unor tehnici specifice, moderniste, creația sadoveiană frapează prin obstinația cu care explorează universul țărănesc românesc atât pe dimensiuni spațio-temporale cât și psihico-morale în formule consacrate ale romanului clasic, tradițional.

Conservatorismul său «romantic-paseist» (E. Lovinescu) izvorăște dintr-o preferință declarată pentru o literatură cu un puternic specific național axată pe subiecte precumpărător rurale.

Un pasaj din *Viața lui Stefan cel Mare* este cît se poate de edificator pentru programul

estetic și moral al marelui prozator. «Acest rai, unic prin fertilitate al Daciei, a avut locuitori statornici din cea mai adinăcă preistorie, iar cei care s-au adăugat cu vremea s-au supus legilor lui firești. Civilizația, portul și datina de acum zece mii de ani subzistă încă. Treerea culturii române de cetate se simte întrucîntă în limbă și inteligență fără ca fondul original să fie prea alterat».

Tonul întregii opere a lui M. Sadoveanu este dat chiar de la debutul cu cele patru volume apărute în 1904: *Povestiri, Dureri înăbușite, Crîșma lui moș Precu* și romanul istoric *Șoimii*. Dar scriitorul va ajunge la deplina sa maturitate artistică în operele de după primul război mondial: *Tara de dincolo de negură* (1926), *Hanu Ancuței* (1928), *Zodia Cancerului sau Vremei Ducăi-Vodă* (1929), *Baltagul* (1930), *Creanga de aur* (1933), trilogia *Frații Jderi* (1935—1943).

Deși egal cu sine însuși, autorul cunoaște o anumită evoluție: de la accentele sămănătoriste și poporaniste ale povestirilor de la început, la un romanticism fără o priză efectivă în substanță operei (*Neamul Șoimăreștilor*) ajungind la o viziune artistică proprie ce crește pe tripticul tradițional al veacului trecut fixat de «Dacia literară»: istorie-folclornatură: «Limbajul rapsodic le unifică, lirismul le conferă viață, cugetarea le inspiră un ethos» (C. Ciopraga; *Personalitatea literaturii române*). El devine astfel promotorul unui realism liric, fiind un povestitor rapsod de tip arhaic și mitic, în evidență opoziției cu orientarea literară susținută cu atită vigoare în epocă de Eugen Lovinescu. Aceste particularități se reflectă în mod convingător într-una din cele mai

valoroase creații, **Baltagul**, capodoperă ce «se menține în zona aceea superioară de mister și de poezie» «începută cu **Hanu-Ancuței** și continuată în bună parte de **Zodia Cancerului**» (Perpessicius).

2. Baltagul. Structură și semnificații

Apărut în 1930, cind autorul împlinea vîrsta de 50 de ani, **Baltagul** a fost elaborat, după cum mărturisește Profira Sadoveanu, doar în zece zile, dar în urma unei îndelungate perioade de gestație, fiind scris cu o siguranță desăvîrșită: «Manuscrisul e așa de frumos și curat, fără adaoșuri, aproape fără ștersătură, că-l pune în plin și-l trimite așa cum se află la editură». Despre geneza cărții se cunosc puține informații. Cert este că în anii de dinainte de 1930, Sadoveanu e în mai multe rînduri oaspete al confratului de la «Viața Românească» I. I. Mironescu, în satul natal al acestuia, la Tazlău, în munții Tarcăului, iar cu puțin înainte de a începe redactarea, străbate încă o dată Valea Bistriței, în automobil.

Spațiul acțiunii e cuprins între munții și văile Tarcăului și regiunea Dornelor, prin urmare zona centrală a munților Moldovei. Numele satului Lipanilor — Măgura — e fictiv, celealte toponime aparținând geografiei reale: Piatra Neamț, Călugărenii, Fărcașa, Borca, Sabasa, Broșteni, Suha, etc.

Cât privește **timpul**, autorul evită precizia; doar cîteva elemente între care mai important este cel referitor la introducerea calendarului nou (care s-a făcut în 1924) situează faptele narate în deceniul în care apare romanul. În ciuda acestor corespondențe cu

Iași. Bustul lui
Mihail Sadoveanu

realitatea, Sadoveanu nu-și propune, evident, să delimitizeze o zonă geografică sau un timp precis. Scriitorul creează imaginea unei lumi reprezentînd un mod de existență ce depășește limitele unei zone geografice și ale unui moment istoric, sugerîndu-ne un spațiu și un timp cu semnificații mîtice.

Cele două structuri complementare ale **Baltagului** (una monografică, preponderent epică, cu caracter realist, cealaltă simbolico-mitică) se desfășoară pe două nivele ale naratiunii, înfățișînd o comunitate arhaică de tip pastoral și un individ reprezentativ al ei, Vitoria Lipan, pornită la drum pentru a împlini o datorie, după legile nescrise ale oamenilor din partea locului. Fiindcă ucigașul lui Nechifor a tulburat echilibrul lumii, ordinul morală a lucrurilor trebuie restabilită. În acest sens, Perpessicius opina: «**Baltagul** rămîne în ultimă analiză romanul unui suflet de munteancă, văduva Vitoria Lipan, pentru că

re îndatoririle mortuare pentru soțul ei, răpus de lotrii ciobani... sănt comandamente exprese, ce nu-i dau răgaz pînă cînd nu-și află soțul răpus și nu-i dă creștineasca înmormîntare». (Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, în «Cuvîntul», 1939).

Urmărind linia naratiunii, putem delimita trei părți.

În cap. I—VII accentuarea neliniștii determinată de întîrzierea nejustificată a lui N. Lipan provoacă întreruperea cursului vieții de zi cu zi a credincioasei neveste și plecarea în căutarea lui. Vitoria își face pregătirile de drum, merge la preot pentru sfat și pentru rugăciuni, și la baba Maranda pentru vrăji, se duce să se încchine la icoana Maicii Domnului de la Mănăstirea Bistrița, face o «lăcrămație» către prefect la Piatra și orînduind treburile gospodărești, pornește însoțită de fiul ei Gheorghiță la drum.

În toată această parte preponderent expositivă accentul cade pe al doilea nivel narativ.

Cap. VIII—XII cuprind istorisirea călătoriei în căutarea lui Lipan. Din crîșmă în crîșmă și din sat în sat, după semne numai de ea știute, Vitoria prinde urma bărbatului ei și, întorcîndu-se pe drumul de la Dorna, tîrgul unde aveau loc vînzările și cumpărările turmelor de oi, între Sabasa și Suha, în rîpa de sub Crucea Tălienilor, dă, cu ajutorul cîinelui Lupu, pripăsit la un gospodar din apropiere, peste rămășițele pămîntești ale soțului. Tensiunea epică a căutării și laitmotivul acestei părți e întrebarea «...cine-ați văzut pe un om de la noi călare pe un cal negru țintat în frunte și-n cap cu căciula brumărie».

Partea ultimă, cap. XIII—XVI, stă sub semnul actului iustișiar. Vitoria, cu liniștea

celei ce știe că merge pe făgășul cel drept, pregătește după datină rînduielile de înmormîntare și praznicul la care vor fi invitați alături de gospodării apropiate ei și autoritățile locale, dar și Calistrat Bogza și Ilie Cuțui, presupușii ucigași. Memorabilă este scena finală cînd cei doi, nemaisuportînd tensiunea creată de vorbele bănuitoare ale muntencei, sîrîșesc prin a se demasca. În acest fel ucigașii fiind descoperiți, mersul lucrurilor intră în matca lor firească iar viața, care pentru Vitoria părea terminată, își va relua cursul obișnuit.

3. Rezonanțe ancestrale

În munți, unde existența pendulează între două limite, plecarea turmelor pe plaiuri și întoarcerea, ritmul existenței păstorești e dictat — după cum remarcă mai întîi G. Călinescu și apoi Ov. Crohmălniceanu — de fenomenul transumanței, iar aceasta urmărește mișcarea marilor cicluri naturale.

Lumea *Baltagului* e o lume arhaică, ocupăriile, postul, datinile, psihologia și morala «se urmău ca pe vremea lui Boerbista, craiul nostru cel de demult, stăpinii se schimbaseră, limbile se prefăcuseră dar rînduielile omului și ale stîhiilor stăruiseră» (*Baltagul*).

Oamenii trăiesc deopotrivă într-o durată prezentă, concretă și într-o alta mitică, fapt subliniat cu claritate de C. Ciopraga (*Fascinația tiparelor originale*, 1881) și, într-adevăr, în roman vom descoperi nu atît un sat de acum jumătate de veac, cît mentalități arhetipale, un cod moral de neclinit bazat pe legea nescrisă a tradițiilor. De aceea cel ce se abate

grav de la un asemenea cod nu poate rămîne nepedepsit, cu atît mai mult cu cît amestecul autorităților în această lume este privit cu suspiciune și ostilitate. Ucigașul e un «corp străin» la eliminarea căruia participă totul: «Iar cine ucide om nu se poate să scape de pedeapsa dumnezeiască. Blăstămat este să fie urmărit și dat pe față. Dator este să-l urmărească omul; rînduit este să-l urmărească fiarele și dobitoacele. Dacă ai cunoaște înțelesurile vîntului și a țipetului de paseri, și a scheunatului dihăniilor și a umbletelui gîngăniilor, și a tuturor urmelor care sunt dar nu se văd dintr-odată, atunci îndată ai ajunge la cel vinovat. De ajuns tot trebuie să ajungi la el dar mai tîrziu». Participarea naturii la menținerea normei morale nu e accidentală, ea fiind o componentă a sensibilității și a ethosului popular.

Datorită acestei comuniuni cu natura, Vitoria descifrează semne numai de ea știute care o îndreaptă pe drumul cel bun și o călăuzesc. În baza unor norme repetînd experiența imemorială a oierilor, Vitoria știe că răposatul trebuie, inevitabil, să treacă prin anumite locuri, în anume timp: «Înspre soarele acela ce lucește pe apa Moldovei, s-a dus Nechifor Lipan. Aicea s-a opri și s-a uitat de parte...».

Cu mare sfîrșenie este respectată tradiția și mai ales rînduala creștinească. Reconstituind ultimul drum al lui Nechifor, eroina vrea în primul rînd să afle nu atît pe omul care i-a ucis bărbatul cît corpul soțului ei pentru a-l îngropa cum cere ritualul unor obiceiuri perpetuate de veacuri. Pe parcursul drumului ei, cu toată suferința ce-i apasă sufletul, nu ezită să ia parte la petrecerile și ritualurile care

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

însoțesc nașterea sau nunta, nevoită să uite pentru moment de necazurile ei.

Datini ce trebuie respectate riguros sunt mai ales cele ce însoțesc moartea: defunctul e priveghet, apoi condus spre cimitir în car cu boi urmat de preoți, buciumași, bocitoare. La praznic, oamenii trebuie să inchine pentru mort, dorindu-i odihnă veșnică.

«Practic, toate elementele de structură emană din fondul nuclear autohton — etnografia istorică, bocetele, diversele rituale eschatologice vorbesc de practici cu puternice amprente locale». (C. Ciopraga — op. cit.).

4. Vitoria Lipan — personaj exponential

Cel de-al doilea nivel al națăunii are în prim plan un personaj desprins dintr-o civilizație arhaică și care trăiește impactul unui nou tip de civilizație, în contact cu «lumea nouă».

Trenul, telefonul, administrația o sperie și o neliniștesc.

Un sugestiv portret de grup la începutul capitolului al X-lea relevă dominantele unei psihologii specifice: iuțeala și energia temperamentală alături de o neasemuită bunătate și inocență: «Locuitorii aceștia de sub brad sunt niște făpturi de mirare. Iuți și nestatori ca apele, ca vremea, răbdători în suferință ca și-n ierni cumplite (...) mai cu seamă stau ei în fața soarelui c-o inimă ca din el ruptă. Așa era și acel Nechifor Lipan care acum lipsea».

Expresie concentrată a lumii pe care o reprezintă, chipul Vitoriei Lipan constituie la început din linii direcționate din exterior spre interior mai păstrează urmele unei frumuseți

încă neofilite: «ochii ei căprui în care parcă se răsfringe lumina castanie a părului erau duși departe». Îngrijorarea, devenită pe zi ce trece tot mai apăsătoare, o îndeamnă la izolare, la interiorizare: «În singularitatea ei femeia cerca să pătrundă pînă la el. Nu putea să-i vadă chipul». Starea de neliniște se accentuează în urma unui vis care prevestește și-i confirmă bănuiala: «Se făcea că vede pe Nechifor Lipan călare, cu spatele întors către ea, trecînd spre asfințit o revârsare de ape». În această primă parte a romanului se pune accent pe viața lăuntrică a personajului. «În închipuirea ei, bănuiala care intrase într-însa era vierme neadormit».

Iubirea este, alături de datoria față de datină, resortul manifestărilor eroinei: «Așa-i fusese drag în tinerețe Lipan, așa-i era drag și acum, cînd avea copiii mari cît dinșii». Procesul de interiorizare e urmărit și mai adînc («Se desfăcuse încet-încet de lume și intrase oarecum *în sine*»), între ea și cel bănuit a fi mort existînd o deplină comuniune: «Ea însă se socotea moartă, ca și omul ei, care nu era lîngă din-sa». Vitoria e deocamdată încremenită într-o stare de aşteptare. Viața s-a opri pentru ea la momentul dispariției lui Lipan și nu-și va putea relua cursul decît atunci cînd acesta va fi descoperit.

Hotărîrea, tenacitatea, abilitatea eroinei sănătatea sunt puse tot mai pregnant în evidență în partea a doua a narării cînd Vitoria trece la acțiune, dovedind prin inteligență și perspicacitatea deducțiilor calități de detectiv. Ea acumulează date și probe, eliminînd piste false, reconstituind cu mare siguranță itinerariul și evenimentele. Vitoria Lipan posedă și atribu-

tele eroului homeric, mișcarea sufletească urmărind ritmul naturii, faptele ei reglîndu-se după o «civilizație astrală» care o călăuzește. Apropierea de punctul extrem al spațiului în care trebuie căutat Lipan intensifică tensiunea sufletească a eroinei și precipită acțiunea.

Din momentul descoperirii rămășițelor soțului și pînă la sfîrșitul cărții datoria față de mort impusă de datină a devenit resortul unic al actelor eroinei și concentrează toate energiile ei. Disimularea, extraordinara stăpînire de sine, vorba vicleană și meșteșugită au condus la demascarea ucigașilor și înfăptuirea acției justițiar. Scena finală concentrează în ea toată tensiunea dramatică a cărții, trăsăturile personajelor și sensurile lor etice ca și valorile estetice ale romanului. V. Lipan nu e numai un personaj literar, ea e un simbol, simbolul omului simplu și cinstit pentru care valorile etice, strămoșești sănătate și imuabile.

G. Călinescu o socotea «un exponent al spetei», care pune în căutarea bărbatului «spirit de vendetta și aplicație de detectiv». Dovedind luciditate excesivă, Vitoria apare în vizuenea rafinatului critic un «Hamlet feminin» al literaturii române.

Raportarea și la alte eroine voluntare (Doamna Chiajna din nuvela lui Al. Odobescu, Vidra din drama *Răzvan și Vidra* a lui Hasdeu, Anca din *Năpasta* lui Caragiale) denotă personalitatea complexă a Vitoriei dar și singularitatea prin care se deosebește structural de oricare alt tip.

Animată de sentimentul justiției, purtătoare de suflu tragic, Vitoria a fost asemănătă cu celebrele eroine ale trage-

diilor lui Sofocle. Ceea ce o înrudește de cele două vestite personaje ale clasicismului antic elin (Antigona și Electra) e sentimentul datoriei, tenacitatea cu care tustrele înțeleg să împlinească datina.

5. Baltagul și Miorița

Cei mai mulți exegeți ai operei sadoveniene au remarcat, și pe bună dreptate, faptul că scriitorul realizează prin **Baltagul** o nouă interpretare a mitului mioritic, în spiritul lui profund și realist, topind în magma epică și unele elemente din baladele populare **Dolca și Salga**. Precum în **Miorița** și în **Baltagul** doi ciobani, Ilie Cuțui și Calistrat Bogza, îl omoară pe un al treilea, Nechifor Lipan, într-un ținut ce ne introduce parcă «Pe un picior de plai / Pe-o gură de rai».

Ca și-n **Miorița** unde se cobor la vale «Trei turme de miei / Cu trei ciobănei...» și-n capodopera sadoveniană coboără plaiurile Moldovei trei ciobănei cu turmele amestecate. În gîndul a doi dintre ei încolțește ideea uciderii celui «mai ortoman» pentru a-i lua oile.

În locul «Măicuței bătrîne / Cu brîul de lînă / De toți întrebînd / Și la toți zicînd / Cine-au cunoscut / Cine mi-au văzut...» apare îndurerata nevastă a oierului, pornită să-și găsească soțul. Vitoria înțelege cu aceeași seninătate mioritică loviturile sorții, dar nu se resemnează în fața lor.

Romanul e o ilustrare grăioare a forței normelor etice într-o societate tradițională, iar ecoul mitic al întregii intîmplări recreează corespondența ei permanentă cu **Miorița**. Se poate vorbi chiar de o replică

adusă baladei păstorești, «accentul naratiunii căzînd nu pe resemnare, pe împăcare cu destinul, ci pe efortul omenesc depus pentru a face ca dreptatea să triumfe» (Ov. Crohmălniceanu).

Excesiv este însă să se vadă în capodopera sadoveniană o continuare a celei populare; ceea ce le separă riguros ține de planul intenționalității creative.

Miorița vizează o explicație totală a misterului morții, o reintegrare în armonia cosmică a unui act uman, pe cînd **Baltagul** urmează doar un ritual străvechi, ritual funebru desfășurat cu prilejul unei morți neașteptate. Ceea ce deci are comun **Baltagul** cu **Miorița** e sentimentul regretului, lamentația funebră intonată pentru cel mort «prea devreme» în această lume a frumuseții. Nu revoltă în fața morții vom întîlni în capodopera sadoveniană, ci sentimentul violentării unor norme adînc înrădăcinante.

Ioan Negoițescu consideră însă că: «În **Baltagul** concepția moral și liric metafizică din **Miorița** e sistematic eludată... Preluînd datele strict epice ale baladei populare, Sadoveanu s-a îndepărtat mult de mitic (de misterul ei liric, de spiritualitatea ei enigmatic ances-trală)... Să nu ne înșele cadrul oarecum arhaic... Meritul artistic al lui Sadoveanu constă în abilitatea de a nu se lăsa ispitit de mitul pe care-l cunoaște prea bine și de a nu fi confundat nivelurile stilistice».

Pe de altă parte, în interpretarea lui Al. Paleologu **Baltagul** e un roman filozofic tratînd în subtextul său o temă simbolică legată de unul din marile mituri egiptene: «Povestea Vitoriei Lipan în căutarea rămășișelor lui Ne-

chifor, risipite într-o văgăună, este povestea lui Isis în căutarea trupului dezmembrat al lui Osiris» (Treptele lumii sau calea către sine a lui Sadoveanu, 1978).

Epopee, basm, roman realist, polițist, filozofic etc., **Baltagul** suportă multiple interpretări critice, revelind proteicitatea și complexitatea capodoperei.

Romel MOGA

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Prin limbă individual ajunge la conștiința de sine și tot prin ea se determină și conștiința de sine a unui popor. Întreaga concepție despre lume, toate sentimentele, dispozițiile, preșimțirile, dorințele, actele de voință, afectele și stăruințele ideale ale unui popor sunt depozitate în limba sa. De aceea și istoria unei limbi este istoria poporului însuși, iar epocile marilor realizări spirituale din istoria popoarelor coincid cu o dezvoltare impetuoasă a limbii însesi.

Onisifor GHIBU

Prof. Emilia MARIN
Școala nr. 3, Orhei

COMEDIA «O SCRISOARE PIERDUTĂ»

Comediile caragialene **O noapte furtunoasă**, **Conul Leonida față cu reacțiunea**, **O scrisoare pierdută** oferă imagini satirice ale societății românești, fără a se îndepărta de adevărul uman. **O scrisoare pierdută**, de exemplu, prezintă aspecte din viața politică și de familie a unor reprezentanți ai politicianismului românesc din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Observațiile autorului asupra personajelor și situațiilor în care se pomenesc acestea denotă un talent deosebit și o înțelegere profundă a sufletului omenesc. Totul pornește de la o intimitate simplă: pierderea unei scrisori compromițătoare pentru reprezentanții partidelui aflat la putere. Or, scriitorul de talent vede adinc și departe. Pentru Caragiale faptul banal constituie un prilej pentru a sătiriza și ironiza desfașurarea alegerilor de deputați. Sistemul electoral bazat pe puterea celor bogăți, demagogia politică a partidului de guvernăminte formează principalul obiectiv al satirei lui Caragiale. Conflictul acestei comedii de moravuri se bazează pe contrastul dintre esență și aparență, dintre ceea ce sunt și ceea ce vor să pară personajele. Declansarea conflictului și desfașurarea acțiunii ne conduc spre o rezolvare neașteptată: sosirea de la centru a delegatului

Agamită Dandanache, candidatul oficial al partidului.

Geniul lui Caragiale a creat caractere individuale inconfundabile și chiar tipuri reprezentative pentru diferite categorii social-umane. După cum a remarcat George Călinescu, «Ştefan Tipătescu, prefectul, e foarte neînsemnat ca om. Zaharia Trahanache e o variantă bună a lui Jupin Dumitrache. Agamită Dandanache e mai mult un bilbiit și un mărginit mintal, simbol al necesităților electorale. Farfuridi, Brinzovenescu, Cetățeanul turmentat, cei dintii doi tenebroși, ultimul onest și betiv, sunt mai mult niște intrări groase în scenă decât niște corporalități. Cațavencu e zgomotos, schelălăitor sentimental, patriot. Poate că mai substanțial este comisarul Pristanda, un Polonius pentru această lume bombastică funcționând ca un ecou docil».

Personajele se comportă după modele specifice fiecărei categorii sociale din care fac parte. Scriitorul, a exprimat dramatismul unor situații-limittă, pe care personajele reușesc să le depășească prin intrigile unei politici de culise. Umorul caragialesc stîrnit de «aventura» personajelor angajate în acțiuni multiple se consumă între evoluția unei conduce comici-grotesci și intențiile de a salva aparențele.

Privit din acest punct de vedere, comportamentul lui Zaharia Trahanache este modelat după expresia: «ai puțintică răbdare!», cu ajutorul căreia reușește să-și deruteze numai adversarii, ci și amicii politici. Deși se declară adeptul unor principii morale ferme — atât în viața de familie, cit și în societate, — Trahanache devine vulnerabil în întreaga sa comportare. Demagogia frazei sale stereotipe — «unde nu e moral, acolo e corupție și

CONSEPT

o soțietate fără prințipuri va să zică că nu le are!» — pune în evidență discrepanțe dintre esență și aparență, dintre ceea ce este și ceea ce vrea să pară acest «venerabil» familist. Efectele comice rezultate din dialectica contrariilor sunt admirabil dozate de dramaturg pentru a înviora intriga și a conferi acțiunii un adevărat perpetuum mobile al umorului.

Interesant prin construcția sa tipologică este prefectul Ștefan Tipătescu. Oscilând între sentimentele sale sincere față de Zoe Trahanache și dorința de a rămâne la putere, prefectul cedează, în cele din urmă, din rațiuni politice, în favoarea aranjamentelor de culise. Conștient de influența lui Trahanache în viața politică a județului, Tipătescu — la rîndul său — exercită presiuni asupra opoziției prin intermediul polițaiului Pristanda. Se simte «distrus» cind pierderea scrisorii îi amenință poziția socială. Ulterior este nevoie să accepte candidatul impus de centru, sperind totuși că norocul îi va suride la viitoarele alegeri.

Unicul personaj feminin angajat efectiv — și afectiv — în intrigi electorale, Zoe Trahanache, evoluează pe o traiectorie sinuoasă, cu atitudini și stări psihice labile, dezvăluindu-și iubirea față de Tipătescu, dar trăind coșmarul pierderii poziției sale în înalta societate. Pierderea și regăsirea scrisorii conferă personajului o gamă largă de stări sufletești, Caragiale reușind să creeze unul dintre cele mai interesante tipuri feminine din dramaturgia noastră.

Maestru al artei comicului, Caragiale inventează o suită întreagă de situații dramatice, în care conflictele apar și se rezolvă prin adevărate lovitură de teatru.

Contribuie la declanșarea

unor tensiuni greu conciliabile Nae Cațavencu. Ca șef al opoziției, el este tipul omului politic lipsit de orice scrupule și principii morale. Pe toată durata acțiunii comportarea sa este a unui om politic ce se călăuzește după dictonul «Scopul scuză mijloacele». Impresionabil este înainte de toate modul în care vorbește el: «Vreau ceea ce merit în orașul ăsta de gogomani, unde sunt cel dinții... între fruntașii politici...» etc. Ipocrizia și falsul patriotism sunt puse în evidență de limbajul său demagogic. Retorismul frazelor sale vorbește de la sine: «Domnilor! Iertați-mă, fraților, dacă sunt mișcat, dacă emoțiunea mă apucă așa de tare... suindu-mă la această tribună... Ca orice român, ca orice fiu al țării sale... în aceste momente solemne... mă gîndesc... la țărisoara mea... la România... la fericirea ei! la progresul ei! la viitorul ei» etc.

Finalul piesei îl pune pe Cațavencu în situația comic-ridicolă de a sprijini candidatul venit de la centru, deși oficialitatele partidului de opozitie fusese să la un pas de a-i anunța candidatura. Conflictele comic-co-umoristice se precipită brusc, solicitînd o rezolvare imediată. Privită din această perspectivă, intrarea în scenă a lui Agamîjă Dandanache dobîndește semnificația unei «sancțiuni» pe care autorul o aplică demagogiei politice.

Personajele secundare, create parțial pentru a reliefa mai exact profilul liderilor partidului, Farfuridi și Brînzovenescu, prin aluzia culinară a numelor, sugerează inferioritate, vulgaritate și lichelism. În calitate de adepti ai partidului aflat la putere, ei se consideră personalități de vază ale orașului. De aceea sunt surprinși de «trădarea» lui Tipătescu, dispus să accepte, la un moment dat,

candidatura lui Cațavencu, și nu pe aceea a lui Farfuridi. Îndignarea celor doi este atât de mare, încît se hotărăsc să anunțe «centrul» printr-o telegramă pe care consimt «s-o dea anonomică».

Prin «introducerea» în scenă a celor doi institutori, Ionescu și Popescu, dramaturgul a marcat tipologia noii clase burgheze, ridicate după revoluția de la 1848. Ei susțin pe Cațavencu în ascensiunea spre putere, aspirînd la avantaje și roluri politice.

Pitoresc prin limbaj și comportare este polițaiul Pristanda. El se recomandă de la început ca un om «încărcat» de probleme familiale. Caragiale a inclus în structura lui tipologică însușiri și trăsături ale slujbașului mărunt care, pentru a fi pe placul stăpinului, nu se dă înapoi de la nici o ticăloșie, schimbîndu-și atitudinea și conduită în funcție de împrejurările politice, de dispozițiile prefectului și ale «coanei Zotică».

Acțiunea piesei este «punctată» de intrările în scenă și ieșirile din ea ale Cetățeanului turmentat, care simbolizează omul simplu, dezorientat de farsa electorală. El face parte din «apropitari», cum se definiște el însuși. Simpatia autorului față de acest personaj pitoresc se vădește în faptul că nu-l prezintă de tot ridicol. Întrebarea sa insistență — «Eu cu cine votez?» — confirmă confuzia care domnea în rîndurile alegătorilor, împinși să-l accepte, prin diferite manipulații, pe candidatul partidului aflat la putere.

În comedia «O scrisoare pierdută» Caragiale a ridiculizat comportarea și moralitatea personajelor aflate în conflict, a satirizat practicile politice, modul în care puterea devine mijloc de susținere a intereselor

unor grupuri sociale pentru care demagogia se confundă cu un program de guvernare.

Bineînțeles însă că explicațiile acestea, întemeiate pe consultarea literaturii critice la temă, nu pot înlocui emoțiile puternice prilejuite de lectura nemijlocită a comediei. Elevilor le recomandăm neapărat contactul direct cu textul literar, comentariul dat servindu-le doar ca îndrumare în procesul de conștientizare a semnificațiilor etice ale comportării personajelor.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Învățători! Să-mi fiți apostoli în popor, să deschideți ochii minții poporului, să-i arătați folosul științei, frumusețea învățăturii, fericirea luminării, să-l abateți de la locul pierzării, de la calea stricăciunii, de la păcatul întunecimii cei prea urite.

Învățători! Pricepeți-mă, fiți înțelepți, fiți curați, fiți zeloși, fiți patrioți buni, români adevărați, oameni de omenie, fiți în tot minutul gata spre a da seamă de purtarea voastră, de faptele voastre.

Vicențiu BABEŞ

Prof. Gheorghe EŞANU,
Școala nr. 3, Singerei

POETUL PĂTIMIRII NOASTRE

*Nu rostul meu, de-a pururi
pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plângă-n lacrimile mele».*

(Rugăciune)

Octavian Goga (1881—1938) s-a născut în satul Rășinari (Transilvania). Creația sa cuprinde volumele: «Poezii» (1905), «Ne cheamă pămîntul» (1909), «Din umbra zidurilor» (1913), «Cîntece fără țară» (1916), «Din larg» (1939). El este de asemenea autor de opere dramatice și portretist îscusit. Versurile sale sunt pătrunse de sentimente patriotice, de conștiință solidarității naționale, de pătimirea unui neam înstrăinat și al țărînei robite în care moconește scîntea răzbunării. Într-o creație exprimă un profund simț de respect și iubire față de strămoși.

Poezia lui O. Goga nu este o plîngere adresată unei persoane concrete, ci o ţinguire în fața universului, a umanității. Poetul e însuși glasul pătimirii obștești. Într-o mărturisire personală el își definește plastic crezul poetic și menirea în viața societății: «Eu, grație structurii mele sufletești, am crescut întotdeauna că scriitorul trebuie să fie un luptător, un deschizător de drumuri, un mare pedagog al neamului din care face parte, un om care filtrează durerile poporului prin sufletul lui și se transformă într-o trîmbiță de alarmă.

Am văzut în scriitor un ele-

ment dinamic, un răsculitor de mase, un revoltat, un pricinuit de rebeliuni.

Am văzut în scriitor un semănător de credințe și un semănător de biruință...».

Toate acestea se vădesc în creația lui Goga însuși. Poezia «Rugăciune», de exemplu, e ca un prolog al sentimentalității sale. Prin ea O. Goga exprimă natura temperamentului său:

«În smalț de fulgere albăstre,
Încheagă-și glasul de aramă:
Cîntarea pătimirii noastre».

Autorul se roagă lui Dumnezeu să-l facă să-și uite durerile, să-și poată vârsa toate lacrimile pentru suferințele celor mulți, să-i elibereze sufletul de preocupațiile personale și să îl umple de amărăciunea chinurilor poporului. Numai iubirea de sine și punerea sentimentelor personale în deplin acord cu durerile altor inimi mențin poezia la înălțimea general-umană. Or, Goga și-a îndeplinit cu succes misiunea de a fi cîntărețul neamului său, rugindu-se către Domnul:

«Și de durerea altor inimi
Învăță-mă pe mine-a plînge».

O. Goga este glasul pătimirii colective. Poezia sa prevăștește o furtună socială iminentă. Din toate rugăciunile poetice aceasta este cea mai frumoasă prin fond și formă. În sonoritățile ei ritmice se audă glasul durerii, vocalele emit sunete prelungi care dispar descendenter, lent, aidoma unui zvon de clopot. Poetul utilizează imagini cu valoare de simbol: în drumul său «se desfac prăpăstii», zarea «în negură se-mbracă», inima și ochii lui aşteaptă «cîntecul și lumina».

Goga este un exponent credincios al poporului; în poezia

iui s-a strîns durerea unui neam, cîntecul său e plin de jale.

Poezia «Noi» e o doină în care revolta asupriri naționale și sociale a românilor din Ardeal capătă o expresie deosebit de puternică. Melodia de doină străbate de la un capăt la altul, legind cuvintele «jale», «lacrimi», «suferință», «patimi» într-un imens cîntec de jale izbucnit din condițiile vieții unui neam asuprit. Transferul lui «eu» în «noi» e firesc. De aici simplitatea, de un mare rafinament artistic, a poeziei. Linia melodică a versului permite atașarea elementelor din natură la starea sufletească a omului:

«La noi sunt codri verzi de brad
Si cîmpuri de mătasă;
La noi atîția fluturi sunt,
Si-atîta jale-n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sunt cîntece și flori
Si lacrimi multe, multe...»

Frumusețea acestor versuri provine și din degajarea tonului enunțativ, marcat prin anaforicul «La noi». Ardealul devine astfel o țară a dorului și a jalei colective sfîșietoare:

«La noi nevestele plîngind
Sporesc pe fus fuiorul,
Si-mbrătișindu-și jalea plîng
Si tata, și feciorul.
Sub cerul nostru-nduoșat
E mai domoală hora,
Căci cîntecele noastre plîng
În ochii tuturora».

Personificările, banale în si-
ne, devin impresionante pentru
că sint făcute în spiritul doinei
colective: desisurile codrilor
«povestesc de jale», hora «e mai
domoală», cîntecele «plîng»,
aceiași codri «își înfioară sî-
nul», iar Oltul bătrîn e «împle-

tit din lacrimi». Poezia se cere cîntată, conținînd în ea însăși o melodie perfectă a cuvintelor; pentru cei de peste munți «bătrînul soare» e mai aprins, cerul e mai «înduioșat», fluturii sint «mai sfiosi» și roua de pe trandafiri se transformă în lacrimi.

Toate elementele constitutive, luate aparte, nu spun nimic, în ansamblu formînd însă un cîntec de o mare vibrație lirică, o doină de jale. Versul este scurt, caracteristic doinei. Fiecare strofă e formată simetric, din cîte două fraze coordonate, ceea ce sporește impresia de doină de jale, a cărei permanentă este subliniată de verbele utilizate la prezentul continuu.

Intreaga operă exprimă dureările și speranțele unui neam amenințat în esență sa. Doina de jale insinueză revolta. Linistea, resemnarea sint numai o ipostază, căci sub masca lor se intîțește furtuna.

Pentru O. Goga plugul e un cranic înfricoșat, un izbăvitor al durerilor străbune, adică un infăptuitor al revoluției sociale. Poetul îi compară pe plugari cu niște copii «ai mîndrei bolți albastre», pe care orice floare îi cunoaște și orice frunză îi știe și care sfîntesc «cu roua suferinții țărâna plaiurilor noastre»:

*«La voi aleargă totdeauna
Truditu-mi suflet să se-nchine;
Voi singuri străjuiți altarul
Nădejdii noastre de mai bine.
Al vostru-i plînsul strunei
mele,
Creștini ce n-aveți sărbătoare.*

*A voastră-i jalea cea mai mare,
A voastră-i truda cea mai
sfîntă,
Stăpînul vitreg vă lovește,
Cind cerul bine-vă-cuvîntă».*

(«Plugarii»)

Pe O. Goga îl preocupă și ideea dezrădăcinării, înstrăinării de neam; credința lui e că nu există păcat mai mare decît să te lepezi de legea ta. În poezia «Casa noastră» poetul mărturisește:

*«Si m-am trezit pe nesimțite
Că-mi zice satul: «Dumneata...»*

Născută din împrejurări concrete, poezia lui Goga și-a păstrat accentul cald al sincerității, exprimînd prin imagini artistice aspirațiile unui neam împilat. Poezia sa se caracterizează prin adînci rezonanțe de origă și prin contopirea de expresii neaoșe românești și cuvinte biblice. Ea este originală în construcția strofei, în ritm, în imagine și vocabular. Fiecare poezie are o formulă specifică: nimeni n-a rostit-o înainte. Drept exemple ne pot servi expresiile-imagini «cetătuia strălucirii», «argintul căruntei», «grumaz de unde». Suferința națională și socială este încadrată într-o vizion cosmică, poetul stabilind raporturi de acțiuni reciproce între lumea terestră și cea astrală. Imaginele, deși simple, produc sentimentul măreției. Glasul durerii și al suferinței este atât de puternic și impresionant, încit:

*«În geamăt se-nalță durerea
la cer,
Cîmpii de lumini să-nfioare,
Luceafărul simte văpaia urzînd
și tremură, bietul, și moare.
Cu ochii plînși stelele toate
se duc
Pe patul de nori să se culce».*

(«Dimineața»)

Datorită puterii de sugestie, Goga reușește printr-o singură imagine să dezvăluie o realitate, sensuri majore. De exemplu, în mormîntul lui Ștefan cel Ma-

re «dorm clipele noastre de slavă». Vorbind despre «clipecile de slavă» ale strămoșilor, poetul afirmă o idee dominantă în literatura sa — că numai în trecutul îndepărtat au strălucit gloria și bineînțea, iar în timpul prezent, în care trăiește el, e numai durere și pătimire. El comprimă gloria străbună la dimensiunea de «clipe» și astfel reliefarea ideea că pătimirea se perpetuează, există de veacuri.

Tonul poetului este solemn, are vibrația unei participări sufletești totale, adesea devine rugă fierbinte, emoțională. Autorul inversează verbele reflexive în stil biblic: «de vrajă și tresare unda și-nfiorează-se nisipul», «părinte, orinduie-mi cărarea»,

PRO DIDACTICA

«cuvine-se hirotonirea», «și plângere-vor frații de-o lege» etc. Emotivitatea poezii sale izvorăște și din modul specific de distribuire a ideilor și sentimentelor în strofe, culminând în strofa finală. Poezia sa este combativă. Aspirațiile la eliberarea națională și dreptatea socială apar ca o expresie a unui «vis neîmplinit». Pe viața poetului e îngrămădită totă suferința milenară a Ardealului. El vestește clipa așteptată a «primenirii», «înfricoșatul vifor al vremilor răzbunătoare», ziua cînd se va arăta «norocul acestui neam secat de jale». Poetul pătimirii noastre vorbește umanității, eternității, deci și nouă, celor de azi.

Octavian GOGA

LATINITATEA STRIGĂ DIN TRANSEE

Din zborul larg ce-mprejmuie pămîntul
Cobor la malul Dunării albăstre,
Eu ce vă știu și visul și cuvintul,
Și-s frate bun cu plingerile voastre.

La mine-aveți scăpare și limanul
De-a pururea pe-a vremilor cărare,
Prin rostul meu vorbeați cu oceanul
Voi, tulburate picături din mare...

Azi duhul meu fără popas vă cheamă,
Vă cere-a lumii nouă epopee,
Din mii de guri cu chiot de aramă
Latinitatea strigă din transee.

Voi unde sunteți, riu cumplit de patimi?
Urniți-vă, nu-i vremea de-a mai plinge;
Nevolnicii răscumpără cu lacrimi
Durerile cari se plătesc cu sînge!...

Acolo-n hora vijeliei crunte
E cloicotul visării noastre sfinte!
Veniți, români! Porniți-vă spre munte!
V-arată drumul morții din morminte.

Să nu uitați a veacurilor carte,
Veniți, veniți!.. Căci adevăr zic vouă:
Ori vă mutați hotarul mai departe,
Ori veți muri cu trupul frînt în două!

CUVINTE SI CULORI

Calea spre corectitudinea ortografică e destul de cețoasă și întortocheată. Pentru ca ortograma să fie scrisă corect, elevul trebuie să poată analiza cuvântul, să-i simtă sensul și rolul. Ei bine, toate acestea elevul le dobîndește prin canalul auditiv. Dar de ce nu am explorat în această direcție și nemarginile posibilități ale canalului vizual? Știu, știu, se recurge și la acesta dar numai atunci cînd cuvântul e scris pe tablă cu culoare albă (care nu provoacă o reacție senzorială), și în caiete, cînd învățătorul controlează lucrările scrise, corectind greșelile cu roșu. Pînă la urmă, elevul e plăcut de alb — pe tablă, violet și roșu — în caiete.

Ce ar fi însă dacă în formarea deprinderilor ortografice elevul va fi obișnuit nu numai cu aceste culori, căci se știe că culoarea vie îi stimulează imaginea creatoare, care la rîndul ei se cere exteriorizată în scris sau oral... Din aceste considerente, învățătorii recurg la elemente de pictură în cadrul lecțiilor de dezvoltare a vorbirii. Cu ajutorul reproducerilor se găsesc epitete, metafore, comparații și alți tropi. Numai că în această euforie «poetică» se negligează completamente aspectul ortografic. Deci influența picturii (adică a culorilor) e binevenită nu numai la dezvoltarea vorbirii elevilor, ci și

a culturii scrisului lor. Pe lîngă imaginea să poată dezvolta și perspicacitatea ortografică. Dar cum?

În etapa de pregătire pentru descrierea tabloului, cuvintele cheie din descriere ar trebui transformate în ortograme complicate. Ele vor fi scrise pe tablă și în caiete numai în diverse culori. Spre exemplu: față ei frumoasă — frumoasa-i față; se ducea căinel — ducîndu-se căinel; mie îmi... — mie mi-a...; fugă — a croit-o la fugă și a. m. d. Atunci cînd elevii compun textul, ei vor folosi două culori: violetă (albastră) și verde. Cu violet (albastru) vor scrie cuvintele obișnuite, iar cînd se vor ciocni de prima regulă ortografică, vor recurge la culoarea verde. Inițialele majuscule din propoziții și din substantivele proprii, de asemenea, cuvintele cu cratimă și apostrof vor avea culoare verde. Deci, cu cît mai multe ortograme complicate au fost utilizate în etapa de pregătire a compunerii după tablou, cu atît mai frecventă va fi «lumina» verde în caiet.

Acest procedeu le place copiilor. El variază activitatea lor, iar culoarea verde — cea a semaforului — le cultivă treptat simțul autocontrolului. Ei își spun: «Scriu și mă gîndesc mereu la ortograme complicate, ca să mai pot scrie și cu verde». Acest «mă gîndesc mereu» tocmai că reprezintă secretul scrierii cu ajutorul celor două culori.

La îmbunătățirea corectitudinii ortografice prin solicitarea memoriei vizuale ar putea contribui și următoarele procedee:

1. Afisarea în fața clasei a unui tabel (pentru lucrul individual se vor folosi fișele) în care sunt scrise cu culori cît

mai vîi cuvintele ce se ortografiază dificil. Elevii privesc un anumit timp acest «tablou» pentru a-l memoriza. Apoi tabelul se ia din fața lor și ei trebuie să redea în caiete exact prin aceleasi culori cuvintele scrise în tabel (sau pe fișă).

2. Un tablou reprezintă, spre exemplu, frunze de diferite mărimi, forme și culori. Elevii trebuie să găsească determinativele ce vor semnifica culoarea, mărimea și forma acestui substantiv, apoi vor alcătui imbinări de cuvinte sau propozitii, ca spre sfîrșit, prin substituire, să indice formele dificile (dar plastice) de ortografie. De exemplu: frunză fermecător de rotunjită — frunza-i rotunjită — frunza rotunjitu-s-a — fermecătoare-s frunzele și a. m. d. Elevii vor utiliza aceste ortograme în descrierea ce va urma. Le vor pictografia cu diverse culori.

3. Se propun, pictografiate colorat, spre exemplu, cupluri de cuvinte: marea cea furtunoasă — după ce-a mîncat; cei doi prieteni — după ce-i plătișe; v-a zis — va zice; l-a dus — la cinema; i-a povestit — ea povestește și a. Apoi elevii trebuie să explice (oral sau scris) de ce în aceste expresii unele cuvinte sunt omofone, însă nu și omografe. La o asemenea verificare se poate recurge și sub forma unei «licitații». Învățătorul lovește ritmic în masă cu un ciocănăș de lemn. Devine cîștiigator elevul care dă răspunsul corect pînă la următoarea lovitură.

ȘCOALĂ ȘI CULTURA ROMÂNEASCĂ (1507—1907)

- 1507. Călugărul Maximian, fiul împăratului bizantin, mediază între Bogdan-Vodă, domnitorul Moldovei, și Radu-Vodă, domnitorul Munteniei, rugindu-i să facă pace, deoarece sînt creștini și de o seminție (s.n.).
- 1542. Macarie, episcop de Roman și Neamț, termină prima redacție a **Cronicii Tării Moldovei** (o va continua pînă la 1551) în limba slavă.
- 1552. La Cîmpulung (Muntenia) ia ființă prima școală cu limba de predare română, fondată de doamna Chiajna.
- 1562—1570. Vede lumina tiparului, probabil la Cluj (Transilvania), o carte de cîntece calvinești, în limba română, cu litere latine și ortografie maghiară. În această carte se întîlnesc însă și grafii etimologizante.
- 1567. În Transilvania se dă prima poruncă preoților români de a ține liturghia în limba română.
- 1567—1568. Diaconul Coresi tipărește în limba română o **Evanghelia cu învățătură** (cazanie) și un molitvenic.
- 1577. Călugărul Azarie, cel mai talentat cronicar moldovean de limbă slavă, sfîrșește de redactat cronica sa în care deapăna firul evenimentelor cuprinse între anii 1551—1574.
- 1582. Prin grija și osteneala lui Coresi și a diaconului Marian probabil la Cluj (Transilvania), **Palia** — prima traducere a celor cinci cărți de la începutul vechiului Testament.
- 1602—1610. Se scrie pe lîngă casa boierilor Buzești **Cronica Buzeștilor**, prima cronică în limba română din Muntenia. A ajuns pînă în zilele noastre.

- 1642.** La minăstirea Trei Ierarhi se instalează prima tipografie din Moldova. Prima tipăritură e **Mărturisirea de credință** a lui Petru Movilă.
- 1647.** La Bălgard (Alba-Iulia) Stefan Fogarași traduce din italiană și maghiară și tipărește în limba română un **Catehism calvinesc** cu litere latine și ortografie maghiară.
- 1677.** Miron Costin, cel mai erudit cronicar moldovean, scrie în limba poloneză pentru a informa opinia publică din regatul vecin, **Cronica țărilor Moldovei și Munteniei (Cronica polonă)** în care demonstrează unitatea etnică, lingvistică și teritorială a poporului român.
- 1682—1686.** Mitropolitul Dosoftei publică la Iași **Viața și petrecerile sfinților** (în două părți), prima operă teologică amplă scrisă de un român în limba română.
- 1692.** Se naște la Sad (Sibiu) Ioan Inocențiu Micu-Klein cărturar și mare luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Ardeal.
- 1707.** Școala domnească de la București este transformată în Academie Domnească.
- 1716—1717.** Dimitrie Cantemir redactează **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor** în care demonstrează latinitatea, continuitatea și unitatea poporului român.
- 1717.** Îa sfîrșit redactarea **Cronicii Anonimului Brâncovenesc** — o istorie a Munteniei între anii 1688—1717, cea mai importantă cronică de aici ca valoare literară.
- 1727.** Este emis hrisovul domnitorului Grigore Ghica despre deschiderea celor patru școli de la Academia domnească din Iași și întărirea celorlalte școli din Moldova.
- 1747.** Un alt hrisov, cel mai important, al lui Grigore Ghica dat în cea de a III-a domnie a lui, despre funcționarea școlilor în Moldova.
- 1757.** Dimitrie Eustatievici, de la școala românească din Șcheii Brașovului alcătuiește un manual didactic — prima gramatică a limbii române — **Gramatica românească**. Vede lumina tiparului abia în 1969.
- 1777.** Se tipărește la Viena **Bucovariu** pentru pruncii cei românești, care se află în crăiasca țară și cu hotarele ei împreună.
- 1777.** Tot la Viena apare prima carte de matematică în limba română **Aritmetică românească și nemțască**.
- 1777 (octombrie 1).** Este ucis de turci domnitorul moldovean Grigore III Ghica pentru că a protestat împotriva răpirii la 1775 a nordului Moldovei (Bucovina).
- 1782.** Gh. Șincai pune bazele învățământului românesc în Transilvania, înființând aproape 300 de școli românești.
- 1787.** Ienăchiță Văcărescu tipărește la Rîmnicul Vilcea manualul **Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orinduielor gramaticii românești**. În același an va apărea o ediție și la Viena.
- 1797.** Apăre la Sibiu (Transilvania) manualul didactic al lui Radu Tempea **Gramatica românească**.
- 1797.** Apăre la Buda (Ungaria) manualul **ABC sau Bucoavnă spre folosul școlilor neamului românesc**.
- 1797.** Apăre la Viena un abecedar pentru frații noștri aromâni, scris cu litere grecești — **Noua pedagogie** de Constantin Menta.
- 1812.** În urma unui război de șase ani purtat cu Turcia, Imperiul Rus răpește mai mult de jumătate din trupul bătrînei

- Moldove (45 000 km²). Acest act mișelesc pune începutul tuturor nenorocirilor populației românești dintre Prut și Nistru.
1812. La Buda vede lumina tiparului lucrarea lui Petru Maior, reprezentant de vază al școlii ardelene, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*. Lucrarea cuprinde în anexă *Disertație pentru începutul limbii românești și Disertație pentru literatura cea veche a românilor*, în care se recomandă pentru textele laice alfabetul latin, iar pentru cele religioase «buchile slave».
- 1812 (mai 24). Se naște la Jucul de Jos (Cluj) George Barițiu, istoric și unul din întemeietorii presei românești din Transilvania.
- 1817 (septembrie 6). Se naște la Iași Mihail Kogălniceanu.
1817. Apare la Brașov *Bucoavnă pentru învățarea pruncilor*, iar la Buda *Caligrafia românească*.
1822. Apare la Chișinău, în rusă și română, *Bucoavnă adică începătoare învățatură pentru cei ce voiesc a învăța carte...*
1822. Constantin Diaconovici-Loga tipărește la Buda manualul *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*.
1822. Episcopul Ioan Bob publică la Cluj lucrarea în trei volume *Dicționar românesc, latinesc și unguresc*.
- 1822 (mai 18). Se naște la Mamornița (azi Ucraina) George Sion, poet și scriitor.
1827. Gheorghe Asachi este numit referendar al Epitropiei învățăturilor publice din Moldova.
1827. Petrache Poenaru obține din Franța brevetul de invenție pentru «condei portăret fără sfîrșit, alimentindu-se însuși cu cerneală» (toc rezervor).
1832. Gh. Asachi deschide la Iași tipo-litografia de la «Institu-
- tul Albinei» unde timp de mai mulți ani tipărește manuale, tablouri istorice, hărți.
1837. Apare la Iași prima revistă literară din Moldova, «Alăuta Românească» a lui Asachi.
1837. Apare la București întâiul cotidian românesc «România» editat de Florian Aaron și S. Hill.
1837. Mihail Kogălniceanu publică la Berlin *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiennes*.
- 1842—1846. Apare la Iași un Calendar pentru poporul românesc editat de M. Kogălniceanu.
1847. Apare la Blaj (Transilvania) primul număr al revistei «Organul luminării» redactată de T. Cipariu (scrisă numai cu litere latine).
1847. Se naște în satul Ilișești (Suceava) Simion Florea Marian, unul din marii folcloriști români.
1857. Apare volumul lui G. Sion *Suvenir din călătorie în Basarabia meridională*.
1862. Se constituie la Cernăuți «Reuniunea română de lectură» transformată în 1863 în «Societatea pentru cultură și literatura română din Bucovina».
1862. Ioan Massim publică la București manualul *Repede idee de gramatică macedo-română*.
1862. Aron Pumnul tipărește la Viena între 1862—1865 prima crestomătie a literaturii române vechi și moderne, în patru volume, *Lepturariul românesc cules den scriptori români*, care a jucat un mare rol în educația patriotică a tineretului român din Bucovina și nu numai.
1867. M. Eminescu publică în «Familia» poemul *Ce-ți doresc eu tie, dulce Românie*.
1867. Se înființează «Societatea pentru învățătura poporului român» din Iași.

CALENDAR

- 1867.** Prin grijă lui Timotei Cipariu începe să apară la Blaj prima revistă românească de filologie intitulată «Arhiva pentru filologie și istorie».
- 1867.** Iși începe apariția revista grupării literare «Junimea» de la Iași, «Con vorbiri literare», una dintre cele mai importante reviste literare și științifice românești.
- 1872.** Se înființează la Universitatea din Viena o catedră de limba și literatura română.
- 1877.** Se naște la Brașov Sextil Pușcariu, distins lingvist român.
- 1877.** B. P. Hasdeu este ales membru al Societății Academice Române.
- 1877.** Apare *Istoria românilor sub Mihai Vodă* Viteazul de N. Bălcescu. «Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care au ajuns românamea îndeobște de la 1560 începînd și pînă astăzi». (M. Eminescu).
- 1882.** B. P. Hasdeu este ales decan al Facultății de litere din București. În același an el este ales membru al Societății de Lingvistică din Paris.
- 1882 (iunie 14).** Se naște la Tecuci Ion Petrovici, distins slavist român.
- 1882 (septembrie 12).** Se naște la Cenade (Alba) scriitorul Ion Agârbiceanu.
- 1892.** Iosif Vulcan este ales membru al Academiei Române.
- 1892.** Academia Română acordă premiul «Heliade Rădulescu» lui S. Fl. Marian (pentru *Nașterea la Români*).
- 1892 (octombrie 20).** Se naște la Avdela (azi Iugoslavia) Tache Papahagi, mare cercetător al limbii, culturii și civilizației aromânilor.
- 1892 (decembrie 30).** Se naște la Hodora (Iași) scriitorul Cezar Petrescu.
- 1890—1892.** Apar scările lui Ion Creangă, în două volume cu o prefată de A. D. Xenopol și o biografie a scriitorului.
- 1897 (ianuarie 6).** Se naște la Iași Ionel Teodoreanu.
- 1902.** Iși începe apariția la București «Luceafărul» — revistă pentru cultură, literatură și artă.
- 1907 (martie 9).** Se naște la București Mircea Eliade.
- 1907 (martie 21).** Se aprobă editarea la Chișinău a foii românești cu litere latine și chirilice «Viața Basarabiei», sub redacția lui Alexis Nour.
- 1907.** Apare *Istoria literaturii românești* în veacul al XIX-lea de la 1821 înainte în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului de N. Iorga.

SACRALIZAREA DATORIEI FAȚĂ DE NEAM

**Considerații pe marginea
poeziei APOSTOLUL de
Octavian Goga**

In cuprinsul alcăturilor poetice există imagini artistice care prin densitatea și puterea de sugestie a substanței lor au virtutea de a lumina dintr-o dată nu numai lucrarea din care fac parte, ci și întreaga creație a unui poet în esență sa. Ele sint aidoma unor focare în care energiile gîndirii și expresiei autorului își concentreză tendințele și manifestările lor fundamentale.

Una dintre cele mai revelatoare imagini artistice create de Octavian Goga, la receptarea căreia se poate comunica efectiv cu aproape întreaga sa literară, este poezia **Apostolul**. Aici autorul infățișează un bătrân preot istorisind oamenilor «jalnică poveste» a unui «neam sfîrșit de jale». La auzul «patimilor» fără de număr care «plîng în glasul cuvîntătorului părinte», «fusul se oprește-n mîna induioșatelor neveste», «moșnegii... fărîmă lacrimi cu genele tremurătoare», iar «feciorii strîng prăseaua cuțitului din cingătoare». Inimile tuturor tresar înforate de cuvîntul care le face să se aprindă de dorul «răzbunării sfinte», în vreme ce firea le prelungesc și le amplifică zbuciumul intr-un «geamăt... prelung și greu». În final, pe fruntea bătrânlui apostol razele lunii impletească cunună simbolică de lumină. În această apoteoză incandescența inspirației a sen-

sibilizat cu o rară putere de expresie esență unui credo poetic și social-politic exemplar.

Imaginea apariției «preotului» la începutul poeziei, ca și cea a «hirotonirii» sale de la sfîrșit cu «harul cerurilor», precum și investirea acestuia cu rangul de «apostol», par să învăluie totul într-o atmosferă profund religioasă. Totuși evoluția de la simplu preot pînă la demnitatea de apostol este consecința unui discurs al cărui conținut exact nu-l cunoaștem, ci abia de-l bănuim din efectele pe care le produce asupra ascultătorilor, căci, deși smerit și inofensiv în aparență, el poartă germanii spiritului insurgent sau luciferic. Poet cu intuiții verbale dintre cele mai neașteptate, Goga reflectă această tensionată confruntare a substanței sale lirice printre-o inspirată adevarare a termenilor. Astfel, prima ipostază a celui care vine să vorbească «norodului» este unui umil preot de țară transilvănean, aidoma la infățișare cu cea a «dascălului» poetului. În cuvîntul său nu poate să răsune decît «glasul de aramă» al «pătimirii noastre». El relevă obiditului său auditoriu adîncimea și infățișarea unei suferințe de veacuri, devenind strigătul de disperare al celor nedreptățiti și «fără țară», pe care opera poetului nu face decât să-l reia și să-l amplifice la nesfîrșit, făcîndu-l să devină uriaș. În rostogolirile sale de foc se disting «durerea înfricoșată» a «umiliților» care «gem» în umbră «Cu umeri gîrbovi de povară» (**Rugăciune**), «jalea cea... mare» a plugărilor plătiți cu «fiere» (**Plugării**), «durerea unui neam ce-așteaptă / De mult o dreaptă sărbătoare» (**Oltul**), sfîsierea sufletească a «nevestelor» care își plîng «feciorii duși în sluj-

bă la-mpăratul» (**Dăscălița**), «jalea înstrăinatului» Ardeal (**Pe inserate**), «a muncii rodnice dureri» (**Carmen laboris**) sau atîtea alte «doruri ne-nțelese și gemăte neprîcipeute» (**Graiul pînii**). Siluind și desfigurînd deopotrivă sufletele și trupurile, suferința dobîndește fizionomia unei autentice **pătimiri**, fapt ce-i sporește încărcațura cu inefabile rezonanțe de registru biblic. Iar cînd, în cele din urmă, elementele naturii preiau și intensifică suspinul omenesc, cîntecul se transformă într-un imens cor al «durerilor firii» (**Noi, Dimineața, În munți**).

Treptat însă, pe măsura desfășurării conținutului «jalnicei povești», grație unei perfecte comuniuni între stările de spirit ale celor două personaje, preotul și mulțimea, o misterioasă energie interioară pare să transfigureze chipurile și sufletele lor. Bătrînul neajutorat, cel care «râsare» sprijinit de cirjă, crește lăuntric neîncetat, devenind purtătorul unor însușiri nebănuite, capabile a reînvia puteri sufletești incendiare. Scena convertirii întru răzbunare a ascultătorilor săi, ce urmează după inițierea în suferință a acestora de către preot, rămîne concludentă. Dar în acest moment, prin natura și dimensiunea prefacerilor pe care le-a determinat, «moșneagul albit» se relevă într-o nouă ipostază, de mag: «Bătrînul mag înaltă fruntea». Ca o ilustrare indubitabilă a acestui adevăr, natura însăși pare să-i dea ascultare, «frâgarul își îndoie coapsa», iar vîntul «purcede» să-i poarte «cuvîntul» spre ceruri. Situată aproape în mijlocul textului, noțiunea aceasta cu o rezonanță stranie pare a constitui nucleul în jurul căruia este dispusă substanța lirică.

În vechile mitologii și religii orientale, mai cu seamă la mezi și la perși, magii, astrologi și preoți ai culturii lui Zoroastru, se bucurau de o cinstă deosebită. Minuind cu abilitate informații din arsenalul cunoașterii științifice a vremii ori dispunînd de însușiri paranormale moștenite dintr-un filon preistoric atrofiat de civilizație, magii făceau lucruri extraordinare care le-au asigurat faima. «Ideeua magicului, observă Lucian Blaga, indică prin conținutul ei o substanță sau o putere foarte misterioasă în sine, înzestrată cu însușiri de neconcepuit în chip rational». Magii lui Eminescu, creați în acest spirit, dispun de puteri demisurgice. Arald, din poemul **Strigoii**, îi cere preotului «păgin» să-i readucă iubita din moarte, iar magul călător în stele, din poemul omonim, supune, prin carteia lui cu vrăji, stihile lumii întregi. În linii mari, cu excepția celor trei magi care au adoptat pruncul născut la Bethleem, conceptul acesta contravine spiritualității creștine. Existența magului, deci, nu este posibilă decît într-o lume în care există minuni și care crede în ele, dar care nu se împlinesc după canoanele cunoscute și admise de Biblie.

În aceste condiții nu mai rămîne decît să patrundem secretul puterii magului din poezia lui Goga și să relevăm minunea pe care el o înfăptuiesc. Spre a ne edifica sub acest aspect, nu avem decît să considerăm textul cu atenție, pentru că toate clarificările vin de aici. Revenind asupra discursului ținut de preot, s-ar putea aduce obiecția că inițierea întru durere a unui auditoriu care o cunoaște deja — căci astfel am socotit necesar să calificăm opera lui — pare, la

prima vedere, un nonsens. În ciuda aparentei contradicții, actul acesta are o justificare psihologică, întrucât este vorba de conștientizare a unei dureri care tindea să devină o stare firească, deși anormală a ființei. Gr. Alexandrescu avusese intuiția unei astfel de căderi a umanului în cîteva versuri cu caracter sentențios din poezia **Anul 1840**, în care relevase cu multă convingere faptul că «suferirile» îndelungate și fără de număr sfîrșesc prin a se transforma în «fire». Din atare rațiuni, numai în momentul conștientizării suferinței dialectica sufletului omenesc își regăsește ritmurile adecvate, determinind trecerea de la studiul inițierii la cel al converzierii. Abia la acest nivel al înțelegерii «norodul» părăsește amorfismul său inițial pentru a se manifesta diferențiat, potrivit modului specific de a reacționa al straturilor umane care intră în componența sa, femeile se opresc din tors, moșnegii lăcrimează, iar feciorii se aprind de dorul luptei.

Păstrînd pînă la un punct aparența de ieremiadă (adică de lamentație cu caracter profetic prin care se imploră mila providenței pentru nenorocirile cu care ea a sanctionat oumanitate căzută în păcat), «jalnica» narare a «atitor patimii» este călăuzită de către alte intenții decît plingerea biblică. Bătrînul nu se mai adresează dumnezeirii, ci «norodului» încercat de suferințe, pentru că nu recunoaște temeiurile acestor jertfe. Ca atare, spectacolul umilințelor de tot felul desfășurat de către «cuvîntatorul părinte» nu are numai menirea de a descătușa conștiințele, ci constituie totodată și suportul sau mecanismul psihic utilizat de către mag pentru a insufla «dorul» de răz-

Octavian GOGA

APOSTOLUL

Ca o vecernie domoală
Se stinge zvonul din dumbravă,
Pleoapa soarele-și închide
Sus, pe-o căpiță de otavă.
Norodul a cuprins podmolul
Lîngă frăgarul din uliță —
De cîrjă sprijinit răsare
Bătrînul preot la portiță.

Moșneag albit de zile negre,
Aşa îl pomenise satul,
Pe pieptărelul lui de lină
Purtînd un ban de la-mpăratul.
Domol, în mijloc se aşază,
Și sprijinind încet toiagul,
Clipind din genele cărunte,
Începe-a povesti moșneagul.

**Întreg poporul ia aminte,
Ascultă jalnica poveste,
Şi fusul se opreşte-n mîna
Induoşatelor neveste.
Moşnegii toţi fărîmă lacrimi
Cu genele tremurătoare,
Aprinşi, feciorii strîng prăseaua
Cuştului din cingătoare.**

**Atîtea patimi plîng în glasul
Cuvîntătorului părinte,
Şi-atîta dor aprind în inimi
De clipa răzbunării sfinte.
— Bâtrînul mag înalţă fruntea,
Ce sfînt e graiul gurii sale;
Din el va lumina norocul
Acestui neam sfîrşit de jale!**

**Acelaşi dor tresare-n piepturi
Cînd glasul strigător răsună,
Şi gemăt infioară firea
Prelung şi greu ca o furtună,
Frâgarul îşi indoie coapsa,
Iar de prin văi purcede vîntul,
Prin largul albelor văzduhuri,
Să ducă cerului cuvîntul.**

**Din cetăţuia strălucirii,
Coboară razele de lună,
De-argintul frunjii lui boltite
Din aur impleteşc cunună.
— Cuvine-se hirotonirea
Cu harul cerurilor ţie,
Drept-vestitorule apostol
Al unei vremi ce va să vie!**

bunare. Spiritul vindicativ pe care acesta îl face să încoltească în sufletele celor care au cuprins «podmolul» de lîngă frâgar animă de fapt partea cea mai durabilă a liricii lui Goga, din adîncimile căreia fulgerele mîniei sale ţîşnesc în versuri de pară. «Păgînul potop de apă» cu care Oltul inundă «şesul holdelor de aur» (**Oltul**), «focurile pe creste», ce rumenesc «a bolţii năframă albastră» (**Lăutarul**), «aspravijelie» pe care o pornesc muntii (**În munti**), ca şi tăria ineluctabilă a «strigătului de chemare» rostit de «înfricoşaşul cranic / Izbăvitor durerilor străbune» ce pare să clîntească înseşi temeliile lumii (**Clăcaşii**), nu sunt decît expresia artistică a aceluiaşi «dor», nemurmăratele feţe ale aceleaşi nemărginîte şi mistuitoare sete de dreptate, în cuprinsul căreia duhul răzvrătirii îşi serbează triumful, sugerînd necesitatea recurgerii la fapte.

Astfel, avînd în vedere că magul nu este înfăţişat decît vorbind, nu mai încape îndoială că puterea sa rezidă în verbul prin ale căruia virtuţi acŃionează asupra stărilor de spirit ale celor care îl ascultă. Însă cu toate că el cunoaşte taina cuvîntului «izbăvitor» de străvechi suferinŃe, înfăptuirea sa nu ascunde nimic nefiresc. ForŃa lui, identică cu cea a unui inspirat tribun al poporului, îşi are obîrşia în adevărul social şi politic al demersului oratoric, aureolat de nimbul credinŃei într-o apropiată «invieră» socială şi naŃională. De aceea în clipa în care, graŃie iniŃierii intru durere, el a realizat convertirea intru răzbunare, magul a făcut una din cele mai mari minuni din cîte au existat vreodată. Restituind «norodului» umilit conştiinŃa dreptăŃii sale, el a recreat şi a

remodelat spiritul lui după propriul său spirit justificat și profetic, recuperând dintr-o dată, cu același cuvînt izbăvitor, deficitul de demnitate și de speranță al acestuia. Din pricina că nu-și istovește resursele numai în îndemnurile de demolare a unor întocmiri sociale strîmbe, ci inflorește mai cu seamă pe trunchiul dorinței de dreptate și de incredere în «vișele noastre de slavă», puterea magului conține în ea însăși elementele care fac posibilă apariția celei de a treia ipostaze a misteriosului «bâtrîn» — de apostol.

La acest nivel al interpretării, cîteva din aspectele deja înfățișate reclamă o considerare mai stăruitoare. Astfel, întrucît minunea pe care a înfăptuit-o magul se suprapune peste cea care s-a săvîrșit, la începuturi, prin creația lumii de către cuvîntul sfînt, conotațiile de ordin religios sporesc forța de sugestie a rostirii sale, dar accentuează, pe de altă parte, esența ei iconoclastă. Căci în acest punct de maximă concentrare a liniilor de forță ale fluxului liric, aura de elevată religiozitate care-și pune amprenta pe poezia lui Goga este negată din interior, de patosul incoercibil al spiritului luciferic. Pînă la un punct, liturgia durerii nu se oficiază decît pentru a declanșa elanuri vindicative. Oximoronul «răzbunare sfîntă» sensibilizează pregnant, ca și principalele concepte utilizate de poet, această situație contradictorie. În virtutea rigorilor artei, necesitatea sugerării unei neobișnuite capacitați de a mișca și canaliza energii uriașe, în vedere pregătirii «înfricoșătoarei clipe-a primenirii», a impus, în locul noțiunii de preot, purtătoare a unei încărcături de smerenie și de evlavie crești-

nă, pe cea de mag. Dar și aici, ca pretutindeni în poezia lui Goga, apele se amestecă învolturate: pe de o parte, încrederea nelimitată în capacitatea de regenerare a ființei umane constituie însăși esența spiritualității și umanitarismului creștin, pe de altă parte — prin conținutul său insurgent, orientat spre răsturnări sociale, renașterea spirituală devine o flagrantă abjurare a supunerii și renunțării evanghelice.

În final tensiunea interioară de pînă acum a substanței lirice pare să-și afle o nefirească sau, mai exact spus, o temporară împăcare. Căci în loc să-l pedepsească pentru o astfel de cutezanță, «cerurile» sfîrșesc prin a-l încorona recunoscind parcă îndreptățirea întreprinderii sale. Cununa de aur împletită de razele lunii pe fruntea celui care o binemerită nu face decît să sanctioneze un fapt deja împlinit, întrucît sfîntenia apostolului este răsplata strădaniei preotului și a izbinzii obținute de către mag și ar putea însemna, în consecință, o garanție de viitoare împliniri. Strălucirea sa devine ipso facto corespondentul exterior al unor iluminări lăuntrice avînd frapante similitudini cu scena biblică a dobîndirii harului sfînt de către apostoli.

Fondul unei atare sacralizări este comun mai multor mitologii și religii și nu presupune nicidcum devoțiunea față de vreun presupus creator. «Sacrul, constată Mircea Eliade, nu implică în mod necesar o credință în Dumnezeu, în zei sau în sprite, ci se referă la experiența sacrului și, prin urmare, este legat de ideile de ființă, de semnificație și de adevară». De altminteri, motivul razei care luminează chipurile sau încunună frunțile figurilor

celebrate este extrem de frecvent în universul poeziei lui Goga tocmai pentru a da conțururi sensibile ideii sacralizării prin suferință morală și fizică. În privirea «plugarilor» străluce «cea mai curată rază» din «sfânta... seninătate» a cerului (**Plugarii**), «hirotonirea razelor de soare» aureolează numai frunțile celor înfrățiti cu pămîntul (**Cintăreștilor de la oraș**), copilul clăcașilor devine mîntuitorul «durerilor străbune» abia odată cu ridicarea lui în «razele ce cad dogoritoare» (**Clăcașii**), pe fruntea cosașului cu față «suptă» de «truda stearpă» o «rază...ncet i se revarsă» (**Cosașul**) etc. În consecință, în contextul poeziei comentate, apoteoza apostolului înseamnă atât un triumf al credinței într-o justiție imanentă de natură divină, cât și o biruință a valorilor vieții. Transpusă în limbajul muzicii, imaginiile finale răsună, în disonanță cu relevarea eroismului cotidian și constant de pînă acum al lumii de plugari, în tonalitățile solemne ale unei ode triomfale.

Astfel, după ce a trezit duhul nesupunerii în «norod», prin evocarea patimilor care i-au mutilat ființa de-a lungul anilor, preotul a trădat spiritul credinței pe care s-a legat s-o urmeze și a devenit mag. Aceasta, la rîndul său, datorită capacitatei de a cultiva o atare stare de spirit, dar mai ales din pricina stăruitoarei lui aplecări spre a întreține încrederea într-o «vreme» mai bună, a imbrăcat pe nesimțite haina unui iluminat apostol al religiei naționale și sociale. În aceste condiții, dorința «norodului» de a-și face dreptate, întreținută de mag, cade cu totul în seama proniei cerești. În fond, noua ipostază a «bătrînului», veritabilă sinteză a pute-

rii de jertfă a preotului și a propensiunii de impenitent «vestitor» al magului, reprezintă un nou stadiu al eforturilor acestora întru ridicarea omului în sfîntenie sau, altminteri spus, întru restituirea umanității sale. Preotul, magul și apostolul nu sunt decit trei aspecte ale aceleiași constante ideatice și artistice din care izvorăște gîlgîind principalul curent al liricii lui Goga. În felul acesta, prin contactul cu ideile religioase, spiritul justiciar ivit pe fondul unor străvechi nemulțumiri, cu rădăcini naționale și sociale adînci, ce amenințau să se transforme într-o autentică răzvrătire, s-a metamorfozat într-o vehementă profetie ce anunță apropiata împlinire a tuturor nădejdilor. Animat de un neistovit elan oracular, potențat de imaginea unor biblice promisiuni, «glasul de aramă» al poeziei lui Goga, ce se identifică în parte cu sunetul celor șapte trîmbițe ale apocalipsului, vestește sfîrșitul unei lumi și iminentul început al alteia, mai drepte. Apariția «bătrînului preot» de la începutul bucătii, mai exact — imaginea «răsăririi» sale din prima strofă, nu pare să fie decit un semn prevestitor al acestui timp.

În aspectele cele mai durabile poezia lui Goga este expresia cultă a materiei din care s-au plămădit doinele noastre de jale și de haiducie. Spre deosebire însă de marea durere eminesciană în care se adună parcă toate durerile spiritului torturat de zădărnicia strădaniilor și într-o existență efemeră și imperfectă, durerea lui Goga deși dobîndește uneori dimensiuni planetare, prin extensiunea ei asupra domeniului naturii și al omului, rămîne totuși de nuanță socială și națională, putînd fi circumscrisă

să intr-un anumit spațiu și timp. Or, deși nu are, elevația și profunzimea celei eminente, în schimb, datorită largilor sale fundamente umane, nu este mai puțin universală.

Examinarea devenirii lăuntrice a substanței poetice din **Apostolul**, evidențiată prin utilizarea plină de tilc a unor concepte, prilejuiește în cele din urmă o descindere spre zonele profunde ale creativității care controlează destinul liricii lui Goga. Imaginea artistică a apotheozei rezolvă într-un fel, dar relansează în altul principala contradicție din care se nutrește substanța poeziei lui Goga. Este vorba de acea continuă suprapunere și ciocnire dintre o aparență religioasă și o esență aproape pagină prin elanurile care o mișcă. Amintind de principiul contrapunctului realizat în compozițiile muzicale, modalitatea aceasta de a elabora aruncă lumini edificatoare asupra naturii armoniei liricii sale. În același timp, se află condensat aici, cu toate luminile și umbrele lui, însuși crezul social și politic al poetului privind necesitatea primenirilor sociale și chipului în care ele se pot realiza. Acceptind, pînă la un punct, modul de a gîndi al acestuia și extinzînd semnificația celor infățișate de el, se poate afirma că înainte de a-și cucerî revendicările sociale și libertatea națională, Transilvania și-a redobîndit libertatea spirituală prin opera de luminare a conștiințelor, infăptuită de către cei trei magi, căci, printr-o nouă și inexplicabilă coincidență cu Biblia, trei săi personale care pot îndeplini, după Goga, o astfel de funcție — preotul, învățătorul și poetul.

INTERIORUL UNUI POEM

În ciuda unor inerente, dar explicable limite, crezul acesta nu este lipsit de un incontestabil suport în realitățile Ardealului și ca atare nu poate fi privat de o considerabilă valoare culturală și politică. Căci intonind cu sonorități inedite și penetrante cîntecul «pătimirii» noastre, Poetul a restituit conștiinței naționale, într-un moment de cumpănă al istoriei, demnitatea și patosul tuturor împlinirilor sociale și naționale.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

A cultiva înseamnă a învăța pe oameni să cugete bine; a lumina ce fusese întunecat, a lăti lumina peste acele ce ni se cuvin ca să le știm; a limpezi ideile oamenilor, a-i păzi de greșeli și de prejudecăți.

George BARITU

Prof. Monica ILADE-COSTEA
Liceul «M. Sadoveanu», Pășcani

IZVORUL NOPȚII DE LUCIAN BLAGA

A existat în literatura noastră, la începutul acestui secol, un moment de criză, deoarece, aşa cum spunea Mihail Sadoveanu în *Anii de ucenicie*, «meșterii cei mari de vorbe și de visuri trecuseră: Eminescu, Creangă, Caragiale». Desprins de epoca marilor clasici, secolul debuta cu un adinc dramatism al căutării de sine a literaturii române. Mișcarea tradiționalistă în poezie este susținută de Octavian Goga, Ion Pillat, Vasile Voiculescu, iar modernismul se afirmă viguros prin Ion Minulescu, Dimitrie Anghel, George Bacovia; primele decenii ale veacului sunt marcate de apariția unor curente care revoluționează viziunea asupra actului poetic: dadaismul, suprarealismul, futurismul, expresionismul.

Din această tulburare a apelor, din geografia mitică ondulatorie a spațiului mioritic, s-a născut atunci un poet «nepereche», una dintre coloanele infinite ale spiritualității românești: Lucian Blaga. Contemporan cu o clipă de cumpănă a literaturii noastre, dar și cu valori ca R. M. Rilke, Paul Valéry, S. J. Perse, T. S. Eliot, Maiakovski, Unamuno, Ungaretti, García Lorca, Blaga a însemnat pentru neamul nostru începutul unui mare cîntec, a cărui înălțime și puritate o mai atinsese doar poezia eminesciană.

Opera lui poetică dovedește vastitate și profunzime, îngemânind în substanță ei și poezie (*Poemele luminii*, *Pașii profetului*, *In marea trecere*, *Lauda somnului*, *La cumpăna apelor*, *La curțile dorului*, *Nebănuitele*

trepte, Mirabila sămînă, Vără de noiembrie, Stihitorul), și dramaturgie (*Zamolxe*, Tulburarea apelor, *Meșterul Manole*, *Cruciada copiilor*, *Daria*, *Arca lui Noe*), și aforisme (*Pietre pentru templul meu*). Dar Blaga ar putea fi figurat aşa cum era reprezentat omul în antichitate, ca un *Ianus bifrons*: poetul luminii și al veșnicelor întrebări ale omului este dublat de un gînditor posedind o cultură de excepție și un adinc simț al metafizicului. Pe lîngă discursul de recepție la Academia Română (*Elogiul satului românesc*) el a scris acele studii filozofice esențiale reunite în volumele *Trilogia cu noașterii*, *Trilogia culturii* și *Trilogia valorilor*.

Poezia *Izvorul nopții*, publicată pentru prima dată de Sextil Pușcariu în *«Glasul Bucovinei»* (II, numărul 118, 11 aprilie 1919, pagina 1), este inclusă în volumul de debut, *Poemele luminii*, apărut în același an cu culegerea de aforisme *Pietre pentru templul meu*: 1919. Pentru a putea concentra atenția asupra poeziei trebuie să avem mai întîi o viziune generalizatoare asupra întregului volum prin care Blaga își arată dintr-o dată maturitatea poetică.

Poemele acestea îl consacră pe Blaga ca un adevarat talent literar și ca unul dintre cei mai solari artiști ai literaturii, un Van Gogh al cuvintelor. O beție de lumină și de revărsare interioară copleșește spațiul poetic blagian, iar «noul stil», expresionismul, își regăsește aici coordonatele: sentimentul absolutului, dezmarginirea nietzscheană a eului, frenezia vitalistă, retrăirea fondului mitic arhaic, interiorizarea naturii. Trăind în orizontul misterului, poetul nu vrea să-l dezlegă rupînd vraja, el caută «ne-pătrunsul ascuns» și tainele luminii, convertit la o religie so-

lară a revelațiilor cosmice. În anul în care apare volumul, cu prisosul de suflet care-l caracteriza, Nicolae Iorga scria vorbe mișcătoare despre creația tînărului ardelean: «Nu sunt poeme, și nu lumina le stăpinește. Sunt bucăți de suflet, prinse sincer în fiecare clipă și redate cu o superioară muzicalitate în versuri care, frînte cum sunt, se mlădiesc împreună cu mișcările sufletesti înseși.»¹

Poezia *Izvorul nopții* pare a contrazice prin titlu universul cumeinat din lumină al întregului volum. Dar nu aceasta este singura antinomie: chiar întreaga sintagmă paratextuală se dovedește oximoronică prin conținutul ei semantic. Izvorul presupune început, origine și, totodată, curgere delimitată; noaptea, dimpotrivă, nu începe și nu sfîrșește perceptibil, și, asemenea focului, nu-i putem da o «formă», nu o putem con-strînge între limitele de con-tur pe care mintea ome-nească obișnuiește să le dea lucrurilor. Metafora din titlu, cele două cuvinte în-tre care se stabilește o con-tradicție semantică («antite-zele fac viață», nota Eminescu în manuscrisele sale) aruncă deja asupra textului un fior poetic propriu artei spiritualiza-te a lui Blaga.

Primul vers este alcătuit dintr-un substantiv în cazul vocalită— «Frumoaso», iar invocația va fi reluată în final, realizând o mișcare circulară, o «închidere care deschide», după vorbele lui Gabriel Liiceanu. Substantivul este simbolic pentru Blaga, fascinat de frumusețea femeiei ca întruchipare a unui tipar străvechi, cel al Frumuseții eterne. Platon se întreba ce e Frumosul, nu ce este frumos, și rămăsese uluit în fața răspunsului unui atenian: «Frumosul este, după cum bine știi, o fată frumoasă.»²

INTERIORUL UNUI POEM

Blaga caută Frumosul, dar în
lipsa revelației misterului se
bucură de formele luminoase
ale frumusetii pămîntești.

Niciodată adjecțivul nu însoțește, ca epitet, vreun element al peisajului; el este un atribut tipic feminin, indispensabil mitului erotic al poeziei blagieni. În **Catrenele fetei frumoase** poetul înalță unul dintre cele mai vibrante imnuri frumuseții care capătă chip omenesc și care ne vorbește despre Frumusețea veșnică (anticipind aproape acel extraordinar gînd al lui Dostoevski: «Frumusețea va mintui lumea...»).

După invocația inițială, textul curge dintr-o singură spuneare, nu poate fi fragmentat într-o analiză mozaicată:

«îi-s ochii-aşa de negri încit
seara
cînd stau culcat cu capu-n
poala ta
îmi pare,
că ochii tăi, adîncii, sunt
izvorul
din care tainic curge noaptea
peste văi
și peste munți și peste șesuri,
acoperind pămîntul
c-o mare de-ntuneric.»³

La inceput de vers nu mai este folosită majusculă, iar singurele semne de punctuație care apar sunt virgulele, realizând unduirea melodică linștită a frazei. Tehnica ingambamentului*, des utilizată de Blaga, dă unitate fragmentului și îi cristalizează uniform semnificațiile.

Noaptea, pace cosmică, dar și simbol al forțelor oarbe ale intunericului, izvorăște din ochii iubitei. Dacă am porni de la concepția antică potrivit căreia ochii sănt oglinda sufletului, atunci ar trebui să spunem

* Procedeu de versificație constă în continuarea idelii poetice în versul următor, fără a marca aceasta prin vreo pauză — n.r.

că din privirea noptistică a femeii se izvodește un suflet urias, proiectat în absolut, care covîrșește pămîntul (puterea erosului ce transfigurează totul, sfînțind cosmosul — și aici cuvîntul trebuie înțeles în sensul lui etimologic, de armonie).

Ochii sint «aşa de negri» pentru că negrul inseamnă spaimă, dar și taină, misterul care l-a fascinat intotdeauna pe Blaga. În arta poetică ce deschide volumul el afirmă o uriașă forță de a participa la magia faptelor acestei lumi fără să le sfîșie aura de mister care cheamă neincetat, asemenei vălurilor zeiței Isis:

«Eu cu lumina mea sporesc a
lumii taină (...)
și tot ce-i ne-nțeles
se schimbă-n ne-nțelesuri și
mai mari.»⁴

Ideea, putind fi definită, în termenii lui G. Vico, drept o «metaforă obsedantă» a gîndirii lui Blaga, era la fel de împede exprimată într-un aforism: «Cîteodată datoria noastră în fața unui adevarat mister nu e să-l lămurim, ci să-l adîncim aşa de mult, incit să-l prefacem într-un mister și mai mare»⁵. Blaga trăiește o adevarată patimă a cunoașterii luciferice — nu una discursivă ce «ucide vraja», ci una intuitivă care potențează misterul (un gînditor modern, Octavian Pâler, spirit la fel de solar, ca și Blaga, spunea «mi-e de ajuns că presimt adevarul, nu mă mai obosesc să-l curăț de coajă»).

Detaliul concret anatomic («ti-s ochii-aşa de negri») se întîlnește rar în poezia lui Blaga, deoarece pentru el femeia nu inseamnă niciodată betie a formelor și a culorilor, ci o ipostază superioară de cunoaștere de sine. Culoarea nu este precizată pentru efectul pictural, ca în sonetele lui Shakespeare:

«Negrilii ochi pe fruntea

sumbră-a ta
O, inima la fel să-ți fie bună
Și să mă plângă, negru-ți poate
sta
De-a pururi drept podoabă și
cunună»⁶
ori în poezia lui Baudelaire:
«Păr des, fili valul care mă ia
și mă dezleagă!
Lac de-abanos, în tine e-o
feerie-ntrreagă».⁷

Prezența negrului (izvor al nopții) este complementară luminii zilei și luminii iubitei, în finalul poeziei: forță lui oferă negativul imaginii, lumina reliefindu-se astfel mai pregnant.

Pierdut în contemplarea extatică a ochilor noptistici (atitudine specifică lui Blaga, care păstrează o incintare copilărească, în fața minunilor simple ale firii), poetul stă culcat cu capul în poala iubitei, care nu e individualizată decit prin privire.

Împăcarea aceasta deplină, proiectarea pe axa orizontală, inseamnă linieștea de care este cuprins poetul în fața misterului care se adîncește înaintea lui. E o tîhnă a cugetului și a trupului, o rezonanță perfectă cu natura (tipică pentru structura sa panteistă) și care, în multe poeme, echivalează cu o regăsire de sine.

Eliberat eutanasic de corporalitate («Mă dezbrac de trup / ca de-o haină pe care-o lasă în drum»), poetul ridică privirea către înalturi, unde vede «izvorul nopții», metaforă a ochilor iubitei ce curg peste lumea întreagă (erosul mișcă tot universul, ca la Dante). Perspectiva e de astă dată verticală, de coborîre pină în profunzimea sufletului (apare de altfel «ochii tăi, adîncii» — s.n.) și cele două axe se încrușează în ființa visătoare a celui ce privește.

Din ochii iubitei transformate expresionist într-un fel de ochi suprauman așintit din inal-

turi deasupra lumii (Tudor Vianu susținea că la Blaga sentimentul erotic este esențial legat de cel religios) noaptea curge **tainic** peste văi. Epitetul trimite evident la concepția filozofică a lui Blaga în ceea ce privește misterul și legitimează ideea unei puteri arhetipale a erosului. Iubirea transformă cosmosul — «nu sufletul se orientează după natură ci natura după suflet»⁸ — dar ea reprezintă tot o formă luciferică de cunoaștere: adîncire și nu rupere a vălului.

Izvorul ochilor, valul suflețului, cuprinde lumea întreagă, văi, munți, șesuri, tot pământul; enumerația accentuează ideea poetică, «lărgind zariștea» și acoperind lumea reală cu irealitatea întunericului. Așa cum inițial perspectiva cosmică se realizează prin proiectarea privirii pe orizontal/vertical, tot așa în aceeași viziune dihotomică, se inscrie situația poetică pe coordonatele eleat/ heraclitean. Izvorul din ochii de noapte «curge», «acoperă», precum rîul lui Heraclit; el se mărginește odată cu pământul care îi e matcă—«c-o mare de-întuneric». Căderea izvorului aduce sugestia verticalității: convertirea lui în **mare** trimite net către orizontalitate și calm eleat, către împăcarea poetului care simte trecind și prin ființa lui acest val de beznă.

Ploaia de negru și de taină din ochii frumoasei (ai Frumuseștii) acoperă pământul cu întuneric, imagine a misterului nepătruns. Dar poate acest întuneric e chiar «censura transcendentă» ce izolează subiectul cunoșător de revelația cunoașterii ultime: invăluit în marea de întuneric, poetul nu mai poate ajunge la izvor, adică la obîrșie, la principiul universal al curgerii. «Cultul blagian al erosului» de care vorbea Eugen Simion este adînc legat de un

cult al tainei.

Ultimale două versuri, de un extraordinar fior lîric, descătușează o sumă de potențe cu vădite rădăcini mitice:

**«Așa-s de negri ochii tăi,
lumina mea.»⁹**

Frapează în primul rînd contrastul lexical al celor doi termeni, dar ideea nu poate fi situată la nivelul simplificator al antitezei. Există în spiritul lui Blaga o profundă conștiință a dualității aflată chiar în germenii lumii și ai ființei (și pe care marele gînditor Constantin Noica o vedea ca definitorie pentru om: «Totul pleacă de la tema contradicției, care nu e o temă între altele a culturii europene, ci miezul gîndirii noastre, fie că o recunoaștem, fie că nu.»)¹⁰ Omul umblă «cînd vinovat pe coperișele iadului / cînd fără pată pe muntele cu crini» și «numai în lăcuri cu noroi în fund cresc nufери». Chiar și forțele suprumanane sunt numai puteri complementare; una stăpînește adîncul, cealaltă înaltul, una e rădăcina, cealaltă florile, frunzele, dar ele laolaltă compun aceeași plantă, aceeași entitate. Filozofic vorbind, ele alcătuiesc acel **Un-Grund**, care se afirmă și se neagă pe sine în același timp, amestec bogomilic de gol și plin, de bine și rău.

Odată cu întrebarea «Dar dacă întru veșnicie bunul Dumnezeu și crincenul Satana sunt frați?»¹¹ se deschide o zariște mitică: pentru că o ființă să se intemeieze sau să intemeieze ea are nevoie de ceva care să o nege. Totul înseamnă afirmație — și nașterea, și creația, și lumina — dar cuvintele n-au sens decât prin reliefarea jumătății lor de întuneric. Nefîrtate îl ajută într-un fel pe Fîrtate la facerea lumii, iar ideea de Biene, pentru a se putea indivi-

dualiza și intemeia, are nevoie de ideea de Rău.

Utilemele două versuri, cu contrastul lor care este noțional, de concepte, și nu pictural, de culori, încarcă întregul text cu o semnificație mitică. Profunzimea conceptului de «lumină» în opera lui Blaga nu poate fi pe deplin deslușită, ea e însăși vraja misterului său poetic. «Lumina» înseamnă și fără a logosului originar «Lumina, ce-o simt năvălindu-mi / în piept cind te văd — minunato /, e poate că ultimul strop / din lumina creată în ziua dintii»¹²⁾, ea este și cunoșterea intuitivă, luciferică a celui ce nu ucide tainele («Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină»¹³⁾), și viața («De ce m-ai trimis în lumină, mamă, de ce m-ai trimis?»¹⁴⁾), și simbol al iubitei (în monografia sa, Ion Bălu amintește că în scrisorile adresate Corneliei între anii 1917—1920, Blaga își numește adesea viitoarea soție «lumina mea»¹⁵). Pentru poet, acel principiu al universului, căruia nu i se poate da un nume, fiindcă prin orice cuvânt l-am zăgăzu din infinitul tăcerii, l-am îngustat în limitele inerente oricărei rostiri, este **lumina**. Ca simbol universalizat, ea se încarcă de semnificații, oscilând între toate treptele realului și chiar între real și o ordine transcendentă.

Cu disocierea lumină / intuneric, viabilă în legea contrastului și a contradicției născătoare de temei, începea întîiul capitol al Vechiului Testament: «Dumnezeu a zis: «Să fie lumină!» Si a fost lumină. Dumnezeu a văzut că lumina era bună; și Dumnezeu a despărțit lumină de intuneric.»¹⁶ Îndată ce lumina se naște — prin voința verbului divin, ea este despărțită de intuneric și puterile lor sunt egale noapte și zi. Gilbert Durand consideră însă că, «Semiotic vorbind, se poate spu-

ne că nu există însă lumină fără intuneric, în timp ce contrastul nu e valabil, noaptea avind o existență simbolică autonomă.»¹⁷ Noaptea ar avea aşadar un univers al ei, nu opus, ci complementar luminii; ele sunt durate din aceeași substanță, un plus infinit și un minus infinit — de parcă nesfîrșitului i-ai putea asocia valori cantitative...

Trebuie să ne oprim încă asupra unui element gramatical generator de semnificații: ultimul verb al poeziei, care e verbul nostru fundamental — **sint**. Față de ezitarea aceluia «imi pare», verbul are forța unei temelii (și Dumnezeu spuse «sint cel ce sint»), tulburătoare afirmație ontologică a iubitei. Frumoasa cu ochi de noapte varsă intunericul izolator peste lume și peste poet, învăluindu-i cu taine și eresuri («o, simburele negru / și dinții albi ai Evei»), dar ochii acestia nu răspindesc doar lumină-intuneric, ei **sint**, fără putință de tăgadă. Acest verb al existenței apare frecvent în poezia lui Blaga, și nu întâmplător Marin Mincu spunea că tema esențială a operei poetului din Lançrăm este **a fi**, și nu **a ști**. În lumea de visuri și păreri taina iubirii este, înseamnă «triumf al vieții / asupra morții și ceții»¹⁸, realitate umană cu funcție soteriologică*.

În lucrările sale de filozofie Blaga hotără că unicul nostru mod de a fi este cel creator — și erosul se inscrie în această viziune demiurgică. Sfîntul Augustin spuse «iubește și fă ce vrei», «numai acela care iubește înțelege», iar prin creații și prin iubire (care e și ea o formă de zâmislire, aceea de sine, prin desfacerea eului în fință duală, prin dublarea lui

* Soteriologie — doctrină a mîntuirii prin jertfe benevoile.

«este» cu «ar fi să fie») haosul se transformă în cosmos, lumea capătă un rost.

Iubirea este ipostaza luminii, lumina fiind o **axis mundi** a universului blagian; în spiritul distincției pe care o făcea Blaga în **Geneza metaforei și sensul culturii**, întregul text se ordonează ca o metaforă totală, revelatorie, și nu plasticizantă, a iubirii ca principiu universal de existență (Liviu Rusu¹⁹ asociază versul «iubind ne-ncredințăm că suntem» cu simbolicele cuvinte ale lui Descartes — **Cogito, ergo sum**).

Poezia are o muzicalitate interioră fără surse prozodice: de altfel, Blaga este unul dintre primii poeți români care au folosit versul liber. Gustave Kahn l-a teoretizat, Macedonski l-a aplicat pentru prima dată în poemul **Hinov**, dar Blaga i-a adus mlădieră românească. Nu elementele de exterior sunt cele generatoare de sens, ci densitatea noțională a concepților (lumină, noapte, izvor), fiecare reprezentând un element al geografiei mitice a poetului.

Și dacă ar fi să vorbim despre Blaga, despre marele creator de vorbe, de visuri și de mituri, cu versul unui poet, cel mai potrivit ar fi gindul unui spirit al culturii germane de care Blaga era atât de legat: «În chip poetic locuiește omul.»²⁰ Este singurul chip în care Blaga poate locui pe pămînt.

NOTE:

¹ Nicolae Iorga, **Rinduri pentru un tînăr**, în «Neamul românesc», 1 mai 1919.

² Platon, **Hippais Maior**, în **Opere**, II, Editura Științifică și Enciclopedică, Buc., 1976, p. 80.

³ Lucian Blaga, **Poezii**, Ediție îngranjată de George Ivașcu, E.P.L., Buc., 1966, p. 27.

⁴ **Ibidem**, p. 3.

⁵ Lucian Blaga, **Zări și etape**, Editura Minerva, Buc., 1990, p. 14.

⁶ William Shakespeare, **Sonetul CXXXII**, în **Sonete**, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 134.

⁷ Charles Baudelaire, **Părul**, în **Versuri**, Editura Tineretului, Buc., 1965, p. 35.

⁸ Lucian Blaga, **Noul stil**, în **Zări și etape**, p. 102.

⁹ Lucian Blaga, **Poezii**, p. 27.

¹⁰ Constantin Noica, **Cuvînt înainte la Stephane Lupașco, Logica dinamică a contradictoriului**, Editura Politică, Buc., 1982, p. 7.

¹¹ Lucian Blaga, **Meșterul Manole**, în **Teatru**, Editura Minerva, Buc., 1970, p. 81.

¹² Lucian Blaga, **Poezii**, p. 4.

¹³ **Ibidem**, p. 3.

¹⁴ **Ibidem**, p. 92.

¹⁵ Ion Bălu, **Lucian Blaga**, Monografie, Editura Albatros, Buc., 1986, p. 53.

¹⁶ **Vechiul Testament**, în **Biblia**, capitolul I, Tipografia cărților bisericesti, Buc., 1949, versetul I.

¹⁷ Gilbert Durand, **Apud**, Eugen Todoran, **Lucian Blaga — mitul poetic**, Editura Facla, Timișoara, 1983, p. 300.

¹⁸ Lucian Blaga, **Poezii**, p. 235.

¹⁹ Liviu Rusu, **Interviuri despre Blaga**, în **Lucian Blaga. Cunoaștere și creație** (culegere de studii), Editura C. R., Buc., 1987, p. 519.

²⁰ Hölderlin, **Apud** Martin Heidegger, **Originea operei de artă**, Editura Univers, Buc., 1982, p. 201.

GEORGE COŞBUC:

MOARTEA LUI FULGER

Poemul «Moartea lui Fulger» este conceput în aceeași cheie ca și «Nunta Zamfirei». Motivul lui este însă cu totul altul. În «Nunta Zamfirei» G. Coșbuc cintă fericirea, mugurele vieții, setea de a trăi, sărbătoarea bucuriei sufletului, pe cind în «Moartea lui Fulger» poetul evocă nefericirea și deznaidejdea pricinuite de moarte, lucrarea aceasta impunindu-se în primul rînd prin fondul ei dramatic. Tempoul rămîne același, baladesc, tonalitatea însă e altă. Nu mai avem voluptatea și extazul din celălalt poem. Aici domină o gravitate cumplită. Starea de alarmă și uimire, de durere și disperare guvernează și se continuă pînă spre sfîrșitul poemului.

Poetul nu recurge la date sau precizări istorice. Nu avem de a face cu un poem istoric, de factură epică, unde s-ar descrie intimplări și evenimente concrete, deși ne dăm seama că și acest poem a fost plăsmuit sub impresia luptei pline de vitejie a ostașilor români în Războiul de Independență din 1877.

Autorul a făcut abstracție de evenimentul concret și a decis să vorbească numai despre starea sufletului aflat în cataclismele durerii legate de moarte, de pierderea celor dragi și scumpi. El mai degrabă a recurs la aceeași atmosferă de basm cu regi, viteji, cu «feciori de împărat» și «mult popor», pe primul plan situîndu-se «solemnitatea» momentului morții. Iată de ce eroul (căzut în luptă) ca și cum e smuls din mit (nu numai de pe cîmpul de bătălie). El nu e doar un sim-

plu viteaz, un voinic cu distinse virtuți fizice și morale. El este o lume de năzuințe cum au fost durate și păstrate în memoria poporului. Stingerea lui înseamnă stingerea întregii lumi reprezentate de el.

În plan epic avem doar niște schițe de subiect. Omorît de «un braț hain», Fulger — «cel mai bun dintre eroi» — este adus de un «ortac» de al său acasă la părinți. Întimplarea stîrnește larmă, bocet și blestem care toate pînă la urmă se termină odată cu înmormîntarea. Ceea ce rămîne e împăcarea nevoită cu sufletul. Acestea ar fi schițele epice pe care se sprijină țesătura factologică a poemului.

Mesajul propriu-zis al lucrării însă nu se începe și nici nu se termină aici. Reacțiile, jurnal, degajările spirituale și emotive au loc la adîncimi imprevizibile. Poetul ca și cum deschide un capitol în studiul științei omenești, drept formulă sau mijloc de declanșare a viziunii servindu-i ritualul, datina, obiceiul popular, unde se conține, între altele, răzbunarea durerii și suferinței sufletești.

Sub aspect compozițional, poemul își duce firul «narațiunii» ca în basmul popular cu lupte și infringeri, cu morți și însemnări de cuget, conform succesiunii întimplărilor, acțiunilor, stărilor sufletești. De aici și capitolarea: vestea morții, bocetul, cuvîntul personajului lîric ce ghidează întimplările, înmormîntarea, blestemul, vocea sfetnicului, răzbunarea cugetului, reveria conștiinței, glasul de dincolo de noi. Fișește, capitolarea este convențională și la o altă analiză a poemului această ordine ar putea fi modificată. În orice caz, în fiecare capitol se conține cîte un fragment din «subiectul» poemului, dar și din desfășurarea conștiinței suferinde.

Pe fundalul faptelor evocate apar personajele poematice. Ele ca și cum «lipsesc», mai degrabă sint «duse», «plecate», **adică lansate în lumea sublimului**. Acelea care sint de față au o prezență iluzorie.

Dar să le urmărim «neprezentă».

Fulger e mort. În poem și-n cugetul celorlați eroi el apare ca o forță plecată sau neajunsă pînă la noi. Să ne amintim și de cuvintele sfetnicului: «El nu e mort! Trăiește-n veci, / E numai dus...». Solul care aduce vestea se contopește cu spațiul și timpul: «Râsare, crește-n zări venind / Și zările de-abia-l cuprind...».

Următorul personaj — «sărmanul crai» — e părăsit de fire, e «pierdut...». Doamna, la auzul și vederea celui drag răpus și mort, rămine de asemenea cu sufletul puștiit: «Dar doamna! Suflet puștiit! / Cu părul alb și despletit / Prin largi iatacuri alerga, / Cu hohot lung ea blestema, / Și tot palatul plin era / De plâns cumplit...».

Ca și în «Nunta Zamfirei», nu lipsește mulțimea — expresia colectivă a neamului și a poporului în genere. Atmosfera de semivis și de spasm cumplit nu poate să nu înriurească asupra naratorului însuși, care ocupă locul său bine determinat în galeria personajelor. Dominanta psihologică de vîrf a naratorului, deci semnul participării lui la «irealitatea» dramatică a poemului, este consemnată prin / de senzația umirii. Aceasta din urmă îl lansează și pe el în universul apocalitic al suferinței și durerii. E un fel de soliloc poetic chton de bocet și umbre elegiacă: «Și tu, cel spre bătăi aprins, / Acum ești potolit și stins! / N-auzi nici trîmbițele-n văi, / Nu vezi cum sar grăbiți ai tăi — / Rîdeai de moarte prin

bătăi, / Dar ea te-a-nvins...» Însăși moartea ca personaj și ca expresie a pierzaniei și a neființei își slăbește parcă fiorul însăși împămitător anume în virtutea acestei vigori a spiritelor sublimate, a continuității și neuitării, a stării de alarmă, a unității sufletului ce nu poate fi dezmembrat nici chiar de moarte.

Să nu uităm că G. Coșbuc avea în preajmă practica declanșării spiritului genial eminescian. Era chiar de așteptat să lanzeze și el ceva în cheie filozofică. Si el își antrenează atât personajele, cit și pe noi — consumatorii — de frumos, — spre un climat semifilozofic, spre o expresie densă a condiției complexe a existenței umane. Personajele poartă nimbul «irealității», ele par să se pregătească de «sfîrșitul lumii», sau poate de un nou început. Ele vin în poem pentru a atinge o cotă a determinismului filozofic privind durata vieții și dispariția.

Tema sau problema existenței și a morții e veche de cînd lumea. Fiecare gînditor, cu atît mai mult un artist al cuvîntului de mare talent, are dreptul la viziunea sa. O are și G. Coșbuc.

Amintim observația lui G. Călinescu: «Coșbuc are «filozofia» lui... și care este absența oricărei filozofii dialectice, supunerea împreună cu poporul la datele ce simbolizează impene-trabilitatea misterului». Întradevăr, poetul dezvăluie aici sensuri dintre cele mai adînci și mai complicate. Unul din ele e acela al forței rațiunii umane. Fiind parte din întregul universului, rațiunea cere control asupra morții. G. Coșbuc ocolește «orice filozofie dialectică» și își dezvoltă concepția proprie.

Drept model de incursiune asupra filozofiei sau concepți-

ei morții i-a servit poemul eminescian «Strigoii». La M. Eminescu moartea, ca și veșnicia, era privită prin spectrul erosului. Arald suferă moartea «Marietui dunărene» — tot un «ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este» — și e gata să deschidă porțile neantului, deșigur, nu fără ajutorul «preotului cel pagin», ca să-și vadă încă o dată adorata: «Priveliștea se stinge. În negrul zid, s-arătă, / Venind ca-n somn lunatec în pasuri lini, ea; / Arald nebun se uită — cu ochii o-nghițea, / Puternicele brațe spre dinsa intindea, / Și-n nesimțire cade pe-a jilțului său spătă». Dragosteau lui M. Eminescu se confundă cu eternitatea, cu nemurirea: «O mag, de zile vecinic, la tine am venit, / Dă-mi înapoi pe aceea ce moartea mi-a răpit...».

Geniul eminescian a făcut o spărtură în miracol, a dezvelit miraje, le-a fixat și le-a individualizat într-un timp artistic martirizat și materializat în imagine, a deschis cîmp largindirii. Astfel autorul poemului «Moartea lui Fulger» desciinde dintr-o «lume» «îmblînită» de cugetul eminescian.

Aproape că nu-l vom înțelege pe G. Coșbuc sau nu-i vom putea aprecia cu desăvîrșire efortul creator dacă nu luăm în seamă conceptul poetic eminescian. La M. Eminescu avem poezia unei «metafizici» fără de care nu putem stăpîni viziunea acelei fenomenologii a lumii, inclusiv a fenomenului morții, a trecerii în neant sau chiar a neantului.

Ce-i drept, în «Strigoii» există multă spectaculozitate fantastică. Dar parcă fără ea am putea mobiliza rezervele fantăziei, reprezentării, intuiției noastre ca să ne dăm seama de continuitatea existenței «de dincolo» de intruchiparea în regnul nostru omenesc? Prin mit

și poveste M. Eminescu reduce din enigmele neantului, ne face prezenți cu mintea și fantăzia în infinit. Dar autorul «Luceafărului» cu luciditatea geniului ce-l caracterizează nu s-a oprit aici, nu s-a mulțumit cu forța de sugestie sau aluzie a fantasticului mitic sau de basm. El tot aici intemeiază o imaginație a regenerării, a metamorfozei inverse, care e tot atât de dureroasă ca și naștere. Cu alte cuvinte, el pune stăpînire pe fenomenul irealității, al inefabilului: «Se zgduie tot domul, de pare-a fi de scînduri, / Și stînci în temelie clădindu-se vedem, / Plinsoari sfîșietoare împinse de bles tem / Se urmăresc prin bolte, se cheamă, fulger, gem / Și cresc tumultuoase în valuri, rînduri, rînduri...».

Poemul lui G. Coșbuc începe și se desfășoară ca o ședință de psihoterapie, cînd eul poetic încercă să limpezească anumite tilcuri, să ajungă la anumite concluzii ori sinteze. Ceea ce întreprinde autorul poemului «Moartea lui Fulger» e o reluare a ideii eminesciene de moarte și viață. Geniul eminescian străbătea spații infinite, reci, ne răvășea cu farmecul opticii sale, în virtutea căreia lumea își arăta continuitatea în structuri infinite. G. Coșbuc e cu totul «real» și pămîntesc. Gîndirea și imaginația se deschid dintr-o imprejurare concretă de viață. Ceea ce se întîmplă nu are loc dincolo de moarte (ca la M. Eminescu), ci în cadrul unei procesiuni de înmormîntare. G. Coșbuc ocolește fantasticul (pe care nu-l prea posedă) sau îl adaptează la real. La M. Eminescu bătrînul «mag» era un «pagin», căci încălcă o lege a veșniciei în numele fiorului dragostei. La G. Coșbuc «sfetnicul» rămîne în postura divinității. El vine să aline, să impace o lege a

pământului. Chipul lui e aproape eminescian. «Și-atunci un sfetnic a venit / Și-n fața doamnei s-a oprit, / Privind la ea. / Un sfint de-al cărui chip te temi / Abia te-aude cînd îl chemi: / Bătrîn ca vremea, stilp rămas, / Născut cu lumea într-un ceas, / El parcă-i viul parastas / Al altor vremi. / Și sprijin pe toiag cătînd / Și-n cet cu mină ridicind / Sprîncenele, din rostu-i rar, / Duios cuvinte le răsar...»

Cuvîntul sau discursul sfetnicului constituie, de fapt, filozofia coșbuciană, unică în felul ei. La M. Eminescu gîndirea străbătea prin miraje fantastice cu infinită rază de lumină sugestivă. La G. Coșbuc avem o judecată «concretă» chiar și atunci cînd e vorba de categorii filozofice. M. Eminescu ne-a improvizat iluzia fiorului universal, oferind cimp larg fanteziei, gîndului, cugetului, ca acesta să nu rămină constrins în propria stare existențială. G. Coșbuc vine cu «argumentul» său. El ca și cum ar cobori din fantasia eminesciană, propunindu-ne «concluziile» sale ce rezultă din suferința umană, pe de o parte, și din adîncimile sugestiei din poemul «Strigoii», pe de altă parte.

În partea a doua a poemului G. Coșbuc pune problema condiției existențiale și a celei universale. Marea nedumerire pe care o suferă omul, ne sugerează poetul, constă în faptul că el caută răspuns la problema morții în cercul vieții pămîntești și blestemă pe Dumnezeu, această «frumoasă idee» universală. A trece bariera orientării pur pămîntești și a împărtășii ideea integrității vieții omului cu rotația universală e unica sănsă de a ne determina, a ne împăca cugetul. Viața omului, ne face să înțelegem sfetnicul, e o dimensiune a existenței, sau o etapă naturală a

ființării, după cum consideră un cercetător. Trăind-o, ne indeplinim o datorie în cadrul veșniciei: «Dar știu un lucru mai presus / De toate cîte îi le-am spus: / Credință-n zilele de-apoi / E singura tărie-n noi, / Că multe-s tari cum credem noi / Și miine nu-s! // Și-oricît de amăriți să sim / Nu-i bine să nedezlipim / De cel ce viețile le-a dat! / O fi viața chin răbdat, / Dar una știu: ea năsă dat / Ca s-o trăim!».

Poetul promovează încă o idee, nu mai puțin importantă, — aceea a luptei pentru viață. A fi, a trăi cu adevărat pentru personajul simbolic al lui G. Coșbuc înseamnă a lupta. În afara luptei viață — această dimensiune a existenței în spațiul infinitului — nu are nici un rost. Or, moartea în cadrul luptei este expresia sublimă a existenței: «Zici fum? O, nu-i adevărat. / Război e, de viteji purtat. / Viața-i datorie grea / Și lașii se-ngrăzesc de ea — / Să aibă tot cei lași ar vrea / Pe neluptat».

Iată de ce atunci cînd ne ridicăm la înălțimea acestei conștiințe, ceea ce e firesc nici nu trebuie demonstrat, explicat sau condamnat. Sfidarea sau condamnarea legilor universale e un absurd ce ține de slăbi-ciunea vieții pămîntești, determinată de egoismul omului, restrins în sfera sa de lipșa unei conștiințe a universalității.

În finalul poemului savurăm momentul sau modelul filozofic și totodată psihologic al împăcării de sine, reveria cugetului, cînd omul e chemat să-și dea seama de necesitatea regăsirii de sine în timpul și spațiul infinitului. Ritualul înmormântării cu toate datinile lui, ca și «nunta» de altfel, reprezintă mitul împăcării sufletului în cîmpul intuițional peste care începe misterul: «Ea nă-

mai plîns, pierdut privea / La sfetnic, lung, dar nu-l vedea / Si n-a mai înțeles ce-a zis. / Si nu vedea cum au închis / Sicriul alb — era un vis / Si ea-l trăia. // Senini de plînset ochii ei, / Vedea bărbați, vedea femei. / Cu spaimă mută-n jur privirea. / Din mult nimic nu-nțelegea; / Si se muncea să știe ce-i. / Si nu putea. // I-a fulgerat de-odată-n gînd / Să ridă căci vedea plingind / O lume-ntreagă-n rugăciuni. / «În fața unei gropi s-aduni / Atita lume de nebuni! / Să mori rîzind».

«Rîsul» e sfidarea slabiciunii omenești. Este poate expresia (explozia) spontană a conștiinței universalității, a impăcării cu veșnicia. Pe cînd glasul de dincolo de noi ne îndeamnă să nu căutăm răspuns la legile infinitului. E prea minuscul omul pentru acest efort, dar nici nu e nevoie de un suprarefort. E de ajuns că are conștiința apartenenței la acest infinit și contribuie la desăvîrșirea lui. Cercetarea infinitului e zadarnică și inutilă: «Nu cerceta aceste legi, / Că ești nebun cînd le-nțelegi! / Din codru rupi o râmurea, / Ce-i pasă condru lui de ea! / Ce-i pasă unei lumi intregi / De moartea mea!»

În vederea exprimării conceptului de moarte și perenitate G. Coșbuc a mobilizat o gamă întreagă de modalități și mijloace poetice, care fascinează deja prin «tinuta» și excentența lor artistică.

În poem s-a insistat, bunăoară, asupra unora și acelorași stări sufletești — durerea și suferința. De ce? Pentru a surprinde existența sufletească de la celălalt pol, din virful disperării, cînd omul fără să vrea filozofează, se lansează în cosmosul marilor contraziceri. Drept punct de pornire i-a servit poetului momentul pierderii celui drag și aproape. Ce

INTERIORUL UNUI POEM

poate fi mai scump pentru părinți și cei apropiati decît aceea în care ți-ai turnat existența, de care te leagă speranța, fără de care e de neînchipuit fericirea. A crea o asemenea situație și a încerca să dai răspuns la ea înseamnă să cunoști condiția vieții și a existenței umane, să participe la dezluțuirea unor mari contraziceri primordiale și, totodată, să ai o sansă, o rezervă de răspuns mai mult sau mai puțin sigură. Or, Coșbuc n-a pornit la drum cu sau spre poemul său fără asemenea rezerve.

În al doilea rînd, poemul are, după cum am văzut, repere compoziționale puternice. Faptul se datorește unei profunde cunoașteri a fondului folcloric, a instrumentarului prozodic, popular, despre care am vorbit în cadrul analizei poemului «Nunta Zamfirei». Privit din acest unghi, poemul se prezintă ca un fragment de epopee eroică, unde totul se întimplă ca în basm sau în balada populară.

Punctul culminant al durerii și suferinței ce străbat poemul este, desigur, blestemul mamei sau al doamnei care se confundă cu un capitol de specifică filozofie, capitol în care autorul se apropie prin acel «erotism tragic» (Mircea Tomuș) de scopul său primordial — concepția morții: cum e înțelesă și suferită ea, și cum ar trebui s-o resimțim sufletește. În bocetul mamei, care trece în blestem și în sentință, sfidare, se conține expresia disperării și a miniei supreme umane. E pus în «mesajul» blesistemului însuși grăuntele rațiunii lumii și divinității, însăși logica firii universului, ca și la T. Arghezi sau L. Blaga. Mama judecăt temeinicia și «construcția» firii universale, în dreptul căreia omul e o ființă minusculă uitată, care nu poa-

te schimba ceva în ordinea existenței lumii. În sfîrșit, e judecat și învinuit însuși demiuurgul, care rămine absent la suferință sau, și mai mult, «pizmuiște norocul» omului. Suferrinda pune la indoială chiar credința — ultimul virf al alienării sufletului. Verva blestemului capătă vigoare din conțul conceptului filozofic, inconștient: «Că tot ce ești și tot ce poți, / Părere-i tot dacă socoți — / De mori tîrziu ori mori curind, / De mori sătul, ori mori flămind, / Totuna e! Si rînd pe rînd / Ne ducem toți! Eu vreau cu Fulger să rămin! Ah, Dumnezeu, nedrept stăpin, / M-a dușmănit trăind mereu / Si-a pizmuit norocul meu! / E un păgin și Dumnezeu. / E un păgin! // De ce să cred în el de-acum? / În față lui au toți un drum, / Ori buni ori răi, tot un mor mint! / Nu-i nimeni drac și nimeni sfînt! / Credința-i val, iubirea vint / Si viața fum!»

Poetul atinge aici sensuri dintre cele mai adinci și mai complicate. Si unul din ele e acela al forței rațiunii umane.

Dintre celealte mijloace artistice, foarte răspîndite în poem sunt exclamațiile și interogațiile. Personajul narator, ca și celealte, ca și autorul, ca și noi toți, rămine uimit în fața destinului cu neașteptatele lui consecințe, se revoltă contra legilor «nedrepte» ale existenței. De aceea întrebările irerente ce se iscă vin nu atât în sensul de a afla ceva, cît a condamna, au caracter peiorativ. De pildă: «Ce urmă lasă șoimii-n zbor / Ce urmă, peștii-n apa lor?» Sau «De ce să cred în el de-acum?...» Domină totuși exclamațiile, patruzeci și cinci la număr, spre deosebire de interogații, care-s numai săptesprezece.

Faptul se lămurește prin aceea că poetul nu și-a pus scopul să epuizeze misterul (el

continuind în infinit), ci, după cum arăta G. Călinescu, să «însceneze» frâmintul sufletesc, să infățișeze icoana uimirii umane, cind rana e luminată din toate părțile ca pe masa de operații. Si aici (în cadrul exclamațiilor) se urmărește o strategie, se respectă o disciplină. Exclamațiile cunosc în poem o ascendență specifică. Ele însoțesc afecțiunile dramatice pînă la starea de spasm și disperare: «L-au inchis pe veci!... Cărarea mea și-a tuturor / E tot nimic!» Sau de reverie, pe care o înregistram în finalul poemului: «În fața unei gropi s-aduni / Atita lume de nebuni!» Sau: «Ce-i pasă unei lumi întregi / De moartea mea!...».

G. Coșbuc a cizelat cuvintul pînă la luciu, dar în versurile sale vorbește și stihia poeziei propriu-zise, ingenuitatea cugetului poetic. De asta ne convinge și felul cum se apropie poetul de subtilitățile intime, inclusiv de grațiozitatea feminină ce se ofilește, se descompune în dreptul fiorului morții. Poetul comunică cu suavități stinse pentru care alege epitetele pe potriva sensibilității sale: «Topiți sint ochii viorei / De-atita vaiet ne-ntrerupt, / Si graiul stins și-obrazul supt...».

Tot atât de firesc și plastic apare și decorul folcloric, de basm, complet hiperbolizat. Personajul rămine și dincolo de moarte «intreg» cu toată slava lui, cum l-a știut o lume: «Să fii intreg ce-ai fost mereu, / Să tremure sub pasu-ți greu / Albastrul cer, la Dumnezeu / Cînd vei fi dus. / Mirați și de răsuflat gol, / Văzîndu-ți chipul de război, / Să steie ingerii-nlemnîți, / Si, orb de-al armelor sclipit, / S-alerge soarele-napoi / Spre răsărit!...».

Angajat în ritmuri și cadențe conform cerințelor afective ale situațiilor poetice, versul

lui G. Coșbuc și în acest poem nu o dată emite efecte onomatopeice, garantind în felul acesta «participarea» sau receptarea «ad-hoc» a fenomenului sau a acțiunii. Amintim: «*Și-n urmă-i corpii croncănid / Aleargă stol*». Insistența vibrantei «r» (în prima strofă ea se intilnește de douăsprezece ori) îscă un efect auditiv care ne face să simțim ropotul «roibului», deci amplifică dinamismul realității trăite. Tot așa cum alternanța vocalelor **a**, **o**, **i** face să auzim procesiunea cu tot coloritul ei funebru: «*Și popi, sirag, cădelnițind / Ceteau ectenii de comind — / Și clopote, și plâns, și vai, / Și-oștenii-n sir, și pas de cai, / Și sfetnici, și feciori de crai, / Și nat de rînd*».

G. Coșbuc este econom la gînd și expresie. Simplu și discret, cuvintul său e totdeauna așezat și angajat, pornit sau orientat spre răzbunarea «amarului» adunat în sufletul omului. Pe de altă parte, după cum am văzut, el nu se limitează la simplă constatare, ci mizează pe coltele tare al rațiunii populare care știe să ochească spre marile concluzii și profundele sensuri. Chiar și genericul poemului «Moartea lui Fulger» nu-i luat la întîmplare. Avem aici o metaforă ispititoare ce țintește cu săgețile ei suggestive spre același sens filozofic de care aminteam — al dispariției în existență. Fulgerul este răzbunarea energiilor în nemărginire.

Timotei ROȘCA

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

¹ G. Coșbuc, *Fire de tort*, București, Ed. Minerva (Biblioteca pentru toți), 1988.

² George Coșbuc, *Moartea lui Fulger*, Chișinău, Hyperion, 1990.

³ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Ed. Minerva, 1986.

⁴ Vladimir Streinu, *Clasicii noștri*, București, Editura Tineretului, 1969.

LIVIU DAMIAN:

CAVALERIA DE LĂPUŞNA

Trăim un timp cînd trebuie să manifestăm, poate mai mult ca oricind, înțelepciune, curaj și multă putere de decizie. Cu-vîntul scriitorului, dat de la Dumnezeu să exprime vrerea poporului, a fost pentru noi salvator de-a lungul secolelor. Și în momentele cele mai complicate de care n-am fost scuțiti ne revine în memorie și ne adaugă în suflet tăria, bărbăția, forța de convingere și demnitatea celor mai de seamă scriitori pe care i-a avut acest pămînt. Printre ei este poetul și publicistul Liviu Damian.

Tot mai des rănit de aparență, paradoxul și pseudooriginitatea mult căutată ce cariau sufletul contemporanilor, Liviu Damian devenise în poeziile sale de la urmă mai vehement, mai neîndurător, și chiar sarcastic. Pelerina de Don Qijote de la o vreme o lăsa uitată într-un cuier al timpului, în grija altora care aveau să mai fie tentați să o probeze, poetul găsind mai cu cale să adune în vers tot ceea ce noi, compatriotii săi, dintr-o grabă exagerată spre nu se știe unde, pierdeam la stînga și la dreapta. Poate de aceea la un moment dat imaginea poetului se asociază la Liviu Damian într-o elegie a sa cu «soțul necuvintelor» care «și-a ascuns partea-i de durere după starea poeziei». Se conține aici și o contradicție ce îl privește nu pe vreun autor aparte, ci întreaga noastră poezie de acum un dece-

niu. Pentru că în poezie cuvîntului intotdeauna i-a fost hărăzit nu să ascundă, ci să deschidă tușeze starea de suflet, să pună sufletul în valoare. Cum de să ajuns la neincrederea reciprocă dintre cuvînt și poet? — îată o întrebare ce deocamdată nu și-a găsit răspunsul deplin. În ceea ce-l privește pe Liviu Damian, el a răspuns poate înaintea tuturor: «Cu erbicide strînse-n gușă / Mai cintă, cule, mai cintă», scria explicit în una din poezile sale din volumul «Coroana de umbră» (1982).

Refractar oricărui fel de avint fals, el descoperă de la o vreme poezia, bunăoară, în simpla rostire a numelor de familie din satul de baștină. Lirismul de care versul său era nimbat odinoară, se va retrage și se va topi într-un fel de materie primară, cu alte cuvînte, într-o realitate ce se vrea descoperită altfel. Dar acum, spre a fi cunoscută cu adevărat, spre a nu luncă pe lîngă înțelegerea noastră sau, mai exact, pentru ca noi să nu trezim indiferenți pe lîngă dînsa și pe lîngă sufletul omenesc ce să dovedit să fi schimbător, realitatea se cere pătrunsa și cu alte mijloace artistice pentru a ține cont cu ce se alimentează rădăcina istoriei din care am crescut. Anume acesta este contextul în care poetul e ademenit de istorie, de astă dată urmărind scopul nu să o cînte, cum să procedat dece-nii la rînd, ci, invocînd-o, să contribuie la descoperirea fondului sufletesc durabil al poporului.

S-a vorbit în repetate rînduri despre o trăsătură inconfundabilă a poeziei lui Liviu Damian — dramatismul. Ea a fost pusă pe seama reflectării trecerii timpului, a condensării energiei vitale în vers etc. Dar nu s-a relevat un fapt evi-

INTERIORUL UNUI POEM

dent și anume că dramatismul din versurile sale este generat și de căutările înfrigurate de a evidenția un ideal. Într-o recenzie la volumul «Mindrie și răbdare», scrisă cu ani în urmă, am numit acest fenomen «nostalgia continuății» la Liviu Damian. Adevărul se referă doar la primul cuvînt din fraza ce-l ar fi exprimat deplin. Deoarece nu e vorba în creația sa de nostalgia spre o durată fizică doar, ci de continuitatea spirituală a poporului, despre care se poate afirma numai în cazul cînd poporul își manifestă în mod firesc conștiința de sine. Iar conștiința de sine, adică inima poporului pulsează numai atunci cînd tezaurul tuturor trăsăturilor și calităților spirituale ce-l deosebește de celealte entități, e ocrotit cu forță și efortul comun ale poporului în cauză.

În situația cînd simpla atingere a acestor aspecte firești ale vieții putea provoca «incendii», poetul își lăua de mînă cititorul și încerca să-l treacă prin hățișuri înguste în speranța de a ajunge împreună la «luminișuri» de comuniune și comunicare nestingherită, pentru că numai comuniunea spirituală dă sens vieții fiecărui ins în parte și la fel unui popor întreg. Urmind exemplul distinsului poet lituanian Iustinas Marčinchiavicius care a coborit în adincurile culturii lituaniene pentru a scoate la suprafață tot ce poate înnobila un om cu demnitate și răspundere pentru neam, Liviu Damian, la rîndul său, se apela că cu grijă asupra documentului istoric și îl contempla că în glas în speranță să fie auzit și de contemporani. În poemul «Cavaleria de Lăpușna», care întregește imaginea ultimei sale cărti de poezii și poeme apărută în 1986, anul stingerii poetului din viață, autorul scrutează

tează cu ochiul minții o culme a istoriei statului moldovenesc: perioada domniei lui Ștefan cel Mare (1457–1504). Stratul ideatic însă este inspirat, aşa cum vom vedea în continuare, nu numai de lumina pe care o răsfringe personalitatea domnitorului asupra istoriei, ci și cea a anonimilor care îl însoțeau în lupte și care îl ajutau să-și păstreze puterea de credință. Anume pe această linie se situează dialogul lui Ștefan cel Mare cu Țara.

«Cavaleria de Lăpușna» are la bază momente cruciale din viața lui Ștefan cel Mare, dezvăluite în formă dialogată. Prin ce se explică acest procedeu? Dindu-i preferință, autorul evită descrierea plicticoasă. Poemul e asamblat nu în conformitate cu ordinea cronologică a evenimentelor, ci în dependentă de intensitatea dialogului pe care domnitorul îl poartă cu însăși viața.

«Cavaleria de Lăpușna» e alcătuit din capitole-intrebări și capitole-răspunsuri. Liviu Damian a găsit de cuviință să-si exprime atitudinea sa de poet întrebându-se și căutind răspunsuri. Anume astă procedeză eroii reali sau imaginari din poem. Ștefan Vodă dorescă să afle de la Daniil Sihastrul cum să procedeze cu țara istorită de luptele purtate cu turci. Sau, în altă parte, le cere codrenilor din Lăpușna să pierjolească totul în calea turcilor, iar aceștia la rîndul lor jurindu-i credință, ii răspund: «Azi tăiem salcimii, miini tăiem stejarii, / Și din țara asta ce rămi-ne oare?»

Sau: «E păcat să-ntuneci apa din fântână, / mîna care spurcă poate fi stăpină?», iar răspunsul definitiv e semnat și în măsură să reflecte faptele de ispravă ale codrenilor. «Nu tăiem pădurea, că nu ai oștire /

codrul să-ți reteze intru pusti-re».

În adresarea sa către un cronnicar din Bizant, domnitorul parcă ar da seama în fața posterității. Autorul poemului își expune părerea să cu privire la acest dialog indirect dintre domnitor și urmașii săi succint, dind preferință în acest capitol versului scurt, sacadat, energetic și sprințar, reducind la minimum pină și semnele de punctuație: «Ştefan-Vodă Muliat / Sin Bogdan voevoda / eu în piept nu mă bat / ca să-mi scrie mie oda...».

În continuare profilează în cîteva detalii portretul-destin al poporului și al Țării, pe care a apărăt-o cu demnitate: cronicarul e indemnătat: «Să găsești un cuvînt / ca în lume să spună / că la noi, subt pămînt / rădăcini se-mpreună / că e codrul adinc / cum e codru-n afară / că ai noștri cînd pling / munții dalbi se-nfioară».

Destinul poetului basarabean-cronicar al timpurilor sale se împlinește prin aceste imagini definitorii: «a rădăcinilor ce se-mpreună la noi subt pămînt», și a plînsului bărbat la auzul căruia «munții dalbi se-nfioară». E prezentă aici măreția sufletească a însuși autorului.

Nu sînt treceți cu vederea nici mărăcinii care «și la noi cresc cu frunza în sus», nici fala care «precum vinul se urcă-n cap», încît «de mari ce-s nu încap / frații răi subt o burcă», nici vrajba care intră în neam «și vrea mumă să-i fie», nici viclenia boierilor «lăcomoși ca tăunii» pe care Vodă îi mustrează în plin ospăt, nici asprimea cu care sint judecați cei ce necinsteau țara: «O scîrbă s-ar cerne pe ape curate / și ramii în vînt pălmuiți s-ar tot zbate. / Și pruncii ar plinge fără să știe / de ce li-e silă bărbăți să devie / de nu aş lovi cu cel pa-

loş de țară / necinstea și hoții
ce spurcă o țară».

Dar răzbate din versurile lui Liviu Damian și curajul domnitorului de către a putea trece peste toate pentru ca atunci cind Moldova era pindită de primejdie să o adune într-o singură voință și un singur gînd de apărare. Astfel, aceluiași cronicar bizantin î se adresează: «Îți vorbesc, nu mă pling / Că Moldova e una / Eu din valuri o string / Cind o strică furtuna». Iar drept chezăsie a faptelor demne de urmat își ia zicerile lui Daniil Sihastrul care intr-un veac de om a adunat nu podoabe ce să incinte ochii, dar ceea ce e mai sfint pentru un popor — experiența de viață a strămoșilor sigilată în proverbe și vorbe de duh. Autorul «Cavaleriei de Lăpușna» le concentrează într-un singur capitol intitulat: «Ziceri care însoțeau călătoria vieții din munte spre cîmpie, din leagăn și vetre către masa tăcerii». Iată cîteva din ele: «Cele sfinte nu se ascultă cu urechi murdare», «Cărbunele potolit te arde mai tare», «Cind adevărul plesnește, nu-l incleie minciuna», «Dacă pizmuiești te măncinci singur», «Să nu porți gunoii pe limbă», «Cine tace — treabă face», «În tacul zace dracul», «În fiecare zi altul e răsăritul», «A fi mare nu-i mirare / A fi om îi lucru mare». Momentele de incordare psihologică în poem se imbină și sunt incompletate de scurte propasuri pe malul Răutului sau de întrevederea cu Doamna Maria Voichița, soția domnitorului, sau de reculegerea în fața icoanei Maicii Domnului. Grija pentru destinul poporului se imbină cu grija pentru vîsta-rele sale. Lui Alexăndrel, fiul său, îi dă următorul sfat: «în-văță / să seceri pălămidă, / să ajută vecin și frate, / să-ntorci la timp obida».

INTERIORUL UNUI POEM

Imaginea Moldovei cîrmută cu înțelepciune de Ștefan-Vodă pe valurile zbuciumate ale unui timp hărțuit de interese politice se încheagă mozaical lăsind să se vadă și răscrucile nervoase de gînd și trecerile mai unduoase de la o stare sufletească la alta, trăsături atât de caracteristice felului lui Liviu Damian de a fi în poezie.

Strădania autorului de a aduna o pagină din istoria noastră spre a o pune în față cititorului, ce ar fremăta - mișcat de curiozitate, tintea scopul eliberării de indiferență glacială și de pericolul autoconservării în oarba satisfacție de sine ce ne amenință cu dispariția totală ca neam. Astăzi, cind dăm semne că ne-am trezit din somn de moarte, acest poem este cit se poate de actual și am putea spune că obține contururi de testament pentru urmași.

Ana BANTOS

ANTOLOGIA «L.R.»

Nicolae IORGA

24 IANUAR 1917

Cind ne-am unit odată, era un cer senin,
Şi boarea aromită a libertății noastre
Făcea să se frămînte sub bolțile albastre
Ca o pădure mîndră un neam de visuri plin.

Credeau părinții noștri că cerul ne-a sortit
Să fim în lumea asta, ce smulge greu dreptatea,
Sălaș de fericire de-a pururea scutit,
Căci îngerii din ceruri păstra-ne-vor cetatea.

Azi ruptă e vremelnic unirea altei vremi,
Din vechea moștenire o parte-i cotropită --
Ne-am poticnit pe drumul tău, falnică ispătă,
Deși spre strălucirea-ți neprecurmat ne chemi.

Acolo unde-odată cîntam mărire zilei
Ce ne-a făcut din două țări un mănușchi să fim,
Şopteşte-năbușită de dușmani ruga zilei,
Şi ce-am avut e astăzi aceea ce rîvnim.

Dar ne-ai făcut prin aspra-ți osindă, suferința,
Un dor fără de margini de scump, ce-a rămînea
Atîta timp cît neamul iși va păstra ființa
Cît sufletul acesta în noi se va ținea.

Ai mestecat pe cîmpul de glorie și jală
Același sănge care în noi se zbate-acum
Ai însemnat cu dînsul a pribegiei cale
Și ai stropit cu dînsul al casei noastre scrum.

Cei morți ne strigă astăzi: zadarnic nu murim,
Ci ne-am făcut morminte ca să întindem țara:
Unde-am căzut, acolo nu este un țintirim,
Ci cîmp de roadă vie ce-așteaptă primăvara.

Din brazdă nu se-aruncă țărîna de viteji,
Ci locul de odihnă ni l-am făcut moșie
Și stăm în adîncime, solemn și aprig treji,
De ne-așteptăm răsplata ce trebuie să vie.

În chinurile voastre nu voi uitați de noi,
Acei ce-am dat un suflet țărînei sîngerate,
Lăsînd să ne cuprind-al dușmanului șivoi,
Ni-i dor de voi și pasul străinului ne bate.

Nu-i loc pe tot intinsul pămîntului supus
În care să nu sună un glas care ne cheamă,
Un glas de implorare ce se înalță sus,
Un glas de închinare spre aceeași țară-mamă.

Azi nu mai este nimeni legat de locul lui:
Sîntem deopotrivă ai țării noastre toate,
Ai celei care astăzi în mină noastră nu-i,
Ai celei care mine să fie-a noastră poate.

Schimbăt-am și țărîna din locul nostru-ntreg,
Puindu-i temelie din nou aceleași oaze,
Și cei străini odată acum se înțeleg
Supt florile depuse de aceleași mînni pioase.

De-o țară și de alta acum nu mai vorbiți,
Ardealul, Bucovina s-adună de la sine:
Prin lupte și morminte, prin sănge și ruine,
Sîntem pentru vecie nedespărțit uniți.

DUMITRU MATCOVSCHI

Redacția revistei noastre a adreșat unui șir de scriitori patru întrebări menite să-i prezinte oarecum mai concret, mai amplu și — de ce nu? — mai plastic și mai frumos cititorilor.

Iată întrebările:

1. De ce scrieți?
2. Înainte sau după ce critica și cititorii au zis ce au avut a zice despre creația Dvs., ce credeți Dvs. îngivă despre cele realizate?
3. Sintem în plin proces de integrare în cultura întregii români. Cum vedeti literatura noastră în contextul literar românesc? Dar creația Dvs.?
4. Ce aveți a le dori profesorilor de limba și literatura română din școlile de toate gradele?

1. Scriu pentru că fiecare om de pe acest pămînt are o datorie — să lupte cu vitregiile sortăii, cu neadevărul... Arma mea de luptă este cuvântul. Numai cuvântul e în stare să învingă minciuna. Poate cineva își închipuie că minciuna a și fost stîrpită? Să nu-și închipuie. Minciuna, ca iarba cea rea, tot ne mai slușește moșia. Acum cinci ani am scris un mic poem pornind de la acest gînd. Nu l-am inclus în nici un volum de poeme, dar îl voi include neapărat. Nu și-a pierdut actualitatea:

Alei, fraților! Minciuna
Tot mai crește cum creștea,
Otrăvindu-ne, nebuna —
Mătrăguna, inima.
Semănătă dintr-o teamă,
Dar și dintr-un interes,
Cere sufletului vamă,
În Moldova mai ales.
O năpastă, o rușine,
O miasmă, rîie, lip,

LABORATOR

Un puhoi, de sus ce vine —
Mai oprește-l de ai chip.
Ce ne-așteaptă?
Stearpă glia.
Mort izvorul.
Satul beat.
Toate vin din tragedia
Cea cu Despot-împărat.
Slugi am fost. Pitici de curte.
Clovni. Saltimbanci. Sforari.
În minciună ne ascundem:
Să fim alții, să fim mari.
Mari ca cine? Ca-mpăratul?
Dar s-au dus acele vremi!
Eu mă tem să-mi vînd păcatul.
Tu păcat că nu te terzi.
De te-ai teme, se prea poate,
Azi țăranul n-ar umbla
Prin oraș după lactate,
După pîinea ce-o avea
Îndestul, cînd sclav era.

De te-ai teme, cine știe,
Poate că în locul tău
Om de sfîntă omenie
Ar veni și n-ar fi rău.

Dar tu nu te temi, se face,
Cu minciuna te-nvelești.
În belșug trăiești și-n pace.
Vază-o lume că trăiești!

Cit o fi așa să-ți meargă?
Încă-un veac? Numai atîț?
Gînduri negre mă încearcă.
Mi se face-un nod în gît.

Vreau să tip. Nu sint în stare.
Cîntă, barde, haide-hai...
Și eu cînt cu voce tare
Fericitul nostru plai!

2. Scriitorul care nu are cunoștința faptului împlinit nu este profesionist. Adică nu este scriitor. Eu, deocamdată, îmi dau seama ce scriu. Cînd părea criticii e alta, încerc să-o înțeleag. Descoperind un pic de rea-voință în cele zise de critică, n-o mai respect.

Cititorul... e atotștiitor. Îmi place să parlamentez cu cititorul. Eu nu scriu pentru aleși, ci numai și numai pentru mine și pentru semenii mei. Durările aproapelui meu sunt și durerile mele...

Am scris pînă acum cîteva poeme bune, cîteva piese la care țin mult: «Abecedarul», «Tata», «Pomul vieții», «Sperietoarea», «Ion-Vodă cel Viteaz», trei romane sincere: «Duda», «Toamna porumbeilor albi», «Piesă pentru un teatru provincial»... și nu trag cenușă la turta mea. Opera mea vine direct din baladă și mă minăresc, pe cuvînt, cu aceasta. Balada noastră nu are asemănare în lume, eu am ce învăță de la poetul anonim, dar și de la clasici. Astăzi așa-zisii postmoderniști creează cuvinte, ca să fie considerați poeti. Depinde totuși de cuvîntul format. Eminescu făcea cuvinte acum un secol și ceva și nu se considera poet modernist. Dimpotrivă, îi plăcea să vină din... folclor. Să ne aducem aminte acel extraordinar «îndrăgitor» creat de Eminescu. Recent am auzit încă un cuvînt, «creat» după Eminescu, — «băutor». Un om simplu de la țară l-a zis. «Eu nu sunt băutor» — sună fraza omului. Si să vedeați ca acest om simplu nu avea pretenții de poet modernist.

3. S-ar cuveni să ne integrăm în cultura României... Ne vom integra, sper. Avem, cred eu, o poezie care nu e mai prejos decît poezia de dincolo de Prut. Mai rău stăm cu proza, dramaturgia, publicistica, muzica, în special cea populară, regia de teatru și cinema. Români de dincolo de Prut au tradiții mari, noi venim din nicăieri... Regimul comunista ne-a deznaționalizat, ne-a depersonalizat. Ne-a prefăcut în... turmă, nu știu cum. Cu timpul, la sigur, ne vom întoarce la izvoare, la datină, la rădăcini, la noi însine.

4. Tuturor profesorilor de limba și literatura română le spun din tot sufletul mulțumesc: ei au știut să țină mereu aprins focul în vatra noa-

stră. Vreau să le mai doresc... răbdare și curaj. Marea bătălie încă nu a sfîrșit. Se cuvine — nu-i așa? — să mai facem un pic de ordine în gospodăria noastră, chiar și în școală, pentru că limba și literatura se predau conform unor programe antinaționale... Cine va scoate din aceste programe eroii comuniști, colectivizarea, lupta cu fascismul etc.? Desigur, s-ar cuveni să mai curețe literatura de gunoi și scriitorii. Dar poate că în primul rînd noi. Dacă nu o vom face, îi rog pe profesori să înceapă cu de la sine putere. Eu am încredere în bunul-gust al profesorului. Domnia sa, vorbind pe marginea unei opere literare, devine coautor al acesteia. Să nu uite acest fapt. Am încredere în dascălii noștri, mai rămîne să aibă și ei încredere în scriitori...

DESCENDENT DIN BALADĂ

Prozator și dramaturg talentat, Dumitru Matcovschi s-a afirmat în ultimul timp și ca un publicist de forță. Articolele sale **Povara istoriei**, **Hoț în rezervație**, **Cancerul**, **Antiteze** și multe altele dovedesc o gîndire cetățenească justă și profundă, o atitudine pe potriva faptelor și fenomenelor luăte în dezbatere și o pasiune de-a dreptul ardentă în dezvăluirea esenței acestora. Totuși, el a fost de la bun început și rămîne în continuare poet.

De la debutul său cu placheta **Maci în rouă** (1963) Matcovschi este un lîric sincer, de factură populară, în majoritatea operelor poetice dominind elementul baladesc. **Univers intim**, **Casă părintească**, **Melodică**, **Tu, dragostea mea** — înseși titlurile cărților sale adeveresc natura lirismului poetu-

lui. Un alt argument este faptul că Matcovschi face parte din poetii noștri cei mai cințați: doar Grigore Vieru este autorul mai multor texte de cîntecce (decît autorul **Basarabiei**). Nunta de argint, Revenire, Sărut, femeie, mină ta, În mă de mamă, Astă-vară la Soroca, În oraș la Chișinău, Domnișele și multe, multe alte texte ale lui Matcovschi au devenit cîntecce deosebit de răspîndite.

Dar în ultimul timp natura poeziei sale a suferit o schimbare de esență: în ea a crescut considerabil ponderea elementului discursiv, publicistic. În virtutea primenirilor din societate poetii au fost solicitați — de însuși timpul innoirilor survenite de la 1985 încocace — să ia în dezbatere teme și motive patriotice, de o certă rezonanță civică. Adevărul se verifică ușor la lectura cărții **Soarele cel Mare** (1989), în special a ciclului inaugural — **Timp probabil**. Poezii ca **Impostorii** se prezintă drept satire neierătătoare împotriva neajunsurilor vieții, pentru a căror persistență Matcovschi găsește de cuviință să se blameze și pe sine, pe poet în genere. De exemplu: «În hău de cabinete, urind dușman poetii, / Mai stau, ah, din păcate, și azi analfabetii. / Tu nui lua în seamă, tu spune adevărul, / Cu versuri plinge, cum plinge cu mere coapte mărul...»

Impostorii se vrea deci o poezie-confesiune de credință, poezie-angajament: poetul este chemat să lupte împotriva uritului, meschinului, josnicului, să se afirme în calitate de conștiință lucidă și activă. Nu insistăm însupra întregii cărți **Soarele cel Mare**, pe care am analizat-o în cartea **Dreptul la critică** (1990), ci argumentăm schimbarea de esență a poeziei matcovschiene prin analiza suc-

cintă a pieselor lirice prevăzute la ora actuală pentru studiere în școală medie. Mai cu seamă că scrierea metodică (1990) difuzată cu titlu de programă recomandă și o poezie despre crezul artistic (și cetățenesc) propriu-zis al autorului

— **Cuvîntul**. Dumitru Matcovschi preamărește facultatea specific umană de a exprima simțăminte și gîndurile în formă verbală, considerînd că materializarea acestei facultăți — cuvîntul — adeverăște credința supremă a fiecărui dintre noi. În concepția lui Dumitru Matcovschi cuvîntul și Dumnezeu sint realități strîns legate între ele; una fără alta nu există: «Este Dumnezeu pe lume? / Poate este, poate nu-i / Dacă este, este-anume / În cuvîntul care-l spui».

Adevărul pentru fiecare om, mai exact — necesar pentru viața sufletească cinstită a fiecărui dintre noi, faptul consemnat de autor este obligatoriu pentru poet, pentru scriitor în genere. Literatura este arta cuvîntului, și poate înaintea orișicărui om scriitorul are menirea (de fapt, vocația) de a înțelege incomensurabilele potențe ale cuvîntului: «La-nceput a fost cuvîntul / Si de-acela în cuvînt / A-ncăput, rotund, pămîntul — / Fir de mac și fir de gînd». Cuvîntul este totul. Totul este cuvînt. Cuvîntul este omniprezent, aidoma lui Dumnezeu. El presupune aceeași atitudine plină de respect, de credință, de teamă (în sens de răspundere) ca și Dumnezeu. Cuvîntul este deci lucru sacru. «Nu te mint, o, nul! Coboră / În vocala «o». Cobori?», se adresează poetul către un interlocutor imaginar, căruia îi destăinuie o senzație acută a sacrării cuvîntului: «Zboară-n cerc, — auzi cum zboară? / Zboară îngerii păzitori...»

Anume de la îngerii păzitori,

imaginați de poet, pornește înțelegerea profundă a rostului expresiei verbale în viața omului, îndeosebi în activitatea literaturii: «De la zborul lor, se face, / Strămoșescul nostru grai / E de leagăn, e de pace, / E de sfânt picior de plai; / De baladă, de poveste, / De bunică, de bunel...»

Cuvîntul este, prin urmare, totul.

Pentru poet mai cu seamă.

De aceea poetul îl aseamănă cu Dumnezeu («Dumnezeu pe lume este? / Dacă este, cred în el!»). «Dacă este» înseamnă, bineînțeles, și îndoială. Dar nu respingerea existenței acelei puteri incomensurabile grație căreia se întimplă tot ceea ce vedem, auzim, simțim și înțelegem. Totul e de la Dumnezeu, se zice de obicei între oameni cu credința neîntinată. Totul e de la cuvînt sau chiar de la Cuvînt, zice — din urma Sfintei Scripturi — poetul.

Și anume o astfel de înțelegere a rolului cuvîntului poate favoriza creația literară autentică.

Adevărul unei atare concluzii se verifică lesne la lectura poezilor matcovschiene. Va fi ca măine, Eu nu săn pasăre, Crescut în suflet, Moldova, Mama și întreg ciclul de Balade. Numai folosind în chip măiestrit cuvîntul, poetul a reușit să exprime plastic și memorabil stări de suflet și de conștiință prin care se caracterizează un om adevărat. Nu putem trăi numai cu pîinea cea de toate zilele, nu ne putem limita la avuția materială în genere. Mai este ceva sfânt, pentru care urmează să avem toată răspunderea. O parte componentă a acestui «ceva sfânt» este conștiința responsabilității pentru tot ce au agonisit strămoșii, pentru istoria neamului nostru, pentru tot ce se cere păstrat, înmulțit, dezvoltat.

Vom fi cu toții judecați, afirmă poetul, în numele «multpătimitelor țărîne». Și va fi o judecată neiertătoare. «Judecători vor fi străbunii / Ce-au stat de veghe la hotare / Pe timpurile Semilunii, / Pe vremea hoardelor barbare; / Străbunii, poate și părinții, / Bătrâni de tot, pășind agale, / Puțini la trup, uscați ca sfinții / Ce luminează-n catedrale...»

Într-un crescendo firesc poetul trece de la constatarea judecății noastre «de apoi» la conținutul concret al învinuirilor ce ne vor fi aduse. Drept care stilul oarecum constatativ se schimbă, natural, într-un discurs autoricesc răspicat, asemenei interogatoriului de la o judecată autentică. Poetul ne face, aici și acum, judecata necesară, cu atât mai mult cu cît convingerea sa de nestrămutat este că judecata «de apoi» este iminentă: «Va fi cîndva, va fi oriunde, / Neapărat va fi...». Și tocmai «...de aceea / Hai să vedem ce vom răspunde...». Urmează «interogatoriul»: «Noi am trădat sau nu ideea? / Noi am furat sau nu poporul? / Noi ne-am vinduit sau nu credința? / Noi am știut ce-nseamnă dorul? / Ce rost mai are pocăința?...»

Dumitru Matcovschi apropie pînă în prezent judecata cea mare (și esențială pentru orice patriot adevărat), și arta cu care minuiește cuvîntul se dovedește în măsură să ne zguduească pînă-n adîncul sufletului: «Ce rost mai are-n genuncherea / În fața sfintelor altare, / Cînd nu ne-a încercat durea / Cu lacrimile ei amare?! / Ce rost mai are rugăciunea / De dimineață și de seară, / Cînd altădată-am rîs de lumea / Cea simplă, cea rudimentară?!» (Aici și în continuare sublinierile ne aparțin. — I.C.)

Poetul ne propune un examen de conștiință, pe care de

altfel ar trebui să ni-l facem fiecare din proprie inițiativă și cu toată exigența. Totodată el ne avertizează asupra impossibilității unei «îndurări» ușoare și salvatoare. Răspunderea este inevitabilă. Mai mult, fiecare dintre noi urmează să nu conteze pe «ierta-re» din partea «zeilor», de vreme ce sint și alți «judecători», nespus de exigență: «*Și dacă zeii, buni cu toții, / Ne vor ierta, cum iartă zeii, / N-au să ne ierte strănepoții — / Învingătorii și plebeii.*

Întreg discursul poetului este o chemare la conștientizarea menirii noastre pe pămînt, la muncă în numele viitorului tării.

Poetul este un patriot convins și convingător și în opera-le concepute în stil confesiv, de destăinuire lirică intimiza-tă, subtilizată, profund meta-forică. S-a putut observa, din citatele reproduse, că în poe-zia **Va fi ca mîine** metafora nu este solicitată prea des, scopul autorului fiind înainte de toate comunicarea unui mesaj di-rect, grav, angajant. Cu totul altfel procedează scriitorul în poezia **Eu nu sănătate pasăre**. Interlocutorului imaginar el îi spune, în fond, un singur ade-văr, scos din inima caldă a unui fecior pe deplin devotat vatrei părintești: «*Eu nu sănătate pasăre, să știi, / Și nu-mi schimb locul, cind se lasă / Peste pămînt și peste casă / Brumele toamnei argintii...*

Polemic și aici, versul lui Matcovschi este de data acea-sta calm, reținut, și poate anume calmul de suprafață dă naștere unui afect puternic, ba-zat pe adincimea simțămîntu-ului autoricesc: «*Aici mi-i vatru, și-i aleasă, / Și dragă mi-i, și scumpă mi-i / Nu că-i bogată și frumoasă, / Dar că-i aproape inimii...*

Directitatea discursului au-toricesc din poezia precedentă

cedează locul exprimării meta-forice: «*Fie îngheț, fie furtună, / Nici frig imi e, și nici mi-e teamă / Cu frate, soră împreună, / Alăture de tată, mamă...*» Intemperiile, vicisitudinile, su-bînteles prin expresiile sub-liniiate, sint învinse prin unirea neamului, prin sentimentul in-di vizibilității acestuia. Drept care apare, în final, expresia mîndriei poetului pentru uni-rea care ne ține tari: «*Sîntem un crez, sîntem o soartă — / Și crește nuc bătrîn în poartă.*

Imaginea nucului, deși răs-pîndită, mai cu seamă în fol-clor, este de o sugestivitate aparte. Rădăcinile acestui co-pac, infipte adinc în sol, țin bine pămîntul în vremurile ce-le mai cumplite. Transferul de sens (de la nuc la neam), asigurat de caracterul asociativ al limbajului poetic, pune în lu-mină o înaltă artă a folosirii cu-vintului, o măiestrie poetică aleasă.

Or, Dumitru Matcovschi in-tonează adevărate imnuri pă-mîntului natal, crescut «în suflet», «cel mai frumos pămînt din lume», «ca un luceafăr lu-minind». În poezia **Crescut în suflet** patosul autoricesc dovedește profunzimea trăirii și si-guranța dreptății: «*În el strâmoșii odihnesc / Din bătălii în-torși la vatră, / Cu sabie în mîna dreaptă / Și ochi de vulture ceresc — / În el strâmoșii odih-nesc...*

Patriotismul autorului ne cucerește pe atît, pe cît nu este o declarație abstractă și reto-rică, ci o trăire adîncă și o imagine concretă: «*În el coboară rădăcini / De pom cu roadă și de vie, / Și de Ion, și de Marie / La casa lor nicicind stră-ini — / În el coboară rădăcini...*

Sub pana poetului pămîntul natal este ființă vie, frumoasă și luminătoare, de care nu se imstrăinează nimeni dintre Io-nii și Mariile care-l îngrijesc și-l innobilează prin munca și

devotamentul lor. Poezia **Crescut în suflet** are caracter de odă, fără să degradeze însă în discurs elevat și solemn, abstract și rece pînă la urmă.

Un atare pericol l-a pîndit pe autor în poezia **Moldova**, unde versul lung (de 13, 14 și chiar 18 silabe) și caracterul narativ ca și cum dictează o comunicare încetinită și monotonă a mesajului. Totuși, autorul — fidel credinței exprimate în poezia **Cuvîntul** — reușește să-și sensibilizeze comunicarea, s-o facă plastică și chiar memorabilă prin amânunțe și detalii pitorești, purtătoare de mare încărcătură ideatică. Moldova este «solară prin zodie» și «stelară prin sens». Dragostea poetului se vădește în comparația plaiului nostru cu «un rai dăruit cu nemoarte». În strofa a treia comunicarea poetică este profund metaforică, iar nota personală aduce căldură în tot discursul autoricesc: «Adie-a vecie de viață de vie, de măr și de lună, / Un cîntec de harpe purifică grai strămoșesc / Și clopote-albastre durut de albăstru tot aerul sună, / Și eu sunt stăpin peste toate și simt că trăiesc...» De aici încolo elementul personal salvează, de fapt, poezia: sentimentul comunității personajului liric cu pămintul natal, exprimat prin simbolul rădăcinilor, se dovedește sincer și de mare putere de influență asupra cititorului: «Din talpă, aici, mi-au crescut rădăcini seculare, / În jos mi-au crescut, în baladă și-n lut de mormînt, / De nuc rădăcinile și de stejar secular la hotare, / Pe care încearcă de-l smulge fără strămute bătrînul Pămînt» (aici șochează, bineînțeles, forma neobișnuită a verbului «a strămuta»).

În contrast cu acest discurs autoricesc, poezia **Mama** este o revîrsare nestingherită a gîngăsiei, a recunoștinței personajului liric pentru ființa cea

LABORATOR

mai scumpă de pe lume, o expresie a durerii pentru destinul ei la ora intomnării și înzăpezirii. Măsura versului și natura imaginilor ne trimit neapărat și la folclor. Simplitatea comunicării, mai ales din primele trei strofe, produce aceeași impresie de înrudire a creației poetului cu aceea a cîntărețului anonim: «Palma ta ne-a mingiat, / Vorba ta ne-a legănat, / Am crescut cu alți copii de-o seamă. / Lîngă pomul cel rotat, / Lîngă spicul cel bogat, / Lîngă pragul casei noastre, mamă...» Numai în strofa de încheiere accentele folclorice sunt însoțite de eforturile autorului de a metaforiza intens, deși tot în maniera creației populare: «Ploile sunt azi de dor, / Arșițele de ogor, / Nopțile sunt clopote de-aramă. / Toamnele te-au veștezit, / Iernile te-au troienit, / Ca pe-o floare din grădină, mamă». Deosebit de bine plasată (anume în final), comparația mamei cu floarea are sens adinc și vorbește «de la sine» în favoarea acelei arte alese a cuvîntului de care Dumitru Matcovschi a dat doavadă în nenumărate opera ale sale.

Între acestea sunt neapărat și **Baladele** — cu Păcală, cu Fimca Lăutaru, cu Grue etc. Impresionantă e **Baladă cu Păcală**, în care un țăran lăsat la vatră merge de la poartă la poartă și-i pomenește pe consătenii căzuți în război. Originea folclorică a baladei e adeverită chiar de numele personajului, apoi de măsura versului (de 7 și 6 silabe), de natura adresărilor și întrebărilor formulate de Păcală, de firescul, spontaneitatea și sprinteneala dialogurilor imaginare etc. Tragedia satului (dispariția consătenilor pomeniți de personaj) este exprimată cu atît mai puternic, cu cit ea nu e declarată sau constatată în mod discursiv, ci e

fixată numai ca răspuns (din partea autorului) la adresările și întrebările personajului: «Abia lăsat la vatră, / Abia intors din morți, / Umbla prin sat Păcală / Bătind cu pumnu-n porți. / Mai Gheorghe, bună vremel! / Mai Nae, stii ceva? / Dar nu era nici Gheorghe, / Nici Nae nu era...»

Aceeași tragedie, acum mocnindă, a pierderii oamenilor la război își află o expresie cu totul proaspătă în *Baladă cu Gruie*. Gruie-pădurarul și consăteanul acestuia, Nichifor Duda, sănt abia conturați ca personaje pitorești, dar vine războiul și-i mintuie de zile. Or, satul continuă să-i pomenescă «cu cinste pe-amîndoi». Deși amar, umorul *Baladei* generează plăcerea estetică prin expresia literară neobișnuită, cu atât mai intipăritoare, a unei dureri de neuitat.

Amestec de rîs și plîns, am zice și despre *Baladă cu Fimca Lăutaru*. Nu mai e vorba de război, dar satul basarabean continuă să aibă oameni sucită într-un fel, deși nu râi sau răutăcioși. Unul dintre aceștia este țăranul ce cintă la mandolină melodii adunate de la consăteni. Nici невasta, nici nănașul nu pune preț pe melodiile în cauză, dar Fimca nu-și poate trăda harul înnăscut. Urîtul și frumosul merg oarecum mînă în mînă, lipsa de vină gospodărească și prisosința talentului artistic se îmbină în unul și același personaj, și poetul rîde și plînge odată cu personajele *Baladelor* sale vesele și triste dulci și amare...

Iar odată cu poetul încercăm sentimente profunde și noi, cititorii, aplecîndu-ne cu dragoste asupra poeziei sale izvorîte din bucuriile și necazurile oamenilor pentru care Dumitru Matcovschi manifestă înțelegere cuvenită.

Ion CIOCANU

Prof. dr. George USCĂTESCU
Madrid

ACTUALITATEA LUI EMINESCU

Profesorul George Uscătescu este unul din marii umaniști ai lumii contemporane, o personalitate tipică de Rănastere care se situează în familia de spirite universaliște a lui Hasdeu, Iorga și Mircea Eliade. Lucrarea sa intelectuală, ce se desfășoară de cinci decenii în Spania, s-a orientat pe multiple și proeminente planuri. Acestea n-au pierdut din vedere niciodată problemele istoriei, culturii și literaturii române. Raportarea la Eminescu formează una din constantele gîndirii acestui spirit universal, — român înainte de toate care a visat

și visează la un fel de ROMÂNIZARE a Europei, adică la impunerea în conștiința ei a valorilor noastre reprezentative, acelea care definesc în chip cuprinzător și definitiv ființa și conștiința românească.

Studiul ACTUALITATEA LUI EMINESCU, publicat de profesorul George Uscătescu în revista sa «DESTIN» (Madrid, caietul nr. 13—14, 1964, pp. 5—15), este un text cu observații și judecări profunde, organizate într-o sinteză critică de referință prin vizuirea inedită asupra lui Eminescu. Retipărim, în paginile următoare, acest studiu, avînd acordul domnului profesor căruia îl aducem, și pe această cale, calde mulțumiri.

Prof. dr. Mihai Drăgan
Iași

Suntem din nou în prezența lui Eminescu, alături de sufletul mare și necuprins al lui Eminescu. Există un Eminescu pe care-l purtăm permanent în nobilă întrupare a tot ce poate fi mai înalt în neconitenitele noastre regăsiri. Dar mai este și un alt Eminescu, sinteză ultimă a esențelor românești,

cea mai desăvîrșită explicație a noastră. În acest al doilea Eminescu este posibilă regăsirea noastră a tuturora, ca oameni și ca neam. E o regăsire de natură ontologică, fără care, trebuie să recunoaștem, cel puțin acum, o desfășurare majoră a tot ce-i românesc n-ar fi cu putință. Eminescu ne cuprinde pe toți cu elanurile noastre, cu autenticitatea ființei noastre, cu misterioasele punți ce ne unesc, dincolo de realitatea sensibilă, cu peisajul românesc, cu generațiile românești și cu ființa românească întreagă.

Drumul neconitenitelor noastre apropiere de Eminescu e presărat de primejdii. De mari primejdii, tot atât de mari cît de mare este Eminescu. Cine intreprinde acest drum, inevitabilă aventură a spiritului românesc, n-ar trebui să uite niciodată vechea învățătură a lui Plato: «ta megála tanta epigalé». Eminescu este pentru noi simbolul însuși al unei împăratești măreții. Si orice măreție se ridică, singură, în mijlocul furtunii. Orice măreție e, prin esența ei, în pericol, amenințată de primejdii ce nasc din adînc.

Fiecare dintre noi a trăit și încearcă încă o experiență personală în raport cu Mihai Eminescu. Din momentul în care un vers, o imagine sau o oglindire poetică eminesciană au început să facă parte din ființa noastră, dincolo de mecanism livresc, noi nu-l mai «recităm» pe Eminescu. Din acea clipă, care participă fie la revelație subtilă, fie la o declanșare psihică neașteptată și deschizînd neașteptate posibilități spiritului, Eminescu devine puntea magică care ne poartă spre nebănuite orizonturi românești, călăuză prietenă spre esențele noastre și ale neamului nostru. Prezența întreagă a

lui Eminescu printre noi și în noi, brusc poruncită la exigențele unei aniversări, ne provoacă o seamă de nedumeriri. Nedumeriri în bună parte durerioase. Cum a fost cu putință, oare, ca în plin elan al culturii noastre, nimeni să nu fi încercat o filozofie a culturii românești inspirată în nesfîrșitele sugestii ale operei lui Eminescu? Poezia lui Eminescu se putea oferi mai mult decât oricare alt document de creație pentru fixarea orizontului nostru stilistic. Nu trebuie uitat faptul că o decantare a creației noastre populare nu mai e posibilă dincolo de poezia lui Eminescu. Ea cuprinde întregul suflu de creație al geniului popular, și în același timp proiectează mariile noastre virtualități pe planul unei culturi majore. Cert este că o explicație a fenomenului românesc inspirată în creația eminesciană nu s-a produs. Poate din pricina că «filozofia culturii» era la noi în mod necesar orientată spre alte perspective, poate fiind că Eminescu era încă prea aproape de noi, pentru că cineva să «îndrăznească» să-i abordeze opera și prezența lui în noi, sub această lumină. Totuși nedumerirea stăruie pe alte tărîmuri, învecinate cu acesta al explicației fenomenului românesc. Unul din aceste tărîmuri este acela al studiului însuși al operei lui Eminescu. Trei generații românești l-au cunoscut pe Eminescu, mai mult sau mai puțin, aşa cum ne-a fost transmis de Maiorescu. Ca un mare poet, desigur, ca un suflet zbuciumat, făcut cunoscut posterității de un mare critic, adică de Maiorescu însuși, convins de marea valoare a poeziei eminesciene, dar incapabil să vadă în ea o imagine totală a geniului românesc. În realitate, astăzi, la săptizeci și cinci de

ani de la moarte lui Eminescu, bilanțul nu e mult mai îmbucurător. Între timp s-au produs cîteva evenimente în profilarea, mai mult sau mai puțin definitivă, a operei lui Eminescu. După o muncă neobosită, de o viață întreagă, Perpessicius a izbutit să planifice publicarea «operei complete» a lui Eminescu: poezia, proza, opera de jurnalist, vastă și complicata pînă a manuscriselor lui Eminescu. Pînă la ora actuală, a văzut lumina zilei întreaga operă poetică a lui Eminescu. Pe de altă parte, «arta cuvîntului» la Eminescu și-a avut interpreți de seamă, inspirați de o riguroasă pietate, întîiul dintre toți Profesorul nostru Caracostea, ale cărui studii va veni poate o vreme să fie apreciate la justa lor valoare. Excelente studii au dat de asemenei G. Călinescu și recent decedatul Tudor Vianu. Dar un Eminescu esențial și profund ca fenomen poetic de imense resurse și ca sinteză a fenomenului românesc n-a fost apropiat de nimeni. Optzeci de ani de eforturi, optzeci de ani în care nu se poate spune că Eminescu a fost uitat o singură clipă, ne-au purtat la rezultatul — apreciabil, desigur al unei ediții ultime a operei sale poetice și a unei excelente teorii a expresivității limbii noastre, în ritm cu ultimele concepții estetice, inspirată în bună parte în poetica eminesciană. Anii aceștia din urmă au fost deosebit de rodniçi. Cerșetători pasionați ai literaturii noastre, cum e cazul dlor Mario Ruffini și Alain Guillermou și al dnei Roza del Conte, au publicat lucrări de valoare în domeniul critic consacrata poeziei lui Eminescu, bazate tocmai pe ediția, care nu e o ediție critică, a lui Perpessicius, mergînd în acest sens mai departe decît oricare dintre «spe-

EMINESCIANA

Cimitirul Belu, București

cialiștii» români. Ne bucură și ne mișcă aceste eforturi, mai ales pentru faptul că vin din afară și sunt însuflați de un entuziasm indiscutabil, dar mult mai mult ne-ar fi bucurat o încercare de altă natură, de pătrundere în «absolutul» eminescian. O încercare similară, poate, celei făcute de Heidegger cînd actualizează, în zilele noastre, universul poetic al lui Hölderlin. Un singur vers din Hölderlin, «dichterisch wohnt der Mensch», ii este de ajuns filozofului pentru a reconstituî acel univers poetic și a oferi o explicație fenomenului poetic întreg. Sensibilitatea românească așteaptă ceva asemănător în actualizarea universului poetic emines-

cian. **Sara pe deal** e o incitație permanentă la această actualizare. Actualizare ce implică un drum deschis spre esența poeziei și spre tainele sufletului românesc. Trebuie să mărturisim că apropierea ce o încercăm Heidegger-Hölderlin, Eminescu — **Sara pe deal**, nu-i întâmplătoare. «Cînd Hölderlin spune, cu îndrăzneală, scrie Heidegger, că locuința muritorilor e poetică, acest cuvînt, abia pronunțat, trezește impresia că tocmai locuința poetică este aceea care smulge pe oameni de pe pămînt. Poezia (das Dichterische), cînd se identifică cu genul «poetic» (das Poetische), nu aparține oare domeniului fantaziei? A locui în mod poetic înseamnă a zbura deasupra realului, în cerul fantaziei. Poetul (Hölderlin) depășește asemenei aprehensiuni declarind ferm că a locui poetic înseamnă a locui «pe acest pămînt». Nu numai că Hölderlin pune «poezia» la adăpostul unei erori de interpretare, ușor de comis, dar, adăugînd cuvintele «pe acest pămînt», ne conduce de-a dreptul spre ființa poeziei».

Ființa poeziei participă la Eminescu într-o dublă ipostază. **Sara pe deal** ne apare ca un esențial lăcaș poetic, dar în același timp intrupează o trăire poetică a întregului univers românesc. În versurile care compun această scurtă poezie și în care nu apare nici o explicație poetică, noi ne regăsim universul nostru poetic, dar și universul vital al aspirațiilor noastre celor mai sublime. «Orizontul nostru stilistic» este, desigur, mai cuprinzător aici decit în «spațiul mioritic», care reprezintă, desigur, o valență mitică, a sufletului românesc, dar nu o explicație integrală a lui. Să lăsăm la o parte problemele de expresivitate care fac din **Sara pe deal** un univers

poetic perfect. Fenomenul se poate repeta cu alte creații complet definite din lirica lui Eminescu.

Dar important peste măsură este faptul că în **Sara pe deal** e cuprins întreg universul românesc, ca univers poetic și metafizic. Si după cum în transfigurarea atât de înaltă a lui Hölderlin omul sălășuieste poetic tocmai aici, jos, pe pămînt, nu în spații cerești, în **Sara pe deal** Eminescu ne oferă un univers românesc, poetic, total, pe un spațiu românesc, într-un peisaj concret al pămîntului românesc, unde orice suflet românesc iubește să se regăsească și să-și realizeze esențele lui poetice. Toate componentele acestui univers românesc le găsim în **Sara pe deal**. Una din ele, cea mai importantă, atmosfera acestui univers românesc, Eminescu nu ne-o destăinuie în mod explicit, ci lasă să se degajeze subtil din sonorități inefabile, dintr-un complex evocator de neegalate resurse și ecouri interioare. În acest sens, sensibilitatea Poetului e superioară, mai subtilă, decît sensibilitatea lui Hölderlin, îndrăgostit de universul elin, inclinat adesea spre obiectivarea programatică a pozițiilor intime. Comparația rămîne în picioare nu numai în acest caz. Ea e valabilă și pentru atitudinea poetică respectivă din **Luceafărul eminescian**, și din **Moartea lui Empedocle**. În definirea universului poetic, Hölderlin urmează pașii unei filozofii și devine ecoul, fie el chiar pe plan poetic, al lui Protagora. «Umbra noptii, cu stelele, dacă putem vorbi astfel, nu-i mai pu'ră ca omul». Universul eminescian e un univers care participă dintr-o suavă atmosferă de transparente intime. Omul nu mai este măsura tuturor

lucrurilor, ci un element integrant dintr-un vast peisaj. Peisajul e totul. «Sara pe deal buciumul sună cu jale, Turmele-l urc, stele le scapără-n cale, / Apele plîng, clar izvorind în fintine; / Sub un salcim, dragă, m-aștepți tu pe mine». Turmele, iubita, iubitul, cosașii, clopotul vechi «împlind cu glasul lui sara», fintina, luna sfântă și clară, fluierul la stînă, înaltul, vechiul salcim, elementele care compun acest univers poetic aparțin peisajului: un peisaj familiar românesc, expresie a sufletului românesc. Un peisaj al «năptiilor bogate», de integrări și de dăruiri plenare: «Astfel de noapte bogată, / Cine pe ea n-ar da viața lui tocătă?».

Critică eminesciană a abordat numeroase, fecunde aspecte ale operei lui Eminescu. În special drumul la surse, complicatele surse, a fost îndelung bătut de critici, care mai săruie încă și azi, cu vechi și noi metode, gata cricind să ne dovedească pînă unde le râmîne dator Eminescu, filozofiei orientale și grecești, lui Schopenhauer și lui Horațiu, lui Lenau și romantismului german, teoriilor cosmogonice la modă în timpul său, ori liricii noastre populare. Material desigur necesar pentru a stabili cît de vastă și de sigură era cultura Poetului, dar metodă insuficientă pentru a ne da măsura geniului său și a posibilităților sale uimitoare de a înălța creația românească la un orizont nespus de cuprinzător, nedepășit de marile eforturi ale culturii noastre, înălțate pe urmele lui Eminescu, de neconcepuit fără prezență implicită a lui Eminescu în postulatele acestei culturi. Eminescu întrupează toate posibilitățile de creație ale spiritului românesc. Si le întrupează cu vigoare și mîndrie,

EMINESCIANA

sentimente pe care poetul le extinde asupra destinului întreg al neamului românesc, dincolo de pesimismul metafizic al liricii sale. Acest sentiment de orgoliu caracterizează atitudinea lui creaoare. Fenomenul cel mai surprinzător al creației sale râmîne, fără îndoială, limba lui Eminescu.

Toate virtualitățile adînci ale limbii noastre, Eminescu le retrăiește într-un proces cu totul nou de decantare, cu o neegalată bogăție de imagini, cu un instinct sigur, instrument infailabil al unei fantaziilor în plin zbor poetic. Un adevarat monument de expresivitate, nejustificat, în aparență, nici de experiența poeziei noastre culte în scurta și modestă traекторie reală —, nici de expresivitatea, cu bogate resurse interne, dar totuși cu umile posibilități fenomenologice, a liricii noastre populare. Acestea sunt aparențele, pentru cercetătorul de azi al poeticii lui Eminescu. Alta este însă atitudinea Poetului față de posibilitățile expresive ale limbii noastre, fapt ce explică admirația lui, nici factice, nici de pură exaltare romantică, față de predecesorii lui întru creație poetică și față de plinătatea limbii noastre. Înainte ca pe plaiurile Daciei traiane să fi apărut «sămînta filologilor», pentru care Eminescu, ca mare poet, nutrește foarte puțină admirăție, a existat acolo «o limbă veche și staționară». «Ea e pe deplin formată în toate părțile ei, ea nu mai dă muguri și ramuri nouă și a silnici să producă ceea ce nu mai e în stare, înseamnă a abuza de dînsa și a o strica. Pe de altă parte, veche fiind, ea e și bogată pentru cel ce o cunoaște, nu în cuvinte, ci în locuțiuni». Cu această certitudine întreprinde Eminescu marea lui creație poetică, un monument

de limbă și de integritate stilistică, de puține ori egalat de un poet, în istoria marilor revoluții literare. Arta cuvântului la Eminescu, bazată pe un proces ce operează în profunzime, își are izvorul esențial în această misterioasă certitudine în posibilitățile interioare, adinci, ale limbii noastre. Din acest sens de plinătate ontologică naște și se desfășoară, cu o libertate impresionantă, poetică lui Eminescu.

O poetică desigur laborioasă, ușor de urmărit în imensul material oferit de manuscrisele Poetului, unde totul se înseriază pe linia unui proces de creație care ne duce totdeauna la o adevărată alchimie a expresiei, a cuvântului just, a împreunării celei mai alese, la formula îndelung alambicată. Și de data aceasta se pune din nou o veche și îndelung dezbatută problemă a criticii eminesciene. Acum, cind disponem de «Opera omnia» poetică a lui Eminescu, nu mai e cazul, desigur, să ne întoarcem la vechile impietăți criterioactice ale lui Maiorescu sau Mihail Dragomirescu. Și totuși nu ne poate fi indiferent faptul că studioșii de azi ai operei Poetului, în spătă o parte din entuziasții străini, buni prieteni ai culturii noastre, dar nu părăși în totul ai marilor taine ale creației lui Eminescu — își bazează lucrările în bună parte pe «variante» care nu reprezintă plenitudinea vechilor antologii, care ne-au alintat urechea sensibilă a adolescenței și ne-au format gustul în marile avânturi lirice ale marelui nostru Poet. Una este «geneza» și «istoria» procesului creator al poeziei lui Eminescu, în lupta-i de titan de a obține forme poetice valabile pentru eternitatea Verbului românesc, și alta este chestiunea formulei supericăre izbu-

EMINESCU A

tite, pe care însăși sensibilitatea noastră expresivă o preferă și o alege fără ezitări, fie chiar cind e vorba, în rare prilejuri, de o «variantă», și poate nu cea din urmă, în cronologie.

Deși, cum se plingea atât de patetic Kierkegaard, trăim o situație cind «vremea distincțiilor a trecut», această distincție o socotim totuși necesară într-o nouă apropiere a noastră, a sufletului românesc, de Eminescu. Sensul acestei noi apropiieri e și el nou. E un sens aproape sacru. De altfel Eminescu reprezintă pentru noi cea mai nobilă intrupare a Poeziei. O intrupare sacră. Pentru noi, cei de azi, epifania Poeziei însăși. De aceea Eminescu nu e pentru noi Filozofie, ci Poezie, în cea mai absolută accepțiune. Cu toate acestea, opera lui are pentru noi și o altă semnificație, care o fixează pe o dimensiune cu totul unică. Căutarea ființei noastre, marea noastră regăsire ontologică, tot Eminescu ne-o face posibilă. Efortul poetic se substituie astfel efortului metafizic fără ca poezia lui Eminescu să fie definită prin conținutul său filozofic, ci prin desăvîrșirea ei poetică. Cu ajutorul distincției preliminare de care vorbeam mai sus, noua apropiere a noastră de Eminescu rămîne, în substanță, o apropiere pe linia semnificațiilor. Pe această linie, nu mai suntem obligați la reducții, ci ni se oferă generos plenitudinea. Eminescu ne poartă la un sentiment plenar pe nebănuite planuri. Mai întîi, semnificația existenței noastre ca neam: «De la Nistru pînă la Tisa / Tot Rcmânel plînsu-mis-a / Că nu mai poate străbate / De-atita străinătate». Un sens tragic, și totuși plenar, al existenței noastre ca neam: «Își

desbracă Țara sinul, / Codrul — frate cu Românul — / De se-cure se tot pleacă / Si izvoa-rele îi seacă — / Sărac în țară săracă». Un sens tragic, redimensionat pe plan eroic, în blestem, în chemarea prezen-ței răzbunătoare și reintegra-toare a lui Ștefan, magică prezen-ță ce va face ca toți dușmanii să piară. Acesta este sensul **Doinei**, în care mai de-grabă decit «absolutul» trebuie căutat sensul nemărturisit al «onticului». Si cînd spunem **Doina**, ne referim concret la poemul publicat în «Convorbiri literare» în 1883, nu la «va-riantele» care mai pasionează încă pe unii cercetători dispuși să vadă în creație, mai înainte de orice, un proces de «gestație». Ființa și conștiința națională capătă prin Eminescu o definiție și un sens, un impuls și o semnificație.

Cel mai semnificativ orizont al ființei noastre, universul copilăriei, e poate cel mai complet și mai sugestiv din toată poezia lui Eminescu. Tot ce-i mai frumos, mai melancolic și mai încărcat de eternă prospe-țime sufletească îl găsim în Eminescu cintărēt al copilăriei. Copilăria operează în el ca un mit regenerator al eternei în-toarceri, acel mit care trezește în Nietzsche un adevărat sens al eternității. Copilăria devine un laitmotiv plin de nenumă-rate sensuri, însuflețit de magia celor mai frumoase ima-gini. Toate marile motive ale personalității și ale liricii lui Eminescu sunt legate de ima-ginea arhetipică a copilăriei și a adolescenței. Punți de ado-lescență ne poartă spre adevă-rata natură a lui Eminescu. De altfel însăși înfățișarea lui fizică ne-a fost transmisă și va rămîne etern legată de conștiința românească, sub o lumină veșnică tînără, frumoasă și me-

lancolică. Așa l-au văzut con-temporanii, în ora marii tre-ceri și a evocărilor profunde. Această imagine n-a fost ștear-să de prezența Nirvanei, de marea lui aventură spirituală și poetică, de peregrinările lui în haos și în drama existențială. Adolescența lui stăruie ca un mit inabordabil în mărtu-riile contemporane, un mit din-coloc de timp și spațiu, întru-chipat de Hyperion și de desti-nul geniului, de aventura «kan-tiană» a **Sărmanului Dionis**, de divagațiile cosmogonice, de tristețea metafizică alimentată filozofic de Schopenhauer, de sublima bogăție de imagini a poeziei de iubire, perfect defini-tă de versul nemuritor: «Atât de fragedă, te-asameni / Cu flcarea albă de cireș».

Frumos și tînăr, l-au intre-văzut contemporanii: «Deodată se deschide ușa, scrie Iacob Negruzz, și văd întrînd un tî-năr slab, palid, cu ochii vii și visători totodată, cu părul negru, lung, ce î se cobora aproape pînă la umeri, cu un zîmbet blînd și melancolic, cu fruntea înaltă și inteligentă».

Iată-l și în evocarea celui mai lucid și mai puțin sen-timental dintre contemporani, celebră și patetică evocare: «Tî-nărul sosi. Era o frumusețe. O figură clasică, încadrată de niște plete mari, negre; o frun-te înaltă și senină; niște ochi mari — la aceste ferestre ale su-fletului se vedea că cineva este înăuntru; un zîmbet blînd și adînc melancolic. Avea aerul unui sfînt tînăr coborît dintr-o veche icoană, un copil predesti-nat durerii, pe chipul căruia se vedea scrisul unor chinuri viitoare. «Mă recomand Mihail Eminescu». «Mi se părea un zeu, tînăr, frumos și blînd», scrie Vlahuță, «de-o nespusă bunătate și melancolie», «con-știincios și muncitor peste mă-

sură». Maiorescu a fost criticat cînd vorbea de «seninătatea abstractă» a lui Eminescu. Expresia, pe bună dreptate, nu-i dintre cele mai fericite. Caracteristica esențială a lui Eminescu era mai degrabă «seninătatea metafizică», aceea care face posibilă întoarcerea lui Hyperion în lumea astrală, unde se simte «nemuritor și reace», altul decît Empedocle în versurile lui Hölderlin» «Das Leben suchst du, suchst und es quillt und glanzt / Ein gottlich Feuer tief aus der Erde dir / Und du in schauderndem Verlangen / Wirst dich linab in des Aetna Flammen».

Există totuși în Eminescu și o splendidă seninătate vitală. Așa se explică, în atmosfera «Junimii», marea lui prietenie cu Creangă, misterioasă și semnificativă prietenie. «Eminescu, scrie Gheorghe Panu, a fost cuprins deodată de o mare dragoste pentru Creangă». Discipolul lui Schopenhauer și al lui Novalis, traducătorul **Criticii rățiunii pure**, care-l citea pe Horațiu în original și studia sanscrita și filozofia indiană, «a fost cuprins deodată de o mare dragoste pentru Creangă», dispus să-l asculte zile și nopți de-a rîndul, într-o vitală cufundare în duhul neamului său.

Tinerețe eternă, simbolizată de tinerețea codrului eminescian. Nu codrul tomnaticei tristeți din **Ce te legeni, codrule**, etapă tranzitorie doar, spre marile reînnoiri cosmice din **Revedere**:

« — Codrul cu rîuri line,
Vreme trece, vreme vine,
Tu din tînăr precum ești
Tot mereu întinerești.
— Ce mi-i vremea, cînd
de veacuri
Stele-mi scînteie pe
lacuri,

Că de-i vreme rea sau
bună,
Vîntu-mi bate, frunza-mi
sună;
Și de-i vremea bună, rea,
Mie-mi curge Dunărea,
Numai omu-i schimbător,
Pe pămînt rătăcitor,
Iar noi locului ne ținem,
Cum am fost aşa
rămînem:

Marea și cu rîurile
Lumea cu pustiurile,
Luna și cu soarele,
Codrul cu izvoarele».

«Cum am fost aşa rămînem». Întreaga «seninătate metafizică» a lui Eminescu este cuprinsă în acest vers. Tinerețe întinsă ca un pod eleat, peste lumi și evenimente. Tinerețe și prospetime care însuflătesc imensa bogătie de imagini a poeziei lui Eminescu. Cu ea culminează opera Poezului, în ea se va regăsi întotdeauna sensibilitatea românească: «Ce mi-i vremea, cînd de veacuri / Stele-mi scînteie pe lacuri».

În conștiința vie a **româniilor**, stelele fantaziei lui Eminescu vor scînteia veșnic. Dimensiunea lui reală rămîne dimensiunea absolută a Poeziei însăși. Construită cu mii de imagini familiare, și de o infinită frumusețe. Imagini ce constituie substanța ființei noastre. Nici o motivare personală, directă nu ne va da măsura marilor noastre rupturi existențiale cît ne-o va da evocarea eminesciană: «Astăzi chiar de m-aș întoarce, / A n'țelege n-o mai pot... / Unde ești, copilărie, / Cu pădurea ta cu tot?». «Trecut-au anii ca nori lungi pe sesuri». «Mai departe, mai departe, / Mai încet, tot mai încet, / Sufletu-mi nemîngăiet / Îndulcind cu dor de moarte». «Cum n-oi mai fi pribeag / De-atunci înainte, / M-or troieni cu drag / Aduceri

aminte». «Fantazie, fantazie cînd suntem numai noi singuri, / Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare și prin crânguri».

Poetica lui Eminescu o purtăm în noi, nu cu un sens de evocare, ci cu un sentiment de magie și extaz. Magie a cuvintului exprimat în plenitudine, extaz sacru al integrării noastre în lumea lui Eminescu pe planul sublimelor elevații. Comuniunea noastră adincă cu această lume ne amintește oarecum extazul cu care Valéry, adolescent, trăia poezia lui Mallarmé. «Pornisem, scrie Valéry, către marea îndepărtată ducind cu mine volumele prețioase primite de curind; și nici soarele cu toată tăria lui, nici drumul strălucitor de splendoare, nici cerul albastru, nici parfumul plantelor încinse, nu-mi mai spuneau nimic, atât de mult aceste uimitoare versuri mă stăpîneau și mă posedau în tot ce era mai viu în mine însuși». Procesul este, în bună parte, același. În Mallarmé, Valéry afla ceea ce a fost «mai puternic în poezia originară: formula magică».

Între noi și Eminescu intervine, de asemenei, un intermezzo magic, o lume întreagă de formule fermecate. Dar vrajitor e poate mai directă, mai umană, mai originară, mai absolută, mai fără căutări incandescente. Eminescu construiescă în vrajă și în efort, și astfel construcția lui ne ajunge în toată perfecțiunea ei. Acest lucru ni-l vădesc, cu aceeași măiestrie, construcțiile lui poetice de mici dimensiuni, cum și marile poeme. **Călin**, **Strigoi**, **Luceafărul**, **Scrisoarea III**, sunt construcții minunate, ridicări temeinice ale fantaziei și ale cuvintului înaripat, ale magiei transfigurate, creații perfecte ca poezia însăși, care

EMINESCIANA

în sensul ei originar tocmai creație înseamnă. Ceea ce poetul clădește implică o permanență străină arhitecturii însăși. Această permanență este strins legată de esența însăși a Poeziei.

În acest sens, Eminescu reprezintă esența însăși a Poeziei. Conștiința unei construcții ce va dăinui dincolo de orice operă materială o avea Poetul antic, neros încă de filozofia absurdului, cînd proclama cu justificată mindrie: «Exegi monumentum...» Același sentiment îl trăia Hölderlin cînd în **Andenken** definea natura și funcțiunea poeziei: «Was bleibt aber, stiften die Dichter» («tot ce-i durabil e ctitoria poetilor»). «Cum am fost aşa răminem». Pe acest principiu de bază, Eminescu și-a întemeiat creația lui. Si creația lui e tocmai aceasta: ceea ce rămine. Marea noastră permanență. Ctitorie a spiritualității românești. Ctitorie a noastră a tuturor, care în Eminescu ne regăsim elanurile, nostalgiile, dorurile, suferințele, într-un cuvînt pe noi însine, întreaga dimensiunea noastră umană.

DOINA

Între cărțile despre Eminescu scrise de exegeti străini, aceea a profesorului Alain Guillermou (*La genèse intérieure des poésies d'Eminescu*, Paris, Librairie Marcel Didier, 1963) este una de referință. Am tradus această lucrare (înțial, ea a fost o teză de doctorat susținută la Sorbona) și am publicat-o, în 1977, în prestigioasa colecție «Eminesciana» (de la Editura «Junimea» din Iași), coordonată de prof. univ. dr. Mihai Drăgan. Atunci, cenzura n-a îngăduit tipărirea capitolului despre poezia *Doina*. Publicarea acestor pagini, ca o completare la cartea *Geneza interioară a Poeziilor lui Eminescu*, este astăzi posibilă și necesară pentru a înlătura ofensa ce s-a adus atunci profesorului Alain Guillermou, romanist erudit, cercetător atent și pătrunzător al poeziei eminesciene și, în calitate de cunoșcător subtil al limbii și literaturii române, traducător reputat din opera lui Mircea Eliade, Rebreanu și Eminescu.

Oferim, integral, acest text despre poezia *Doina* cititorilor revistei «Limba Română».

Prezentare și traducere:
Prof. dr. Gheorghe BULGĂR
București

Istoria poemei *Doina* e legată de episoadele patetice care au marcat deopotrivă viața personală a lui Eminescu și pe cea a României. Mai mult, geneza *Doinei* se inserează între două date semnificative: prima, 1878, e aceea a Tratatului de la Berlin, prin care România cîștiga independența, dar trebuia să cedeze puternicului aliat Rusia partea cea mai mare a unei provincii situate în nord-estul țării, între Prut și Nistru, Basarabia. A doua dată: 5/17 iunie 1883 e aceea a organizării serbării de la Iași pentru inaugurarea, în prezența suveranilor, a statuii lui Ștefan cel Mare, opera sculptorului francez Frémiet. Eminescu trebuia să citească acolo *Doina*. Dar el nici nu a asistat la ceremonie, s-a refugiat într-un birt, dind o explicație bizară acestui comportament straniu: i-a fost teamă de a nu avea în public o ieșire nepotrivită. Totuși el cîti *Doina* la o ședință solemnă a Junimii în Iași și fu aplaudat cu entuziasm. Dar puțin timp după aceea, întors la București, el dădu semne grave de alienație mintală, încît se poate spune că ceremonia de la Iași indică sfîrșitul vieții lucide a acestui om de 33 de ani, condamnat la o lentă agonie spirituală.

Prima ciornă a *Doinei*, care datează după Perpessicius din 1878, e contemporană cu anexarea Basarabiei de ruși, iar ultima, care figurează în manuscrisul 2262, 209—210, e, foarte probabil, o copie făcută în 1883, special pentru o lectură publică. Între aceste două date limită, poezia a cunoscut un număr anumit de modificări, dar important de notat e faptul că, de la început, cele două elemente esențiale ale temei: furia contra invadatorilor și chemarea lui Ștefan cel Mare,

apar strâns impletite între ele, încit putem considera ca ceva cu totul remarcabil că Eminescu, invitat să citească o poezie la Iași în 1883, cînd se inaugura o statuie a lui Ștefan cel Mare, a găsit printre notele sale șapte sau opt redactări ale același text, început cu cinci ani mai înainte, consacrat de pe atunci, în partea lui finală, evocării prințului moldovean, înmormînat la Putna.

Observăm în acest prim manuscris 2276, 28—30 că Eminescu folosește în general un procedeu cvasisistemtic, ce constă în plasarea la capătul versului a unui nume luat din geografia românească, dindu-i acestui nume în versul următor o rimă mai mult sau mai puțin bogată. Astfel, în vv. 1—2 găsim **Tissă** rimind cu **plinge-misă**¹, în vv. 11—12: **Cornu Lunăii** cu **pruncii și** în vv. 30 și 31 **Abrud** cu **sud**. Alt procedeu: denunțarea, citind numele lor cu insistență ostilă, a invadatorilor:

**«Din Hotin și pîn'la mare
Stăpînesc urdii tatare
Și tatare și calmuce»².**

În versiunea definitivă nu va mai fi vorba decît de dușmani în general, fiind semnalat unul singur: muscalii. De notat, de asemenea, în această primă ciornă, că invocarea lui Ștefan cel Mare e nuanțată cu un fel de naivitate, ironie, cicăleală țărănească, în acord, în general, cu factura de tip popular, imprimată de Eminescu bucătii sale. Astfel, poetul cere lui Ștefan cel Mare să-și părăsească, fără teamă, mormîntul de la Putna:

**«Locul gropilor
Dă-l pe seama popilor,
Clopoțele să le tragă
Și să cînte ziua-ntrreagă»³.**

Ironie și naivitate în această apostrofă:

**«Ștefane, măria ta,
Nu tăcea ca peștele»⁴.**

Această formulă, prea apăsată, dispare în a doua ciornă, ms. 2276, 43-44-42, aproape contemporană cu precedenta, dar amplificată. Ea are 57 de versuri, în loc de 33. O nouă dezvoltare anunțată de v. 10 din ultima ciornă:

«Săracă țară săracă».

Poetul arată ce nenorociri s-au abăut asupra pămînturilor românești, punind, în parte, pe seama drumului de fier avalanșa de străini:

**«De la Turnu-n Dorohoi
Curg străinii în puhoi
Și cum vin cu drum de
fier
Toate cîntecele pier»⁵.**

Chemarea lui Ștefan cel Mare se îmbogătește. Prințul va suna de trei ori din corn, pentru a aduna mai întii Moldova toată, apoi pentru a chema pădurea în ajutor și, în fine, pentru a nimici pe dușman. Cît despre călugării de la Putna, popii, Eminescu îi tratează cu vorbe de duh: Ștefan să-i lase cu metanile lor, cu rugile lor... Apare acum personajul arhimandritului:

**«Las' arhimandritului
Toată grija schitului»,**

care nu poate trezi nici chiar un surîs ironic. Mai mult, ocupațiile pioase ale popilor capătă un sens, orientîndu-se către o certă utilitate:

**«Să-ți ajute Dumnezeu
Ca să mintui neamul tău».**

Mai tîrziu, în loc de «Să-ți ajute Dumnezeu», vom citi:

«Doar s-a-n-dura
Dumnezeu
Ca să-ți mîntui neamul
tău»⁶.

notă atenuată, dar în care se afirmă aceeași grija de a colora grav un detaliu simplu, pitoresc la origine.

Versiunea următoare, 2276¹, 117(116v)—118, 44—43v, apare ca o retractare față de precedenta, în privința chemării către Ștefan cel Mare. Domnitorul nici nu e numit. În schimb, se insistă asupra nefericirii poporului român, mai ales prin folosirea repetată a adjecțiului **sărac**, care apare rimind pentru prima dată în forma articulată **săracul** — și într-un fel foarte amplu, — cu racul⁷.

În realitate, această versiune abundă în jocuri de cuvinte de acest fel. Eminescu se amuză, am zice, să găsească pentru numele geografice românești rime curioase ca: **Vatra Dornii și cornii, Cruș și lumiiniș, Dorohoi și puhoi, Arad și vad.**

Incepînd cu manuscrisul 2262, 211v.—211, care datează din 1880, aproximativ, poezia se organizează mai strîns și-l vedem pe Eminescu pregătind prin două intervale de alb o distribuire echilibrată a temelor alese: invazia străină, miseria românilor, chemarea lui Ștefan cel Mare. Acest efort se afirmă din 1881—1882, unde apar încă trei strofe de lungime inegală, care incep toate cu invocarea lui Ștefan cel Mare. Dar prima și a doua temă săint tratate în același ansamblu strophic, iar al treilea grup de versuri nu e decît reluarea amplificată a imprecațiilor conținute deja în versiunea 2276¹, 117—118, în versurile 42—44. Dintr-o dată invocarea patetică a Domnitorului Ștefan își pierde vigoarea. Ea nu mai are

puterea de rezonanță pe care i-o dădea poziția finală, iar bucata se termină cu reluarea versului

EMINESCUA

«Săracă țară săracă»,

ce pare un artificiu. Această tentativă va fi fără urmare. Eminescu renunță la ea în varianta următoare, Ms. 2261, 294—296, din 1882, iar versurile de imprecație își reiau locul în inima poeziei. Ele vor figura aici, în număr de patru, în versiunea definitivă, separate de locuri albe.

Ciorna manuscrisului 2307, 184v, redactată pe coperta unui registru comercial, în 1882 de asemenea, este, după Perpessicius, «un exercițiu de versificare». De fapt, el nu aduce elemente noi, demne de a fi remarcate, afară poate de cîteva serii de rime bogate: **muscalii și boalii, jidanii și cu anii, grecii și pe veci**, în care se afirmă jocul verbal de care vorbeam mai sus, în detrimentul, acum, al grupelor etnice indicate nominal, **muscalii** fiind obiectul unei alte mențiuni. Nici aici tentativa nu va reuși.

Versiunea 2262, 209—210, ultima în manuscrisele păstrate, e foarte aproape, cu excepția unor detalii grafice, de versiunea definitivă. După Perpessicius, e vorba, probabil, cum am spus, de o copie făcută pentru o lectură publică: scrisul, calitatea hîrtiei, absența punctuației pledează, se pare, în acest sens. Oricum ar fi, textul însuși e într-adevăr marcat, în raport cu precedentele, printr-un efort evident către mai multă sobrietate și discreție. De exemplu, în loc de versurile:

«Iară grija gropilor
Dă-o-n sama popilor»⁸,

care apar aproximativ în această formă încă de la începutul variantei întii și care trădează o nuanță, dacă nu lipsă de respect, cel puțin de dezinvoltură, citim acum:

«Lasă grija sfintilor
În seama părintilor»⁹.

Acstea cuvinte, care coloreaază grav aluzia la clopoțele trase zî și noapte de călugări pentru a căpăta ajutorul lui Dumnezeu, sănt din nou în rîmă. S-ar spune că Eminescu le-a inserat, dacă nu expres, cel puțin influențat de anunțul că o ceremonie în cinstea lui Ștefan cel Mare avea să se desfășoare curînd în capitala Moldovei.

Într-adevăr, această ceremonie fusese întii fixată pentru Crăciunul anului 1882. Eminescu care în tinerețe organizease — cu cît entuziasm! — sărbătoarea de la Putna, nu putea rămîne indiferent față de stirea că amintirea Domnitorului va fi curînd glorificată în orașul în care meditase atîtea proiecte lirice sau dramatice într gloria lui Ștefan cel Mare. Manuscrisele colaterale, pe care Perpessicius le publică în anexă (vol. III, p. 21—23), aduc o probă elocventă despre această intenție, despre această preocupare a lui Eminescu. Vom reține, la fel de semnificativ, efortul său pentru a definitivă, eliminînd notele prea anecdotive, aluziile prea violente și populare, dacă nu triviale, un text încercat în cinci ani, prădă stupefacției și revoltei cauzate de anexarea de către muscali a unui pămînt pe care Ștefan cel Mare îl străbătuse, fiind comandant de război, patru secole mai înainte, de la Hotin pîn'la Mare.

NOTE:

¹ În versiunea definitivă rima e mai bogată: «Tisa — plînsu-mi-s-a».

² Ms. 2276¹, 28—30, v. 5—7.

³ Ibid., v. 17—20

⁴ Ibid., v. 23—24.

⁵ Ms. 2276¹, 43—44—42., vv. 17—20. Perpessicius scrie în studiu său introductiv (vol. III, p. 19): «Ca pentru mai toate poezile lui Eminescu, și Doinei i s-au căutat modele, mai directe sau mai departe din literatura noastră sau din cea străină. Influențe tematice, imediate, sau simple coincidențe, mai toate apropiерile privesc motivul drumului de fier...» Perpessicius însuși nu poate să nu facă aluzie la *Maison du Berger* sau la Lenau și Carducci... Dar cum el vorbește puțin mai departe de faimosul Strusberg, concesionarul primelor căi ferate române, toate aceste aluzii și citate apar dintr-o dată inutilă. Iată adevarata «sursă». E evident că tema drumului de fier nu are la Eminescu sensul pe care-l are la poetii occidentali, disprețuitori ai progresului. Eminescu e însă disprețuitorul străinilor care vin în România să facă avere, care modernizează țara fără scrupule și nu se tem să-i surpe sufletul. El nu e ostil, în principiu, amenajării căilor de comunicații. Ceea ce reproșează căilor de fier e ușurarea și sporirea invaziei străine.

⁶ Versiunea definitivă, v. 49—50.

⁷ Rima e cu atit mai bogată cu cît poetul folosește forma *sărac*, iar nu *sărăc*.

⁸ Ms. 2261, 294—296, v. 47—48.

⁹ Ms. 2262, 209—210, v. 45—49.

PESTE VÎRFURI

Eminescu este un poet romantic și postromantic la care eufonia versului cunoaște momente cu adevărat unice. Acestea sunt o mărturie a dorinței sale neobișnuite de a vedea și simți totul, om și natură, pămînt și cer, în ritmicitatea respirației enigmatice a existenței umane și a lumii cosmice. Simbioza inefabilă se realizează nu o dată în ritmul unei muzici venite de undeva de dincolo de orizont. De aceea poate **cornul** și melodia lui tînguoasă, de o dulceață amară și intremătoare, au avut, în sufletul romanticului, un ecou atât de adinc, stimulindu-i și mai mult dispozițiile contemplative. «Starea de natură» la Eminescu nu poate fi înțeleasă, cel puțin în anumite momente din evoluția lui sufletească, fără referințe la motivul muzical al cornului (virtuțiile lui inițiatice se desfășoară într-un registru poetic larg pe care, aici, nu-l avem în vedere decit parțial, cu referințe doar la un text fundamental, **Peste vîrfuri**).

Explicația este simpă: motivul cornului, metaforă a unei stări sufletești difuze, de melancholie blindă, revine des la Eminescu, uneori în strofe răzlețe care reveleză sumar, prin chiar materialitatea cuvîntului, o stare sufletească obședantă. Cîteva dintre acestea, atribuite de Perpessicius perioadei bucureștene (deci, după anul 1876, de cînd datează cele mai multe variante ale poeziei **Peste vîrfuri**), sunt destul de apropiate, ca substrat psihologic, de stările sufletești ale poetului care traversează o epocă grea după despărțirea

temporară de Veronica Micle, rămasă la Iași. Acum **cornul** este, metaforic, o voce directă, aproape sentimentală, dar nu mai puțin lirică, a poetului melancholizat de singurătate. «Dorurile vii și patimile multe», expresii mai cu seamă ale inișii, capătă totuși, eterizate în cîntecul cornului, o rezonanță lirică vestitoare de mare poezie:

«O, auzi, o, auzi
Cum răsun' al meu corn
Fă-mi un semn mai curînd
Să mă-ntorn».

«O, auzi sunînd
Pe cărări un corn
Fă-mi un semn curînd
Să mă-ntorn».
(*Opere*, III, 1944, p. 175)

Concretizarea poetică cea mai elocventă a acestui motiv romantic, de factură pur muzicală, o găsim în poezia **Peste vîrfuri**, un cîntec liric de o putritate fără seamă în creația eminesciană. Totodată, prin cele șapte variante ale ei, toate datând din perioada ieșeană, această poezie este o nouă dovadă că impulsurile inimii au fost pentru Eminescu aproape întotdeauna, în primele faze de elaborare a textului, doar material pentru o poezie viitoare, și nicidcum poezie propriu-zisă.

Să precizăm că o primă variantă a acestei poezii figurează într-o copie din anul 1877 a dramei romantice **Bogdan Dragoș** și nu este altceva decît un cîntec de dor murmurat de eroină (Anna) în singurătatea misterioasă a nopții, fiind acompaniată sufletește de cîntecul cornului care răsună nostalgic în imensitatea pădurii carpatine. Perpessicius era de părere că Anna (Verena, în alte versiuni ale piesei) «e, la

Biblioteca universitară «Mihai Eminescu», Iași

epoca aceasta (1877), numele travestit al Veronicăi» (**Note și variante** la M. Eminescu, **Opere alese**, I, E.P.L., 1964, p. 383), de unde concluzia că simburile originar al acestei poezii trebuie căutat tot în iubirea patetică (și tragică) pentru Veronica Micle, de către poetul, în creație, se depărtează însă, urmând în chip consecvent un proces accentuat de desubiectivizare prin eliberarea din cătușele emoției psihologice.

În forma ei ultimă, poezia **Peste vîrfuri** este dominată de o muzică interioară enigmatică, ce captează un ton profund al sufletului melancolizat. Această muzică, venită chiar din inconștiul creator eminescian, este atotstăpînitoare încă din prima strofă în care poetul sugerează caracterul indeterminat al codrului luminat de luna fântomatică, un astru cu simbolistică misterioasă ce preispune la contemplație și întoarcere spre ființă profundă a poetului:

«**Peste vîrfuri trece lună,
Codru-și bate frunza lin,
Dintre ramuri de arin
Melancolic cornul sună**».

Perspectiva vastă și difuză, care poate duce cu gîndul la armoniile din **Sonata lunii** a lui Beethoven, comunică gologul sufletesc al poetului, resemnat la amintirea trecutului și a tinereții pierdute, dar și la incertitudinea față de viitor. Întregul tablou se spiritualizează, devine o **stare de suflet** romantică atunci cînd creatorul îl transpune în interiorul său agitat și nelămurit. Este momentul cînd imaginea poetică atinge sfera auditivului, captind, în ritmuri calme, nu mai puțin enigmatische, însăși muzica sufletească a poetului. Melancolia nu privește nicidecum sunetul cornului (într-o variantă citim: «Sună-mi, sună pîn la moarte / Melancolic glas de corn»), ci sufletul ostenit al poetului care, spre a se regăsi pe sine ca ființă, se risipește în imensitatea codrului aseme-

nea cîntecului obsedant al cornului.

Versiunea D (Ms. 2283, f. 100—100v), după notarea făcută de Perpessicius, trimite poate cel mai insistent la drama personală a lui Eminescu, la «tineretele deșarte», la «dureările-mi deșarte», la «dureri de amor, deșarte», cîntecul cornului fiind, în această fază din evoluția arhitectonică a poeziei, o voce dramatică a iubirii neimpărtășite, cum se poate citi într-o subvariantă mai explicită a textului amintit:

«**Vorbitoriu nemîngătiet
Al iubirii dulci, deșarte».**

Melancolia ca expresie a neimplinirii erotice în care, oxymoronic, voluptatea se conțopăște cu durerea (și totodată ca un indicibil presentiment al morții), absorbită în poem în forme armonioase, capătă, în textul extras din manuscrise și publicat de T. Maiorescu (în 1883, în ediția de **Poezii**), o tonalitate gravă, profund metafizică prin puritatea și ambiguitățile limbajului poetic. Melodia cornului se depărtează și revine trist, amplificând, prin sugestie și sonoritățile versului, durerea poetului, regretul după un trecut surpat definitiv în amintire, cum altădată, în **Povestea teiului** (1878), sunetul dulce al cornului acompania, în desighul misterios și protector al codrului, dragostea implinită într-o viziune ce armoniza, paradoxal, contrastele intr-un «**farmec dureros**» care este unul al muzicii ce se află în adincurile inarticulabile ale sufletului:

«Se tot duc, se duc mereu,
Trec în umbră, pier în vale,

Iară cornul plin de jale
Sună, dulce, sună greu.

Blîndu-i sunet se împarte
Peste văi împrăștiet,

**Mai încet, tot mai încet,
Mai departe... mai
departe...»**

Cîntecul nostalnic al cornului devine în **Peste vîrfuri** chiar ritmul intern al poeziei și potențează, ca un semn magic, însăși curgerea ireversibilă a timpului. Durerea eminesciană, abstractizată în cîntecul melancolic al cornului și risipită astfel în natură, devine, în chip sintetic, într-o viziune de o armonie incomparabilă, însăși vibrația nesfîrșită a sufletului creator, muzica divină ce sălăslujește în străfundurile ființei sale, **dorul** de moarte ca liman al liniștii mintuitoare:

«**Mai departe, mai
departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemîngătiet
Îndulcind cu dor de
moarte.**

**De ce taci, cînd fermecată
Inima-mi spre tine-n torn?
Mai sună-vei dulce corn,
Pentru mine vre odată?»**

Ne-am putea întreba acum: care este totuși mecanica secretă a acestei tulburătoare creații eminesciene? Cum se organizează materia ei lirică și sonoră, cu irizări magice, în sufletul tragic-muzical al creatorului? E greu de răspuns, cu toate că unele explicații s-au încercat și altădată cu privire la acest text și cu posibilitatea de a fi extinse asupra poeziei eminesciane în totalitatea ei. Ne referim anume la un comentariu ingenios și adînc propus de Lucian Blaga în studiul său **Geneza metaforei și sensul culturii** (1937).

Poetul în ipostază de estetician era de părere că limbajul poetic nu presupune neapărat existența unor metafore care să poată fi identificate într-o

analiză critică. Altfel spus, nu numai metafora ca figură stilistică este aceea care asigură statutul limbajului poetic. Se poate vorbi, spune Blaga, de o «**esență** metaforică a limbajului poetic mai presus de metaforele izolabile ca atare», în sensul că limbajul poetic însuși, prin latura lui materială, ritmică și sonoră, intr-un cuvînt, prin structura lui muzicală, are în el ceva «**metaforic**»: «Cuvintele, prin sonoritatea, ritmul, muzicalitatea, prin poziția lor în frază etc. dobîndesc în limbajul poetic virtuți și funcții, pe care nu le au ca simple expresii cotidiene. În limbajul poetic cuvintele nu sunt numai expresii, ci sunt corpuri, substanțe, care solicită atenția și ca atare. S-ar zice că stările sufletești exprimate în poezie ciștigă, datorită acestor virtuți actualizate ale cuvintelor, potența unui mister revelat în chip definitiv. Cuvintele limbajului poetic devin deci revelatorii prin însăși substanța lor sonoră și prin structura lor sensibilă, prin articularea și ritmul lor». (*Trilogia culturii*, E.P.L., 1969, p. 313).

În organizarea sintactică a versului realizată de Eminescu, cuvintele își pierd astfel funcția pe care o au ca expresii cotidiene, devin niște **semne** («**corpuri**», ar zice Blaga) cu funcție revelatorie, de unde concluzia că «limba poetică e aşadar revelatorie, nu simplu expresivă, și intrucît e revelatorie ea poate fi investită cu epitetul «metaforicului», indiferent că utilizează sau nu metafore propriu-zise» (*Ibidem*, p. 314). Probantă pentru aplicarea acestei teorii este, în vizionea lui Blaga, tocmai creația lui Eminescu (referințele au în vedere chiar poezia **Peste vîrfuri**), iar din literatura universală aceea a lui Hölderlin.

Pornind de aici putem constata că ultimele două versuri ale poeziei **Peste vîrfuri** nu conțin nici o metaforă. Dar ele reușesc să exprime, în chip sublimat, o stare sufletească de profundă rezonanță lirică prin proiectarea ei într-o zonă poetică ce amplifică **ambiguitatea**, marcă sigură a modernității acestui text. Cuvîntul **vreodata**, observă Blaga, «pus la urmă, sugerează, prin poziția sa în frază chiar, ceva din pierdere contemplativă în timp». De fapt, acest cuvînt, care cade pe neașteptate, ca o sabie a destinului implacabil, sugerează, prin sonoritatea lui magic-muzicală, o frîngere interioară, venită după o lungă contemplație a zădăniciei, dar totodată și ivirea unei timide speranțe pentru viitor la gîndul reinvierii trecutului prin cîntecul dulce și misterios al corului.

Muzica enigmatică a sufletului, emotivitatea grea de semnificații răsună în natură, natura, imaginată muzical, se filtrează în structura accentuată muzicală a poeziei, Eminescu fiind condus, în creația sa, cum nota odată, cu atîta îndreptățire, Sextil Pușcariu, «de o instinctivă sete de muzicalitate». E drept să spunem că muzicalitatea acestei poezii, ca în atîtea alte texte, sintetizează poetic o stare de suflet de o rară complexitate, care ascunde în ea însăși taina orficei metafizică a personalității eminesciene. Poezia **Peste vîrfuri** este o metaforă a spiritului eminescian aflat într-o comunicare enigmatică, de un «farmec sfînt», cu natura.

EMINESCU, EROU DE ROMAN

Însemnări despre Mite și Bălăuca

Pasiunea pentru Eminescu, a cărui personalitate l-a copleșit pe E. Lovinescu încă din anii adolescenței, a fost concretizată, după destule ezitări, și în două romane, **Mite și Bălăuca**, părți dintr-un vast «ciclu eminescian» proiectat de către marele critic.

Inițial, în 1932, își propusese să scrie o carte intitulată **Masca lui Eminescu** (vezi «România literară», an. I, nr. 11, 30 aprilie 1932, p. 2), dar apariția în același an a monografiei lui G. Călinescu, **Viața lui Mihai Eminescu**, il determină să renunțe, măcar temporar, la această idee. Revine însă și, într-un timp record (1934—1935), publică două romane, cele amintite, renunțând și de data aceasta la un al treilea, intitulat provizoriu **Luceafărul**, care, aflăm dintr-o scrisoare din 28 iulie 1935, adresată Hortensiei Papadat-Bengescu, trebuia să evoce «drama triunghiulară Eminescu — Veronica — Caragiale», de unde, mărturiseste criticul, avea să iasă «cu adevărat poemul **Luceafărul** (E. Lovinescu, **Serisori și documente**, București, Editura «Minerva», 1981, p. 314), în care urmau să fie zugrăvite «faza tragică și sfîrșitul dragostei dintre cei doi poeți» («Facla», an. XV, nr. 1458, 5 decembrie 1935, p. 2). Din nou renunțări (între timp, în 1935, apăruse romanul lui Cezar Petrescu, intitulat tot **Luceafărul**), schimbarea titlului în **Însemnare**, carte în care s-ar fi făcut «apoteoză geniului lui Eminescu» («Adevărul», an. 50, nr. 16103, 24 iulie 1936, p. 3), dar, până la urmă, abandon definitiv, «ciclul eminescian» reali-

zat de Lovinescu limitindu-se la **Mite și Bălăuca**.

Primul dintre ele, **Mite** (trei ediții, toate apărute în 1934, și tot atâtea reeditări postume, în 1971, 1980 și 1989), își leagă numele de eroina cărții, deși aici avem de-a face cu romanul lui **Eminescu**, Mite fiind, în mare măsură, doar un punct de plecare, un auxiliar necesar în efortul de a prezenta că mai amănuștit viața și activitatea marelui poet.

Romanul pleacă de la niște realități indisutabile. La baza lui stau două texte semnate de viitoarea eroină: primul, intitulat **Amintiri fugare despre Eminescu** («Convorbiri literare», an. 66, ianuarie 1933, p. 7—15, și februarie 1933, p. 97—107; semnat Mite Kremnitz); cel de al doilea, **Un caracter de artist** («Convorbiri literare», an. XIX, nr. 7, 1 octombrie 1885, p. 557—588; semnat George Allan).

Sursa primă o constituie **Amintirile**, pe care Lovinescu le transpune, pînă la un punct, cu destulă exactitate. Doar începutul romanului aparține în exclusivitate autorului, care renunță și la partea finală a modelului, intervențiile și completările ținînd mai ales de evoluția personajelor și privind, în mod deosebit, latura artistică. Faptul că Lovinescu a urmat îndeaproape modelul pare că a fost de bun augur pentru reușita romanului. Constrins de acesta — autenticitatea de necontestat — romancierul a fost mai greu prins în mrejele fabulației.

Selectînd informațiile unui contemporan al poetului, pe care le completează cu unele date, tot reale, adunate din diverse alte surse, Lovinescu va reuși să ne prezinte, în mare, un Eminescu autentic, cu preocupările sale majore de om și creator, cu miciile sau complicații sale neajunsuri și neîmpliniri, cu triumfurile efemere sau magnifice, cu tot ce a avut mai bun și mai scump, cu tot ce a dăinuit peste ani, un poet așa cum îl stim cu toții astăzi.

La baza romanului stă totuși dragostea dintre Eminescu și Mite, autorul dând prioritate aspectului erotic în evoluția personajelor, fără a crea însă impresia unei simple romântări episodică, ci încercind să reușind în mare măsură, aşa cum mărturisește el însuși, «de a trata și rezolva printre-o viziune globală întreaga problemă a psihologiei erotice a lui Eminescu». («Rampa», an. 17, nr. 5088, 25 decembrie 1934, p. 1, 3).

În cartea aceasta, etichetată drept «romanul tuturor dragostelor lui Eminescu» («Adevărul», an. 48, nr. 15629, 21 decembrie 1934, p. 3), totul este legat de marele poet, deși autorul ei nu negligează mediul în care eroul trăiește, relațiile lui sociale, încadrarea acțiunii într-o serie de conflicte de mai mică importanță, care au menirea de a clarifica și pregăti diverse situații.

Se regăsește în roman fapte aparent secundare, oameni periferici, indispensabili însă mersului acțiunii, cei în mijlocul căror Eminescu și Mite, dar mai ales primul, se pot desfășura cu ușurință. Apar aici Caragiale, Creangă, Maiorescu, sănt descrise unele discuții privind lingvistica, filozofia, estetica sau sociologia, se dau amănunte despre familia Kremnitz, dar, mai ales, înțîlnim referiri la geneza unor creații eminesciene, la munca de zi cu zi a poetului în redacția ziarului «Timpul», la viața plină de griji pe care i-o oferea Bucureștiul. Rămâne memorabilă în acest sens caracterizarea făcută lui Ion Creangă: «Creangă nu e folclorist, cum îl consideră unii, în sensul culegătorului de vorbe și locuțiunii, ci un mare artist, cel mai mare artist al limbii populare, lucru cu totul deosebit. El nu copiază, nu transcrie, ci transpună și dă valoare de mare artă expresiei țărănesti. Ca dovadă e faptul că, de câte ori li se citește țăranoilor la sate basme de Creangă, ei le ascultă cu mai multă nedumire decât înțelegere». (Mite. *Bălăuca*, ediția Ion Nută, 1980, p. 79).

Departate de a fi un eșec, aşa cum

au încercat să afirme unii, o prezentare «grațioasă» a unor documente rare, cu un schematism romântos, dar nici un studiu psihologic sau o veritabilă lucrare științifică referitoare la viața lui Eminescu, Mite rămîne în literatura română nu atât o «luminoasă parafrazare» a Amintirilor, cît, mai ales, un model de impletire armonioasă între document și imagine. Este romanul care respiră un aer profund eminescian, o evocare ingenios construită, o elegie în care plutește imaginea eleganței sobre a femeii din *Atât de fragedă*.

Bălăuca, cel de-al doilea roman din «ciclul eminescian» (două ediții apărute în 1935, la care se adaugă altele trei, apărute postum, în 1971, 1980 și 1989), evocă, de fapt, evenimente anterioare celor descrise în *Mite*, Lovinescu inversând ordinea reală a faptelor.

Romanul este dominat de un episod esențial din viața poetului: dragostea dintre el și Veronica Micle, *Bălăuca*, cum o numeau în derîdere sora poetului și Claudia Emilian, prietena acesteia. (De fapt, *bălăuca* nu este o poreclă, ci un apelativ, cu sensul de «blondă», întîlnit frecvent în județul Botoșani, deci, și la Ipotești, mai ales în sintagma fată *bălăucă* = fată blondă.)

Acțiunea, care se desfășoară într-o zi și o noapte ale anului 1879, prin procedeul «trăirii duble» folosit de Lovinescu (a celei reale și a celei închipuite), ne dă prilejul să străbătem o perioadă vastă din viața lui Eminescu, ceea ieșeană și a studiilor de la Viena și Berlin.

S-a afirmat că *Bălăuca* este în mare parte o carte de pură fantenzie, fără nici un fel de suport documentar, dar la o analiză mai atentă lucrurile par să altfel. și aici Lovinescu a avut modele, în primul rînd Amintirile lui Teodor Stelenelli, apărute la București, în 1914 și cele ale lui Ioan Slavici, ca să nu mai amintim aici și o serie întreagă de alte însemnări ale unor foști colegi sau prieteni ai lui Eminescu.

Idila Veronica — Eminescu e în-

cadrată perfect într-un sir de evenimente autentice. În primul rînd este vorba de prezentarea, în cadrul acțiunii, a colegilor de la Viena, a vieții culturale de aici, în care meritul prim îi revine lui Eminescu. Pentru aceasta, Lovinescu a luat de la Stefanelli aproape tot: relațiile poetului cu prietenii și colegii, preocupările și pasiunile sale, transcriind aidoma «expresiile favorite» ale lui Eminescu, cîntecile și versurile preferate, citate chiar cu greșelile de aici, enumerarea exactă a străzilor, caselor și birturilor din Viena, unde studenții români se întîlnneau, romancierul reușind reconstituirea autentică a perioadei vieneze, după modelul semnalat.

În alt unghi se situează viața literară și boema Iașului, atmosfera întregului oraș, activitatea intensă de la «Junimea», prietenia cu o serie de junimiști, cum ar fi: Miron Pompiliu, Samson Bodnărescu, A. Lambrior, Iacob Negruzzi s.a.

Și, peste tot, apare Eminescu: debutul de la «Familia», marile creații de la «Con vorbiri literare», revizoratul școlar, direcția Bibliotecii Centrale, perioada «Curierului de Iași» și, în fine, marea prietenie cu Ion Creangă, îndemnurile și sfaturile reciproce, serile de neuitat din Sărărie, de la Bolta Rece, din Păcurări sau de la Bucium.

În *Bălăuca* se simte mereu o treiere aproape neobservată de la real la un presupus fictiv, ca într-un joc de-a v-ați ascunsele, în care eroii, Eminescu și Veronica, sub privirile uluite ale asistenței, se întîlnesc, se pierd, se caută, se regăsesc și termină prin a nu se despărți și a trăi împreună măcar puțin, măcar în vis.

Romanul, cu unele limite inevitabile în tratarea unui astfel de subiect, rămîne totuși o creație interesantă, un experiment demn de luat în seamă, romanul Iașului înviorat și copleșit de spiritul unui mare poet, Lovinescu reușind să realizeze aici, aşa cum el singur mărturisea, «un Eminescu în adevăratul lui climat sufletesc». («Adevă-

rul», an. 49, nr. 15908, 26 noiembrie 1935, p. 2)

Cele două romane ale lui Lovinescu din «ciclul eminescian» reprezentă o importanță aparte mai ales datorită faptului că personajul central al lor este marele poet și că întreaga acțiune are în centrul ei pe omul devenit de mult erou de legendă. Totul se desfășoară pe o axă impusă de un geniu și nimic nu se întimplă în afara acestei linii directoare. Îl poți cunoaște pe Eminescu și după ce ai citit romanele acestea, numai că, pentru a reține exact niște date (ani, luni, zile) e neapărată nevoie să apelez la un studiu de strictă istorie literară, pentru a nota pe foile prozei cifrele care confirmă exactitatea.

Dar, oricum, adevăratul Eminescu poate fi descoperit. Și nu este un lucru lipsit de importanță să afirmi că, după o lectură captivantă, ai reușit să înțelegi exact viața atât de frâmătăță și opera atât de fascinantă a geniului poeziei românești.

Orice pagină, luată chiar la întimplare, e condusă și dominată de mirajul poetului, iar atunci cînd nu-l găsești, îl poți recunoaște în zimbetul enigmatic al Mitei sau în far-mecul astral al Veronicăi. Îi auzi glasul aspru pe drumurile pline de noroi ale unei vechi mahalale bucureștene, venind istovit de la redacția «Timpului», îi simți lacrimile pierdute lîngă o masă la Bolta Rece, trăind cîntecile bătrînului lăutar, și-l vezi urcînd Copoul, spre casa Veronicăi, după ce a privit în delung, de la Rîpa Galbenă, Buciumul, Păcurariul și «steaua care-a răsărit».

ANTOLOGIA «L.R.»

Nichifor CRAINIC

SUS INIMA

**Nu plingeți drapelul vremelnic plecat
Sub viforul care vuiește-n cruntat
Și vatrele voastre le spulberă-n scamuri!
Voi sănțeți din neamul bărbat care-a dat
Viteji fără seamă-n tre neamuri.**

**Ce bocet deșteaptă pe morți din sicriu?
Nu plingeți, că plânsu-i risipă-n pustiu,
Lăsați-l în seama sărmenei bătrîne
Ce-și rumegă-n umbră regretul tîrziu.
Fii tare de înger, Române!**

**Nu plinge. Pămîntul părinților tăi
S-aprinde de viața astor flăcăi,
Căzuți pentru lege și sfînta dreptate,
Și mii de morminte ridică văpăi
Ca mii de comori îngropate.**

**E focul ce urcă din mii de cohorți,
A căror menire în suflet o porți,
E semnul răsplății ne-ntoarse. Fii tare!
E flacăra nerăzbunațiilor morți —
N-o stînge cu lacrimi amare!**

**În țara cu largă iubire de frați,
În țara cu vulturi zdrobiți de Carpați,
Nu-și blestemem nimeni ursita, Române:
Mai sus decât munții în sînge scăldați
Un crez de lumină rămîne.**

**El arde pe culme de veacuri întregi,
O torță de-un fulger aprinsă-n Bucegi,
Și Dacia-n roată de foc o-nfășoară
Acela-i din rîndul eternelor legi
Și-acela nu poate să moară!**

GENEZA ȘI STRUCTURILE OPEREI LUI ION CREANGĂ

O reconsiderare necesară: Deși se știe că Ion Creangă debutează oficial cu povestea («*poveste de tip vechi*, «*narațiune fabuloasă*» — G. Călinescu) *Soacra cu trei nurori*, publicată în nr. 7 al «*Con vorbirilor literare*» la 1 oct. 1875, nuvela fiind citită în cercul *Junimii*, foarte probabil la îndemnul, chiar la insistențele lui Mihai Eminescu (cu care Creangă se cunoscuse în vară cu prilejul prelegerilor de metodologie pentru învățători, devenind apoi prieteni nedespărțiti), începuturile literare ale acestui mare prozator, «*expresie monumentală a naturii umane în ipostaza ei istorică ce se numește poporul român*»,¹ trebuie căutate cu mult mai devreme, cam pe la 1863/1864, cînd I. Creangă începe să se intereseze de manualele școlare, pentru ca în 1867 să se unească în aceste demersuri pedagogice cu încă cinci institutori: V. Răceanu, N. Climescu, C. Grigorescu, Gh. Ienăchescu și A. Simionescu spre a compune un abecedar. Nevoia grabnică de manuale românești a fost, aşadar, hotărîtoare pentru pasiunatul institutor I. Creangă. Cerința și rezolvarea ei ilustrează practic unul din aforismele dragi fostului profesor și director al lui Creangă — Titu Maiorescu: «*Unde e o necesitate, trebuie să fie o posibilitate*». Posibilitate ce va fi materializată cu

talent și demnitate în următoarii ani. Așa se vor naște *Metoda nouă de scriere și citire* (1868) și *Învățătorul copiilor* (1871) la care Creangă se obligase «a se însărcina cu partea literară și dreptul de a trece prin ciur totul din punctul de vedere al corectei vorbiri»² (s. n.). În această muncă de pionierat pedagogic în limba românească I. Creangă s-a angajat cu toată ființa sa, pătruns de responsabilitatea scrisului cu destinație națională. A strîns abecedare ardelenesti (întrucît învățății ardeleni dovediseră încă de la Școala Ardeleană înclinații reale spre pedagogia lecturii și culturii românești) și străine pe care, ca să le poată citi, a început să ia chiar lecții de limbă franceză de la colegul său I. A. Darzeu. «*Pasiunea*» pentru franceză îl va părăsi însă repede, Ion Creangă încredințindu-se că pentru o asemenea îndeletnicire autorii au nevoie de minte dreaptă și de o bună stăpînire a limbii naționale. Or, pe amindouă el le avea cu asupra de măsură. Momentul e important, deoarece — după cum vom vedea — anii aceștia ascund în ei și momentul genezei operei marilor humuleștean.

Amintirile contemporanilor despre această perioadă din viața lui Ion Creangă scot în evidență că institutorul și-a muncit din greu și cu responsabilitate cărțile, îndreptîndu-le și corectîndu-le mereu. De pasiunea și interesul real pentru calitatea acestora vorbește edificator și gestul său de a trimite aceste manuale lui Vasile Alecsandri, care le primește în 1874 (*Învățătorul* fiind deja la cea de a III-a ediție), găsind că «amindouă sunt bune, însă au defectul de-a fi prea mult împesrițate cu iune și ortografia lor prea presărată cu u»³.

Corespondența lui Creangă cu

V. Alecsandri, în acest caz, poate sugera cercetătorului de astăzi intenția dascălului de a-și așeza începuturile didactice (și literare) sub suspiciile geniului național de atunci, «rege-al poeziei», putîndu-se bănuî că I. Creangă aștepta de la acesta observații asupra părții de literatură în primul rînd (povești, povestiri, poezioare, fabule — care-i aparțineau în cea mai mare măsură), nu numai de limbă, domeniu în care Alecsandri îi recunoaște (indirect) lui Creangă fireasca aplecare spre frumusețe și corectitudine, cînoruîndu-l cu încredere de a-i trimite povestea *Cal galben de sub soare* ca să o transcrie. (Peste cîțiva ani îi va dărui, la cerere, operele complete). Cît privește limba, Creangă a cerut și a primit îndrumări în principal de la Titu Maiorescu. Aceasta, în *Anuarul Institutului Vasile Lupu (Școala normală de la Trei Ierarhi)* din Iași pe anul 1863—1864, publicase *Regulele limbei române pentru începători*, numărînd 18 pagini și avînd coperta interioară aparte. (De mentionat că în acest *Anuar* I. Creangă este trecut ca preminent!). Tot T. Maiorescu publică în 1866 *Despre scrierea limbii române*, ediția I (partea I și a II-a), studiu de direcție în promovarea și fixarea sistemului grafic și noii ortografii românești, pe linia înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, măsură deosebit de importantă pentru cultura națională la 1860.

Dovadă că institutorul cunoștea aceste reguli și le prețuia în mod real este și retipărirea lor, cu acordul lui T. Maiorescu, de către I. Creangă la Tipografia Națională din Iași în 1879. De altfel, în acest domeniu autoritatea lui Maiorescu era deja recunoscută pînă și la Academie, care îl include un an

PERMANENȚA CLASICILOR

mai tîrziu (1880) în comisia pentru elaborarea proiectului ortografic, alături de Hasdeu, Alecsandri, Quintescu și Barîț. La 8 aprilie același an, T. Maiorescu citește în sesiunea generală a înaltului for proiectul noii ortografii a limbii române.

Așadar, refăcînd o istorie a celor demult întîmpilate (1864—1874), se poate afirma că Ion Creangă, preocupat de literatură încă din această perioadă, aștepta cu emoție părererile lui Alecsandri pentru a-și proba siesi tot mai puternicu-i neastîmpăr creator lăuntric, nemărturisit public ca intenție literară, «materializat» deocamdată în poezile, fabulele, poveștile și povestirile cuprinse în manualele școlare elaborate. Dintre acestea, cel puțin una — *Poveste* — prezintă în ediția a III-a a *Învățătorului copiilor* (Iași, 1874), este demnă de toată atenția, reliefind indiscutabile calități estetice. Analiza acesteia ni se pare azi deosebit de importantă întrucît, dacă aceste calități se confirmă, înseamnă că matricea operei lui Creangă, ca arhetip estetic productiv prin proliferare artistică a structurii inițiale, poate fi localizată în timp ca geneză înainte de 1874, dată la care povestirea era deja publicată și, ca urmare, înainte de a-l cunoaște și de a se împrieteni strîns cu Mihai Eminescu, despre care monografiile și manualele școlare afirmă că l-ar fi îndemnat primul să scrie ceea ce el (I. Creangă) povestea cu atîta farmec și cu emoționantă seducție. Nu intenționăm nicidcum să negăm rolul pe care M. Eminescu l-a avut, cu siguranță, în obiectivarea destinului literar al lui I. Creangă. Dimpotrivă. Sîntem siguri că întîlnirea celor doi e mult semnificativă și purtătoare de

valoare autentic literară. Simt, de asemenea, că I. Creangă, atunci cind l-a cunoscut pe Eminescu, era destul de timid, temindu-se «ca nu cumva să rădă» «boierii» de el⁴. Tot G. Călinescu precizează, cîteva pagini în continuare: «Devenit literat, Creangă intră la grijuri mari. Era muncit de sentimentul răspunderii și se umplea de toate sudorile cind se apuca să compună ceva... Scrie cu condeiul de plumb pe tot felul de petice ori pe coli întregi — șterge, trimite cu semne în altă parte și nu suferă pe nimeni pe lingă sine» (p. 148). O oarecare timiditate și nemulțumire de sine ale lui Creangă sînt evocate și de către Ioan Slavici⁵: «N-a fost, cît a trăit, încintat de sine însuși, n-a dat niciodată năvală să iasă-n fața lumii cu mare renume, nu și-a făcut și n-a pus pe alții săi facă reclamă, ci mai mult i-a plăcut să-și petreacă viață în mijlocul copiilor adunați în școală, fie stînd de vorbă cu vreunul dintre totdeauna puținii lui prieteni, pentru care el, omul de o veselie neistovită, era o grădină de frumusețe».

Într-adevăr, printre totdeauna puținii lui prieteni, Mihai Eminescu a fost Marele Semn. Ion Creangă îl prețuia enorm, socotindu-l «eminent scriitor și cel mai mare poet al românilor»⁶.

Poate că nu întîmplător, deși I. Creangă publică în «Convorbiri literare» între 1875 și 1880 nu mai puțin de zece povești, povestiri și nuvele, primul care scrie despre opera sa artistică este Mihai Eminescu (ne-am fi așteptat, firesc, la T. Maiorescu, care nu i-a dedicat niciodată lui Creangă un studiu independent!). Evenimentul s-a petrecut în paginile ziarului «Tim-pul», numerele din 6, 7 și 8 mai 1880, și este prilejuit de referi-

PERMANENTA CLASICILOR

rile autorizate ale lui M. Eminescu la noțiunile de universal și național în literatură ca valori culturale și estetice, la respectul pentru adevărata limbă românească, la autenticitate și originalitate în literatură⁷.

(Va urma)

NOTE:

¹ G. Călinescu, **Ion Creangă (Viața și opera)** Buc., Editura Eminescu, 1973, pag. 283.

² Id., ibid., pag. 106.

³ V. Alecsandri, **Scriitori**, 1, ed. II, Chendi și E. Carcalechi, Buc., Edit. Socec, 1904.

⁴ G. Călinescu, op. citată, p. 146.

⁵ Ioan Slavici, **Amintiri**, Buc., Editura Minerva, 1983, p. 189.

⁶ Apud Gh. Teodorescu-Kirilean, **Notiță asupra manuscriselor lui Ion Creangă**, în «Sezătoarea», V. 1899, nr. 12, p. 209.

⁷ Notițe bibliografice (**Pilde și ghicitori**, adunate de Petre Ispirescu; **Invățătorul copiilor** de C. Grigorescu, Ion Creangă și A. Răceanu; **Hejla de Rădulescu, Michaida**, fragment epic: **Infernul**, după Dante Alighieri).

CEL DINTIÎ PROFESOR DE LIMBA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

Revoluția de la 1848 a adus în viața Bucovinei însemnate prefaceri înnoitoare în domeniile politic, social și cultural. Astfel a fost realizată una din cele mai arzătoare năzuințe ale românilor bucovineni, autonomia provinciei, iar în plan social au fost înfăptuite desființarea iobăgiei și improprietărirea tăranilor (1), reforme care, de altfel, au avut loc în toate provinciile statului austriac. Cu totul remarcabile au fost și succesele obținute pe plan cultural-școlar (2). În septembrie 1848 a fost introdusă limba română, ca limbă de predare, în Institutul Teologic din Cernăuți; în decembrie același an, au fost înființate Școala normală de învățători (Preparandia sau Pedagogicul, cum i se mai spune în Bucovina), precum și catedre de limba și literatura română la Institutul de Studii Filosofice, ce funcționa pe lîngă Gimnaziul german de 6 clase din capitala Bucovinei. Transferul administrației școlare de la Consistoriul catolic din Lemberg (aflat sub această administrație din 1815) la cel ortodox din Cernăuți, la 23 februarie 1850, întregește seria succeselor obținute pe plan școlar de către mișcarea revoluționară bucovineană, în fruntea căreia se afla, din 1848, familia de cărturari patrioți a Hurmuzăcheștilor. Deși transferul administrației școlare la Consistoriul ortodox din Cernăuți a fost un proces îndelungat, făcindu-se în mai multe etape,

erau create deja în Bucovina premisele dezvoltării unui învățămînt național, pe baze democratice, prin lărgirea rețelei de școli de toate gradele, care aveau să deschidă, cu timpul, calea tuturor fiilor populației românești, dornici de cultură, spre școală medie și universitate.

Inființarea catedrei de limba și literatura română, singura de acest fel pe atunci din întregul Imperiu Habsburgic, a însemnat realizarea uneia dintre revendicările majore ale românilor bucovineni pe plan școlar și a constituit un eveniment cu largi perspective în ce privește viața lor națională și culturală. «Din soarele anului 1848 ajunseră vreo cîteva raze și pînă aici, spărgind ceața intunecoasă ce

Cernăuți. Mormîntul lui Aron Pumnul

ne acoperea și ne înădușea pîn' atunci orice manifestare a simțului, a vieții naționale. Din cîștigurile pe care ne aduse acest an, înființarea catedrei de limbă și literatura națională este desigur unul dintre cele mai prețioase și productoriu de cele mai fericite rezultate». (3) Înființarea acestei catedre a fost salutată de Al. Hurmuzachi într-un entuziasă articol din gazeta «Bucovina», (4). «S-a împlinit astfel — scria Al. Hurmuzachi — o dorință ce toată nația o aștepta și de lungă vreme». (5).

La concursul instituit de Ministerul Învățămîntului din Viena, în ianuarie 1849, pentru ocuparea catedrei, candidații trebuiau să facă doyada unor teme cunoștințe în domeniul limbii și literaturii române, răspunzînd în scris, printr-un «elaborat», la trei întrebări privind gramatica și literatura. După retragerea celorlalți candidați incompetenți, au rămas în concurs numai doi: Teocist Blajevici, candidatul Consistoriului ortodox român, și Aron Pumnul, propus de frații Hurmuzachi. Primul, fiul parohului din satul Tișăuți de lîngă Suceava, — care avea să fie între anii 1877—1879 mitropolit al Bucovinei — era, la data concursului, «asistent și referent la Consistoriul episcopal, suplinind, în răstimpuri, catedre vacante la gimnaziul din Cernăuți», și autorul unei gramatici a limbii române în germană, pentru uzul străinilor (**Teoretisch — praktische Grammatik der Dacoromanischen**, Lvov și Cernăuți, 1844). «Probabil că pe baza acestei lucrări, Blajevici și-a prezentat candidatura la catedra de limbă și literatura română de la gimnaziul din Cernăuți». (6) Despre gramatica lui Blajevici I. G. Sbiera va scrie (7) ca fiind «neperfectă și defectuoasă în con-

PROFILURI

cepțiunea și expunerea legilor limbii românești și chiar în aplicarea lor corectă».

Aron Pumnul sosit în capitala Bucovinei, după peripeții dramatice, ca refugiat politic, la sfîrșitul lunii noiembrie 1848, la scurt timp după înființarea gazetei fraților Gheorghe și Alecu Hurmuzachi «Bucovina», care apare în limbile română și germană (8). Pribegul transilvan bate la ușa lui Iraclie Poerumbescu, pe atunci student în teologie și secretar de redacție al gazetei «Bucovina», de numele căruia auzise «ceva» la Iași. Introdus de îndată în casa Hurmuzăcheștilor de către Ir. Poerumbescu, este primit acolo cu deosebită căldură (9). La puțin timp după aceea este numit redactorul părții românești a «Bucovinei». Pentru acest post îl recomanda nu numai cunoașterea perfectă a limbii germane, ca unul ce făcuse studii teologice și filozofice la Colegiul «Sfânta Barbara» din Viena (1843—1846), dar și experiența sa găzătărească, ca fost colaborator al revistei lui Bariț «Foaea pentru minte, inimă și literatură» încă din 1845 dar și al foile lui Timotei Cipariu «Organul luminărei» (devenit apoi «Organul națiunale») și «Învățătoriul poporului», cea dintîi gazetă ardeleană pentru popor. Hurmuzăcheștilor cunoșteau din foile lui Bariț, pe care le primneau cu regularitate, atât înaltul nivel de pregătire în domeniul limbii, literaturii și istoriei naționale, cît și importantul rol în pregătirea și conducearea revoluției transilvane de la 1848 al fostului profesor de filozofie de la Gimnaziul superior din Blaj, succesorul lui Simion Bărnăuțiu. «Se știe și la noi în Bucovina, iar mai cu seamă în casa nemuritorilor noștri Hurmuzachi, în Cernăuți, — centrul și focarul mișcării naționale ro-

mâne în Bucovina, — că Aron Pumnul, profesor și conducătorul «Luminătorului» (Titlul exact «Organul luminării» — n.n.) pe lîngă marele erudit Ci-pariu, e unul dintre principalii și activii aranjatori ai memorabilei Adunări naționale de pe Cîmpia Libertății de lîngă Blaj. Numele lui Pumnul se pomenea des în zisa casă a Hurmuză-cheștilor, în care se adunau în toată ziua, pe lîngă elita inteligenței cernăuțene, și numerosii emigranți moldoveni, ca și munteni; se pomenea, zic, numele lui Pumnul în rînd cu ale lui Bărnuț, Bariț, Mureșanu, Buteanu, Balint, Sever și alți corifei români din Transilvania. / S-a auzit / mai pe urmă că Pumnul și Bărnuț sănt de unguri «curențați» (urmăriți) spre a fi prinși și supuși sorții cumplite ce o auv protopopul Buteanu și alți bărbați însemnați români, care conduceau poporul. (10) (Reamintim că Aron Pumnul a fost autorul celebrei Proclamații prin care chema masele populare la prima adunare de la Blaj, în ziua de 30 aprilie, și a făcut parte din Comitetul permanent de la Sibiu, alături de Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian și.a., comitet care avea menirea de a se ocupa de aducerea la îndeplinire a hotărîrilor Adunării din 3/15 mai). Fiind deci bine cunoscut și prețuit de Hurmuzăchești, era firesc ca, atunci cînd în ianuarie 1849, s-a pus problema găsirii omului potrivit care să ocupe catedra scoasă în concurs, ei să se gîndească la Aron Pumnul ca fiind cel mai indicat, și aceasta cu atit mai mult, cu cit în Bucovina acelor vremuri nu putea fi găsit un altul care să aibă calificarea pentru această «profesură». Astfel, cînd Ministerul Învățămîntului din Viena, care ceruse guvernului aprobarea pentru înființarea

PROFILURI

catedrei, a convocat colegiul profesoral al Institutului de Studii Filosofice să propună, în colaborare cu Consistoriul ortodox român, «un candidat vrednic», Hurmuzăchești l-au recomandat pe Aron Pumnul.

I. G. Sbiera ne prezintă (11) elaboratul de concurs al lui Aron Pumnul ca fiind «înregistrat în protocolul de gestiune al Institutului de studii filosofice sub numărul 148, într'a 19 Ianuarie 1849». Din acest elaborat aflăm întrebările la care trebuia să răspundă cei doi candidați: I. Firea limbii românești. Relația limbii românești cu celelalte limbi române; II. Kurzer Überblick der Geschichte der romanischen Sprache; III. Ur-marea părților cuvîntului în construcția limbii românesci.

Alexandru Hurmuzachi «era bine versat în limba și literatura românească, de aceea fu în-sărcinat, în ianuarie 1849, de către corpul profesoral al Institutului de studii filosofice din Cernăuți cu cenzurarea elaborărilor de concurs ale lui Teocist Blajevici și Aron Pumnul, pentru ocuparea catedrei de limba și literatura română, decretată în decembrie 1848 la acel Institut» (12). Tot Sbiera ne prezintă «Părerea lui Alexandru Hurmuzachi asupra elaborărilor lui Aron Pumnul și Teocist Blajevici, scrisă într'a 12/24 ianuarie 1849» (13). Unind rigoarea argumentării juristului cu deplina competență a cărturarului în domeniul limbii și literaturii române, nu i-a fost greu lui Al. Hurmuzachi să demonstreze, pe baza unor argumente perempto-rii, că «unicului candidat indigen care s-a prezentat pentru această profesură, ii lipsește, după convingerea mea cea mai intimă, cu desăvîrșire califica-rea pentru aceasta. Dacă are după socotința noastră venerabilul domn Pumnul calificarea

aceasta, este ușor de explicat». Primul argument: Aron Pumnul «cunoasce cu temei gramatica românească, fără această cunoștință nu ne-ar fi putut de această lucrare nimerită, pentru că cunoștința gramaticii este prima condiție a unei cunoștințe mai acurate a limbei». Că nu acesta era și cazul lui Teoctist Blajevici, să ne reamintim părerea lui Sbiera, citată mai sus, despre gramatica lui, pentru a ne convinge că în opinia lui Al. Hurmuzachi candidatul «indigen» era cu totul lipsit de «cunoștințe acurate ale limbei». De aceea, dacă «stilul domnului Pumnul este de tot românesc și modern», corect, foarte chiar (clar) și precis și dacă el «scria ca autorii cei mai noi și mai buni», iarăși nu acesta putea fi și cazul lui Teoctist Blajevici. Stilul său nu putea fi nici «de tot românesc și modern», nici «clar și precis», pentru că el și-a făcut studiile, de la școala primară pînă la universitate, în limba germană, și atunci cînd a suplinit catedre vacante la gimnaziul din Cernăuți, tot în limba germană a predat. De altfel, își continuă Al. Hurmuzachi demonstrația, «sub împrejurările de mai înainte era indigenilor numai în mod excepțional cu putință a se cultiva în limba națională, fiindcă aceasta era proscrisă». Iată de ce, putea conchide Al. Hurmuzachi, lui Teoctist Blajevici îi lipsea «cu desăvîrșire» pregătirea necesară ocupării unei catedre de limba și literatura română și avea această pregătire Aron Pumnul, «fiindcă el și-a făcut o parte din studiile sale teologice în limba românească, și anume la Blaj, iar după finirea lor a propus în limbă națională prin doi ani deplini, filozofia, ca profesor la același institut și fiindcă tot atât timp a lucrat la una din gazetele cele mai bune și mai ro-

mânesci, la «Organul Luminărei». Deci aceasta ar trebui să-l recomande și mai tare». Al. Hurmuzachi folosește de cîteva ori în «pledioaria» sa cuvîntul «indigen» pentru a răspunde singurei obiecții ce i s-a putut aduce lui A. Pumnul, aceea că nu era «indigen», adică «din țără», bucovinean, ci transilvănean, și nici nu renunțase formal la catedra de la Blaj și la calitatea de senator al districtului Făgăraș. «Împrejurarea, spune Al. Hurmuzachi, că este român ardelean ar trebui să vorbească și mai mult în favoarea sa decît în defavoarea» și reamintește rolul important jucat de Aron Pumnul în revoluția de la 1848. N-a renunțat la «profesura» de la Blaj, nici la calitatea de senator, «nu din speculă, ci numai în interesul cauzei și la provocarea noastră stăruitoare» să-a decis a competi la catedra deschisă la liceul de aici și a schimbat activitatea din patria sa, care știe să-i prețuiască meritele, cu aceasta de aici». Așadar, atât valoarea elaboratului prezentat la concurs, cît și înalta sa pregătire științifică îl îndreptăște pe A. Pumnul să ocupe catedra. «Denumirea sa, conchide Al. Hurmuzachi, ar fi pentru Bucovina, unde avem mare lipsă de bărbați care să cunoască limba, literatura și istoria românească, un cîștig. În orice caz, nu s-ar putea face, după convinsarea noastră, pentru profesura din cestiune, o alegere mai bună». În urma acestei magistrale «pledioarii» rostită de Al. Hurmuzachi, comisia întrunită în casă Hurmuzăcheștilor a declarat în unanimitate pe A. Pumnul «capabil» să ocupe catedra scoasă în concurs.

Numirea lui Aron Pumnul s-a făcut pe data de 22 februarie 1849, iar cursurile inaugurate la 28 februarie același an. El devine astfel cel dintîi profesor de

limba română în Bucovina. «A fost una din cele mai mari izbînzi culturale ale românilor bucovineni. S-a dat astfel tineretului român de la liceul german din Cernăuți posibilitatea de a-și cultiva limba națională. Pe calea aceasta s-a trezit conștiința națională la cărturărimea bucovineană, și s-a pregătit mișcarea literară de la 1860» (14). N. Iorga subliniașe anterior acest rol important ce i-a revenit lui Aron Pumnul prin numirea sa la catedra de limba română: «Viața culturală a Bucovinei se datorește la doi oameni. În afară de valoarea lor personală, unul dintre ei reprezintă mai mult o familie (Eudoxiu Hurmuzachi), celălalt reprezentă mai mult o școală [...]. Aron Pumnul este trimisul Școlii ardelene. Aceștia sunt cei doi începători ai sufletului românesc în Bucovina» (s.n.) (15). Victor Morariu, vorbind de prima fază a mișcării de redeșteptare culturală și politică a românilor bucovineni, cea de la 1848, scrie, urmându-l pe N. Iorga, că această fază este legată de două nume mari: Hurmuzachi și Pumnul: «Numele acestea înseamnă două mari cuceriri: autonomia Bucovinei și crearea catedrei de limba și literatura română la gimnaziul de stat din Cernăuți, vatra luminoasă la care era să se încălzească sufletul generației tinere» (16).

Importanța momentului istoric în care sosea Aron Pumnul în Bucovina este conturată astfel de către Sextil Pușcariu: «Și unde a venit Pumnul? În Bucovina care în cursul celor trei sferturi de veac a unei stăpiniri corupătoare de suflete își pierdea în mare parte caracterul ei românesc. Românismul se menținea mai mult ca o rezistență pasivă în partea țărănească, pe cind boierimea și intelectualitatea, — cu foarte puține excepții

PROFILURI

primea acel cosmopolitism austriac pentru care știuseră a le căstiga cercurile conducătoare.

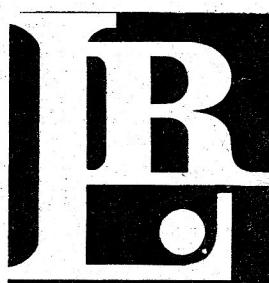
Și Pumnul a venit în momentul potrivit, cînd ideile generoase ale anului 1848 treziseră sufletele și cînd în fruntea românilor bucovineni stătea Hurmuzăchești. A fost, deci, un concurs fericit de împrejurări ca la momentul cînd un apostol al românismului și al conștiinței naționale era mai necesar, cînd conducătorii politici ai bucoveninilor aveau iubirea de neam și toată priceperea pentru înalta misiune a dascălului, a sosit acela care cu gestul larg al sămănătorului a aruncat sămința pe ogor» (17).

(Va urma)

NOTE:

1. Teodor Bălan, **Împămintenirea țărănilor din Bucovina**, în «Con vorbiri literare», 77, 1944, nr. 22, p. 206 și Ionel Dîrdălă, **Desființarea boierescului în ținutul Sucevei**, în «Anuarul Institutului de istorie și arheologie» «A. D. Xenopol» din Iași, tom. IX, 1972.
2. Vezi pentru ansamblul problemelor: Mihai Iacobescu, **Revoluția de la 1848 și dezvoltarea învățămîntului în Bucovina**, în «Suceava». Anuarul Muzeului Județean, nr. 6—7, 1979—1980.
3. Al. Hurmuzachi în «Foaea Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina», 11, 1866, nr. 2, p. 36.
4. **Catedra de limba și literatura română în Cernăuți**, în «Bucovina», 1, 1848, nr. 12, p. 8.
5. Despre rolul pe care Al. Hurmuzachi îl atribuie catedrei în cultivarea limbii, literaturii și istoriei

- riei naționale, vezi mai pe larg Mircea Cenușă, *Ziarul «Bucovina» — tribună a unității culturale românești*, în «Suceava», Anuarul Muzeului Județean, nr. 9, 1982, p. 334—335.
6. Vezi în **Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900** — de unde am luat și noi datele, — biobibliografia acestui «ierarh cu merite culturale și înzestrare poetică».
7. **Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnatății lui**, Cernăuți, 1899, p. 147.
8. Relativ la sosirea lui Aron Pumnul în Bucovina, vezi următoarele: Ir. Porumbescu, **Cum a venit Aron Pumnul în Bucovina**, în Ir. Porumbescu, **Amintiri**, ediție îngrijită de Ion Ștefan, Ed. «Gorjan», col. «Muncă și lumină», 1943, p. 224—233, reproducere întocmai de N. Oprea în vol. apărut în seria «Restituiri», Ed. «Dacia», Cluj-Napoca, 1978, p. 180—187; Gh. Sion, **Suveniri contemporane**, Buc., 1888, p. 368; I. G. Sbiera, **Sosirea lui Aron Pumnul în Bucovina**, op. cit., p. 83—84; Leca Morariu, **Din vremea erezilor lingvistice. O scrisoare inedită a lui Aron Pumnul**, în «Con vorbiri literare», LII, 1921, nr. 12, p. 776; scrisoarea lui A. Pumnul către P. Bănuț, B.C.S., B. 27, P. 98, ms. 5382 publicată de A. P. Bănuț, împreună cu alte 6 scrisori, în **Oameni de ispravă**, Sibiu, 1939, p. 7—38.
9. «Pumnul rămase de aici înainte în curtea bătrînului Hurmuzachi, unde locuî cîțva timp și după numirea lui ca profesor de limbă și literatura română la liceul din Cernăuți», Ion Ștefan, op. cit., loc. cit., p. 187.
10. Id., — ibid., p. 180.
11. Op. cit., cap. III, **Documente**, p. 28.
12. I. G. Sbiera, **O pagină din istoria Bucovinei din 1848—1850, împreună cu niște notițe despre familia Hurmuzachi**, Cernăuți, 1889.
13. **Aron Pumnul. Voci...**, p. 156—159.
14. I. Nistor, **Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774—1857**, 1916, p. 59.
15. N. Iorga, **Legăturile culturale între Bucovina și Principatele române**, București, 1914, p. 16.
16. Victor Morariu, **Foaea Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina**, Cernăuți, 1930, p. 1.
17. Sextil Pușcariu, **Aron Pumnul**, în «Glasul Bucovinei», II, 1919, nr. 100, 7/20 martie.

UN TRIBUTAR AL CUVÂNTULUI

Primăvara aceasta Alexandru Cosmescu ar fi împlinit săptămâni.

Nu-i voi evoca aici calitățile de prozator, dramaturg, eseist. Voi reveni doar la o idee care mă obsedea ză de mai demult: ce-ar fi să edităm manuscrisele redactate de Cosmescu? Idee, cu părere de rău, irealizabilă, dar nespus de șpătitore. Îndrăznesc să afirm că ar fi un îndrumar prețios pentru filologi, ziaristi, editori, fie ei abia invățăcei sau cu vechime în meserie. Spre a fi explicit, voi trece direct la obiect.

În 1940 regimul stalinisto-enkavedist făcuse prima încercare de a dezlănțui în Basarabia un veritabil genocid cultural, substituind tezaurul spiritual românesc prin surgoate ideologice, improvizații facile proslăvind deciziile stăpîririi sau versificând ultimul editorial din cotidianul central. În toamna lui '44 acțiunea a fost reluată cu îndirjire întreită. Monstruoasa teorie a «celor două limbi» era însăunată prin foc și sabie: nici urmă de carte «burghezo-moșierească» să nu rămină, toți să uite pe veci grafia «ocupanților», iar ca să nu se strecoare cumva noțiuni, cuvinte și expresii prohibite erau tăciuite, lansate și în permanență complete liste speciale. Ele se extindeau în egală măsură asupra limbii scrise și celei vorbite — fețească sfintul să te audă vreun atlet al vigilenței rostind un cuvînt trecut în listele respective. Apela imediat la

PROFILURI

genul literar cel mai operativ și accesibil... Si atunci, cu aceeași promptitudine, vinovatul la stilul infamiei. Iar ceea ce era demascat, blamat, țintuit săptuise era calificat drept bombă ideologică — prin analogie, bineînțeles, cu cea atomică...

Iar acum imaginați-vi-l în acea atmosferă pe un tânăr cărturar, îndrăgostit de dulcile lături românești, având mereu înaintea ochilor efigiile clasiciilor și el însuși bătut de vocabula slovei. Exista, desigur, confortabila variantă de a le îngheșui pe toate într-un colțisor cît mai îndepărtat, dindu-le uitării, eventual, pînă la venirea unor timpuri mai prielnice. Să vedeați cum se mai căzneau cîte unii (cu școală bună, de altminteri) să arate cît mai analfabeti, mai neciopliti, doar să nu răzbata dintr-înșii liceanul, normalistul, cu atît mai mult teologul de ieri-alaltăieri! Iar Cosmescu, intrucît urmase medicina, avea toate, mai era și jovial,

toate şansele să-şi facă pe acest tărîm o foarte onorabilă carieră. Şi cum, pe lîngă toate, mai era şi jovial, înțelegător, iertător, nici pe departe personificarea intransigentului militant, ar fi fost o opţiune explicabilă. Dar uite că s-a întimplat tocmai invers.

Cosmescu nu putea lua o altă atitudine decit cea pe care o manifestase pentru că limba i-a fost toată viaţa icoană şi crez. Era destul să sesizeze cel mai mic atenţat la fiinţa ei, ca nici urmă să nu rămină din surizătorul amator de cafele, dispus să ierte greşelile altora, dar nu şi reaua-voinţă, conjuncturismul, incultura cultivată. În schimb, orice inimă curată, păstrătoare de grai şi obiceiuri, găsea în persoana lui Cosmescu un protector şi o călăuză.

Da, nouă ne ierta slăbiciunile şi puţina pe atunci ştiinţă, sie însă nu-si permitea nici o concesie. Am avut ocazia să mă conving de asta în nenumărate rînduri.

Maşina de scris nu făcea parte din marile-i pasiuni. Avea una, model antediluvian, dar nu l-am văzut vreodată să se aseze le ea — era deprins să dicteze. Într-o zi, mi-am oferit serviciile.

Pe atunci traducea din Kuprin. M-a captivat începînd cu prima frază. Mai departe băteam transportat pe aripi de melodie. Terminînd prima pagină, mi-am zis: «Poftim, se duce direct la cules». Ti-ai găsit! Dînsul parcă atita şi aşteptase — să se arunce asupra ei şi să facă harcea-parcea. Pînă la urmă abia de-a mai rămas pe alocuri cîte un sfîrt de rînd neaţins. Aceeaşi soartă au avut-o şi toate celealte pagini. Şi eu care mă străduisem să le dactilografez cît mai corect şi îngrijit! Iar la despărţire mă buimăci definitiv: «Pare-se, a ieşit

PROFIILURI

ceva, o mai redactez binişor şi după aceea se va vedea...»

Spre a-i exemplifica măiestria şi exigenţa, am hotărît să iau anume o autoredactare şi nu o intervenţie în text străin. Redactîndu-i pe alii, întotdeauna suntem tentaţi să descoperim greşeli, inadvertenţe, platitudini, de cele mai multe ori ochiul le surprinde cu uşurinţă. Pe cind un text propriu îşi camuflează cusururile, îşi supraevaluatează cu viclenie virtuile. Dar să vedem cum îşi detectă imperfecţiunile Cosmescu.

«Fatalismul în istorie e inevitabil pentru a se explica unele fenomene iraţionale...» afirmă L. Tolstoi în «Război şi pace», vol. 3. Am citat aici prima variantă a traducerii redînd, sărăparea, cu destulă fidelitate originalul. Cosmescu reface fraza: «...e inevitabil dacă e să cer ci a află explicaţia...» Mai jos: «Fiecare om trăieşte pentru el însuşi, îşi foloseşte libertatea ce-i este dată pentru a-şi atinge scopurile personale, simînd totodată cu întreaga sa fiinţă că e sau nu e în stare, la un moment dat, să săvîrşească ori să nu săvîrşească o faptă sau alta; de cum a săvîrşit-o însă, fapta aceasta a sa, oricare ar fi fost momentul...» La o confruntare mai atentă, îti dai seama că fraza se conformează mult prea docil originalului. Şi traducătorul intervine fără ezitare: «...trăieşte pentru sine, folosindu-şi libertatea pentru a-şi atinge scopurile...» Urmează, într-o două versiune: «... la un moment dat, e sau nu în stare să săvîrşească o faptă ori alta; de cum a săvîrşit-o însă, din acea anume clipă a curgerii timpului...» Nu s-a pierdut nimic, nici din esenţă, nici din structură şi, totodată, n-a mai rămas nimic de prisos. Maximă concizie, maximă expresivitate.

Numeroase pasaje se cer pur și simplu să fie reprodate. Mă voi limita la cîteva.

«Oamenii Apusului înaintau spre Răsărit...» Predicatul nu-l satisfacă pe traducător, de aici variantele «s-au îndreptat», «au hălăduit», «s-au fost pornit». Și opțiunea finală: **au pornit în marș**, cea mai apropiată, fără doar și poate, de contextul istoric.

«Cind mărul s-a copt și cade — de ce oare cade el?» În cazul dat, la sigur, n-ai ce laconiza. Dar traducătorul găsește fraza oarecum săracită, și nici ritmul nu-i convine. Soluția finală: «Cind s-a copt și cade din pom mărul — din ce pricină o fi căzind el oare?»

Romanul lui Tolstoi pretinde de la traducător o desăvîrșită cunoaștere a lexicului epocii, a terminologiei istorice, militare, diplomatice, a vocabularului specific curților impărătesti. Aici spontaneitatea și inspirația lui Cosmescu se ingemănează cu o concludentă erudiție. «Napoleon mulțumi prinților...» nu se acceptă, cedind variantei «Napoleon își manifestă gratitudinea față de prinți». În loc de «nerespectarea corelațiilor din sistemul instaurat pe continent» va apărea «nerespectarea consensului instituit». Sau dintr-o scrisoare a împăratului Alexandru către Napoleon (după textul original în franceză): «...ambasadorul n-avea nici o dispoziție din parte-mi în sensul unui demers». La prima vedere, ce ar fi aici de revăzut? Iată însă versiunea definitivă: «...ambasadorul n-avea nici cît autorizația mea de a recurge la un demers». În aceeași ordine de idei, țin să menționez splandida construcție **Inalte domn și frate** pentru formula de politetă **Monsieur, mon frère**. Se cerea neapărat un adjecțiv de reverență raportat la acest

monsieur vizând un cap încoronat.

Acum, aş vrea să cred, îmi dați dreptate pentru faptul că am renunțat din capul locului la orice fel de superlativ. Prin exemplele citate am vrut doar să demonstreze cum știa Cosmescu să pătrundă măduva oricărui text, să-i distingă nuanțele și intonațiile, să discearnă echivalentele, să mlădizeze fraza. Și, tinzind cu atită tenacitate spre perfectiune, de fiecare dată să aibă certitudinea că e încă mult prea departe de ea...

Cit privește calificativul din titlu, i-ăs fi putut zice, fără indoială, artist, magistru sau altcumva. Pe cind el, Cosmescu, se simțea anume îndatorat cuvintului matern.

Și-a adus tributul pină la ultima suflare.

Alexandru GROMOV

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Mihai Viteazul a izbutit să împreune sub stăpînirea sa trei țări și să pregătească întemeierea unui stat român mai puternic: a fost însă destul ca Mihai Viteazul să moară, pentru ca planul urzit de dînsul să se prăbușească. Statul român de astăzi a trecut însă prin mai multe zguduiri și rămâne stătornic, fiindcă are două temelii: conștiința românilor și încrederea marilor națiuni europene (...). Astăzi e dar timpul, că să întărim atit în români, cît și în popoarele mari ale Apusului, credința în trăinicia poporului român.

Mihai EMINESCU

EVENIMENT ȘTIINȚIFIC SEMNIFICATIV

Între 13—17 aprilie 1992 a avut loc la Iași Colocviul omagial internațional «Eugen Coșeriu — un mare lingvist contemporan». În cadrul manifestației, ilustrului savant i s-a acordat titlul de Doctor honoris causa al Universității «Al. I. Cuza» din Iași. Cu acest prilej, oamenii de știință din diferite țări (România, Republica Moldova, Germania, Franța, Spania, Bulgaria și Portugalia) au pus în evidență felurite aspecte din multilaterală activitate a sărbătoritului.

Lucrările Colocviului au fost deschise marți, 14 aprilie 1992, de Profesorul E. Coșeriu, care a dezvoltat în fața unui numeros auditoriu tema: **Principiile lingvisticii ca știință a culturii**, un adevărat program pentru intemeierea unei științe a limbii care să aibă în centru omul ca ființă liberă și creatoare.

În continuare, timp de două zile, lucrările Colocviului s-au desfășurat în patru secțiuni (I — Eugen Coșeriu și dezvoltarea lingvistică, II — Teoria limbii și istoria lingvistică, III — Lingvistică comparată, IV — Semantică și lexicologie), care au încercat să grupeze tematic numeroasele comunicări și conferințe, multe dintre ele aparținând unor reputați cercetători.

În prima secțiune, Eugen Coșeriu și dezvoltarea lingvistică, au prezentat comunicări Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, Chișinău (**Teoria lui E. Coșeriu despre normă în contextul lingvisticii ruse**), Eugen Munteanu, Iași (**Componenta aristotelică a gîndirii lingvistice coșeriene**), Mircea Borcila, Cluj (**Fundamentele teoriei lingvistice: funcția semnificativă la E. Coșeriu**), Alexandru Dîrul, Chișinău (**Afinițăți între pronume și adverbe, în lumina concepției lui E. Coșeriu privind criteriile de identificare a părților de vorbire**), Petru Zugun, Iași (**E. Coșeriu despre caracteristicile numelor proprii**), Constantin Dominte, București (**Traduceri în**

limba română din opera profesorului E. Coșeriu), Stelian Dumistrăcel, Iași (**Material lingvistic basarabeian: după 50 de ani**), Dumitru Irimia, Iași (**Literatura lui E. Coșeriu în limba italiană**), Dumitru Nica, Iași (**Contribuția lui E. Coșeriu la teoria părților de vorbire**). Foarte animate în această secțiune, discuțiile care au urmat după prezentarea comunicărilor, atât în prima, cât și în cea de-a doua zi, au dovedit puterea de penetrație a ideilor coșeriene, punind în lumină atât virtuțile lor pur teoretice, cât și extraordinara lor aplicabilitate în diverse domenii concrete ale cercetării lingvistice.

În cadrul celei de-a doua secțiuni s-a remarcat cu deosebire conferința profesorului Joseph Simon din Bonn, care, sub titlul **Zeichen und Sprache bei Kant und Hegel**, a înfățișat o interpretare personală a raportului între semne și limbaj, pornind de la enunțuri din filozofia lui Kant și a lui Hegel. În cadrul aceleiași secțiuni, profesorul Wolf Dietrich, de la Universitatea din Münster, a propus cîteva noi criterii în direcția reorganizării categoriei adverbului (*Suggestions pour une réorganisation de la catégorie traditionnelle de l'adverbe*), iar Zamfira Mihail (București) s-a referit la diferite păreri emise în legătură cu limba română de savanți vest-europeni din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Un interes deosebit au trezit, de asemenea, conferința profesoarei Ana Agud din Salamanca, despre «lingvistica virtualității și lingvistica facticității», o încercare de a dezvolta o posibilă nouă perspectivă filozofică asupra limbajului, pornind, între altele, și de la ideile lui Eugen Coșeriu. Mai reținem, în aceeași secțiune, conferințele profesorilor Flora Suteu (București) și Rose Stein (Craiova) despre traducere și metalimbaj, A. P. Evdošenko (Chișinău) despre restructurarea criteriilor și obiectivelor morfologiei, Emanuel Vasiliu (București) despre raporturile între sens, concept și obiect și Țana Popărdă (Iași) despre valențele psihologice ale opoziției lingvistice.

Dintre contribuțиile prezentate în secțiunea a treia, pot fi amintite, între altele, următoarele comunicări: Traian Diaconescu (Iași), **Conceptul de alegorie în retoricile antice**, Aurelia Mențan (Iași), **Aspecte ale normei lingvistice cu aplicații la limba română**, Mario Vilela (Porto), **La comparaison en français**,

portugais et espagnol, Cornel Dumitriu (Iași), Este «determinarea» o categorie gramaticală în limba română? și M. Gabinski (Chișinău) Considerații asupra sferei participiului în limbile române.

Încheiem această scurtă și lacuna- ră prezentare cu cîteva din lucră- rile prezentate în secțiunea a patra.

Dragoș Moldovanu (Iași) a argu- mentat în conferința *Cimpurile to-ponimice. Fundamentare teoretică* cîteva din principiile unei noi abor- dări sistematice a problemelor to-ponimiei, iar Silviu Berejan (Chi- sinău) s-a referit la interpretarea funcțională a lexicului.

Alte lucrări au abordat probleme de semantică gramaticală, precum cele prezentate de profesorele din Sofia Neli Radanova și Maria Kitova (*La categoria semantica o «mo- do dell'enunciazione» e i mezzi per la sua esposizione italiana și, res- pectiv, La categoria semantica della modalità verbale nello spagnolo contemporaneo - tentativo di applica- zione di una nuova teoria*), sau de etimologie (Cristina Florescu, Iași — evoluția unui sens al ver- bului românesc *lăsa* și George Rus- nac, Chișinău — etimologia rom. *balaur*).

Drept abordări comparative ale unor cîștiuni de semantică pot fi caracterizate contribuțiile profesorilor Larissa Schipell, Universitatea din Berlin (*Die deutsche Partikel «ja» und ihre Äquivalente im Rumänischen. Epistemische Be- deutung und einzelsprachliche Strukturen*) și Hiltraut Dupuy- Engelhardt, Universitatea din Reims (*«Hörbar» — «audible»: Eine de-utsch-französischer Wortfeldver- gleich*). În sfîrșit, Rudolf Schüt- zeichel din Tübingen a vorbit despre posibilitatea aplicării teoriei semanticice coșeriene asupra cerce- tării lexicului vechil germane lite- rare.

Se poate aprecia că lucrările acel- lui colocviu reprezintă un pas ho- tărît spre o mai bună cunoaștere a operei profesorului Eugen Coșe- riu.

Reporter

RAPORTUL

Comisiei instituite de Senat
pentru conferirea titlului
de DOCTOR HONORIS CAUSA
al Universității «Al. I. Cuza»
domnului Profesor
EUGEN COȘERIU
de la Universitatea
din Tübingen (Germania)

În știința contemporană a limbii, opera lui Eugen Coșeriu este un spațiu, într-un anumit sens privilegiat, în care se întâlnesc și se modeleză aspecți diferite, contradictorii chiar înainte de a fi intrat în acest spațiu, întrebări și răspunsuri, sau numai întrebări, dar acestea întotdeauna incitanțe, privind probleme funda- mentale ale lingvisticii ca știință, ale limbii ca obiect de cercetare al acestei științe. Toate, întrebări și răspunsuri, dezvăluie o concepție lingvis- tică bine distinctă, foarte deschisă, poate cea mai apropiată de esența însăși a limbii, cu punct de plecare în Aristotel trecind pe linia lui W. von Humboldt, recreat în săptîul propriei gîndiri și cu numeroase corepondențe în gîndirea altui mare lingvist român, profesorul ieșean Gh. Ivănescu. În această concepție, limba este considerată în globalitatea ei structurală și funcțională și, din această perspectivă, este privită în permanență în raport cu omul — cel care a crea- t-o, creîndu-se pe sine și re- creind lumea în spațiu ei, cel care o dezvoltă dezvoltîndu-se pe sine.

Vorbind cu mai mulți ani în urmă despre ceea ce ar putea sau ar trebui să fie nota distincivă a unei direcții românești în știința contemporană

a limbii, prof. Gh. Ivănescu consideră că aceasta s-ar putea impune numai prin reîntoarcerea lingvisticii la esența ei, concomitent cu reafirmarea și apărarea esenței umane a limbii.

Opera științifică a eminentului lingvist Eugen Coșeriu se înscrie tocmai într-o asemenea direcție sau mai exact fixeaază în lingvistică această direcție într-o vreme în care o anumită dezvoltare a structuralismului o îndepărtașe tocmai de esența ei.

Și poate că punctul de plecare în formarea acestei concepții deschise, umaniste, se află în vremea studiilor la Universitatea ieșeană, unde spiritul științific fusese pe deplin marcat de ideile umaniștilor Titu Maiorescu, Alexandru Philippide, Garabet Ibrăileanu, George Călinescu, Theofil Siemenschy, Petru Caraman și alții.

Născut la 27 iulie 1921, în Mihăilenii Rîșcanilor, județul Bălți — România, dl. prof. Eugen Coșeriu a fost mai întâi studentul Facultății de Litere și Filozofie din Iași în anul 1939/1940, după care și-a continuat studiile ca bursier de stat la Universitățile din Roma, Padova și Milano.

Aici, cu împătimire și cu o capacitate intelectuală ieșite din comun, se adîncește în studiul limbilor clasice, române, germanice, slave și totodată în filozofie, domenii în care își susține doctorate strălucite, în 1944, la Universitatea din Roma — în Litere; în 1949, la Universitatea din Milano — în Filozofie.

Contrar, prin însăși structura sa intelectuală, limitărilor de orice fel, și mai ales în domeniul cunoașterii, studiază concomitent matematicile, istoria artelor, istoria culturii în general, face ziaristică, traduce din literaturile lumii, în lim-

RESTITUȚIA

ba italiană dar și în limba română, traduce din română în italiană, scrie literatură.

Era totă această adîncire în lumea științei și a artei, fără îndoială, răspunsul pe care îl dădea intelectualul înăscut, domnul profesor Eugen Coșeriu, întrebărilor unor vremuri derutante din atîtea puncte de vedere, în anii războiului mai întâi, pentru o mare parte a lumii și în anii imediat următori, apoi.

Cu conștiința pregătirii sale de excepție dar și a imperativului unor schimbări radicale în lumea ieșită din război schilodită fizic, intelectual și moral, inclusiv în lumea românească, profesorul își pune întrebările propriului destin în strînsă legătură cu destinul culturii în general, cu destinul vieții spirituale românești în special: «De mă voi întoarce în țară..., scria d-sa celui mai apropiat dintre ieșeni, profesorul Gh. Ivănescu — în 1947 (...), am de gînd să încep o mare mișcare culturală (...), aş avea multe idei...».

Destinul intelectual al profesorului Eugen Coșeriu părea la un moment dat a ezita între România și America, dintr-un punct de vedere, între știință și literatură, din alt punct de vedere.

Nu știm — poate vom afla — ce s-a întîmplat cu scriitorul Eugen Coșeriu. Omul de știință, însă, Eugen Coșeriu s-a impus definitiv, iar drumul său, început la Iași, trecând pe la Roma, Padova și Milano, continuat în America Latină și apoi în Germania, a devenit un drum distinct în știință contemporană, un drum distinct al științei contemporane.

După ce a funcționat ca lector de Limba română la Universitatea din Milano (1947—1950), profesorul Eugen Coșeriu pleacă la Universitatea din

Montevideo profesor de Lingvistică generală și indo-europeană, susținând concomitent cursuri de Lingvistică generală, Lingvistică romanică și Lingvistică spaniolă la Instituto de Profesores din capitala Uruguayului.

Alegerea este de acum făcută. Cu consecințe extrem de importante pentru știința limbii. Rămîne aici mai mult de un deceniu (1951—1963), timp în care predă cursuri de Lingvistică generală ca profesor invitat, și la Universitatea din Coimbra — Portugalia sau ca profesor asociat la universitățile din Bonn și Frankfurt.

Teoria limbii, lingvistica romanică se dezvoltă, mai întâi în America Latină, de aici în Europa și Asia, în nordul Americii și în America Centrală, sub semnul gîndirii sale. Toate marile universități ale lumii îl doresc și îl au ca profesor. Din 1963 este profesor titular de Filologie romanică, iar din 1966 și de Lingvistică generală, la Universitatea din Tübingen. În anii universitari 1972/73 și 1977/78 predă, ca profesor asociat, cursuri de Lingvistică generală, Lingvistică romanică, Lingvistică spaniolă la Universitatea din Strasbourg. Pe perioade mai

scurte, este profesor invitat al Universităților din Madrid, Salamanca, Barcelona, Bilbao, Santander, Pamplona, Malaga, Rio de Janeiro, Santiago, Valparaiso, Alicante, Cordoba (Argentina), Napoli, Padova, Pisa, Cosenza, Bologna, Aquila, Udine, Tampera (Finlanda), Montreal, Besancon, Grenoble, Nancy, Moscova, Tokio etc.

În cercetarea științifică își începe drumul profesorul Eugen Coșeriu încă din vremea studenției la Iași și la Milano, abordînd probleme de linvgistică, stilistică și poetică românească: **Limbă și folclor din Basarabia** («Revista critică», Iași, 1940), **Material lingvistic basarabean** («Arhiva», Iași, 1947), **II «fonema implicită» în romeno** («Atti del Sodalizio Glottologico Milanese», 1948), **La lingua di Ion Barbu** («Atti del Sodalizio Glottologico Milanese», 1949).

Germenii concepției sale despre caracterul deschis al științei se întrevăd în chiar aceste prime studii cum tot de pe acum, retrospectiv privind, se pot recunoaște și germanii gîndirii sale despre limbă și despre știința limbii.

În perioada uruguayană și, apoi, după stabilirea în Europa, acești germani se vor dezvolta

Eugen Coșeriu. Cernăuți. Mai 1992

într-o teorie sistematică, în mod clar definibilă — **Teoria Eugen Coșeriu** — și numită astfel în mod curent de cei mai mulți din lingviștii contemporani — sau **poziția Eugen Coșeriu** în știință contemporană a limbii. Această teorie este fixată mai întâi într-un grup de studii publicate la Montevideo între 1952 și 1958, studii fără de care nu mai este astăzi posibilă interpretarea limbii, mai exact interpretarea limbii din perspectiva esenței ei umane: *Sistema, norma y habla*, 1952, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, 1954, *Logismo y antilogicismo en la gramática*, 1956, *Sincronia, diacronia e historia*, 1958. Ideile din această perioadă vor fi reluate, într-o perspectivă marcant filozofică, în Studiul *Der Mensch und seine Sprache* (Omul și limbajul său), Tübingen, 1968.

Intrînd de la început în dialog cu Ferdinand de Saussure, E. Coșeriu va dezvolta o teorie care nu se lasă închisă în nici una din direcțiile lingvisticii contemporane, tocmai prin vizuirea integratoare asupra raportului **limbaj — om — limbă — realitate**. În concepția sa, lingvistul român se delimitea că deopotrivă de Ferdinand de Saussure și de școlile lingvistice care-și au originea în opera acestuia prin reinterpretarea radicală a dicotomiilor saussuriene a fiecareia în parte și a raportului dintre ele, corroborând, de fapt, perspectiva structuralistă cu perspectiva istoricistă.

Primul studiu, publicat la Montevideo în 1952, și cel din 1958, *Sincronia, diacronia e historia*, fundamentale pentru înțelegerea exactă a naturii limbii, reinterpretă dicotomiile **langue-parole**, **sincronic-diacronic** din concepția lui de Saussure care, fără să ignore di-

RESTITUȚIO

namică acestor raporturi, situa, totuși, într-o autonomie prea accentuată, cele două ipoteze ale limbii, simplificate prea mult prin cele două concepte, ceea ce reflectă sau numai determină o vizuire mai degrabă statică, închisă asupra limbii. E. Coșeriu restructurează acum nu numai teoria limbii ci și teoria lingvistică, pornind chiar de la obiectul de cercetare al acesteia: limba nu este un «obiect» static; ea este, tot timpul și în fiecare moment al ei, **sistem de semne, act lingvistic și text-produs al activității lingvistice**, într-o dinamică permanentă, în dublu sens, pe fondul interrelației individual-social. **Parole** (vorbirea) din concepția saussuriană exprimă aspectul individual al limbii, dar subiectul vorbitor e parte dintr-o anumită colectivitate. În același timp, fiecare act lingvistic se desfășoară într-o anumită situație de comunicare, tipică lor, care poate fi concomitent și atipică. Apartenența subiectului vorbitor la o anumită colectivitate îi impune acestuia un anumit model în «actualizarea» limbii. Această înțelegere îl conduce pe E. Coșeriu la o concepție tricotomică asupra limbii; între **langue** și **parole** se află **norma**, ipostază (între concret și abstract) care orientează, «modelează» punerea în act, în procesul de comunicare, trecerea în **parole** a limbii-sistem, iar prin actul de comunicare pătrunderea în **limba-sistem** a unor fenomene lingvistice din **parole**, rezultat al creativității subiectului vorbitor: «...limba nu e o realitate autonomă, ci se structurează pe baza vorbirii...».

În dezvoltarea acestei interpretări tricotomice (prezentă și la Hjelmslev și la ieșeanul A. Philippide, dar, la acesta din urmă, fără o desfășurare

specifică și riguroasă), E. Coșeriu se întemeiază pe două idei care îi străbat întreaga concepție: 1) Limba este **enérgeia** (în sens aristotelic), nu **ergon**, teză fundamentală pentru teoria comunicării: «Limbajul este... nu aplicare, ci generare de semnificate...», limbajul nu este un simplu sistem de semne materiale pentru semnificate preexistente; (2) subiectul vorbitor desfășoară în procesul de comunicare o activitate creatoare; sistemul limbii i se oferă subiectului vorbitor ca «un ansamblu de libertăți», de «drumuri deschise». De aici, perspectiva dinamică în care inscrie E. Coșeriu orice interpretare a limbii: «Funcționarea unei limbi și transformările ei sunt în limbaj nu două, ci un singur moment».

În esență ei, dinamica limbilor, în sincronie, strâns interdependente, este orientată de libertatea și creativitatea subiectului vorbitor, fără excluderea, însă, a unei anumite autonomii a limbii. În legătură cu această autonomie, E. Coșeriu își reinterprează dintr-o altă perspectivă, a lingvisticii generale și comparate, tricotomia **sistem — normă — vorbire** în tricotomia **tip — sistem — normă**. Fiecare limbă este un sistem specific istoricește determinat, dar se inscrie totodată și într-un anumit sistem tipologic, așa încât fiecare limbă se poate constitui într-o cheie pentru toate celelalte. Limba funcționează și evoluează în interiorul raportului **sistem — normă — limbă**, cu rolul activ al subiectului vorbitor, dar ea își urmează și «destinul» înscris în structura ei internă, tipologică. Fixat într-un anumit tip lingvistic, sistemul limbii naturale rămâne sistem deschis pentru subiectul vorbitor și într-o mișcare permanentă;

conceptul de **enérgeia** (pe linie Aristotel-Humboldt) acoperă, la Coșeriu, deopotrivă și actul lingvistic concret și această dinamică internă a sistemului: «Limbajul natural — care este fundamentalul însuși al istoricității omului — e constituit din semne instabile care se modifică în actul vorbirii, modificând la rîndul lor sistemul din care fac parte și spun totdeauna ceva nou...».

Situind raportul **expresie — conținut** în interiorul procesului de semnificare, E. Coșeriu deschide drum prin acest studiu, și prin altele ulterioare, unei teorii moderne a semnificației în care «privirea» lingvistului stă într-un raport de interdependență cu conștiința subiectului vorbitor; din această perspectivă a «obiectivității» semnificatului, E. Coșeriu îl preferă conceptul de «intersubiectivitate». Pe acest drum, mai ales în studiul **Logicism și antilogicism în gramatică**, dar și în altele, E. Coșeriu aduce clarificări, multe definitive, pe de o parte, în interpretarea raporturilor **semnificare — denotare, semantic — ontologic, realitate gîndită — realitate naturală** etc., pe de altă parte, în problema universalilor lingvistice (*Les universaux linguistiques*, 1974, *Gramática, semántica, universales*, 1978) și a raportului dintre specificitatea unei limbi și universalitatea funcțională a limbajului uman. Acceptînd ideea lui Vendryes că «limbile reprezintă utilizarea practică a procedeelor limbajului», E. Coșeriu respinge ideea unei universalități a procedeelor: «Categoriile lingvistice au universalitate conceptuală, și nu generalitate istorică».

Caracterul istoric al limbilor

determină o organizare specifică a raportului **conținut** — formă, în acul semnificării, adică specifică tocmai sistemului său semantic. Prin studiul **Pentru o semantică diacronică structurală**, 1963, în încercarea de a găsi drum spre identificarea specificului sistemului semantic, E. Coșeriu realizează prima tentativă de aplicare riguroasă științifică la studiul semantic al unei limbi și al unui grup de limbi a principiilor lingvisticii funcționale formulate și verificate mai întâi în fonologie.

Nu lipsesc din opera lui Coșeriu studiile de lingvistică aplicată, circumschise cele mai multe domeniului limbilor române, dar savantul s-a manifestat cu preponderență în lingvistica teoretică, impunându-se tocmai aici ca unul din cei mai mari lingviști contemporani.

Cunoșcător în profunzime a principalelor limbii, moderne și clasice, Eugen Coșeriu se alătură romaniștilor, români sau străini, care au introdus limba română pe terenul demonstrării unor fenomene lingvistice. Spre deosebire de aceștia însă, el nu se limitează la spațiul lingvisticii romanice ci ia în atenție cu consecvență limba română și o folosește în interpretări și în dezvoltarea teoriei generale a limbii, în teoria categoriilor, de exemplu, sau în cea a organizării semantice a lexicului și a gramaticii, considerată sincronic și mai ales diacronic.

Dincolo de rigoarea și în același timp de caracterul ei foarte deschis, nota distinctivă a concepției lui E. Coșeriu în istoria lingvistică este asigurată de împlinirea a două principii interdependente, în filosofia sa asupra limbajului: (I) **suveranitatea limbii** asupra lumii: «Nu

RESTITUȚIO

trebuie să uităm că nu limba este determinată de realitate, ci dimpotrivă, realitatea este concepută prin intermediul limbii», «...după ce aceasta, lumea, a trecut, în timp, în limbaj» (**Logicism și antilogicism în gramică**) (2) **libertatea subiectului** vorbitor: «Limbajul este pentru noi o activitate liberă. El ține, deci, de esența însăși a omului, intrucât numai omul poate acționa în mod liber».

Cu o operă științifică impunătoare dezvoltând o concepție lingvistică deschisă, întemeiată filozofic, concepție care i-a permis să abordeze și să adințească limbă din toate șughiurile («...limbajul, ca activitate intersubiectivă a omului istoric, de parte de a putea fi redus la alte categorii, e o categorie autonomă și este forma necesară de manifestare a gîndirii, fie logică, fie poetică sau practică»), E. Coșeriu s-a impus în știință contemporană ca unul din cei mai importanți lingviști ai lumii. Recunoscindu-i locul și rolul în dezvoltarea teoriei limbii, cele mai importante societăți de lingvistică se simt onorate să-l aibă ca membru de prestigiu (Société de Linguistique din Paris, Société de Linguistique Romane, Association Phonétique Internationale, Linguistic Circle din New York, Linguistic Society of America etc.) sau să-l aleagă în funcții de conducere: președinte (1969—1970) și vicepreședinte (1970—1971) al Societății Lingvistice Europene, vicepreședinte (1977—1980) și președinte al Societății de Lingvistică Română (1980—1983), președinte al Modern Humanities Research Association (1985).

Membru al diferitelor Academii sau Institute Academice din Europa și America (Academia Braziliană de Filologie, Academia Regală a Norvegiei, Academia Regală Spaniolă, Academia de Științe din Milano, Academia de Științe din Haidelberg), membru de onoare al Academiei Române și al Academiei din Chișinău, savantului Eugen Coșeriu i s-a decernat cel mai prestigios titlu științific, de «doctor honoris causa» de către universitățile din Montevideo, San Juan și Cordoba (Argentina), Madrid, Münster (Germania), Tampere (Finlanda), Bologna, Universitatea Catolică din Santiago de Chile.

Prima care i-a acordat marului lingvist acest titlu științific a fost Universitatea din București, în 1971, semn că în lumea științifică românească era bine cunoscută contribuția fundamentală a lui E. Coșeriu la dezvoltarea lingvisticii contemporane.

A urmat apoi, însă, o perioadă, lungă, de tacere. Omul «intră tot mai mult sub vremi». Așa se face că opera sa, scrisă direct sau tradusă în principalele limbi de circulație (germană, spaniolă, italiană, franceză, engleză) a rămas fără o versiune românească. Înregistrat în principalele istorii sau dicționare lingvistice, comentat, interpretat, așezat la baza propriilor studii de către importanți lingviști din Europa și America, care-i dedică, la împlinirea vîrstei de 60 de ani, volume omagiale, sub titlul Logos Semantikos (1981, Madrid, Berlin, New York) iar la împlinirea vîrstei de 65 de ani

RESTITUTIO

alte trei volume omagiale: **Enérgeia und Ergon**, Eugen Coșeriu a intrat foarte puțin în atenția lingviștilor români. În că unul din paradoxurile vieții științifice românești.

Dar iată că omul — ființă liberă prin limbaj — și-a reamintit de sine, de esență sa și încearcă să ia acum, în acești ultimi doi ani, el în stăpînire vremile. Și Universitatea ieșeană l-a chemat acasă, după 50 de ani, pe dl profesor Eugen Coșeriu. L-a chemat acasă nu ca să-i dea adăpost, ci să-i exprime recunoștință pentru a fi readus Domnia. Sa lingvistica acasă, adică alături de ființa umană care a creat limbajul, creîndu-se pe sine. L-a chemat acasă pe ilustrul om de știință pentru a se simți onorată onorind pe unul din exponenții cei mai de seamă ai spiritualității românești. Pentru că, în realitate, acordarea înaltului titlu de «doctor honoris causa» savantului român Eugen Coșeriu nu numai încununează o operă fundamentală din istoria științei limbii, ci onorează totodată, «cu asupra de măsură», și Universitatea «Al. I. Cuza» care conferă acest titlu.

Prof. dr. Al. Andriescu
Prof. dr. V. Arvinte
Prof. dr. Em. Vasiliu
Prof. dr. D. Irimia
Prof. dr. G. I. Tohănescu

Ion DUMENIUKE,
Nicolae MĂTCĂŞ

EUGEN COŞERIU ÎN INTERPRETAREA UNOR LINGVIŞTI SOVIETICI

Dominată de marrism, neomarrism și de alte isme cu pronunțate veleități de unice doctrine cu adevărat științifice, aşa-zisa lingvistică sovietică a permis relativ tîrziu, prin dece-nile 6—7, să pătrundă în țară alte concepții, teorii, trecindu-le, desigur, prin dîrmoiul pre-tins infailibil al marxism-leninismului victorios. Majoritatea cercetătorilor sovietici, cei de la periferiile naționale ale imperiului îndeosebi, au acceptat și au promovat insistent ideea că sarcina primordială a lingvisticii sovietice ar consta în a se opune oricărora teorii lingvistice nemarxiste, a le combate cu orice preț,¹ declarîndu-le a priori ca fiind incompatibile cu metodologia și ideologia noastră, cu principiile fundamentale ale științei sovietice înaintate ce ar trebui, chipurile, ocrotită de influențe străine nocive.

În cazul lui Eugen Coșeriu, care tocmai în perioada menționată publicase una după alta cîteva lucrări de valoare certă², s-a manifestat, cu rare excepții, aceeași atitudine circumspectă, tendențioasă sau, cel puțin, contradictorie.

Pe de o parte, i se recunoaște contribuția la studierea unor probleme ca norma limbii, raportul dintre sincronie și diacronie, iar pe de alta, numele lui este împins pe un plan secundar sau chiar trecut cu ve-

* La redactarea definitivă a notelor ce urmează am folosit textul comunicării prezentate de noi în cadrul Colocviului omagial internațional «Eugen Coșeriu», Iași, 13—17 aprilie 1992.

RESTITUȚIO

derea în mod conștient, premeditat. Între aceste două extreme, distinse convențional, se situează autori ruși, ucraineni, bieloruși etc. care nu au luat în discuție decât teze disparate, accidentale și de multe ori nesemnificative pentru înțelegerea justă a concepției de ansamblu a lui Eugen Coșeriu, fapt care poate fi explicat și prin cunoașterea superficială a operei coșeriene, adeseori numai pe baza unor izvoare indirecte. După datele de care dispunem, *Sincronia*, *diacronia* și *historia* este unica lucrare de proporții tradusă în limba rusă și publicată integral în fosta U.R.S.S.³ Sint o raritate bibliografică și lucrările apărute în original.

Nu excludem nici alte explicații posibile, inclusiv tendința evidentă a unor autori de la noi de a supraaprecia premisele autohtone ale lingvisticii ruse din perioada sovietică și de a prezenta lingvistica teoretică sovietică drept o direcție aparte, calitativ și principial nouă în lingvistica mondială.⁴ De aici nu numai multiplele interpretații în cel mai autentic spirit proletcultist și vulgar-sociologista ale unor teorii preluate din lingvistica europeană sau din cea americană, ci și unele manifestări de atitudine arogantă, nihilistă și negativistă față de autorii străini nemarxiști.⁵

Pornind de la aceste considerente generale, vom înțelege poate de ce autorii unor manuale și studii monografice de istorie a lingvisticii nici nu pomnesc măcar numele lui Eugen Coșeriu, deși trec în revistă, comenteză și apreciază într-un fel sau altul școlile și direcțiile din lingvistica secolului XX.⁶ F. M. Berezin, de pildă, abia în ediția a II-a a manualului său, în capitolul «Lingvistica structurală și alte direcții din lingvistica de peste

hotare din sec. XX», face, fără a indica sursa, următoarea mențiune în legătură cu critica înclinației lui Naum Chomsky de a denatura concepțiile altor lingviști: «După opinia lingvistului vest-german E. Coșeriu, Chomsky a confundat fără temei și a tradus greșit termenul humboldtian **Erzeugung** prin **generative principle**⁸.

Din motive lesne de înțeles, s-au dovedit a fi mai obiectivi și mai drepti față de Eugen Coșeriu unii autori de manuale, monografii și studii de lingvistică generală.

Astfel, Stanislav Semcinski, șeful Catedrei de lingvistică generală și filologie clasică de la Universitatea «T. Gr. Șevcenko» din Kiev, membru de onoare al Academiei din Republica Moldova, a găsit în manualul său «Загальне мовознавство» («Lingvistică generală»)⁹ cîteva ocazii reușite de a pune în circuitul științific unele teze coșeriene, comentîndu-le imparțial și favorabil în fond. Chiar în prefața manualului menționat, Semcinski relevă faptul că Eugen Coșeriu preconizează următoarele trei direcții de dezvoltare a lingvisticii moderne: lingvistică generativă-transformațională, lingvistică funcțională și lingvistica textului [«текстуальная (контекстуальная) лингвистика»]¹⁰. Totodată cercetătorul kievean își exprimă dezacordul cu opinia citată, considerind că Eugen Coșeriu a lăsat în afara lingvisticii moderne «aspecte foarte importante și ramuri actuale ale științei limbii»¹¹.

În paragraful «Мова як суспільно-історична норма» («Limba, normă social-istorică») al compartimentului «Мова і суспільство» («Limbă și societate»), citind versiunea rusă a lucrării **Sincronia, diacronia e historia**, Semcinski apreciază drept cel mai reușit modul lui Coșeriu

RESTITUITION

de a studia problema normei. Acest cercetător vest-european, scrie Semcinski, consideră că sistemul limbii «cuprinde forme ideale de realizare ale unei limbi, adică tehnică și etaloanele necesare activității de vorbire»¹². Urmează mențiunea că Eugen Coșeriu consideră drept normă numai posibilitățile realizate ale sistemului limbii: «Norma nu include decât modelele deja realizate istoricește cu ajutorul acestei tehnici și după aceste tipare»¹³.

În paragraful intitulat «Семантична система мови» («Sistemul semantic al limbii»), Semcinski recurge la definiția coșeriană a cîmpului lexical spre a diferenția mai clar această noțiune de conceptul de vocabular al unei limbi. «Uneori, susține profesorul kievean, cîmpul semantic mai este numit lexical, întrucît acest cîmp e o submulțime a mulțimii pe care o constituie lexicul. Vocabularul e o mulțime ce se constituie din diverse submulțimi care se disting în baza diverselor criterii. Cîmpul lexical e o paradigmă sui generis de mărimi lexicale (lexeme) ce dividează zona generală a continuumului semantic și contractează relații de opozitie imediată»¹⁴.

Autorii manualului de lingvistică generală elaborat și publicat la Minsk¹⁵ au folosit numai două teze din traducerea rusă a lucrării **Sincronia, diacronia e historia**. Să reproducem doar contextul în care a fost plasată una dintre cele două teze coșeriene.

[...] Natura schimbătoare a limbii reprezintă o caracteristică intrinsecă inalienabilă a limbii, ce ține de însăși esența ei... Limba nu poate să nu se schimbe. E. Coșeriu, unul dintre cei mai pătrunzători lingviști contemporani, scria că a întreba de ce limba se schimbă înseamnă a

întreba «de ce se înnoiesc necesităile de exprimare și de ce oamenii gîndesc și simt nu numai ceea ce a fost deja gîndit și simțit»]¹⁶.

O primă prezentare sumară, dar consistentă și inteligentă a operei științifice coșeriene a fost, pare-se, recenzia lui A. A. Leontiev, publicată acum trei decenii¹⁷, în care cunoșcutul lingvist și psiholingvist rus releva în mod expres meritul exclusiv al lui Eugen Coșeriu de a fi făcut cel dintii o delimitare consecventă între faptele de sistem și cele de normă, contribuind astfel la constituirea a trei discipline lingvistice de sine stătătoare: alocfonetică, normofonetică și fonologie¹⁸. Recenzentul lansa pe atunci ideea că distincția dintre sistem și normă, propusă de Eugen Coșeriu, va putea fi aplicată cu succes la cercetarea celor mai diverse aspecte ale teoriei limbii, ceea ce va influența pozitiv dezvoltarea în continuare a lingvisticii generale¹⁹. Pare-se, de asemenea, că în anii '60 și la începutul celui de-al optulea deceniu, lingvistica sovietică manifestă intenții serioase în ce privește popularizarea și assimilarea celor mai importante realizări ale lingvisticii occidentale. Tocmai în acest răstimp începe, de exemplu, publicarea seriei neperiodice «Новое в лингвистике»²⁰ însumând studiile cele mai reprezentative ale autorilor de peste hotare, a văzut lumina tiparului tratatul academic în trei volume «Общее языкознание»,²¹ redactat de un colectiv de autori condus de acad. B. A. Se-rebrenikov, în care se face o încercare meritorie da a aborda unele probleme-cheie ale lingvisticii teoretice contemporane prin corelarea lor cu teorii și concepții aparținând unor autori străini, iar revista «Вопросы языкознания» susține o

RESTITUȚI

rubrică specială — «Консультации», destinată acelorași scopuri.

La rubrica **Consultării** a prestigioasei reviste a fost publicată, bunăoară, o succintă expunere a noțiunilor de sincronie și diacronie, semnată de E. S. Kubreakova²². Autoarea se referă de cîteva ori la studiul fundamental al lui Coșeriu în problema raportului dintre sincronie, diacronie și istorie, lăsînd să se înțeleagă [prin pasajele citate din **Sincronia, diacronia e historia**, prin aprecieri de tipul «Precum menționa pe drept E. Ciseriu...» («Как правильно утверждал Э. Косериу...»), «Însă E. Coșeriu menționa just că...» («Э. Кошериу правильно указывает, однако, что...»)] că e vorba de o autoritate indisutabilă în materie de lingvistică teoretică. Cît privește teza potrivit căreia sincronia ar fi în genere «nu o realitate istorică a stării limbii, ci o proiecție a acestei stări pe un ecran de cercetare static», Kubreakova o acceptă doar parțial, în sensul că «distincția dintre sincronie și diacronie nu reiese nemijlocit din materia studiată», precum, după opinia cercetătoarei sovietice, «nu reies nemijlocit din text, deși «se conțin» în el, astfel de proprietăți ontologice ale limbii ca sistematicitatea și structura». Concluzia autoarei este categorică: «Distincția între sincronie și diacronie e o problemă nu numai metodologică, ci și ontologică». Peste 22 de ani, Kubreakova afirmă însă că rămîne discutabilă problema dacă dicotomia sincronie — diacronie ține de ontologia obiectului sau numai de cele două aspecte — logic și istoric — de studiere a limbii, de analiza și metoda de descriere a obiectului de studiu al lingvisticii²³.

Tezele și ideile lui Eugen Coșeriu, în special cele privind

triadele sincronie — diacronie — istorie și sistem — normă — vorbire, au fost prezentate mai amplu în tratatul academic menționat mai sus, ai cărui autori s-au străduit să releve destul de obiectiv și nepărtinitor contribuția teoretică a principalelor școli și direcții din lingvistica sec. XX, precum și a unor lingviști care, formal, nu făceau parte dintr-o anumită școală sau direcție. E tocmai cazul profesorului Eugen Coșeriu, figură marcantă în lingvistica teoretică din deceniile 6—7, perioadă caracterizată, pe de o parte, printr-un impact tot mai pronunțat între direcția numită convențional **lingvistică tradițională** și direcția numită **structurală** sau **lingvistică structurală**, iar pe de altă parte, printr-o întrepătrundere și integrare treptată a celor două direcții.

Am văzut mai sus că E. S. Kubrakova a abordat, în 1968 problema opoziției dintre sincronie și diacronie și a raportului acestei dicotomii față de obiectul și metodele lingvisticii. Însă concepția lui Eugen Coșeriu asupra problemei supuse dezbatării pornește de la ideea principală a unității dintre sincronie — diacronie și istorie, fapt menționat în 1973 de G. A. Klimov, unul din autorii tratatului academic citat. Să reproducem pasajul respectiv: «...Contrapunerea celor două aspecte (ca, de altfel, și coliziunea de ordin mai general dintre conceptul ontologic și cel metodical sincroniei și diacroniei) dispără anume la o descriere concretă a unei limbi sau, precum spune E. Coseriu, în «istorie» pe care el o concepe ca studiul limbii în calitatea ei de obiect istoric»²⁴.

Aservită unor teorii marxist-leniniste canonizate și politizată în gradul cel mare, aşa-zisa lingvistică sovietică nu o dată a

RESTITUTIO

făcut dovada unor ezitări și inconsecvențe izbitoare în aprecierea valorilor științifice create în Occident. Este edificator în acest sens modul în care a fost tratată elaborarea teoriei normei de către N. N. Semeniuk.

La 1970, în cap. «Norma» al tratatului academic, după ce face un scurt istoric al problemei și determină principalele direcții pe care au mers căutările întru elaborarea conceptului actual de normă, Semeniuk sugerează clar ideea că anume lui Coșeriu îi revine contribuția cea mai însemnată la teoria normei limbii, afirmând totodată că tezele sale în această problemă «au cîștigat mulți adepti și în rîndul lingviștilor sovietici»²⁵. După Semeniuk însă, conceptul de normă cunoscut din lucrările lingviștilor cehi, precum și cel din studiile lui Coșeriu nu ar epuiza toate definițiile existente în lingvistica actuală. Mai mult, Semeniuk susține că noțiunea de normă elaborată de Coșeriu ar fi căpătat răspîndire grație doar autoritatii sale și că ea (teoria coșeriană a normei) nu ar fi chiar atât de nouă («...не так уж и нова»)²⁶. Pe de altă parte, pasajul cu definiția propusă de Semeniuk, începe cu cuvintele «Pornind de la modul în care înțelege Coșeriu norma, ea poate fi definită etc.», fapt care permite să conchidem că acum două decenii și ceva Semeniuk își dădea perfect seamă de faptul că anume lui Coșeriu îi revine prioritatea teoretică totală în elaborarea conceptului de normă a limbii.

Pentru că, în măsură mai mare sau mai mică, suntem familiarizați aproape cu tot ce s-a publicat în limba rusă privitor la normă, îndrăznim să afirmăm că sub raport teoretic general lingviștii sovietici nu au adăugat nimic principal nou la

conceptul de normă al lui Coșeriu²⁸. De aceea am rămas oarecum contrariați când am citit în «Лингвистический энциклопедический словарь» articolul «Норма», redactat tot de Semeniuk, în care este reprodusă în fond definiția normei din «Общее языкознание», dar, de această dată, fără cuvintele «Помнишь же я...» și fără vreo altă referire la Coșeriu. În schimb, articolul în cauză conține afirmația că «теория нормы а fost elaborată в моде теменич и amplu («Наиболее обстоятельно и широко теория нормы разрабатывалась...»)» în cadrul tradiției lingvistice ruse și sovietice... (L. V. Șcerba, G. O. Vinokur, E. S. Istrina, V. V. Vinogradov, S. I. Ojegov, F. P. Filin, V. G. Kostomarov, V. G. Gak, Gh. V. Stepanov, N. N. Semeniuk, A. A. Leontiev, V. A. Ițkovici, P. P. Ghelgårdt, B. S. Švarzkopf și alții), în lucrările lingviștilor praghezi (V. Matezius, V. Havranek, A. Jedlicka și alții), iar în ultimul timp, de către un sir de lingviști din R.D.G. (D. Nerins, H. Lerhner și alții) și din R.F.G. (P. von Polenz, I. Erden și alții).²⁹ Bibliografia problemei nu include studiul lui Eugen Coșeriu *Sistema, norma y habla*.

Mari nedumeriri și multe semne de întrebare suscitată articolul «Теоретические аспекты причинности языковых изменений» de V. A. Zveghințev³⁰, dat ca prefată la versiunea rusă a lucrării *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio lingüístico* și conceput, probabil, ca un fel de vademeicum pentru cititorii sovietici într-o problemă extrem de complicată a lingvisticii teoretice contemporane.

În partea I a articolului său, Zveghințev îl informează pe cititorul rusofon că profesorul Eugen Coșeriu («de naționalitate română»), șef al secției de

RESTITUȚIA

lingvistică la Universitatea din Montevideo (Uruguay), «este autor al unui mare număr de lucrări în care abordează cele mai acute probleme ale lingvisticii actuale»³¹; că *Sincronia, diacronia e historia* prezintă un interes teoretic incontestabil și, ca toate lucrările scrise de Coșeriu, acest studiu se remarcă printr-un larg orizont științific, printr-o bună documentare și cutezanță a gândului; că, fiind la curent cu literatura de specialitate din trecut și cu cea modernă, Coșeriu «face multe observații și delimitări subtile».

După această avalanșă de calificative elogioase, par cel puțin stranii afirmațiile lui Zveghințev din pasajul următor, pe care îl reproducem cu mici prescurtări, subliniind doar unele expresii ce contrazic cele susținute de autor în rîndurile citate mai sus.

«Апlicînd o delimitare întrucîtva convențională, vom referi lucrarea lui Coseriu nu la lingvistica teoretică (sau generală), ci mai degrabă la filosofia limbii. E. Coseriu, susține Zveghințev, preferă să rezolve problemele nu pe baza observărilor făcute asupra faptelor de limbă, ci abstract, intuitiv («умозрительно»), cu ajutorul unor argumente logice. Cu părere de rău, afirmă criticul rus, în asemenea cazuri el (Coseriu — n.n.) recurge evident la niște jocuri de cuvinte. Trebuie menționat, de asemenea, spune în continuare Zveghințev, că [...] Eugen Coseriu face o analiză critică a punctelor de vedere existente de pe niște poziții filosofice deloc riguroase (...отнюдь не с четких философских позиций). Metodologia lui este extrem de eclectică, iar metoda criticii se reduce în fond la depistarea unor contradicții semantice în studiile lingvistice supuse dezbatării»³².

În alineatul final al părții I

a articolului său introductiv, Zveghințev scrie într-o manieră practicată de-a lungul dece-nilor în știința din fosta U.R.S.S.:

«În ansamblu, lucrarea lui Eugen Coșeriu este interesantă, originală și cutezătoare prin orientarea sa critică, în ea sănătate locurile cele mai vulnerabile ale adversarilor lui teoretici, însă partea ei pozitivă e destul de slabă. Aceasta se explică, indiscutabil, prin eclectismul poziției metodologice a autorului»³³.

Evident, Zveghințev confundă metodologia unei ramuri a științei (în cazul nostru, a lingvisticii) cu metodologia marxism-leninismului, doctrină omniprezentă, omnipotentă și, desigur, omnidominantă în aşa-zisa știință sovietică.

La sfîrșitul prefeței V. Zveghințev declară că lucrarea recenzată conține multe gafe teoretice («немало теоретических просчетов»), și contraziceri interne, că în teoriile sale «сintetические» E. Coșeriu ar da preferință tezelor preluate din lingvistica idealistă («займствованным у идеалистического направления в языкоznании»).

Calitățile ce justifică totuși publicarea lucrării ar fi, după opinia lui Zveghințev, următoarele. În ansamblu, spune recenzentul, studiul lui E. Coșeriu stimulează gîndirea, el conține multe considerații interesante de ordin particular («содержит немало интересных частных соображений»), emană o tendință fierbinte spre obținerea unei adevărate unități a lingvisticii³⁴. Observații: teoriile lui Coșeriu nu reprezintă ele însele o gîndire lingvistică, ci numai o stimulează; studiul *Sincronia, diacronia e historia* nu ar conține decât considerații de ordin particular. În accepția savanților sovietici, teo-

rii generale nu pot elabora decât lingviștii marxiști.

Nu vom insista asupra altor deficiențe ale articolului în cauză, asupra valorii îndoioanelnice a unor asemenea prefețe pentru cunoașterea *in extenso și in profundo* a lingvisticii teoretice, a celor mai însemnate realizări obținute în acest domeniu de către autori, fie străini, fie autohtoni, de același crez filosofic sau de formăție filosofică diferită, indiferent de faptul dacă folosesc sau nu aceleași metode și procedee de studiere științifică a limbii.

Se impune deci, o reevaluare a autorilor de talia lui Eugen Coșeriu. E necesar să-l aducem căt mai curind acasă, precum am adus alte valori spirituale ale culturii și istoriei române. Să începem, în sfîrșit, a publica, cu aprecieri obiective și comentarii de rigoare, principalele studii coșeriene, acțiune ce va contribui neapărat la renașterea culturii naționale a românilor de la est de Prut.

¹ В. А. Серебренников, О материалистическом подходе к явлению языка, «Наука», М., 1983, стр. 5.

² Sistema, norma y habla, 1952; Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje, 1954; La geografía lingüística, 1956; Logicismo y antilogicismo en gramática, 1957; Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico, 1958, §.a.

³ Э. Кошериу, Синхрония, диахрония и история. Проблема языкового изменения, перевод с испанского И. А. Мельчука. — Новое в лингвистике, Выпуск III, Составление, редакция и вступительные статьи В. А. Звегинцева. Изд-во иностранной литературы, М., 1963, стр. 143—343.

⁴ E concludent în această privință chiar faptul că la momentul scrierii acestor rînduri în fișierul bibliotecii de la Academia din Chișinău nici nu figura măcar numele unui asemenea autor în rusă, spaniolă, germană sau într-o altă limbă de circulație europeană sau mondială. Abia după două zile, serviciul bibliografic al bibliotecii

academice ne puse se la dispoziție fișele următoarelor trei cărți xerografiate, achiziționate recent: *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Madrid, 1978; *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1986; *Gramática, semántica, universales*, Madrid, 1987. Nu este de mirare deci că avem în republică zeci și sute de specialiști în filologie pentru care numele lui Coșeriu și opera sa sănătatea fapt terra incognita.

⁵ Ф. М. Березин, История лингвистических учений. Изд. второе, исправленное и дополненное. М., «Высшая школа», 1984. А se vedea mai ales cap. 14. Советское языкоznание, стр. 264—301.

⁶ Ca să nu rămînă cititorii noștri cu impresia că am face uz de afirmații gratuite, ne vom referi la un caz concret. Pe la începutul deceniului 7, în timpul unei vizite de lucru la academia chișinăueană, V. A. Zveghințev a ținut o conferință pentru noi, cei de la periferia imperiului, considerați, desigur, inferiori celor din centrele științifice de frunte — Moscova și Leningrad, conferință în cadrul căreia ne-a vorbit mult și destul de încurcat despre ceea ce reprezenta lingvistica sovietică în etapa ei de atunci, despre semnalele deosebitoare și relațiile ei cu școlile și direcțiile lingvisticii occidentale etc. La rugămintea unuia dintre cei prezenti în sala de conferințe de a spune și ceva despre Coșeriu, emisarul moscovit a răspuns aproape astfel: «Am impresia că E. Coșeriu este un mare flegmar» («большой болтун»).

Să ne ierte dl. Coșeriu vehicularea acestui amănunt evident indiscret. Pentru problema abordată de noi el, amănuntul, are anumite semnificații ce devin clare dacă le privim în contextul celor afirmate mai sus. Ne-a mirat și ne-a revoltat pe atunci nu atât impertinența tovarășului conferențiar de la centru, cit mai cu seamă faptul că nimeni dintre lingviștii noștri veterani, profesorii noștri, doctori, academicieni, nu i-a replicat nici un cuvînt. De bună seamă: tăcerea e de aur, sau: capul plecat sabia nu-l taie.

⁷ Н. Н. Кондрашов, История лингвистических учений, М., 1979; Ф. М. Березин, История лингвистических учений, М., 1975; Т. А. Амирова, Б. А. Ольховиков, Ю. В. Рождественский. Очерки по истории лингвистики, М., 1975.

⁸ Ф. М. Березин, История лингвистических учений, Изд-е второе, М., 1984, стр. 241: «По мнению западногерманского лингвиста Э. Кошериу, Хомский неправомерно

смешал гумбольдтовский термин Erzeugung и неправильно его перевел как generative principle (порождающий принцип)».

⁹ С. В. Семчинський, Загальне мовознавство, «Вища школа», Київ, 1988.

¹⁰ С. В. Семчинський, op. cit, p. 15.

¹¹ С. В. Семчинський, Т. а.: «Поза сучасним мовознавством Кошериу залишив надзвичайно важливі аспекти мовії актуальні ділянки лінгвістичної науки».

¹² С. В. Семчинський, op. cit, p. 32: «Кориснішим виглядає підхід Е. Кошериу до проблеми. Цей західноевропейський учений вважає, що мовна система «охоплює ідеальні форми реалізації певної мови, тобто техніку й еталони для відповідної мовної діяльності».

¹³ С. В. Семчинський, op. cit, p. 33: «норма включає моделі, історично вже реалізовані за допомогою техніки і за шаблонами» системи.

¹⁴ E. Coșeriu, Vers une typologie des champs lexicaux // Cahiers de lexicologie, XXVII — 1975, nr. 2, p. 31. Apud: S. V. Semčinskij, op. cit., p. 194:

¹⁴ Инколи семантичне поле называют ще лексическим, оскільки це поле є підмножиною тієї множини, якою є лексика. Словник — це множина, яка складається з різних підмножин, що виділяються на основі різних критеріїв. Лексичне поле — це своєрідна парадигма лексичних величин (лексем), які ділять безперервну загальну зону значення і перебувають у безпосередньому протиставленні.

¹⁵ Н. Б. Мечковская, Б. Ю. Норман, Б. А. Плотников, А. Е. Супрун, Общее языкознание, «Высшая школа», Минск, 1983.

¹⁶ N. B. Mecikovskaja s.a., op. cit, p. 342:

«...Изменчивость языка — это его неотъемлемая, внутренняя характеристика, коренящаяся в самой природе языка... Язык не может не меняться. Один из наиболее глубоких современных языковедов Эуженио Кошериу писал, что спрашивать, почему изменяется язык, — это значит спрашивать, «почему обновляются потребности выражения и почему люди думают и чувствуют не только то, что уже было продумано и прочувствовано».

¹⁷ În culegere: Структурно-типологические исследования, М., 1962, p. 207 și urm.

¹⁸ Culegere citată, p. 207.

¹⁹ Ibidem, p. 210.

²⁰ Fascicula I a publicației men-

tionate e scoasă de sub tipar în 1960, fascicula 2 în 1962, fascicula 3 în 1963, fascicula 4 în 1965, fascicula 5 în 1970, fascicula 6 în 1974, fascicula 7 în 1975.

²¹ Общее языкоzнание / Отв. ред. Б. А. Серебренников. I. Формы существования, функции, история языка, М., «Наука», 1970; Общее языкоzнание, 2. Внутренняя структура языка, М., 1972; Общее языкоzнание, 3. Методы лингвистических исследований, М., 1973.

²² Е. С. Кубрякова, О понятиях синхронии и диахронии. — «Вопросы языкоzнания», 1968, № 3, стр. 112—123.

²³ Е. С. Кубрякова, Синхрония. — Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. редактор В. Н. Ярцева. М., 1990, стр. 459.

²⁴ Г. А. Клинов, Проблема разграничения синхронии и диахронии. — Общее языкоzнание. 3. Методы лингвистических исследований. М., 1973, стр. 113: «...Противоположение обоих подходов (как, впрочем, и коллизия более общего порядка между онтологическим и методическим пониманием синхронии и диахронии преодолевается именно в конкретном описании языка или, как говорит Э. Коcериу, в «истории», поскольку история определяется им как изучение языка в качестве исторического объекта».

²⁵ Общее языкоzнание. I. Формы существования..., стр. 553.

²⁶ Ibidem, p. 554.

²⁷ Ibidem, p. 555: «Исходя из представленного у Э. Коcериу понимания языковой нормы, следует определить ее как совокупность наиболее устойчивых, традиционных реализаций элементов языковой структуры, отобранных и закрепленных общественной языковой практикой».

²⁸ Substituirea de termeni (*sistem* → *structură*, *vorbire* → *uz*) operată de Semeniuk nu schimbă în esență nimic, ea conținându-se implicit în multiplele comentarii formulate de Coșeriu însuși.

²⁹ Н. Н. Семенюк, Норма. — Лингвистический энциклопедический словарь, 2., 1990, стр. 338. 142.

³⁰ В. А. Звегинцев, Теоретические аспекты причинности языковых изменений. — Новое в лингвистике. Выпуск III, М. 1963, стр. 125—

³¹ Ibidem, p. 127.

³² Ibidem, p. 127—128.

³³ Ibidem, p. 128.

³⁴ Ibidem, p. 142.

REZOLUȚIA

Conferinței științifico-practice internaționale cu tema «Locul și rolul terminologiei științifice în disciplinele scolare»

Intre 5—6 mai s-au desfășurat, la Cernăuți, lucrările Conferinței științifico-practice internaționale, ediția a II-a. La conferință au participat specialiști de la Universitatea «Al. I. Cuza» din Iași, Universitatea «Ștefan cel Mare» din Suceava, Universitatea de Stat din Cernăuți, conducerea Direcției regionale pentru învățămînt — Cernăuți, inspectori școlari, directori și profesori la școlile românești din regiunea Cernăuți. Ca oaspete de onoare al Conferinței, a luat parte la dezbatere renumitul lingvist Eugen Coșeriu, de la Universitatea din Tübingen—Germania, profesor invitat al Universității «Al. I. Cuza» din Iași.

Conferința și-a desfășurat lucrările pe baza principiului enunțat încă de la prima ediție (mai 1991):

Școala de toate gradele are rolul fundamental

a) — în procesul de Renastere a culturii naționale, asigurind cu prioritate cunoașterea și dezvoltarea limbii române curentă și ca limbă de cultură, ca limbă de comunicași culturii române în toată tură, cunoașterea literaturii desfășurarea în timp și în spațiu;

b) — în procesul de formare a personalității umane în spiritul adevărului științific, al demnitatei naționale și al conștiinței caracterului complementar al specificității culturilor naționale în sfera culturii umanității, pe fondul dezideologizării învățămîntului, cu excluderea oricărui dogmatism.

* * *

Pentru reintegrarea școlii românești din regiunea Cernăuți și din celelalte regiuni locuite de români

din Ucraina în procesul de dezvoltare a învățământului de toate gradele din România și din Republica Moldova, în momentul de față se impun cu prioritate două exigențe:

1. Punerea de acord a planurilor și programelor de învățămînt în toată școala românească la limba, istoria și literatura română înainte de toate dar și, în funcție de condițiile specifice, și la celelalte discipline științifice, aşa încît să se asigure asimilarea conținutului științific la același nivel, corespunzător dezvoltării învățământului modern european.

În strînsă legătură cu structura planului și programelor de învățămînt unitare se vor căuta soluțiile cele mai potrivite pentru a asigura școlii românești manuale prin care elevii din România, Ucraina și R. Moldova să se dezvolte intelectual între aceleași coordonate esențiale ale conținutului științific al diferitelor discipline de studiu.

II. Intrebuințarea unei terminologii științifice unitare la toate disciplinele de studiu, pe fondul dezvoltării unui vocabular științific comun, prin aprofundarea cunoașterii limbii române ca limbă de cultură și prin introducerea studiului limbii latine.

* * *

Pentru a răspunde exigențelor imediate ale învățământului românesc din toate teritoriile locuite de români, în procesul de integrare și dezvoltare unitară, Conferința consideră absolut necesar:

1. Să se constituie, pe discipline de studiu, comisii de specialitate din România, reg. Cernăuți, R. Moldova, care să studieze problema unificării planurilor și programelor de învățămînt, să elaboreze structuri concrete și să le susțină la nivelul organelor de stat cu putere și drept de decizie. Activitatea acestor comisii ar trebui să se organizeze de urgență și să se desfășoare într-un ritm care să permită ca procesul de unificare a învățământului

românesc să poată începe încă din anul școlar 1992/1993.

2. Să se constituie, concomitent, pe discipline de studiu, în strînsă legătură cu comisiile de elaborare a programelor, colective de lucru privind problema manualelor și problema terminologiei științifice.

3. Învățămîntul universitar din reg. Cernăuți să ofere tinerilor din Nordul Bucovinei și din alte regiuni locuite de români din Ucraina, posibilitatea de a se pregăti în toate disciplinele științifice moderne. În acest sens, într-o primă etapă, de pregătire a redeschiderii Universității românești din Cernăuți, să se organizeze grupe românești de studiu la facultățile Universității de Stat. Pentru aceasta se impune ca organele în drept să facă toate demersurile necesare pentru ca grupelor românești de studiu să fie înființate încă în anul universitar 1992/1993, iar Universitatea românească din Cernăuți să-și redescidă cursurile cel mai tîrziu în anul 1993—1994.

4. Instituțele de învățămînt superior și liceal din România (în primul rînd din Iași și Suceava) vor strînge colaborarea cu institute de învățămînt superior și preuniversitar din regiunea Cernăuți, precum și din alte regiuni din Ucraina prin forme concrete dintre cele mai variate și mai eficiente:

a. — identificarea și punerea în practică a celor mai potrivite modalități de perfecționare a cadrelor didactice din învățămîntul de toate gradele, la toate disciplinele: stagii de documentare, cursuri de informare și perfecționare pentru învățători și profesori, schimburi de experiență ale conducătorilor instituțiilor școlare sau formațiilor de studiu (directorii, inspectorii școlari etc.) din reg. Cernăuți și din alte regiuni, organizate în România sau la Cernăuți, cu participarea unor profesori din România;

b. — participarea cadrelor didactice la activități desfășurate de societăți științifice și culturale din România și din Nordul Bucovinei

sau din alte regiuni locuite de români;

c. — participarea învățătorilor și profesorilor din Nordul Bucovinei și din alte regiuni locuite de români din Ucraina la cursurile de vară și la alte cursuri de specializare, internaționale sau naționale, organizate de Universitatea «Al. I. Cuza», de Universitatea «Ștefan cel Mare», de alte universități sau societăți științifice din România (Societatea de Științe Filologice, Societatea de Științe Istorice etc.);

d. — participarea elevilor și studenților din regiunea Cernăuți la manifestări științifice și la concursuri pe discipline de studiu, de nivel național, organizate în România, sau de nivel internațional, prin intermediul României;

e. — organizarea în comun de activități de pregătire practică a elevilor și studenților la diferite discipline de studiu (practică pedagogică, practică folclorică, practică lingvistică, practică în domeniul istoriei, arheologiei, geografiei etc.), în România sau Ucraina.

5. Să se facă toate demersurile necesare pentru înființarea de școli românești și în localitățile din reg. Cernăuți în care populația românească este lipsită de posibilitatea desfășurării învățămîntului în limba maternă;

6. Cu ajutorul institutelor de învățămînt și al diferitelor societăți științifice și culturale, să se îmbogățească fondul de carte didactică și științifică al bibliotecilor scolare din regiunea Cernăuți.

7. Să se identifice soluții pentru realizarea unor antologii de texte fundamentale pentru cunoașterea limbii, istoriei și culturii românești, dintr-o perspectivă a unității lingvistice și spirituale.

8. Să se îmbogățească fondul de carte al bibliotecii Centrului științifico-metodic al profesorilor de limba și literatura română, de istoria românilor și al învățătorilor din școlile românești, prin contribuția institutelor de învățămînt și cerce-

tare a editurilor, a societăților științifice și culturale din România și Ucraina.

Universitățile din Iași, Suceava și Cernăuți vor colabora pentru ca Centrul științifico-metodic să poată avea un rol activ în perfecționarea corpului de profesori și învățători din școlile românești din regiunea Cernăuți.

* * *

Modul de punere în practică a imperativelor dezvoltării învățămîntului în școlile românești din reg. Cernăuți și din alte regiuni din Ucraina locuite de români, înscrise în Rezoluție va fi analizat la cea de-a III-a ediție a Conferinței, care se va organiza în prima săptămînă a lunii mai, 1993.

Ca omagiu adus rolului fundamental pe care l-a avut și-l are în dezvoltarea lingvisticii contemporane, a științei și culturii celei de-a doua jumătăți a secolului XX marele lingvist român Eugen Coșeriu, **doctor honoris causa** al universităților din București, Iași și Cluj (și al altor universități din principalele centre universitare din lume), membru de onoare al Academiei Române și al Academiei din Chișinău (ca și al altor academii), Conferința va fi onorată de desfășurarea lucrărilor ei sub semnul și în prezența ilustrului savant, exponent remarcabil al spiritualității românești în lume.

Cernăuți
7 mai 1992

UNITATEA STILISTICĂ A CULTURII ROMÂNE

Trebuie făcută o distincție mai mult sau mai puțin subliniată între conceptul de **specific** al culturii și cel de **unitate**. Desigur, ele sunt corelate, uneori chiar consubstanțiale, și tocmai de aceea nu pot fi separate. Primul este un concept al calității și desemnează anumite realități spirituale distincte (limba) ori interferante (cîntecul); al doilea este un concept al **spațialității**, deci al cantității și constituie cadrul natural în care se desfășoară orice activitate de creație. Prin urmare, cantitatea spațială (**unitatea**) înglobează calitatea (**specificul**), așa cum forma tăinuiește și promovează propria-i esență. Dacă ele se află îngemănate la anumite puncte de topire, cum a dovedit o mai veche școală etnologică germană (în sensul că doina, spre exemplu, este creația spațiului ondulat deal-vale, o inventie abisală), înseamnă că **unitatea spațială** se transformă în calitate, se spiritualizează. Cu alte cuvinte, aceasta capătă alt sens, devenind împreună cu **specificul** forma sensibilă și artistică a uneia și aceleiași unități. În clasica acceptiune a lui Hegel, conținutul se transformă în formă și invers, într-o infinită mișcare dialectică.

Dar interpretarea dată de Blaga nu mi se pare completă. Adevărată în spirit, ea poate fi dusă mai departe. Doina este elegiacă, ni se spune, pentru că

transcrie în vers diagrama ondulată a topografiei abisale deal-vale. Cînd încearcă să explice persistența mișcării ondulatorii de cîmpie, autorul **Spațiului mioritic** devine existant. Există o anume **causa causorum**: românii au trăit nu numai sub teroarea timpului, a istoriei, cum spune Mircea Eliade, dar și a spațiului. Ambele realități au fost periodic și dramatic agresate. Întruziunea unității spațiale în sfera categoriilor abisale s-a făcut sub semnul acut al tragicului. Dat fiind că **unitatea**, categorie geo-spirituală și **păideumică**, este înzestrată cu virtuți artistice modelatoare, ea trebuie privită ca o ființă vie care se bucură atunci cînd integritatea ei se reface, și suferă cînd nu și-o poate păstra în condiții normale. Indiferent dacă apare șirbită uneori în exterioritate, în forma ei geografică, se păstrează neatinsă în interioritatea abisală a diagramei ondulatorii. Sentimentul de tristețe se naște tocmai din efortul etniei de a pune de acord cele două aspecte ale unității, fizică și metafizică, văzută și nevăzută. Cînd se spune că românul este «bolnav de spațiu» nu trebuie să se credă că jinduiște locurile altora (istoria nici nu a avut prilejul să consimneze acte de cotropire), ci că este o ființă metafizică, dormnică de adevăruri interioare care necesită reglementarea lor naturală. Este nostalgia refacerii unității spațiale, echilibrate, cu care Dumnezeu i-a învrednicit pe români prin etnogeneza ori prin marii descălecători. Nu este o nostalgie blîndă ca aceea paradisiacă. În acest caz teroarea, figurată prin Judecata din urmă, se află sub semnul «amînării» pentru că timpul se măsoară în distanțe eonice. Individual are toată viața la dispoziție să-și refacă existența adamică, de dinainte de cădere,

asigurîndu-se de mîntuire. Blaga pare a ne spune să fim optimiști: atâtă vreme cît spațiul interior este decisiv și determinant, atâtă vreme cît nu-și deriorează unitatea inițială și firească, regula lui fără abatere este refacerea dublului, adică unitatea fizică, geografică.

Nu știu la alții cum este, ca să parafrizez o propoziție a lui Ion Creangă, dar am convingerea că **timpul și spațiul** nu sunt pentru noi categorii kantiene, universale și strict logice. România le receptează într-o manieră oarecum diferită datorită vremurilor cu totul aparte. Există un **timp românesc al ființei**, ca și un **spațiu românesc**, în care se prestează o experiență dramatică de viață. Spațiul și timpul nu reprezintă, cum spune Kant, categorii apriorice sistematic organizate în forme prestabilite, asemenea fagurilor de miere în care omul gospodar își depune în tihă roadele muncii, astfel ca la urmă, contemplindu-si opera, să se poată odihni liniștit. Teroarea se resimte în imediatitatea ei, atât din direcția timpului, cât și a spațiului. Aceste categorii apar impure, fiind imbibate de sentimentalitate, ceea ce explică patetismul implicat în majoritatea categoriilor artistice, ca trăsătură stilistică distinctă și integratoare.

Înțeleg prin **unitate spațială** transpunerea în realitate geografică a celebrului vers eminescian «De la Nistru până la Tisa». Poetul a definit în chip ingenios dimensiunea limbii române cuprinsă în spațiul unitar carpato-danubiano-pontic și nistrean, dar a avut în vedere întreaga **Românie orientală**, aşa cum se obișnuia să se gîndească în epocă. Este suficient să ne amintim că la Academia Română I. Caragiani reprezenta Macedonia, S. Fl. Marian venea cu Bucovina, B. P. Hasdeu cu Basarabia, în vreme ce nucleul

era constituit din ardeleni. În spațiul astfel delimitat, carpato-danubiano-pontic și nistrean, se produc fenomene spirituale specifice, lingvistice și etnografice, în consens cu celealte regiuni ale **României orientale**, sud-dunărene sau transnistriene. Se poate arăta în chip concret cum românul receptează, din perspectiva unei experiențe proprii, categoria spațiului. Situat în sfera categoriilor culturii, spațiul cunoaște, după Leo Frobenius, trei elemente anatomicice care-i permit să funcționeze potrivit unor legi precise: **sufletul** (sau **paideuma**), **centrul** și **periferia**. Primul, sufletul, este o idee-forță, metafizică și migratoare. El își cauță o întindere spațială adecvată din nevoia de intrupare, asemenea spiritului hegelian. Aici își fixează un centru și-și definește un stil cultural unitar, constituind din datele oferite de mediul respectiv. De aceea stilurile diferă de la o zonă geografică la alta, de la o etnie la alta. Istoria culturilor ar fi, în vizuinea etnologului german, însăși istoria paideumei. Sufletul se realizează în forme strălucitoare și în bogății imense, atrăgind invidia periferiei sărace. Imperiul Persian cu palatele sale somptuoase, cel Roman împînзit cu orașe bogate, bine administrate și civilizate, Bizanțul cu comorile sale legendare și cu nesfîrșitele alaiuri principare, occidentul capitalist al Europei moderne, plin de întreprinderi bancare, ar fi cîteva din exemplele în care sufletul culturii paideumice și-ar fi găsit centre și extinderi spațiale.

De fiecare dată centrul s-a aflat în conflict de moarte cu periferia: aceasta din urmă a obligat paideuma să se refugieze în altă parte. Din Africa neagră, unde își are originea, s-a deplasat în orientul mesopotamian, de aici în antichitatea romană, apoi în bizantinitatea

creștină; ca să se opreasă, deocamdată, în occidentul contemporan și îndeosebi în lumea germană, începînd cu administrația statului prusac, condus de Bismarck și terminînd cu expansiunea hitleristă, ultimă aventură a paideumei europene. Ca să dăm cîteva exemple din istoria bătrînului continent, putem observa că tătarii care au adus ideea asiatică a conflictului dintre centru și periferie, nereușind s-o pună în aplicare, au transferat-o rușilor. Aceștia s-au pus imediat în mișcare. Îndeplinind rolul de periferie și nedepășindu-l niciodată (ceea ce, în acceptiunea lui Emil Cioran, n-ar fi creatori de «istorie mare»), au stat cu ochii ațintiți asupra otomanilor instalati în vechea capitală a împăraților bizantini și nu s-au liniștit pînă n-au reușit să-i zdrobească. S-au îndreptat apoi spre noul centru paideumic întrupat în capitalele europene. Viena și Berlinul au constituit multe decenii marea obsesie a țărilor. A urmat Washingtonul.

Poate părea depășit tripticul terminologic: *suflet-centru-periferie*, de vreme ce aparține unui cercetător din prima jumătate a secolului. În realitate, există autori care îl folosesc și astăzi fără să-și facă probleme de conștiință scriitoricească. L-aș cîta pe Sabatino Moscati, care în *Vechi imperii ale orientului* folosește scheme paideumice. Vorbind despre intrarea persilor în istorie, care se decid să invadze văile bogate și să destrame structurile milenare ale sumerienilor, istoricul italian formulează o propoziție în cel mai tipic stil al lui Frobenius: «Periferia atacă centrul». Toate succesiunile imperiale care au urmat: ascensiunea năvâlnică a lui Ciruș, întemeietorul dinastiei ahemenizilor, a lui Darius, fondatorul mazdeismului, constituirea, în Persia, a primului imperiu universal, înaintea lui

Alexandru cel Mare, care cuprindea toate cele patru laturi ale lumii, sint explicate de Sabatino Moscati cu argumentele lui Leo Frobenius. Autorul urmărește istoria orientală a paideumei, cînd străvechea civilizație a populațiilor sumeriene, semite și preindo-europene, strălucitoare altădată și bogate, decade cînd semințiile nordice, sărace și vrăjmașe, numite de obicei antisemite, se pun în mișcare, într-un cuvînt, «cînd periferia atacă centrul».

Paideuma, suflet universal al culturii, nu este perfect unitară. Ea înglobează temporar altele, locale, delimitate geografic și statornice. Așa se explică, de pildă, participarea constantă a românilor la viața spirituală a răsăritului bizantinizat și creștin-ortodox, ca și la alianțe culturale, politice sau militare ale occidentului. Blaga nu se îndoia de existența unei paideume românești, însuflată de formele artei și de satul tradițional de tip clasic, proiectat în eternitatea mitului.

Dacă această ipoteză se susține, suntem obligați să păstrăm cursul demonstrației și să ne întrebăm cum funcționează cele trei elemente stilistice ale culturii: *sufletul*, *centrul* și *periferia* din perspectiva unității spațiale românești, înînd cont că *spațiul* este un concept complex, logic și sentimental, fizic și spiritualizat, cu o față arătată spre exterior și cu reversul căutînd către adîncurile abisale ale ființei etnice. Mai lesne ni se par abordabile ultimele două, datorită concreției lor. Vom constata că în acceptiunea românească a spațiului *centrul* și *periferia* sunt totdeauna solidare, iar faptul acesta asigură unitatea stilistică tuturor actelor de cultură din întreaga Românie orientală. Mai tîrziu, *centrul*, fie că s-a numit Alba-Iulia, Blaj (nu exclama tînărul Eminescu, văzînd de la

distanță orașul de pe Valea Someșului «Te salt, o, mică Romă», asemenea cronicarilor moldoveni ori luminiștilor ardeleni care se străduiau să reconstituie cu documente istorice și lingvistice izvoarele sacralității noastre?), fie că, după imprejurări, poartă denumirea Timișoara, București, Brașov ori Chișinău, centrul este de fiecare dată mitizat, privit cu sfîntenie și venerație. El reprezintă punctul de convergență al tuturor energiilor spirituale, locul pe care orice reprezentant al etniei îl poartă în idealitatea sa și în profunditatea abisală. Dintr-un asemenea comportament de dimensiune arhetipală s-a născut celebra deviză a cărturarilor ardeleni de la sfîrșitul secolului trecut: «Soarele tuturor românilor de la București răsare».

Că mitul centrului ca punct de convergență a tuturor năzuințelor este o construcție îndelung elaborată și tezaurizată în adincul subconștient al etniei ne-o dovedesc izvoarele orale aflate «De la Nistru până la Tisa» și de la întreaga Românie orientală. Iată, de pildă, **mitul creației**, poetizat în cîntecul bătrînesc al meșterului de la Curtea de Argeș. Aici există mai întîi, cum știm de la Mircea Eliade, un interes religios. Domnitorul care se arată un descălecător (nu un tiran, cum se credea pe vremuri) dorește, în numele etniei sale, să construiască un **centru unic**, un **axis mundi** pentru refacerea legăturii directe a centrului cu pămîntul, adică cu divinitatea pierdută din cauza unei erori stăcătuite în cosmogeneză. Minia domnitorului și trufia lui Manole au fost greșit interpretate în bibliografia proletcultistă. Meșterul a răspuns de pe acoperișul bisericii cu orgoliul oricărui artist de geniu care nu-și vede niciodată sleite

puterile creatoare. Faptul venea în contradicție cu credința despre **axis mundi**, respectată cu responsabilitate misionară de domnul ales de divinitate să păstorească seminția cu frică și cu cutremur. La nivelul întregii comunități nu există decât un **centru unic**, iar acesta corespunde unității spațiale. Recunoașterea lui Manole că poate oricind să ridice o nouă biserică și încă mai frumoasă este de-a dreptul cutremurătoare: se dovedea că încercarea a fost ratată, ceea ce putea să abată minia divinității. Nu asupra meșterului, nici a voievodului, ci a etniei (motiv des întîlnit și în antichitatea greacă), supunind-o unor pedepse exemplare. Aici se află incifrate cîteva simboluri ce țin de limbajele secrete și care pot fi descriptate.

În același timp, **mitul centrului** reprezintă și un interes etnocultural. Cu acest prilej apare limpede în evidență modul cum acționează periferia asupra centrului. În varianta românească Manole este aromân. Se știe de la Petru Caraman că zidarii aromâni erau vestiți în întreaga lume carpato-balcanică. Ei au ridicat cetăți, biserici, poduri, erau organizați în fratrii secrete, bazate pe principii sacre de breaslă, asemenea călușarilor în timpul activității lor magice. Cu alte cuvinte, existența lor în conștiința nord și sud-dunăreană era destinată să influențeze pozitiv și creator psihologia abisală. Și au făcut-o în două privințe: în majoritatea variantelor baladei despre zidirea Mănăstirii Argeșului aparținând întregului spațiu carpato-dunăreano-pontic și nistrean, numele vătafului de zidari este Manole, un aromân, deci un reprezentant al periferiei. În al doilea rînd, numai la români întregul ciclu baladesc a fost consacrat unei construcții de cult, urmărind-

du-se instituționalizarea **centrului unic** și integrator în plan socio-cosmic, pentru întreaga colectivitate, ca **axis mundi**. Este vorba de un centru viu și prezent în viața fiecărui individ. Baladeurul nu are sentimentul distanței în spațiu ori în timp, nici nu operează cu abstractiuni. În text apar antroponimicul Manole și toponimicul Mănăstirea Argeșului, însă un cîntăreț din Moldova, să spunem, nu le dă ca realități muntemești. El le simte apropiate, prezente. Periferia ne apare deci ca forță creatoare și stabilă în ființa românească, nu distructivă și itinerantă ca în alte culturi, mai apropiate ori mai îndepărtate de noi. Ea vine să revitalizeze centrul, ba chiar să se transforme pe sine în centru. Poate de aceea românilor le-a fost dat să se afirme mai puternic în planul creațiilor spirituale orale decât în cel al istoriei propriu-zise, depășind sub acest aspect multe dintre popoarele europene cu mare tradiție culturală.

Si exemplele se pot înmulții. În domeniul lingvisticii și al filologiei, al studiilor savante, periferia s-a dovedit iarăși și inventivă și creatoare. Partea sud-dunăreană a României orientale a dezvoltat din a doua jumătate a secolului trecut și pînă astăzi mai multe generații de filologi, folcloriști și geografi, fără de care științele respective nici nu ar putea fi gîndite pe teren românesc. Ar trebui să începem cu dinastia Papahagi și să continuăm cu alte mari personalități ca Th. Cipidan, Gh. Vîlsan, Giuglea etc; contribuții decisive a adus Transilvania în problema atla-selor lingvistice direcția de cercetare care ne-a situat rapid și sigur la nivel european în perioada interbelică, și să nu-l uităm înainte de toate pe basarabeanul B. P. Hasdeu, întemeie-

CONTEXTE

tor de școală, comparatismul istorico-filologic și folcloristic și care a inițiat domenii de cercetare într-o vreme când «la centru» erau doar preocupări sporadice și nesemnificative. Hasdeu se dovedește interesant și din alte puncte de vedere: deși a învățat tîrziu românește, a devenit unul dintre cei mai mari lingviști ai țării. Aceasta dovedește modul cum funcționează mecanismele subconștientului. Structurile formative au rămas intacte, în așa fel încît nu a fost alterată apartenența spirituală a savantului la mediul lingvistic românesc. Probabil că așa se întimplă cu toți locuitorii României orientale care au dificultăți de vorbire din cauza fenomenelor de aculturație, adică a presiunilor venite din afara mediului lingvistic natural. Cabinetele pedagogice interesate de recuperarea lingvistică a etnicilor români din unele zone periclitante ale unității spațiale geografico-spirituale ar putea găsi multe sugestii în direcția cercetărilor psihosocio-lingvistice, ca și în privința perfectării tehnico-didactice.

Periferia s-a dovedit creatoare și în domeniul poeziei populare. Cea mai mare parte a baladei s-a dezvoltat la marginea, îndeosebi cîntecul fantasticomitologic, istoric, de curte feudală și chiar de familie. N. Iorga, recunoscîndu-i frecvența intensă în zonele dunărene și niștene, o numește «de margine». Ea s-a dezvoltat sub imperiul unor vremuri critice, de teroare a istoriei (ciclul antiotoman «de margine dunăreană», ciclul codrenilor de pe Valea Nistrului și din Cimpia Bugeacului), când integritatea spațiului se afla amenintată. De asemenea, speciile liricii sunt mai diversificate în zonele de margine. Aici circulă *doina de răzlețire* (acea care începe cu

versul «Oliolio, frate răzneț»), o categorie a doinei de înstrăinare, formele reprezentative întîlnindu-se în Transilvania de Nord și în Basarabia.

Periferia este capabilă aşadar să poarte un dialog creator cu centrul și găsește totodată resurse pentru a se revigora permanent, cu forță și ingeniozitate. Unitatea culturii este asigurată de perfecta colaborare a periferiei cu centrul. Despre specificul culturii, adică despre **sufletul** acesteia, se impune o cercetare stilistică specială, abordindu-se sectoarele de bază ale tradiției, formele folclorice și etnografice, expresia lingvistică, reprezentările și tipologiile artistice etc. Ar putea fi evidențiate tipuri de limbaje care, deși fac parte din serii poetice diferite, sabloane, formule introductive, universuri cromatice, decorative, categorii tropice (și cu aceasta am indicat un repertoriu necesar de teme), se confirmă reciproc. Ele constituie laolaltă o paradigmă unică și, totodată, sunt deopotrivă de cunoscute pe toată întinderea spațiului eminescian definit prin versul «De la Nistru până la Tisa». Faptul că sunt accesibile întregii conștiințe românești evidențiază încă un aspect al unității stilistice. Dat fiind că **specificul** este un concept al calității reprezentând **sufletul** culturii și se integrează într-un spațiu propriu, înseamnă că trebuie regîndită aceeași materie în spiritul nou-lui demers.

«LIMBA OFICIALĂ ÎN ORICE STAT ESTE, DE REGULĂ, UNA SINGURĂ...»

Interviu cu dl Silviu BEREJAN, membru-corespondent al A.S. a Moldovei, director al Institutului de Lingvistică al A.S. a Moldovei.

— Intr-un dialog pe care l-am avut acum doi ani afirmăți că numai «suveranitatea va soluționa și problemele lingvistice». Ce credeți despre aceasta acum, cînd suntem suverani și independenți?

— Acum cred același lucru: suveranitatea reală, dacă ea ar fi fost instaurată, ar fi trebuit să rezolve și aceste probleme, aşa cum sunt rezolvate ele în statele cu adevărat suverane și independente, unde funcționează normal limba țării. Dar spre profundul nostru regret, noi nu suntem încă pe deplin nici suverani, nici independenți (de C.S.I. se înțelege). Tocmai imposibilitatea practică a soluționării problemelor limbii constituie îndiciul lipsei noastre de suveranitate și independență, este o dovedă în plus că atât una, cât și cealaltă au fost doar proclamate, nu și realizate în fapt, rămînind a fi și în continuare doar deziderate ale unei perspective pe cît de îndepărtate, pe atît de cețoase.

Cu frontierele din vest apărate tot de forțele armate ale C.S.I.-ului, cu rămînerea pe o durată nedeterminată în zona economică a rublei, cu toate legăturile externe efectuate

aproape exclusiv prin Moscova, cu limba rusă ca a doua limbă oficială în republică, cu dependența de un nou «Centru» pe multe alte linii nu știu dacă vom soluționa cîndva problema limbii, aşa cum ar fi fost firesc s-o facem.

— Deși s-a întreprins cîte ceva, nu putem susține că legislația despre limbă se respectă, se transpune în viață, iar trecerea la limba de stat continuă «să fie amînată». Cum credeți, care sunt motivele ce «favorizează» tărăganarea trecerii la limba de stat?

— Nu putem spune, este adevărat, că am avansat prea mult în problema limbii, dar un pas important a fost făcut totuși în sensul că limba română a fost admisă, în organele de conducere și în documentația curentă, alături de cea rusă.

Cit despre motivele tărăganării trecerii pe toate liniile la limba de stat, ele sunt legate direct de ceea ce am menționat deja mai sus: ne lipsește baza — un stat suveran și independent nu numai de jure, ci și de facto. Și nu un stat multilingv, cum ar vrea să ne vadă mulți, ci un stat obișnuit, ca marea majoritate a statelor pe care le cunoaștem, adică în fond unilingv.

Deși țări fără minorități naționale practic nu există, limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură, iar minoritățile, pe teritoriul pe care ele locuiesc compact, se pot folosi de limbă lor maternă, pot să aibă instituțiile social-culturale pe care le doresc (grădinițe, școli, teatre, biserici) în această limbă, pot să editeze gazete, reviste, cărți în limba lor națională și.m.d. Dar nu în detrimentul funcționării plenare a limbii de stat a țării.

OPINII ȘI ATITUDINI

— Cum apreciați legile despre limbă în noile condiții ale republicii? Nu credeți că ar trebui să fie revizuite, precizate în conformitate cu noua realitate social-politică sau poate chiar abrogate în situația în care Constituția va legifera etnonimul «român», glotonimul «limbă română» și statalitatea acesteia în republică?

— În conformitate cu noile condiții, cu noua realitate social-politică din republică, dacă ea n-ar fi numai declarată, n-ar mai trebui, de fapt, nici un fel de legi despre limbă (așa cum nu sunt asemenea legi în Franța, Germania, Anglia, Suedia, Polonia, Bulgaria și.a., unde e de la sine înțeles că limba oficială a statului este respectiv franceza, germana, engleză, suedeza, poloneza și.a.m.d.). Ar fi fost suficient ca în Constituție să fie menționat faptul că vorbitorii de alte limbi din statul românesc Moldova, în care limba oficială este română, au dreptul inalienabil să se folosească de limbile lor materne acolo unde consideră că e necesar și posibil, fără a pune viața societății în dependență de dorința sau nedorința cuiva de a poseda și limba oficială a statului în care dorește să locuiască.

În orice caz, acum, cînd Republica Moldova nu mai face parte dintr-o formațiune statală superioară, suprapusă (nici C.S.I.-ul, nici, cu atît mai mult, Rusia n-ar trebui parcă să pretindă de a fi tratate ca asemenea formațiuni!), chestiunea cu bilingvismul obligatoriu, cu nevoie de folosirea în paralel în documentele oficiale și în toate domeniile vieții și activității societății noastre a limbii române și a limbii ruse (limbă a altui stat tot suveran și independent) își pierde rostul,

ba chiar este de-a dreptul neavenită (vă imaginați cam ce ar fi dacă în Franța, de exemplu — care e, precum se știe, un model de țară democratică — pe baza faptului că acolo, în afară de francezi, locuiesc și germani, italieni, spanioli și reprezentanți ai altor popoare, s-ar cere ca peste tot să fie admise, paralel cu franceza, și limbile acestora; personal cred că în momentul în care chestiunea ar fi pusă astfel, Franța s-ar dezagregă, ar apărea veleități federaliste — și chiar separatiste — și ar începe conflictele interetnice, inevitabile în asemenea cazuri).

În lumina acestei logici leilor despre limbă (în cazul că le mai păstrăm) li s-ar putea aplica binecunoscuta aserțiune a tot atât de binecunoscutului domn Farfuridi: «Să nu se revizuiască, primesc! Dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale...»

— Care urmează să fie în noile condiții statutul limbii ruse aici, în Moldova? Dar al limbii ucrainene, celei bulgare, găgăuze?

— Statutul limbii ruse, în ipoteza că vom rămâne ca stat în sfera C.S.I.-ului, ar trebui să fie acela al limbii engleze în partea francofonă a Canadei (regiunea Québec, aşa-numita Belle-Provence), unde în ultimii cîțiva ani s-a produs francizarea tuturor întreprinderilor (anterior anglofone); sau, în ipoteza că vom deveni într-adevăr stat suveran și independent, acela al tuturor limbilor minorităților naționale din orice stat suveran și independent: al germanei în Franță, al românei în Ucraina, al ucrainenei în Canada, al polonezei în Germania, al bulgarei în România și. a. m. d. (respectiv al ucrainenei, bulgarei,

OPINII ȘI ATTUDINI

găgăuzei în Moldova).

— Mass-media din Rusia postpucistă continuă să susțină că situația social-politică din republică a fost și continuă să fie tensionată din cauza Legilor despre limbă, care, în opinia separatiștilor și a protectorilor lor de la Moscova, lezează drepturile reprezentanților altor naționalități ce locuiesc în Moldova. Ziariștii și politicienii din Rusia trîmbitează că situația de conflict de pe Nistru își trage începuturile de la adoptarea legilor cu privire la limbă. Comentați vă rog această problemă!

— A consideră că se lezează drepturile reprezentanților altor naționalități ce locuiesc într-un stat suveran și independent prin simplul fapt, absolut logic și firesc, că în acest stat se folosește în calitate de mijloc oficial de comunicare limbă populației majoritară autohtonă, este mai mult decât o pretenție prin nimic justificată, mai mult decât o aberație, este pur și simplu o rătăcire.

Cit privește situația de conflict de pe Nistru, ea nu are la bază legile despre limbă și alfabet, care au servit doar ca pretext pentru confruntări zise interetnice, ci cu totul altceva: neîmpăcarea foștilor dirigitorii cu pierderea pozițiilor prioritare de mai înainte, ambiția de a fi și mai departe conducători și îndrumători ai băstinașilor și de a exercita aceste funcții într-o singură limbă — cea adusă din exterior pe aceste teritorii, nedorința de a recunoaște limba băstinașilor drept limbă oficială, nici măcar alături de limba rusă (care, în virtutea stării vechi de lucruri, era dominantă în toate sferele). E vorba deci de pierderea privilegiului ca, fi-

ind monolingv (adică numai rusofon), să ocupe posturi de conducere în toate domeniile.

Și atunci s-a lansat pretenția, care a avut priză la toți monolingvii rusofoni, privind lezarea drepturilor naționalităților conlocuitoare, care de fapt ar putea fi formulată în orice țară din lume (numai că oamenii civilizați din alte părți ale lumii nu pornesc pe această cale aologică).

Mai rău e că această pretenție deșăntată continuă și va continua să dăinuiască atât timp cât ea va fi încurajată, cât un Ruțkoi, în calitatea sa de demnitar în conducerea de vîrf a Rusiei, va fi gata să trimită o coloană de tancuri (sovietice!) oriunde îi va părea Domniei sale că sunt lezate drepturile vreunui reprezentant al poporului rus, chiar dacă el se află cu traiul în afara granițelor Rusiei, «în altă țară» (cum ne credem noi și cu atit mai mult balticii).

— Referiți-vă la activitatea desfășurată de Institutul pe care il conduceți în condițiile suveranității republicii. Care sunt relațiile lui cu instituțiile similare din România? Care este efectul legăturilor pe care le aveți? Cum credeți, care sunt sarcinile Institutului în noile condiții, dar ale intelectualității din Basarabia?

— Institutul de Lingvistică al A.S.M. desfășoară în prezent o destul de amplă activitate de studiere a limbii române sub toate aspectele ei principale (gramatica, vocabularul, istoria, graiurile, cultura vorbirii, ortografia, terminologia și a.), realizând acest lucru în cea mai mare parte în colaborare cu colegii de breaslă de la instituțiile de profil deocamdată de la Iași (Institutul de Filologie Română «Al. Philippide») și de la București (Institutul de

OPINII ȘI ATITUDINI

Lingvistică al Academiei Române și Institutul de Fonetică și Dialectologie «Al. Rosetti»), iar cu timpul și cu cei de la filialele Academiei Române și Universitățile de la Timișoara, Cluj și alte centre (planurile noastre de cercetări în comun, bazate pe convențiile de colaborare încheiate, au fost publicate în nr. 2/1992 al organului de presă al Institutului — **Revistă de lingvistică și știință literară**). Am avut deja și vom avea și în viitor multiple întâlniri aici, la noi, și în Țară cu specialiști-lingviști, precum și manifestări științifice în toate domeniile noastre de activitate: a devenit tradiție participarea noastră la sesiunile (de vară) de comunicări și la zilele academice (de toamnă) realizate la Iași, am participat masiv la Congresul al IV-lea al Filologilor Români ce și-a ținut lucrările la Timișoara, am organizat cercetări dialectologice pe teren în Țară și la noi în republică (precum și în republica vecină Ucraina, unde locuiesc compact populație românească), au avut și vor avea loc participări active, atât dintr-o parte, cât și din cealaltă, la manifestări științifice importante, majoritatea legate de înăplinirea planurilor de colaborare, publicăm în revista noastră și în culegeri de studii articole și cercetări ale colegilor din Țară și prezentăm, la rîndul nostru, materiale în publicațiile din România (a apărut recent la Iași broșura «Ortografia limbii române: prezent, trecut, viitor», cu participarea lingviștilor din Moldova, inclusiv de la Institut), sarcina principală a Institutului fiind integrarea plenară în procesul general românesc de studiere științifică a limbii române la toate nivelurile accesibile nouă. Deși avem cadre puține și nu întot-

deauna gata de a se încadra efectiv în rezolvarea tuturor problemelor, sperăm să ne aducem contribuția la lucrările inițiate și aflate deja «pe săntier».

Cit privește intelectualitatea de la noi, dorința supremă este ca ea să-și însușească în timp util limba română sub aspectul ei practic, s-o posede într-o formă cel puțin acceptabilă (să nu ne fie rușine de cum ne exprimăm sau de multe ori de cum nu putem să ne exprimăm nici în Parlament, nici la Guvern, nici în multe alte părți), s-o utilizeze în toate sferele de activitate. Asta e sarcina noastră, a tuturor.

— **Manualele de limba română, dar și cele de literatură, editate aici, la Chișinău, au multe, prea multe neajunsuri, unul din ele, de altfel principal, e că au o structură complicată, sănătatea într-un limbaj defectuos și, lucru extrem de important, nu suscătă interesul elevilor, studenților pentru limba maternă. Cum vedeați soluționarea problemei manualelor, deoarece se știe că numai prin școală, cu ajutorul ei vom rezolva problema limbii române?**

— Manualele cred, ar trebui să fie comune, căci cum vom realiza unitatea mult rîvnită a limbii, a vietii sociale, a culturii, dacă vom instrui și mai departe generația tînără după manualele ce ar sublinia mereu specificul nostru local, regionalismul nostru, care ne-a ținut atîta timp rupți de matca românismului. Trebuie să înțelegem odată și odată acest lucru.

— Acum, cînd suntem deschiși pentru democrație, cine mai opune rezistență măsurilor de reîmpămintire a limbii române sub forma ei lite-

OPINII ȘI ATTUDINI

rară ca limbă de stat a Republicii Moldova?

— Cei (și știm cine-s ei) pe care îi aranjează (și știm de ce) perpetuarea existenței cît mai îndelungate a două state românești: unul cum știm că este și unul mai aşa, mai simplist cumva, dar al nostru și mai ales aparte.

Încheind, aş vrea să subliniez că singura noastră salvare sub raportul cunoașterii limbii este întreținerea de contacte permanente cu partea dreaptă a Prutului, cu Tara adică, în toate domeniile și sub toate formele, căci dacă nu se poate pune deocamdată problema unității politice cu Tara, cel puțin unitatea culturală, spirituală să tindem și o infăptui într-un termen cît mai scurt. Fără aceasta vom continua încă mult timp să nu știm nici cine suntem, nici ce limbă vorbim.

Pentru «L. R.»:
Al. BANTOȘ

Mihail BRUHIS

ÎNCĂ O DATĂ DESPRE RUSIFICARE ȘI ROMÂNIZARE

Atât după evenimentele din 1940, cât și după război, Moscova continua să mențină în poziția cheie și să sprijine în Republica unională Moldovenească cadrele din fosta republică autonomă. Încercările acestor cadre de a transforma într-un jargon rusu-moldovenesc limba băstinașilor, în special în forma ei literară, au eşuat în cele din urmă. Însă promotorii intereselor Moscovei în R.S.S. Moldovenească n-au renunțat niciodată, pe de o parte, la politica de rusificare a populației autohtone printr-o reducere sistematică a funcțiilor sociale ale limbii lor, iar pe de altă parte — la defăimarea a tot ce s-a făcut în Basarabia pe tărîmul culturii și al limbii între anii 1918—1940. Una din pietrele unghiulare ale acestei politici de defăimare a fost teza despre românizarea forțată a Basarabiei de către autorități în perioada 1918—1940. Tema românizării Basarabiei, lansată de istoriografia servilă a republicii autonome, era omniprezentă și în lucrările postbelice ale autorilor sovietici din republica unională.

Cit se poate de semnificativ în această privință poate fi considerat un articol despre școala de cultură generală din Basarabia în anii 1918—1940 dintr-o culegere consacrată celei de-a 50-a aniversări a R.S.S. Moldovenești. Culegerea a apărut sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe

OPINII ȘI ATITUDINI

a R.S.S.M. și a fost îngrijită de un colectiv de redacție condus de S. C. Briseakin, care semnează și articolul cu pricina. Tezele autorului, unul dintre cei mai fervenți promotori ai politiciei naționale a autorităților sovietice, reflectă poziția elaborată de istoriografia republicii față de problema examinată. Susținind că T. A. Craciun și O. Gh. Andruș, care au examinat problema înaintea lui, «au dovedit convingător degradarea învățământului în Basarabia ocupată», S. Briseakin și-a propus să caracterizeze «școala în legătură cu obiectivele politice și ideologice ale ocupanților».¹ Atât la autorii citați de S. Briseakin, cât și la el însuși epitетеle **ocupată**, **ocupanți** din citatele reproduse și din chiar titlul articoului reflectă concepția apriorică și baza axiomatică ale abordării oricărora probleme legate de realitățile basarabene din perioada menționată. Însă S. Briseakin nu se călăuzește doar de optica sa deformată, în care Sfatul Țării apare ca organ **trădător**, românii din unitățile trimise în Basarabia la sfîrșitul anului 1917 iau forma de cotropitori, măsurile de organizare a școlii basarabene se conturează ca **naționalizare**, **românizare** și.m.d.

Astăzi pînă și istorici dintre cei mai servili, cum ar fi, de exemplu, V. Isac, pînă nu demult director al Institutului de Cercetări Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.M., sunt nevoiți să declare că «liderii Sfatului Țării trebuie să fie cunoscuți» de populație și că «nu se cade ca ei să fie calificați drept instigatori».² Verbul **obzîvat** (ne sleduet obzîvat' ih glavaream), folosit de V. Isac, arată că defăimarea de către anumite cercuri din republică a liderilor Sfatului Țării continuă pînă în zilele noastre. În

același timp, luarea de atitudine de către V. Isac împotriva unei astfel de defaimări dă dovadă că eşafodajul de caracteristici stereotipe elaborate în decursul anilor în legătură cu evenimentele din 1918—1940 se surpă în ultimul timp, deși se fac în continuare încercări furibunde în republică de a-l întări cu orice preț, ca să nu se năruie cu totul.

Românizarea Basarabiei, în sensul trezirii conștiinței etnico-naționale a populației autohtone a provinciei, a început cu mult înainte de alipirea ei la România în martie (aprilie) 1918. Încă de pe timpul evenimentelor care s-au desfășurat în centrul Imperiului Rus după anii 1905—1907 o pleiadă înțreagă de patrioți s-au dedicat cu trup și suflet slujirii neamului, organizând în Basarabia ziare și reviste în limba maternă. Nici în anii următori n-a început această activitate. Ea a luat o deosebită amploare mai ales după revoluția din februarie 1917. În legătură cu operațiile de pe diferite sectoare ale frontului s-au pomenit în Basarabia și s-au alăturat mișcările patriotice a băştinașilor și români din Vechiul Regat, și din Transilvania. În fapt ei au contribuit cu toții la **românizarea spirituală a Basarabiei** încă înainte de proclamarea la 2 decembrie 1917 a Republicii Democratice Moldovenești. Românizarea școlii Basarabiei, ca parte integrantă a românizării spirituale a provinciei, a început abia după proclamarea republicii și, mai cu seamă, după unirea ei cu România.

Raportate la Basarabia și la populația ei autohtonă, există o deosebire calitativă principală între termenul **românizare** și termenul **russificare**. În sensul că primul din acești termeni reflectă o politică prin care se urmărește renașterea

națională a românilor basarabeni și nu are deloc acea nuances extrem de negativă care îi este atribuită în istoriografia sovietică, oficială, în timp ce al doilea reflectă o politică premeditată prin care se urmărește transformarea românilor basarabeni într-o comunitate ruptă din rădăcină de neamul său și asimilarea lor treptată de către națiunea dominantă a statului moscovit. Anume o astfel de politică de rusificare sistematică a băştinașilor promovau Moscova și promotorii politicii ei în așa-zisele republiki unionale suverane (fără a mai vorbi de acele formații administrative-politice non-ruse care nu se bucură de acest statut) zeci și zeci de ani, ridicând-o în slăvi drept politică internaționalistă, bazată pe prietenia popoarelor sovietice și împreșind cu vorbe de ocără pe toți cei care dezvăluiau esența și adevăratale ei obiective.

Ca și toți ceilalți autori care laudă politica națională promovată de autoritățile sovietice în R.S.S. Moldovenească și condamnă în același timp cea promovată de autoritățile românești în Basarabia, S. Briseakin își bazează argumentele lacunare nu numai pe o interpretare subiectivă a faptelor analizate, dar și pe măsluirea lor. Astfel, fiind în flagrantă contradicție cu adevărul, S. Briseakin susține, de exemplu, că școala medie în Basarabia «era accesibilă doar copiilor claselor dominante»; că autoritățile căuta «să asimileze poporul moldovenesc»; că ele promovau o politică «de discriminare națională... a poporului moldovenesc»; că această politică a avut «consecințe nefaste pentru poporul moldovenesc și cultura lui»; că «poporul moldovenesc a fost lipsit de posibilitatea de a crea o intelectualitate na-

țională, de a-și dezvoltă cultura națională»³ etc., etc. Toate măsluirile de acest fel au la bază marea mistificare la care recurge S. Briseakin, și anume că moldovenii nu sunt români și că limba moldovenească este altă limbă decât română.

Această mistificare este cu atât mai odioasă cu cît mistificatorii știu, fără doar și poate, că atât V. I. Lenin, cît și redactorii primei ediții, din 1927, a Marii Enciclopedii Sovietice, nu se indoiau cătări de puțin că moldovenii basarabeni sunt români, că atât clasicii literaturii naționale a moldovenilor basarabeni, cît și scriitorii contemporani ai acestora din urmă erau totdeauna conștienți că limba lor este română. După evenimentele de la mijlocul anului 1940 și, mai ales, după terminarea în 1945 a războiului, printre cei mai hotărîti apărători ai limbii au fost Em. Bucov, Gh. Bogaci, V. Coroban și alții scriitori și critici literari basarabeni care s-au opus activității dezastroase desfășurate în acea perioadă de I. D. Ceban cu sprijinul conaționalilor săi din stînga Nistrului care ocupau pozițiile-cheie în organele de partid și în presa republicii (S. Taranov, P. Tereșcenko, Gh. Ulianov și alții).

Ceea ce au reușit să salveze atunci basarabenii a fost limba literară. În această formă ea a început să fie curățată treptat de elementele lexicale și structurile sintactice străine firii ei și a ajuns în cele din urmă la o identitate deplină cu limba literară română. Însă cu timpul succesul basarabenilor s-a dovedit a fi o victorie a lui Pyrrhus. Întrucît odată cu identificarea limbii băştinașilor în forma ei literară cu limba română, în republică se desfășura și un alt proces, și anume lărgirea sistematică, în urma

OPINII SI ATITUDINI

politicii promovate de autori-tăți, a funcțiilor sociale ale limbii ruse și reducerea con-tinuă a acestor funcții ale lim-bii materne a populației au-tohtone. Cu toate acestea, o se-rie întreagă de lingviști, critici literari, istorici, filozofi carie-riști (Andrei Borșci, Tatiana Iliașenko, Andrei Grecul, Vasile Stati și mulți alții) nu con-teneau să susțină că are loc o înflorire a limbii moldovenești, o dezvoltare a ei multilaterală. Astfel, V. Stati, care «s-a spe-cializat» în combaterea «falsifi-catorilor burghezi ai dezvoltă-rii limbii moldovenești»⁴, îm-proașcă cu cele mai insultătoare vorbe de ocără din multi-plele sale articole pe cei care afirmă că limba moldovenilor basarabeni este română și pe cei care, cum se exprimă el, susțin că «moldovenii nu sunt... moldoveni». Și aceasta cu toate că ceea ce susțin autorii occiden-tali insultăți este că **moldovenii sunt români**, și nicidecum că ei nu ar fi moldoveni.

Faptul că V. Stati a fost pre-miat, în 1989, pentru lucrarea «Limba moldovenească și rău-voitorii ei», de Secția de etno-grafie și studiul artelor a Aca-demiei arată că mai «este ceva putred în Danemarca». În sensul că așa-numiții promotori ai politicii naționale, cei care au dus de ripă cultura și limba populației autohtone a re-publicii, n-au de gînd să depu-nă armele. În trecut, cu toate că mulți patrioți (scriitori, oameni de cultură, oameni de știință) făceau tot posibilul ca să ferească măcar limba lite-rară a poporului de influență nefastă a bilingvismului unila-teral, ei nu se încumetau, în condițiile existente atunci, să dea riposta cuvenită lui V. Stati și celorlalți **mancurți** (cum sunt numiți aceștia astăzi, după cuvîntul pus în circulație în

U.R.S.S. de către Cinghiz Aitmatov), care contribuiau servil la rusificarea republicii. Puși la adăpost de orice critică, mancurții își făceau opera odioasă de creare, fie și de ochii lumii, a unei părelnice infioriri a limbii, care să ascundă starea ei deplorabilă ca urmare a surpării continue și sistematice a temeliilor sale vitale prin reducerea galopantă a funcțiilor sociale.

Odată cu schimbările care au survenit după 1985 în atmosfera generală din fosta U.R.S.S., în republică a luat proporții cu adevărat impresionante lupta pentru statutul limbii moldoveniști și trecerea scrisului la alfabetul latin. În primele rânduri ale acestei lupte patriotice se găsesc în mod firesc scriitori și oameni de știință și de cultură, care și în timpurile cele mai grele au făcut tot posibilul și, adesea, imposibilul pentru salvarea valorilor vitale ale neamului: Ion Druță și Grigore Vieru, Leonida Lari și Dumitru Matcovschi, Valentin Mîndicanu și Silviu Berejan, Nicolae Dabija și Vladimir Beșleagă, și mulți, mulți alții.

În același timp Vasile Stati, Andrei Borșci, Ivan Ceban și alți mancurți, promotori ai unei politici antinaționale sănt, de asemenea, în mod firesc, de cealaltă parte a baricadei, în tabăra așa-zisilor «internaționaliști», alături de Anatoli Lișetki, Vasili Iakovlev, Iu. Blohin și ceilalți «prieteni» ai poporului moldovenesc, care încercă în fel și chip să-și mențină situația dominantă în republică.

Starea de lucruri s-a schimbat însă. Nu numai tentativele netrebnice ale lui V. Stati și ale celorlalți mancurți de a ține hangul «interfrontiștilor» și de a «dovedi» că alfabetul rus ar fi mai potrivit limbii

năționale decât cel latin, dar și necurmătele lui atacuri împotriva autorilor occidentali care constată, într-un fel sau altul, starea deplorabilă în care a ajuns limba populației autohtone nu mai sănătă acum adăpostite de critică în republică. În ultimii ani activitatea antinațională și antiștiințifică a lui V. Stati a fost reprobată în repetate rânduri în paginile săptămînalului «Literatura și arta» și ale altor organe de presă naționale. Un singur exemplu. Lingvistul Vasile Bahnaru scrie despre V. Stati următoarele: «Acest mare cugetător susține cu toată violență și vehemență verbală că ideologii burghezi inventează existența unui pericol de rusificare a limbilor naționale din țara noastră, că în perioada sovietică limba moldovenească a ajuns să fie folosită în toate domeniile vieții politice, sociale, economice și culturale (???) și că limba moldovenească constituie o entitate completamente distință în raport cu limba română». În continuare V. Bahnaru adaugă: «Nu voi insista asupra acestor enormități, întrucât cititorul nostru este avizat asupra adevărului. Stăcănește pe lîngă adevăr, V. Stati nu observă, ba nici nu vrea să observe că ideologii burghezi de multe ori au dreptate...»⁵.

Se cere făcută aici o paranteză. În primul rînd, că imensitatea acelor enormități, de care vorbește V. Bahnaru în citatul reproducus, e subliniată de cele trei semne de întrebare intercalate de dînsul în text. În al doilea rînd, că V. Stati e caracterizat de V. Bahnaru în continuarea articolului său drept «reprezentant tipic al neonestițăii științifice», care recurge la «minciuni sfrunstate... și... cade în exagerările cele mai lipsite

de gust, cele mai strigător de false». În al treilea rînd, că cu toată riposta drastică dată lui V. Stati (de altfel, întru totul în armonie cu cele scrise de mine despre acest «om de știință» în lucrarea *The U.S.S.R.: Language and Realities*, Columbia University Press, New York, 1988), V. Bahnharu folosește în articolul său un anumit termen, care nu poate decât să ridice acțiunile criticatului în ochii acelora al căror cranic servil este. Și anume, termenul **ideologii burghezi**. În fapt, cei pe care V. Stati îi atacă «cu toată violență și vehemență» nu sint, în marea lor majoritate, «ideologi burghezi», ci pur și simplu cercetători occidentali ai realităților sovietice, care scriu despre racilele acestor realități aşa cum le dezvăluiesc datele obiective. Dacă ar fi să ne luăm după o astfel de categorisire a celor care atrag atenția în Occident asupra stării catastrofale a limbilor popoarelor non-ruse ale imperiului sovietic, adică a celor împotriva cărora V. Stati și ceilalți mancurți tună și fulgeră, ar trebui să considerăm că acei cercetători occidentali (pe care alde V. Stati îi laudă, există doar și de aceștia) nu sunt «ideologi burghezi»! Iată de ce definirea cercetătorilor occidentali, pe care îi pone-gresc mancurții alde V. Stati, după criterii **clasiale** («ideologii burghezi») nu poate decât să dea apă la moara mancurților. V. Stati (care se erijează în cunoșător al marxism-leninismului și specialist în problemele limbii, literaturii, culturii și chiar și ale conștiinței naționale a populației autohtone a Moldovei Sovietice) califică drept **autor burghez**, de exemplu, pe filologul englez D. Diletant pe simplul

OPINII ȘI ATTUDINI

motiv că acesta a constatat în timpul vizitei sale în republie ca poziția dominantă în ea a limbii ruse, și nu a celei moldovenești. Și în chiar același articol al său V. Stati îl califică drept «renumit filolog vest-german» pe H. Hartmann, care a scris, în 1978, cum că limba moldovenească și limba rusă sint cele mai importante mijloace de comunicare ale moldovenilor în toate locurile lor de trai»⁶.

Intrucît în articolele sale, publicate nu numai în presa rusă, dar și în cea națională, V. Stati m-a atacat și pe mine «cu toată violență și vehemență», va fi, cred, nimerit, pentru a nu fi înțeles greșit de cititori, să mă opresc aici asupra acestor atacuri. Mai bine zis, doar asupra unei singure invective din multiplele pe care mi le aruncase în ultimii ani V. Stati, și anume că sunt unul dintre acei renegați care, «ca să-și cîștige mijloacele de existență, nu se vînd numai pe sine, dar și părerile proprii de ieri»⁷.

Poetul Victor Teleucă, în calitate de redactor al săptămînalului «Cultura», a adresat în 1971 directorului Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.C. al Moldovei scrisoarea lui O. Cerbeanu, în care acesta din urmă mă acuza de «nesocotire vădită a textelor leniniste, a terminologiei leniniste, a muncii tovarășilor de la Moscova, a metodelor aplicate de ei în traducerea operelor lui K. Marx și F. Engels», de «desconsiderare a moștenirii teoretice, rămase de la marele nostru învățător V. Lenin» ș. a. Am examinat unele articole ale lui O. Cerbeanu în cartea **O artă dificilă** (Chișinău, 1972, p. 81—112) și într-un articol din săptămînalul «Cultura» (2 și 10 februarie 1973). M-am străduit

să dovedesc, de exemplu, că teza lui O. Cerbeanu cum că V. I. Lenin a dezvoltat teoria marxistă și prin înseși traducerile sale din operele întemeietorilor comunismului științific este eronată. Am scris că «în caz dacă o formulă, o teză, un gînd sau altul expus de autorul originalului de altă limbă s-a învechit, nu mai corespunde nivelului atins în domeniul respectiv de cunoștințe umane, traducătorul are dreptul și e dator chiar să preciseze acest lucru printr-o notă specială, în subsol, nu însă printr-o modificare în traducere a originalului, printr-o dezvoltare în traducere a ideilor expuse de autorul de altă limbă», că «traducerea este o redare fidelă a ideilor originalului, adică a conținutului acestuia, într-o formă adecvată. Aceasta înseamnă că, dacă avem în vedere traducerea ca atare, nu poate fi vorba de dezvoltare a conținutului de idei al originalului». Întrucît am negat astfel teza după care V. Lenin ar fi dezvoltat prin traducerile sale teoria marxistă, O. Cerbeanu, sperind, se vede, că îmi va da în acest fel lovitura de grație, a pus în mai susmenționata sa scrisoare următoarea întrebare cauștică: «Oare numai la atîta (la o redare fidelă a ideilor originalului — M. B.) se reduce munca în cel mai înalt grad creațoare, ca traducător, a lui V. I. Lenin, genial discipol al lui K. Marx și F. Engels?».

Intr-un raport prezentat la o conferință științifică organizată de Institutul de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.C.M. (noiembrie 1971), analizând cauzele multiplelor deficiențe de toate felurile ale traducerilor social-politice care apar în republică, am tras con-

cluzia că «multe din greșelile care se fac în acest gen de traducere din limba rusă în cea moldovenească sunt rezultatul necunoașterii în suficientă măsură a însăși limbii traducerii, adică a limbii moldovenești»⁸.

Intr-un capitol al cărții (*Cuvînt despre traduceri* (Chișinău, 1968) am constatat că manualele de școală (care în marea lor majoritate se traduc în republică după originale rusești) «suferă de o serie întreagă de lipsuri, care nu pot să nu scadă nivelul lor științific și ținuta lor literară»; că întrucît limba traducerii acestor manuale este inferioară limbii originalului lor, «procesul de însușire de către elevii noștri a materialului de studiu» este «handicapat de toate deficiențele traducerii» și că, «în ultimă instanță, pe lîngă eforturile cerute în mod obișnuit de însușirea obiectului respectiv», școlarii sunt nevoiți, din cauza deficiențelor traducerilor, «să depună eforturi suplimentare», care necesită, firește, «timp suplimentar». Pe de altă parte, am tras concluzia în acest capitol al cărții că întrucît elevul e obligat să-și însușească, să învețe materialul de studii expus în manuale, «i se întipăresc în minte și multe din stîngăciile, din greșelile traducerii, din expresiile și construcțiile improprii limbii sale materne, care se întîlnesc în această traducere», «rezultatul este că în limba comună încep să pătrundă astfel de elemente care o deformează, o strică, o împereștrăează cu material lexical și cu construcții sintactice, care îi dau aspectul unei grădini năpădite de buruieni. În felul acesta multe manuale traduse, în loc să cultive limba elevilor, o stîlcesc».

Toate acestea au fost scrise și publicate în R.S.S. Moldovenescă. Ele stau la baza tezei despre identificarea formei literare a limbii băstinașilor republicii cu limba literară română și degradarea sistematică a formei vorbite a limbii lor, pe care am formulat-o Occident în monografia **One Step Back, Two Steps Forward: On the Language Policy of the C.P.S.U. in the National Republics. Moldavian a Loon Back, a Survey, and Perspectives, 1924—1980.** (Columbia University Press. New York, 1982). Și toate acestea au fost puse și la baza temei simpozionului pe care l-am condus în cadrul Congresului mondial de lingvistică aplicată și pe care l-am intitulat «Limibile popoarelor sovietice non-ruse: o reducere treptată a funcțiilor sociale»⁹.

La cele spuse pînă aici în legătură cu invectiva că sunt un renegat trebuie să mai adaug ceva. În primul rînd, ca traducător de literatură artistică și social-politică, cît și ca șef de sector la Institutul de Istorie a Partidului, m-am străduit să contribui în măsură puterilor și a posibilităților mele la identificarea limbii literare a populației autohtone a republicii cu limba literară română. Aceasta mi-a permis să compar fragmente din traducerile mele (fără a indica numele traducătorului) cu fragmentele respective din traduceri românești și să trag următoarea concluzie: «Nu e greu să se constate că avem de a face cu lucrări diferite în ceea ce privește valoarea lor artistică, dar similare în ceea ce privește limba lor (în sensul că, cu toate diferențele lor lexicale și sintactice, ambele traduceri se încadrează în egală măsură în limba națională română)».

OPINII ȘI ATITUDINI

În al doilea rînd. Cu toate că sunt absolvent al unei facultăți de istorie și eram colaborator științific superior al unui institut de istorie, mi-am susținut teza de candidat în științe filologice și n-am publicat în Moldova Sovietică nici măcar în singur rînd pe teme istorice. Tot astfel după cum nu am scris în Occident pe teme care s-ar încadra în ideologia dominantă a țării al cărei cetățean mă aflu în prezent. Însă toate acestea nu-l împiedică pe V. Stati să mă boteze renegat, să mă includă în categoria acelora care, «ca să-și cîștige mijloacele de existență, nu se vînd numai pe sine, dar și părările proprii de ieri». Și cînd te gîndești că alde V. Stati nu primesc numai onorarii, dar și premii pentru defăimarea «autorilor burghezi și a renegaților», iar subsemnatului nu i s-a plătit nici măcar un singur ban pentru cele patru monografii și pentru toate articolele publicate pînă acum în Occident!!!

Ca și alți mancurți invetrați, sprijiniți de rusofonii interfrontiști din republică, V. Stati s-a războit pînă în ultimul moment cu cei care au luptat bărbătește și au izbîndit în cele din urmă să fie repus în drepturi veșmintul firesc al limbii naționale — alfabetul latin. Că el nu s-a astîmpărat, cum nu s-au astîmpărat nici interfrontiștii din republică, de al căror sprijin acest mancure continuă să se bucure, vădește articolul său publicat pe o jumătate de pagină în oficioul de limbă rusă al partidului comunist la 4 mai 1990. Anume a acelui oficios despre care Mircea Snegur, Președintele Republicii, a declarat la 25 mai 1990: «Cît timp pot fi răbdate zeflemele ziarului «Sovetskaia Molda-

via»? Oare Sovietul Suprem are nevoie de un astfel de organ de presă? Cred că a venit timpul ca noi, deputații, să ne exprimăm atitudinea față de această publicație și să renunțăm la serviciile ei¹⁰. Nu e de mirare că acest oficios, care și-a oferit timp de decenii spațiul celor ce atacă «pe autorii burghezi și pe renegați», celor ce acționează sistematic în detrimentul intereselor naționale, vitale ale băstinașilor, în favoarea intereselor imperiale ale Moscovei, a recurs din nou la serviciile lui Vasile Stati, de astă dată în calitatea sa de secretar de partid al Secției de etnografie a Academiei republicii.

Articolul sus-menționat al lui V. Stati din 4 mai 1990 se încadrează în mod firesc în atmosfera de continuă încordare a confruntării dintre forțele naționale, patriotice și forțele «internaționaliste», antipatriotice care nu s-a descărcat și nici nu putea să se descarce prin «schimbarea domnilor». Întrucât însă nu mai încăpea nici o îndoială că bătălia împotriva statutului limbii și alfabetului latin, aşa cum o duceau mancurții și «interfrontiștii» în R.S.S.M., nu se mai bucura de sprijinul Moscovei (care hotărise să schimbe forma politicii sale lingvistice, nu și esența ei), V. Stati «s-a restructurat». O moștră a acestei «restructurări» ne-a oferit și articolul cu pricina în care el a trecut sub tăcere problema alfabetului, cu toate că înaînte susținuse în repede rânduri că scrisul chirilic în forma lui rusă e mai potrivit limbii băstinașilor decât alfabetul latin. În schimb el își exprimă revoltă că pînă și în presa oficială e pusă la îndoială în mod deschis «conștiința națională a moldovenilor,

OPINII ȘI ATITUDINI

denumirea limbii lor, denumirea istorică a propriului stat», și că în felul acesta «se creează cu încetul o ambianță conceptuală (ideologică) care respinge apriori realități fundamentate din punct de vedere științific și validate de istorie». V. Stati continuă astfel să se războiască cu majoritatea cîrvinștoare a băstinașilor, a căror conștiință națională și-a găsit reflectarea, de exemplu, în titlul poeziei lui Gr. Vieru **Limba noastră cea română**. În speranța că mai devreme sau mai tîrziu cei ce trag sforile în republică își vor da arama pe față și vor strînge surubul, ca să potolească conștiința națională a băstinașilor, care ia proporții tot mai mari și mai «primejdioase», V. Stati, pentru a acumula din timp puncte, nesocotește regulile jocului de-a liberalismul practicat de inițiatorii «meselor rotunde» și trece la amenințări directe. Astfel, el declară că ar trebui «să se inventarieze și să se analizeze negreșit de cîte ori și cine a pus la îndoială, direct sau indirect, în paginile presei republicane, inclusiv în presa partidului, în transmisiunile de radio și TV **conștiința de sine a națiunii de bază a ținutului**». Cuvintele pe care le-am subliniat arată cît de periculos este pentru propriul său popor V. Stati, care ține piatra în sân și în același timp se plînge că în octombrie 1989 un funcționar de partid îl rugase, «în numele unui secretar al C.C.», să scrie «un articol despre rădăcinile istorice ale conștiinței naționale a moldovenilor», dîndu-i garanții că «publicarea e asigurată», dar că deși «articolul a fost scris și chiar aprobat», el «nici pînă azi n-a fost publicat». Avînd în vedere că P. Lucinschi a fost adus în republică la mijlocul lui noiembrie 1989,

e clar că V. Stati se plinge astfel împotriva fostei conduceri a partidului.

La cele spuse trebuie adăugate următoarele: V. Stati, pe de o parte, acuză de fapt nu numai fosta, dar și noua conducere a partidului, că de atunci, din octombrie 1989, «s-au publicat multe articole bazate pe alte concepții» și că aceasta fiind starea de lucruri, «nu trebuie aruncată viața asupra «unor savanți» care au trecut în ilegalitate». Pe de altă parte, el avertizează conducerea partidului că trebuie luată atitudine împotriva unor comuniști și chiar a unor secretari de organizații ale partidului (aluzie directă la poetul Ion Hadârcă, secretar al organizației de partid a scriitorilor, care la cea de-a XIX-a plenară a C.C. al P.C.M. a declarat că, având în vedere ceea ce se petrece în republică și în U.R.S.S. în general din vina partidului comunist, nu se mai consideră că făcind parte din rîndurile lui, care, deși fuseseră «sprijiniți, promovați și răsfățați de partid, i-au întors spatele și au devenit lideri ai unor alte organizații»). Cu astfel de instigații împotriva celor mai buni fii ai neamului său V. Stati încearcă să-și asigure în continuare un loc sub soarele «internaționalismului mancurtist». De altfel, termenul «mancurt» nu se potrivește, pare-se, pentru alde V. Stati. Acest termen ar fi, poate, nimerit pentru unii ca Piotr Terešcenko sau Grigori Ulianov și mulți alții care au fost aduși la Chișinău de peste Nistru, din repubica autonomă, și au pus umărul, în primii ani de după răzburi, la rusificarea intensă a republicii. Adică pentru acei descendenți ai unor generații de moldoveni trans-

OPINII ȘI ATITUDINI

nistrieni deznaționalizați care «uitaseră de unde se trag ei». Pentru alde V. Stati însă în telepciunea poporului a plăsmuit un alt termen, și anume acea imbinare de cuvinte în care alături de topor figurează și coada lui. Căci cum altfel ar putea fi numit un individ care, cu toate că cunoaște foarte bine atât limba, literatura și istoria națională, cât și izvoarele și bazele conștiinței naționale a celor mai buni fii ai neamului său, începînd cu corifeii literaturii clasice și terminînd cu cei mai talentați scriitori contemporani, se apucă să furnizeze unor autoriți, refractare la aspirațiile consingenilor lor, «teorii» («rădăcinile istorice ale conștiinței naționale a moldovenilor») întocmite după calapodul și în spiritul tezelor răsuflate ale răuvoitorilor propriului său popor??!!

Iunie 1990

CERTIFICATE
MEDICALE
PENTRU
DRAGOSTEA
DE LIMBĂ

De la o vreme nu mai căutăm ruși care ar fi însușit într-o scurtă perioadă de timp limba română. Nu-i mai prezintăm la televizor, nu le mai solicităm interviuri, nu ne mai bucurăm. Cu doi ani în urmă ne miram că, uite, au fost în stare să însușească limba noastră. Îi serveam drept exemplu pentru cei care se plângneau că le vine greu, că nu au manuale, că profesorii sunt rău pregătiți. Atunci însă erau altele timpuri, altele, deși e vorba de trecerea a numai doi ani și ceva. Dădeam «Bună ziua!» nu numai dintr-o simplă politețe, ci aplicind un fel de test celui salutat, pentru a afla ce om e și dacă e pornit să ne învețe limba. Era vorba în special de ruși. Dar ei nu au obosit prea mult spre a înțelege ce facem noi și au deprins cîteva cuvinte: bună ziua, noroc, la revedere, cît costă și altele ce ne gîndilau plăcut urechile și ne răspundeau, vorba vine, afirmativ la întrebarea noastră.

«Operația» nu marca un scop general, dar tindea spre aşa ceva, iar cînd a atins cote mari, efectul s-a inversat și asta nu

ne-a mai plăcut. Au urmat conflictele, apoi, desigur, aplanařiri, compromisurile. Cînd cedam, ne supărâm rău, zicîndu-ne că în zadar am luptat pentru limbă și alfabet, că va trebui să o luăm de la capăt. Oricum, ne imaginam că vom reuși să-i obligăm pe nemoldoveni să vorbească limba română, dar astăzi cred că era o greșală această intenție. Ne obișnuiserăm deja cu eforturi foarte și foarte mici, într-o perioadă de timp foarte scurtă, să obținem anumite victorii — limbă de stat, alfabet, tricolor, schimbarea guvernului, adoptarea unanimă a unor hotărîri etc., etc. Fără aceste victorii ni se făcea urit, ne plăcuseam, începeam să credem că batem în retragere.

Aminteam de o greșală și ar trebui să precizez în ce a constat ea: am înlocuit un scop mare cu unul mic, o sarcină cu bătaie lungă pe una imediată, pățind întoemai că în povestea lui Dănilă Prepeleac, care a schimbat boii pe o pungă prin care sufla vîntul. Or, statalitatea limbii române în Republica Moldova presupunea în primul rînd recăpătarea dreptului de a o însuși și de a o studia tehnologic, de a substitui un produs de laborator, de eprubetă, cu limba adevărată a acestui popor. Noi însă am sesizat lucrurile un pic altfel, superficial. Am înțeles că ni se dă dreptul să o vorbim — și atit, ceea ce însemna să batem pasul pe loc, să revenim la starea de odinioară, însemna să înghesuim din nou limba la bucătărie. Astfel am renunțat iarăși la necesitatea — mai mult decât imperioasă — de a crea un mediu lingvistic propice revigorării graiului matern. Premise reale în acest sens au existat. Însă le-am ratat. De ce? Mai are oare limba română dușmani și acum, cînd Moscova e doar un

oraș cu mausoleu, ci nu o capitală cu republici? Mai există oare acum un proces al rusificării care s-ar opune altui proces — celui de reîntoarcere definitivă a noastră la limba maternă? E chiar imposibilă corectarea limbii vorbite între aceste două răuri condamnate la condiția de a fi hotare? Mă grăbesc să răspund la ultima întrebare: nu, nu e imposibilă. Nu există nici dușmani ai acestor cuvinte, dușmani care să răstoarne evenimentele într-o curgere inversă. Nu există nici acel proces al rusificării de care s-ar cuveni să ne temem. Răspunsurile — precum bine se vede — sint în favoarea noastră și în favoarea limbii române, dar situația pe care o detectăm acum e departe de a fi aceea pe care o presupune o revoluție lingvistică, deci și spirituală.

Trăim totuși o stare de criză la capitolul limbă, iar o atare circumstanță trebuie să oblige la căutarea unei soluții.

Ca și în atlea alte cazuri, salvarea noastră e Tăranul, Tara. Încă Liviu Rebreanu avea să caracterizeze, de exemplu, tăranul, într-un discurs susținut în fața Academiei Române, drept una dintre condițiile esențiale în procesul de continuare a specificului național. Marele romancier se referea la pămînt, la obiceiuri, la port, dar și la limbă. Tăranul, spunea Liviu Rebreanu, a fost și rămîne spiritul de conservare și de perpetuare a unui specific, a unei limbi. Tăranul s-a opus studierii limbilor străine și niciodată nu s-a făcut vinovat de aceasta. El impede deci că satele noastre au fost de fapt cele care au păstrat limba, aidoma unor peșteri în care nu au pătruns chiar toate vînturile, toate viornițele. El s-a încăpăținat la început să se aboneze la ziare rusești, să citească ceea ce

OPINII ȘI ATTUDINI

era scris pe etichete și pe bonuri. Tăranul a zis tuturor documentelor «sprafcă» și nu a mai invățat alte cuvinte. El însă a fost chemat la oraș, fiind silit să spună cîte ceva în ne-limba lui și, puțin cîte puțin, a început să rupă și ceva rusește. Unde mai pui că majoritatea bărbaților de la țară au trecut prin armata sovietică, iar acolo, precum bine știm, nu se spunea «Sărut mîna, doamnă!». Tot în acest timp și tot la sate au fost repartizați mii de specialiști, după ce fuseseră obligați să studieze prin școli în rusește și care, odată veniti în sat, au împînzt limba agricultorului cu străinisme de tot soiul. Tăranii au ascultat ce și cum spun cei cu carte și încet-încet au deprins vorba lor. Așadar, satul a fost fortat să trăiască în alte condiții, cu alte ritmuri, pierzîndu-și treptat capacitatea de a conserva spiritul, specificul unui popor, de a păstra limba strămoșilor. Astfel, cel care putea fi șansa noastră de revigorare lingvistică, tăranul, a pierdut acest statut. Pe el nu se mai poate miza, el nu mai este academia de ieri a limbii noastre. Starea în care a ajuns limba la sat e din cale afară de deplorabilă.

Si dacă e așa, atunci este necesar să apelăm la Tara, ultimul și unicul remediu ce ne mai poate scăpa de la pieire. Avem nevoie, mai mult ca oricând, de o transfuzie de sânge identic cu cel care curge sub pielea noastră. E nevoie deci de investiții de limbă română pe toate căile, inclusiv pe cea a integrării definitive în spiritualitatea românească. Asta ar depăși incomensurabil micile noastre eforturi de a-l transforma pe «a» în «â» sau de a-i spune șcafului dulap.

Deocamdată însă mizăm pe legi cu privire la limbă, care, din păcate, mai sunt considera-

te încă izbinzi, ceea ce e absolut greșit. Timpul care s-a scurs de la adoptarea lor e suficient pentru a ne da seama că deocamdată în domeniul limbii totul rămîne neschimbat. Întîrzierile înregistrate la capitolul «investiții de limbă» sunt cauzate de lipsa unei atitudini civice și a unui interes constant manifestate la toate nivelurile față de această problemă, de aceea se impune înfăptuirea unui control riguros asupra realizării legilor cu privire la limbă, inclusiv dări de seamă ale tuturor instituțiilor obligate să le transpună în viață. Dar toate acestea nu se fac, și atunci ne întrebăm: dacă nu avem dușmani, dacă nimici nu e împotriva limbii, atunci cui ar putea să-i convină tergiversările în procesul de oficializare a limbii române în Republica Moldova? Celor care ieșeau acum cîțiva ani în piață? Puteam actuale?

La începutul anilor optzeci, cînd rusificarea urma să parcurgă o nouă etapă, Moscova găsise o justificare — pedagogilor de limba rusă le fusese majorat salariul cu cincisprezece ruble. Se spunea că banii săint luați din fondul forțelor armate, dat fiind faptul că pre-militarii trebuiau să cunoască mai bine limba Uniunii, limba armatei. Știu, toate astea erau niște minciuni pe care unii le-au crezut, alții — nu. E vorba de numai cincisprezece ruble, dar tertipul Moscovei a contribuit mult în Moldova la sporirea numărului de candidați pentru admiterea la filologia rusă.

Mă întreb: dacă suntem bolnavi de limba acestui pămînt, — și noi, și puterea, — de ce nu stimulăm studierea ei, de ce nu creăm condiții avantajoase pentru pregătirea specialistilor de înaltă calificare?! De ce limba română mai este predată de către biologi, filologi ruși,

chimiști etc., etc.? Poate din motiv că nu prea suntem bolnavi de această limbă, ci doar simulăm o durere, pentru a ni se da un certificat potrivit căruia am fi și noi printre suferinzi...

* * *

OPINII ȘI ATITUDINI

...M-am aflat nu demult o jumătate de oră la una din casele de economii ale Chișinăului. Îmi strecuram privirea peste formularele completate de către clienți și citeam aproximativ același text scris de oameni diferiți, dar în aceeași limbă — rusă. Unii depuneau, alții solicita anumite sume. Se permitea să scrii și în limba română, dar, din cîte observam, nu o făcea nimici. Era vorba de bani, asta e! De bani mai mult sau mai puțin cîştigați prin muncă, și aici trebuie să ai garanții. Mari. Iar cînd acestea nu există... Cînd nu există — scriem rusește.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Învățător de oameni înseamnă acel care e gata oricînd să învețe și are oricînd despre ce să învețe.

Ai toată viața un școlar pe care niciodată nu trebuie să-l pierzi din ochi: tu însuți.

Nu pentru examen înveți, ci pentru după examen.

Nicolae IORGA

O REABILITARE ȘI O ANIVERSARE

Așadar, va fi reabilitat și Cristian Rakovski, «militant de seamă al PC(b), injust acuzat și condamnat...» Nu ne vom pripi să găsim stranie coincidență: reabilitarea lui Rakovski, în preajma aniversării Unirii de la 27 Martie 1918.*

Născut în 1873, lingă Mangalia, într-o familie bogată, Rakovski face lungi studii de medicină la Geneva, Berlin, Zürich, Montpellier. Deși i se spune: «Doctorul», nu profesează, el însuși se prezintă: «Bulgar de origine, cetățean român, revoluționar de profesie». Ţeșlit întru ale revoluției între Paris și St. Petersburg, întors în România, în 1905, devine «apostol» al socialismului, lansează ideea unei «Federații balcanice» — antirusești (de altfel, pînă prin 1913 — '14 a fost un rusofob notoriu); în 1907 este expulzat, în urma organizării (și finanțării din veniturile proprietății dobrogene) a Primei Conferințe a organizațiilor socialiste și muncitorești din România; între 1907 și 1912 Rakovski suferă cumpălit, ca exilat... în Bulgaria (unde îl vizitează, clandestin, un fidel ucenic, pe nume Panait Istrati); permitîndu-i-se întoarcerea în România, Rakovski organizează, în vara lui 1912, al II-lea Congres al Partidului Social-Democrat și al IV-lea Congres al sindicatelor — cu care prilej, de la tribună, îl

* Reabilitarea lui Rakovski a început de fapt încă în februarie 1988, printr-o hotărîre a Judecătoriei Supreme a URSS; în iunie a același an fiind reabilitat și pe linie de partid. Aceasta a declansat apariția mai multor articole elogioase la adresa sa în care istoricii moscovîți, românofobi notorii, subliniau rolul jucat de Rakovski în «problema basarabeană» (vezi, spre exemplu, revista «Novaia i noveischaia istoria», nr. 6, 1988, p. 167).

atacă violent pe Istrati, condamnîndu-l pentru... «sentimentalism» (care constituie) «o primejdie de moarte pentru mișcarea revoluționară»...

De la izbucnirea războiului, ideologul (socialist) militează pentru ieșirea României din neutralitate... alături de Germania. O vreme s-a crezut că mobilul ar fi antirusismul lui legendar, însă după descoperirea faimoasei liste «Günther» (după numele agentului, nu doar recrutor, ci... plătitor), agentul german Rakovski a fost arestat, iar după retragerea în Moldova (sfîrșitul lui 1916), i s-a fixat domiciliu obligatoriu la Vaslui. În februarie 1917, după «revoluția burghezo-democratică» din Rusia, «pe motive de boala» Rakovski a fost transferat la Iași, internat... «într-o casă din cartierul Sărăria, pe cuvînt-de-onoare».

In «casa de Sărăria» Rakovski primea vizite: veneau «prietenii», veneau «tovarăși» ... Acolo, agentul german și (devenit) bolșevicul Rakovski a pus la cale, nu doar «revoluția proletară din România», dar înnebunirea (și la propriu) a cîtorva oameni politici români, precum George Diamandy, Dr. Lupu, Iunjan, Jean Cantacuzino, Trancu-Iași... Aceștia, geloși pe Brătianu, s-au lăsat îmbroboditi de Rakovski: vor face, ei, un nou guvern, instalat cu ajutorul... Sovietelor — drept care Diamandy a început să se primble prin Iași în «uniformă de revoluționar»: sleapcă, ciubote și rubașcă (peste care, la gît... lavalieră).

Avertizat de C. Stere, I. G. Duca a convocat consiliul de miniștri (în absența lui Brătianu, aflat la Petrograd), la care i s-a recomandat lui Corbescu, prefect al Iașului, să-l transfere pe Rakovski undeva, de departe de capitală. Corbescu însă a tărăgănat, a mai și uitat, iar cînd și-a adus aminte, era prea tirziu: manifestația revoluționarilor ruși se și închelase, «liberatul din ghearele oligarhiei» luase cuvîntul, cățărat pe treptele statului lui Cuza, cerînd, firește, răsturnarea monarhiei și instaurarea «Republicii So-

vietice în România». Din acel moment — 1 mai 1917 — Rakovski a dispărut. și din Iași și din România.

A apărut la Odesa, ca... Președinte al Sovietului Comisarilor Poporului al Ucrainei. La începutul lui 1918, protestând împotriva constituirii Republicii Moldovenescă; semnind trupele române să părăsească «provincia rusă, Basarabia»; semnind, cu generalul Averescu, aranjamentul de încetare a conflictului armat dintre Rusia și România (24 februarie); protestând și amenințând (printr-un ultimatum), după 27 martie, cînd Sfatul Țărilor de la Chișinău a votat Unirea Basarabiei cu România... De atunci Rakovski nu ne-a mai slăbit, ne-a urmărit cu tenacitate, cu ură, prin proteste, ultimatumuri, memorii — trimise Marilor Puteri, Conferinței de Pace de la Paris, Societății Națiunilor, Crucii Roșii, presei occidentale, oamenilor politici din Occident — mereu chesitiunea Basarabiei.

Intre 1918 și 1923, cât a fost președinte al Sovietului Comisarilor Poporului din Ucraina, Rakovski nu a uitat Basarabia. El a imaginat faimoasa Republieă Autonomă Moldovenească, pe teritoriul Ucrainei—deși, în momentul constituiri ei, 1924, avea «alte sarcini»; tot el, «capul» tactică de hărțuire permanentă, de organizare de atentate în Basarabia, culminind cu Republica Sovietică de la Tatar Bunar; tot el «inventatorul limbii moldovenești», el, ca «specialist în probleme românești», a fost cel mai îndrîjtit «apostol» al nerecunoașterii României Mari — din cauza Basarabiei.

Acste mari merite (față de Patria sovietică) nu l-au scutit de rechemarea din post, de la Paris (octombrie 1927); nici de... alungarea de la tribuna Congresului PC(b); nici de excluderea din partid (pentru... troikism); nici de deportare—întil la Astrahan, apoi la Barnaul (1928 și 1931)... I s-a făcut totuși

favoarea de a nu fi impuscat,* ci doar trimis în Gulag — unde, cîcă, ar fi pierit, prin 1941...

Deși foarte-foarte ocupat, la Paris, cu probleme generale, ambasadorul inventează, în 1926, Asociația exilatilor basarabeni din Franța, Belgia, Anglia, Germania, Austria și Cehoslovacia — associație care, povestește el, «a luat ființă în 28 martie 1918» — ca din întimplare, a doua zi după votul de la 27 martie; tot ca din întimplare, avind sediul la Odesa. Asociația... o fi, n-o fi, nu contează, din moment ce editează broșuri de propagandă în limbile de circulație. Unele broșuri — sau capitole — au și autori: I. O. Ohotnikov, N. D. Bacinski, Robert Solomon, V. M. Socicevici, Ernest Lafont — însă, oricum ar fi, semnate (sau nesemnate), în toate texte se simte gheara adveratului autor: Cristian Rakovski.

Pentru ca «argumentele» să capete greutate (și legitimitate...), se fac numeroase trimiteri bibliografice, atât în text, cit și la subsol. Sunt indicate, ca izvoare, periodice: «Pravica», «Adevărul» (numai cu numele, fără dată), «Le Quotidien» (jurnal francez la care a colaborat Panait Istrati, între 1925—'26, cu o foarte personală «revistă a presel românești») și, freevent, «Sovetskaja Ukraina» și «Krasnaia Bessarabia». Aceste două din urmă «periodice» se dovedesc a fi nu zare, nu săptăminal — nici măcar trimestriale — ci... broșuri; publicate, unde? La Berlin, Cind? În 1922!

Cine n-a știut să afle (!)... de la Rakovski: «Români pretind că s-ar

* În realitate Rakovski a fost condamnat în 1938 la 20 ani închisoare ca agent al spionajului englez și al celui japonez, urmînd ca ia îspășirea pedepsei să fie privat de drepturi politice timp de 5 ani. Cînd trupele germane se apropiau de Oriol, locul de detenție al lui Rakovski, cazul său, ca și al altor deținuți politici a fost rezvăzut. De data aceasta fiind găsit vinovat de calomnie și agitație antisovietică, a fost osindit la moarte și la începutul lui octombrie 1941 — împuscat.

trage din Daci și Romani», dar sunt «din Transilvania, au trecut munții spre Răsărit, în actuala Moldovă, slavizindu-i pe Tătari» (!). Mai departe, despre poporul român, Rakovski spune: «un conglomerat fără coloană vertebrală (...) cu o acută inclinare spre trădare» — iar exemplu de «trădare» găsește numai față de Rusia, însă de două ori «în timpul războiului russo-japonez» (!) și, desigur, «în timpul Revoluției», cind România «au lovit pe la spate și au anexat imense teritorii rusești».

Cum explică Rakovski caracterul latin al limbii române? Nu îl explică, îl neagă. După ce ne-a povestit cum Bulgarii de Români au trecut Carpații din Transilvania în Moldova și i-au slavizat pe Tătari (de ce nu: bulgarizat?), Rakovski acceptă: «adevărat, există oarecare asemănări de limbă între Moldoveni și Basarabeni, dar cert este că Basarabeni vorbesc un dialect ucrainean» — și noi care credeam că... tătăresc. Rakovski uită că el însuși inventase o Republică (autonomă) moldovenăescă și o limbă «moldovenăescă», — dar nu e singura uitare.

După o nouă incursiune în trecut: «voievozii (Românilor), erau cu totii de origine turcă» (!), având rolul «de a aduna haraciul». Însă «mai încocă», România au avut «o mare sansă»: aceea «a fost, de totdeauna, Rusia», scrie Rakovski. Se întoarce la «limba română» și, după ce explică cititorului de broșuri că el, Rakovski, o cunoaște bine, fiindcă a fost cetățean român, afirmă: «După statistici demne de încredere (!), limba română se compune din 76,2% elemente slave — mai precis: bulgăre —, 16,8% elemente latinizate în sudul Dunării, restul fiind turcisme, maghiarisme, franțuzisme» (!!).

În octombrie 1927 ilustrul nostru compatriot Panait Istrati, în calitatea lui de vicepreședinte al Asociației (franceze) «Les Amis de l'URSS», a pornit spre Moscova, unde fusese invitat — prin vechiul și bunul său prieten și tovarăș Ra-

kovski — la a zecea aniversare a revoluției. Întâmplarea a făcut să călătorească cu prietenul... Istrati ignora că Rakovski se ducea la Moscova nu doar în vederea aniversării și a congresului partidului, ci și pentru că... fusese expulzat din Franța; nu știa nici că Rakovski nu numai că era expulzat de către Francezi, dar și rechemat de ai lui... Iar Rakovski nu știa că, odată întors în Patria sa (sovietică), avea să fie «răsplătit» pentru toate cîte le făcuse — pentru Patrie...

Panait Istrati a participat la festivitățile aniversării, s-a bucurat de toate — și mai ales de invitația de a reveni, pentru o călătorie mai lungă. În martie 1928, începea «a doua (și ultima) călătorie în URSS». Cam spre sfîrșitul ei, ajuns tocmai la Astrahan, de cine dă — «din pură întâmplare»? De Rakovski — deportat acolo, din ordinul lui Stalin. Într timp, Istrati aflase adevărul de la prieteni comuni: Boris Souvarine și Victor Serge și din ceea ce văzuse cu ochii lui, în URSS. Prezența lui Rakovski la Astrahan era ea însăși o confirmare a adevărului: comunismul — o imensă și tragică îngălătorie; U.R.S.S. — un spațiu al lipsurilor materiale și ale terorii. Istrati spera că Rakovski — «pedepsit, deși sacrificase totul revoluției» — va discuta cu el «ca între tovarăși». Dar nu: în cele cîteva ceasuri petrecute împreună, Rakovski nu a vorbit decît despre «geniul lui Stalin».

Rakovski a avut ceea ce a meritat — spunem noi, știind bine că nu pentru relele pe care ni le-a primit nouă, Românilor, în general, Basarabenilor în special. Mari merite, deci, pentru care, acum, este reabilitat... Noi nu avem nici putere... nici cheful să-l iertăm ori să-l pedepsim. Avem însă și cheful și puterea să nu-l uităm. și neutarea e o pedeapsă.

Fragment din **Basarabia 1918—1988**, editată la Bruxelles, 1988.

Ion CONTEȘCU

DE CE
MOLDOVENII
SÎNT
ROMÂNI (III)*

Cînd se vorbește de moldoveni și români se operează cu două categorii deosebite, cu noțiuni din domenii diferite: politic și etnic.

Existența statului moldovenesc pe parcursul a 500 de ani (1359—1859) a dat naștere, cum era și firesc, politonimului moldoveni, care însemna doar cetăteni, locuitori ai Moldovei și nicidcum un popor, o etnie aparte.

Corelația politonim (moldoveni, munteni, transilvăneni) — etnonim (români) n-a prezentat și nu prezintă nici astăzi un caz aparte, izolat, specific doar poporului nostru. Exemple de felul acesta sunt destule în Europa. În secolul trecut bunăoară, se utiliza pe larg politonimul prusieni paralel cu etnonimul germani (nemți), deși toată lumea știa că prusienii sunt aceiași nemți. Odată cu unificarea Germaniei (1871) acest politonim a dispărut, prusieni urmînd să desemneze în continuare o parte componentă a etniei germane.

Politonimul moldoveni a fost folosit mai cu seamă în scrierile cronicarilor. Era și natural să fie așa, căci și Grigore Ureche, și Miron Costin, și Ion Neculce n-au scris o istorie a întregului popor românesc, ci au trecut doar în revistă evenimentele din statul în care

OBIRȘII

trăiau ei — Moldova. În acest context folosirea politonimului moldoveni era pe deplin justificată, fiind dictată de caracterul și de conținutul (social-politic) al operei.

Pe de altă parte, strădania de a reda cît mai exact, cît mai obiectiv faptele, precum și normele stilistice de care depinde în mare măsură claritatea textului, i-a făcut pe cronicari (și pe alți autori de mai tîrziu) să apeleze la politonimul moldoveni. Să examinăm un exemplu. «Și atîta au stătut muntenei la război, cît au făcut oarece harțuri cu muldovenii peste pîriu, trecîndu muldovenii și apoi trecîndu-i muntenii iar dencoace, așea în două-trei rînduri»... (Miron Costin, *Letopisul Țării Moldovei...*)

Utilizarea etnonimului români în locul politonimelor moldoveni și munteni ar fi dus la o confuzie totală. Nu ar fi salvat situația nici perifrazele români-moldoveni (români din Moldova) și nici români-munteni (români din Muntenia). De aceea toți cei care în virtutea unor asemenea împrejurări recurgeau, spre exemplu, la noțiunea de moldoveni erau conștienți de originea și unitatea etnică a poporului român. Lucrul acesta îl observăm deja la Ureche: «Rumâni, scrie el, cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc săn cu moldovenii și toți de la Rim se trag», precizînd cu altă ocazie că «s-au tras de la un izvod muntenii mai dintîi, moldovenii pre urmă».

Corelația moldovenei-români e mult mai evidentă în opera lui Miron Costin. Aceasta folosește peste tot în letopisul său politonimul moldoveni, iar în celealte scrieri — etnonimul români și glotonimul limba românească.

In *Cronica polonă* și in *Poe-ma polonă*, opere de înaltă pro-

* Vezi nr. 1, 2, 1991

bitate științifică, prin cară cronicarul intenționa să informeze opinia publică poloneză despre poporul său, se precizează: «ca și noi (moldovenii — n.n.), și muntenii se numesc rumâni. Rumâni, afirmă căturarul, și-au păstrat «întotdeauna între dînsii» numele acesta, deși străinii i-au numit și în «chip felurit».

În **De neamul moldovenilor**, lucrare bazată pe solide investigații, Costin depășește chiar din prefață cadrul anunțat în titlu și cu noi argumente încearcă să arate «începutul țărilor acestora și neamului-moldovenesc și muntenesc și căi să sint și în țările ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi».

Costin sesizează diferența dintre numele autentic al poporului (etnonimul) și numele cetățenilor țării (politonomul) cind scrie că: «acela carele ieste vechiu nume stă intemeiat și înădăcinat: rumân» (etnonimul — n.n.) căci, continuă el, «măcară că ne răspundem acum moldoveni (politonomul—n.n.) iar nu întrebăm «știi moldovenește»? ci «știi românește»?

Pentru eruditul cronicar politonomul e o deviere, o abatere de la normă. În **Poema polonă** el le reproșează cetățenilor săi și locuitorilor Munteniei că și-au schimbat numele adevarat, de români, în moldoveni și respectiv munteni, lăudîndu-i pe cei din Transilvania pentru faptul de a-l fi păstrat.

Costin, subliniem încă o dată aceasta, folosește în unele scrieri (**Letopisețul Țării Moldovei**) termenul moldoveni, în altele termenul români. În letopisețe însă nu figurează deloc etnonimul român. Cronicarii îi numesc pe consâgenii lor din celălalt stat românesc tot cu un politonim — munteni — fiindcă și moldovenii s-au socotit de-a pururi români și nu atribuiau

OBIȘU
I

acest nume doar unei părți din popor. Excepție se făcea sporadic doar pentru românii din Ardeal, deoarece politonimul transilvăneni sau ardeleni îngloba și ungurii, și sașii de aici.

Românismul moldovenilor, izvorit din conștiința lor de neam, foarte puternică în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, e prezent nu numai în cronică, ci și în alte scrieri ale timpului. Astfel prima tipăritură în limba țării — **Carte românească de învățătură dumenecele preste an** (Iași, 1643) — mărturisea clar despre conștiința de neam a populației de la răsărit de Carpați. Același Varlaam într-o lucrare de polemică religioasă vorbea despre «limba noastră românească» și despre «români din Țara Moldovei», Nicolae Milescu-Spătaru, căturar de notorietate europeană, preciza că a tradus «Cartea cu multe întrebări», de «pre limba grecească pre limba noastră proastă (vorbită de poporul simplu-n.n.) românească», iar Dosoftei afirma în versuri că «Dragoș-Vodă a adus în Moldova românească limbă (seminție, neam-n.n.) și scotea de sub tiptar la 1673 o psaltire tot «pre limba românească». Exemplile ar putea continua.

Indiferent însă de numărul lor, un lucru rămâne cert: moldovenii din acea perioadă au conștiința faptului că sint români și că vorbesc «limba românească». Cu toate acestea, unii au încercat să explice prezența cuvintelor român, românească în aceste scrieri prin influență exercitată de tipăriturile lui Coresi, considerînd, prin urmare, **livrescă originea** conștiinței de neam. Dacă lucrurile s-ar fi petrecut anume aşa, atunci ne întrebăm cum de intr-o perioadă cu circulație foarte restrînsă a tipăriturilor s-a sters și chiar a dispărut conștiința de neam moldovenească?

Prin ce minune cîteva tipărituri aduse de peste munți au inoculat românișmul străin, chipurile, firii moldoveanului, schimbînd concomitent și numele unui popor întreg? Si apoi de ce nimeni dintre contemporani sau urmași n-a dat ripostă «impostorului românofil?» Or, cercetînd cu atenție o bună parte din ceea ce s-a scris la răsărit de Carpați, nu descoperi barem o replică la adresa lui Varlaam, M. Costin, N. Milescu-Spătaru, Dosoftei etc. Ba mai mult. Pînă în perioada sovietică nimeni nu i-a acuzat pe aceștia nici de trădarea intereselor naționale moldovenești, nici că nu cunosc numele adevărat al poporului și al limbii vorbite în Moldova. Dar să admitem pentru un moment că Varlaam, Dosoftei etc., avînd pe mînă tiparul, au plătit tribut unei mode și și-au rebotezat poporul, dîndu-i un alt nume. Ce ne facem însă cu Dimitrie Cantemir, al cărui patriotism și a cărui eruditie nu le pune nimeni la îndoială? Or, acesta în operele sale demonstrează cu lux de amănuinte, ca și înaintașul său Miron Costin, că moldovenii, muntenii și transilvănenii sunt unul și același popor și toți se numesc români. «Neamul moldovenilor, al muntenilor, al ardelenilor», scrie domnitorul savant în **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**, care cu toții cu un nume de obște români se cheamă (subl.n.), sint din rîndul său hirișii români...» Referindu-se concret la locuitorii țării sale, el subliniază că: «noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească... ci românească».

Să nu fi știut fostul domnitor al Moldovei cum se numesc supușii lui? El, care cunoștea în profunzime istoria și cultura atât țării și popoare?

In privința glotonimului Can-

OBÎRȘII

temir e categoric, dar explicit. Limba pe care o vorbește poporul său el o numește românească. În capitolul «Despre limba moldovenilor» (nu moldovenească) arată că: «Locuitorii din Valahia (Muntenia—n.n.) și Transilvania vorbesc aceeași limbă cu a moldovenilor», dar observă deosebirile dintre graiul (după unii lingviști dialectul) muntenesc și cel moldovenesc, invocînd și dovezi că valahii «pronunță mai aspru».

Aidoma cronicarilor, Cantemir folosește, în virtutea acelorași circumstanțe, politonimul moldoveni (**Descrierea Moldovei**), moldovenii fiind pentru el aceiași români, lucru foarte important, deoarece ieșe de sub pana domnitorului Țării Moldovei și a savantului de talie europeană, și nu numai a unor scriitori ecclaziastici.

Pe de altă parte, suntem obligați să accentuăm că deși cronicarii și cărturarii moldoveni abordează fără excepție unitatea etnică și lingvistică a locuitorilor celor trei state românești, susținînd bunăoară că moldovenii sint români și că vorbesc limba românească, ei nu fac decit o simplă constatare fără a pune problema unirii tuturor românilor într-un singur stat.

E vorba de o conștiință de neam și nu de una națională. Aceasta va veni mai tîrziu și tot moldovenii vor da tonul unirii politice a tuturor românilor.

RECONSIDERĂRI ETIMOLOGICE

Reconsiderările anunțate în titlu le-am circumscris la cîteva cazuri marcate de efectele derutante ale omonimiei sau paronimiei: **cruce** «mare»; «vîrf»; «toi», **bobotează**, **a asfinți**, **sfințe** «iele», **sfințiu** «diavol», **sfințuleț** «nuia», **blindă** «boală de piele însotită de mîncărimie», **butuc** (din expr. **a-i trage butucul**, **sfoară** (din expr. **a trage pe sfoară**), **a îñșela** «a păcăli», **a pingeli** «id.», **a plotogări** «id.» și **a îmbrobodi** «id.».

Selecția a fost determinată de comunitatea lor genetică, adevară descoperit cu ajutorul metodei noastre de etimologizare, bazate pe cercetarea relațiilor glotice interne. Metoda respectivă, structuralistă în esență ei, ne-a permis să depăşim stadiul raportărilor formale (al etimologiilor populare, de fapt), sesizând legături genetice tăinuite sub primenirile nebănuite ale învelișului sonor. Pentru a da de firul filiațiilor primare, am pornit de la modelul universal de structurare a radicalelor **CVC** cu variantele **CV**, **VC**, **CC**, **C** și cu posibilitatea amplificărilor epentetice, precum și de la legea, universală și ea, a oscilației segmentelor de expresie, corelată cu legea transpoziției senzoriale, realități ce asigură germinarea și creșterea oricărei limbi.

Grație acestor repere, îl vom reorienta pe **cruce** «mare»; «vîrf»; «toi» (cruce de bărbat, crucea dealului, crucea amiezii, ziua crucii «duminica care separă Postul Mare în două părți egale» — adică «zi de vîrf»), inclus, sub presiunea aparențelor, în sfera omonimului **cruce**

«simbol al credinței creștine», spre **cucă**, pl. **cuci** «loc ridicat, colină»; «vîrf de deal», al cărui indigenat e demonstrat de repertoriul vast al schimbărilor semantice proteice asociate tranșei **cuc**—, precum și de mobilitatea acestui suport în sistemul lexicosemantic al limbii române. Să se compare: **cuc** «sărîtoare», **cuc** «sus», **cucură** «partea anterioară a plugului care răstoarnă brazda», **cucurig** «mansardă», **cucuruz** «fructul coniferelor»; «porumb»; «știuletele porumbului» (motivem: «cucuiat»), **a se cucuța** (**a se cocoța**, **a se cucuia**) «a se urca pe ceva înalt», **cucui** (coc, **co-cor**, **cocos**) «umflătură care se face la cap cînd te lovești de un obiect tare»; «vîrf»; «moț»; «cocoțat», **cociltău** «deal», **co-clauri** «dealuri», **cocîrlă** «curbat», **cucovă** (**cocovă**) «ființă înaltă și slabă», **cucurbetă** (**cucubetă**) «curcubeu», **cucurbeu** (**curcubeu**) «id.», **coculțeț** «grămadă»; «înăltime»; «vîrf», **coco-nețe** (**prune** ~ «prune mici și sferice»), **gogonețe** «id.», **coco-loș**, (**boboloș**), **cocă** «bulz»; «prunc», **buc** (**intr-un** ~ «într-o clipă»; **a fi** ~ **de foame** «a fi lihnit»), **huc** «mărunt», **huci(ș)** «pădurice deasă» (motivem: «măruntă»; «tinără»), **a cocăi** «a moțai»; «a cotcodăci», **cocăltoc** «cerșetor (motivem: «a cere»), **a se cocilti** «a slăbi», **a se pocilti** «id.» (motivem: «a se micșora») etc.

Caracterul alomorfic al radicalelor expresive **cuc**-și **cruc-** (**<c + r + uc**) e pus în valoare de regionalismele **cuclă** «claié de grîu» [1] și **cruce**¹ «id.» [2].

Natura epentetică a sonantei din **cruc** — e probată de numeroase formații indigene distinse prin aceleași mărci: **cucurbetă** — **cucubetă**, **cucurbeu** — **curcubeu**, **cuclă** «legătură de fire» — **clucă** «id.» [3], **cocolan** «bucată mare» — **colcovan** «id.»

[3], Chișinău — Criș etc.

1) Confuzia cu omonimul **cruce** se explică și prin forma de cruce a clăii.

Motivemul cuvântului **Bobotează** «sărbătoare bisericească de la 6 ianuarie, ținută în amintirea botezului Domnului Isus Hristos» (numită și Arătarea Domnului, iar prin Tara Oașului și prin Reteag și Apă-botezată) [4] ni-l sugerează următorul pasaj din Creangă: «La Bobotează strigam chiraleisa, de clocotea satul» [4]. Deci, zgometul care însoțește manifestările consacrate sărbătorii explică suportul fonic al radicalului **bob-**, înregistrat în creații expresive înrudite motive-mic cu **Bobotează**: **a boboti**, **a bubui** (pers. III ind. prez.: **bubuiază**), **bobot**, **bobotajie** etc. (cele mai multe atribuite eronat de etimologi, cu excepția lui Ciorănescu [5], fondului slav).

În sprijinul părerii noastre putem invoca și sensul rar, dar edicator pentru discuția în care ne-am angajat, al lui **Bobotează** — de «trăsnaie, belea, dandanaie, tanaboașă, boroboață». **Nu mi-i face vreo bobotează!**; **a pătit o bobotează**, de i-s-a dus numele. [4].

Ipoteza lui Miklosich [6, p. 15], conform căreia rom. **Bobotează** ar reprezenta reflexul unui compus heteroclit, format din sl. **Bogú** și rom. **botează**, poartă amprenta bizarerilor lingvistice, specific etimologilor populare.

Nu e mai convingătoare nici supozitia că la originea lui **Bobotează** ar sta elementul compozit **apă-botezată**, deoarece ipotetica evoluție n-a afectat exact regiunile unde circulă acest presupus etimon.

A **asfinți** (a **sfinți**, a **sfinti**, a **svinți**) «a apune» e trimis la **sfînt** (< v. sl. **sventú**) [6, p. 44; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 9 explică astfel schim-

OBIRȘII

barea de sens: «scăpătarea sau moartea aparentă a soarelui e considerată ca o sanctificare a astrului», la v. sl. **sweatiti** [13: «înțelesul de «a răsări» s-a transmis celui de «a apune», aşa cum crepuscul se zice și despre dimineată și despre seară»], la un v. sl. neatestat * **otusveatiti** [14, care adaugă mențiunea: «origine neclară»]. Formulind obiecții serioase față de apropierea lui **a asfinți** de sfint sau de **sweatiti** (cum poate noțiunea de **sfint** — cf. sintagma **sfîntul** soare — să fie legată de cea de moarte sau conceptul de a **lumina** (**sweatiti** cu cel de a **apune?**), Ciorănescu [5] inventează alte două forme neatestate, latinești — * **affingere** și * **efingere**, în loc de **effingere**, — care ar fi evoluat prin schimbarea conjugării și apropierea de **sfint** și a **sfinți** la «a **sfinți**». Sensul fundamental al lui **tingere** «a da o formă, a modela» ar fi suportat, după Ciorănescu, o serie de mutații: «a-și spori masa» — «a se revârsa» — «a ieși afară» sau «a da o formă falsă» — «a nu da nici o formă» — «a dispărea».

Această tatonare oarbă în hățul aparențelor e o ilustrare elocventă a impasului în care se zbate de mult timp etimologia tradițională. Cauza insuccesului rezidă în cercetarea izolată a faptelor obscure. În concepția noastră, elementul supus etimologizării se cere desprins împreună cu firele care-l fixeză și îl vitalizează în sistemul limbii.

Pentru a descoperi ideea primară a lui **a asfinți** (a **sfinți**) «a apune», vom examina mai întîi cuvintele cu care contracțează relații sinonimice: **a apune**, **a coborî**, **a dispărea**, **a pieri**, **a se pleca**, **a scădea**, **a scăpăta**, **a se culca**, **a se scufunda**. Constatăm că același etemem le unește: **ideea de mișcare**, de

unde emitem ipoteza că o motivare similară ar trebui să compoarte și a **asfinți** (a **sfinți**). Urmează verificarea ipotezei cu ajutorul rețelei fonosemantice în care e prinsă vocabula respectivă: stabilim inventarul de sensuri ale acesteia, iar apoi filiațiile ei lexosemantice cu alte elemente de vocabular.

Varianta a **sfinți**, pe lîngă sensul relevat deja («a apune») mai cunoaște și accepțiunile regionale: «a pocni, a lovi» (**gura, că te sfîntesc!**), «a îmbăta, a ameți (de miroș)» **«miroase de te sfîntește»**, «a se purta după bunul plac, a-și face cheful» (se oțărî să se ție de capul ciobănașului, să nu-l lase să se sfîntească Ispirescu) [12] și «a ocări» [1]. Primele trei valori semantice trădează același tipar genetic al mișcării, iar ultima ține de alt registru perceptiv-sonor, înrudit cu cel cinematic.

Ca să ne convingem că nu e vorba de sensuri figurate, adică deriveate de la **saint** sau a **sfinți** «a sanctifica», ci de sensuri primare, vom efectua operația de depistare a cuvintelor românești, compatibile ca structură fonică și semnificație cu a **asfinți**: **finchiu** «cînteză», **sfințea** «cînteză de iarbă», **sfîntul** «dracul», **sfințe** «iele», **sfințuleț** «nuia». Sub raportul motivării genetice situația lor e similară celeia consemnată pentru a **sfinți**. Referirea la ele ne permite să identificăm radicalul **fin**.

In ultima fază a etimologizării structuraliste verificăm caracterul expresiv al radicalului invocind prezența-absența aloeelor (a variantelor rezultate prin oscilația segmentelor de expresie): **cin** — (cînteză) (motivem: «cîntăoare»), **bin** — (bindeu «copil neastîmpărat» [2]; a se **bindisi** «a se sinchisi» (motivem: «a se deranja»), **bîn** — (a se zbințui), **ben**-(zbeng

«joacă», **benga** «dracul» — motivem: «pîrdalnicul, șotea, făcător de rele»), **vîn** — (a zvînta «a doborî»; «a omorî», vîntoase «iele» — motivem: «agitate»).

Blindă «boală de piele însotită de mîncărime», considerat passim ca derivat al lui **blind** (lat. *blandus*), aparține, de fapt, creațiilor expresive cu rad. **bl** — : **blană** «piele prelucrată»; «scîndură»; **pămînt** «cultivat» (motivem: «prelucrat»), **bleandă** «prăjînă»; «scîndură îngustă»; «lespede de piatră» (motiveme: «oscilant»; «netezit»), **blendereu** (*flendereu*) «vagabond», **blenduros** (*flenduros*) «moale»; «vechi» (ultimul sens cu motivemul «ros») etc.

Sincoparea vocalei e confirmată de formațiile apropiate între ele sau îngemăname de tipul a **păli** — **plai**, **băl** — **spălăcit** — **plăviță**, a se **gălătuși** «a se roade» — a **globi** «a roade» etc.

Natura expresivă a rad. **bl** — e pusă în valoare nu numai de oscilația **b-f**, ci și de **b-g**, **b-p**, **b-v**: a **glodi** «a roade», **plotoagă** «vechitură» (motivem: «roasă»), a (se) **vlăguî** «a (se) roade, a (se) netezi, a (se) lustrui».

Cuvîntul **butuc** din expresia a-i trage cuiva **butucul** «a însela, a păcăli» e confundat cu arh. **butuc** «bucată groasă de lemn în mijloc cu o gaură sau cu două, în care se prindeau picioarele, mîinile sau gîțul pri-zonierilor și al făcătorilor de rele» [4], deși diferențele de conținut ar trebui să descureau orice încercare de a dura punți semantice între aceste entități. De fapt, vocabula etimologizată de noi e înrudită cu a **butuci** «a bate zdravă» [2], a **butuși** «a înghiointi», a **butuci** «a îndesa ceva în sac» [15], **butucei** «cîlji râmași în pieptene», **bătucel** «bătătură», a **bătela** «a pălavrăgi» [2]. Motivemul locuțiunii: «a duce cu vorba».

Tot așa se explică și a trage

pe sfoară (care n-are nimic comun cu jocul păpusilor, cum credea Șăineanu [9]), cf. **sforajală** «vorbă goală», **sforărie** «intrigă», **sforul apei**, a se **pu-ne-n poără** etc.

Același etem e la originea lui **a însela**, cf. **a celi** «a însela», a ciuli «a vorbi cu ocol», **a cilipi** «a ciripi», **cealhău** «escroc», **ciulfă** «rea de gură» [3], **ciolfăit** «plin de apă», **șalău** «om înselător» **șaltău** «mlăstina». Apropierea sugestivă a actului vorbirii de sunetul apei poate fi urmărită și în alte ipostaze fonetice ale ideii de **a însela** din felurite limbi: rom. **a blăzni** «a minți», rom. **baltău**; lat. **balatro** «flecar», lat. **balneum** «baie»; it. **gáleare** «a însela», it. **gallare** «a pluti»; rus. **bliuzgati** «a minți», rus. **baluda** «bulboană»; rom. **a căli** «a însela»; «a fierbe» etc.

O explicație genetică similară comportă a **pingeli** «a însela» și a **plotogări** «id.» (motivem: «a încinta», «a zăpaci»), cf. **a pioncăi** «a vorbi încet», **a cincăi** «a cicăli», **finchiu** «cinteză», **a blodogori** «a boldorosi», **a bălmoji** «a zăpaci pe cineva cu vorba», **a bălăcări** «a batjocori».

Din aceeași serie etemică face parte și a **îmbrobodi** «a însela», omonim cu a **îmbrobodi** «a pune broboada», cf. a **boroboti** «a se năpusti cu vorba, cu cearta pe cineva» [4], **broajbă** «glumă»; «minciună»; «fleac»; «farmec», **brotan** «copil mic și răsfățat», **brebeneac** «sturz-cintăreț», **brebață** «vrabie» etc.

În procesul acesta de plămădire a limbii există numeroase similitudini și intersectări cu limbile străine, de ex. rom. **a bălăcări** și rus., ucr. **balakati**, rom. **palavră** și sp. **palabra**, rom. **a boboti** și maced. **boboti**, rom. **bălțat** «spălăcit» și it. **balza** «pată albă» etc., dar ponderea factorului intern în evoluția limbajului le trece pe plan secund. Or, tocmai acest factor e desconsiderat și elimi-

nat de cele mai multe ori din studiile și dicționarele etimologice de pretutindeni.

Referințe bibliografice:

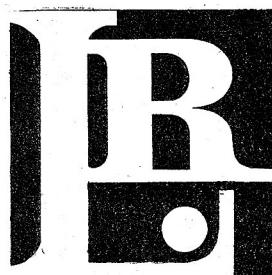
1. **Lexic regional**, I — București, 1960.
2. **Lexic regional**, II. — București, 1967.
3. Udrescu D. **Glosar regional. Argeș**. — București, 1967.
4. **Dicționarul limbii române, A—C, F—L (lojniță)**. — București, 1913 §.u.
5. Ciorănescu A. **Diccionario etimológico rumano**. — Universidad de la Laguna, 1958—1966.
6. Miklosich F. **Die slavischen Elemente im Rumunischen**. — Viena, 1862.
7. Cihac A. **Dictionnaire d'étymologie daco-romane, I: Eléments latins, comparés avec les autres langues romanes, II: Eléments slaves, magiars, turcs, grecs—modernes et albanais**. Frankfurt /M. — Berlin — Bucarest, 1870, 1879.
8. Candrea I.—A. și Adamescu Gh. **Dicționarul enciclopedic ilustrat «Cartea Românească»**. București, 1931.
9. Șăineanu L. **Dicționar universal al limbii române**, ed. VII. Craiova, 1929.
10. **Dicționarul limbii române moderne**. București, 1958.
11. **Dicționarul explicativ al limbii române**. București, 1975.
12. **Dicționarul limbii române**, tom. X, partea a 3-a. București, 1990.
13. Scriban A. **Dicționarul limbii românești**. Iași, 1939.
14. **Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești**. Chișinău, 1978.
15. Arvinte V., Ursu D., Bordeianu M. **Glosar regional**. București, 1961.

BALADA UNIRII

Maica mare are mii
 De ani mari între vecii.
 Dar mai tînără mereu
 S-a-ntrecut cu Dumnezeu.
 Omul cînd credea că moare
 Da dintr-însa altă floare,
 Pentru lumea trecătoare.
 Ea venind și pe la noi
 A dat florile-i mai noi.
 A intrat cu ochii-n cer
 Pe la Porțile de Fier,
 Alegîndu-și cale grea:
 Muntele și Dunărea.
 Și trecind-o fără pod,
 Fără drum și nici norod,
 Între munți de cremene
 A făcut să-i semene
 Trei fecioare gemene.
 Le-a făcut și-apoi s-a dus
 Să se-ntoarcă într-Apus,
 Și-a rămas sora cu sora
 Vrajbă-n calea tuturora,
 Cîteșrei și cîte una
 Dușmânite-ntotdeauna.
 Doritoare să se vadă
 Din livadă în livadă,
 Se uitau doar între ele
 Printre spini și prin zăbrele,
 Alergînd prin ghimpi oprite,
 Obosite și rănite.
 Numai cîntecelte toate
 Puteau negura străbate,
 Și trăiau îndurerate.
 La fintîna dintr-o zare
 Se-ntilneau, cu trei urcioare,
 Sorbind visuri și răcoare.
 Într-o zi s-au sfătuit,
 Cumpăna de răstignit
 S-o dărime negreșit.
 Secerîndu-și rapița
 Două-au spart și granița.

Și din seceră scîntea
 O trezi pe cea de-a treia.
 Suferință cu noroc,
 Au luat granițele foc.
 Și-imprejur de munți și țara
 Se făcuse foc și pară.
 Lanțurile li s-au rupt
 Cu dușmanii dedesupt.
 Și în fostul cimitir,
 Peste spini și peste pir,
 Se încinse hora mare
 Pentru Sfînta Sărbătoare
 A frumoaselor fecioare,
 Cu grădinile de brîu
 Pisc cu pisc și rîu cu rîu,
 O cunună, o brătară,
 Curcubeu culcat pe țara.
 Și de-acu veciile
 Vor trăi cu miile.

Otopeni, 14 ianuarie 1966

Prof. dr. Corneliu DIMITRIU,
Iași

FRUMUSETEA ȘI ÎNTELEPCIUNEA LIMBII NOASTRE VECHI

DIN SCRIPTRIILE ROMÂNE

In zilele noastre — cind, poate mai mult ca altădată, «nu sintu vrémile supt círma omului, ce bietul om supt vrémi» (Miron Costin, *Opere*, 1958, p. 144) — fiecare dintre noi, agresat de mulțimea sentimentelor, a ideilor și a acțiunilor proprii sau ale mediului, trăiește cu intensitate «clipa», căreia însă nici nu dorește și nici nu poate să-i spună «stai!» Dacă ne mai rămîne o fărîmă din timpul ființei noastre intime, pe aceasta o dăruim de obicei *zilei de mîine*, cu iluzia că visul nostru va devini poate realitate. Așa întîmplîndu-se zi de zi cu fiecare din noi, numai cu greu reușim să ne mai smulgem din înclesătarea lui *azi și mîine*, pentru a căuta în cărți, cu ochii inimii și ai minții, gîndirea și simțirea românească adunată în limba de *ieri*. Știind aceasta, cuvintele cronicarului Miron Costin de acum mai bine de 300 de ani par a fi scrise de un contemporan al nostru: «Putérnicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitorule, să-ți dăruiască după acéste cumplite vremi anilor noștri, cînduva și mai slobode veacuri, între care, pe lîngă alte trebi

să aibi vréme și cu *cetitul cărtilor* a face *iscusită zăbavă*, că *nu iaste alta și mai frumoasă și mai de folos* în toată viața omului *zăbavă decît cetitul cărtilor*» (Idem, p. 244).

Deschizînd cărțile noastre vechi, găsim acolo comori ale minții și sufletului românesc pe care — pentru neuitare — le amintim celor de azi. Sînt impresionante cuvintele cronicarului Grigore Ureche privitoare la «certare (a) celor mari și putérnici» din acele vremi și poate nu numai: «Pre Moldova iaste acest obicîeu de pier fărde număr, făr-de judecată, fărde leac de vină; însăș pîraște, însăș umple légea și de acesta noroc Moldova nu scapă...» (*Letopisul Tării Moldovei*, 1959, p. 191). În privința treburilor publice, cronicarul crede că bine-ar fi pentru domn «de s-ar învăța de pre niște muște fără minte... cum iaste albina, că toate-și apără cășci-oara și hrana lor cu acile și cu veninul său. Iară domnul lor, ce se chiamă matca, pre nimenea nu vatămă, ce toate de învățătura ei ascultă» (*ibidem*). Domnul «cel sfînt» al tuturor moldovenilor, Ștefan cel Mare, își are portretul fără egal în aceeași cronică a lui Grigore Ureche: «Fost-au acestu Ștefan Vodă om nu mare de statu, mînios și degrabă vîrsătoriu de singe nevinovat; de multe ori la ospețe omoria fără județu. Amîntrilea, era om întreg la fire, neleneșu și lucrul său îl știa a-l acoperi și, unde nu gîndiiai, acolo îl aflai. La lucheruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși se vîruiă, ca văzîndu-l ai săi, să nu să îndărăptéze, și pentru acéie raru războiu de nu biruia. Și unde-l biruia altii, nu pierdea nădjedea, că știindu-se căzut jos, să rădică deasupra biruitorilor» (Idem, p. 120).

În legătură cu învățatul Miron Costin, pe care l-am pomenit și mai sus, merită a fi amintită o întîmplare petrecută în 1673. În acel an, în timpul expediției turcilor contra Poloniei, vizirul își avea tabăra lângă Iași; poftind «să se întrețină» cu un boier învățat moldovean, a fost trimis în acest scop Miron Costin, care era «mai de treabă la voroavă». Venind vorba de creșterea împărătiei turcești, vizirul a vrut să-l pună în dificultate pe Miron Costin, cerindu-i să spună părerea moldovenilor — și ei amenințați continuu de puterea otomană — despre cucerirea Cameniței de către turci. Răspunsul lui Miron Costin — pildă de rafinament în gândire — rămîne în analalele diplomației noastre, care în toate timpurile a avut de luptat *cu cuvîntul contra forței*: «Sîntem noi moldovenii bucurosi să le lătească împărăția în toate părțile cît de mult, iar peste țara noastră nu ne place să se lătească». De la Miron Costin — care știa că «nici iaste șagă a scrie ocară vecinică unui neam» (p. 243), cum au făcut «o seamă de scriitori» (p. 241) de atunci, ca de altfel și de mai tîrziu — ne-a rămas și tabloul memorabil al frâmintărilor cărturarului onest și patriot dintotdeauna, care este stăpînit de îndoiala științifică: «Începutul țărilor acestora și neamului moldovenescu și muncescu și cîți sînt și în țările ungurești cu acest nume români... a scrie, multă vréme la cumpănaă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta după atîța vîci de la discălicatul țărilor cel dintăi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară infundat neamul acesta de o seamă de scriitori,

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE

iaste inimii durére. Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sînt lăcitorii țării noastre, Moldovei și Tării Muntești și românilor din țările ungurești...» (Ibidem).

Valori artistice nebănuite găsim și la un alt om de mare cultură din veacul al XVII-lea, anume la mitropolitul Dosoftei, care — cum spune cronicarul Ion Neculce (*Opere*, 1982, p. 313) — «nu era om prostu de felul lui. Și era neam de mazil, preînvățat, multe limbi știe: elinește, lătinește, slovenește și altă adincă carte și-nvățătură. Deplin călugăr și cucernic și blind ca un miel. În țara noastră pe ceasta vréme nu este om ca acela». În *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei găsim descrieri care impresionează prin simplitate și limpezime și pe cititorul de astăzi:

*Peste luciu de genune
Trec corabii cu minune,
Acoló le vine toană
De fac chiții gioc și goană.*

(*Psaltirea în versuri*,
1974, p. 755)

Unele din versurile lui Dosoftei din *Psaltire* au devenit — prin simbolistica lor — adevărate «bunuri» ale omului de cultură:

*La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acoló șezum și plînsăm
La voroavă ce ne strînsăm.*

(Op. cit., p. 977).

O semnificație generală, în afara celei biblice, pot avea și catrene ca cel de mai jos:

*De-te-aș uita, țară svântă,
Atuncea să-mi vie smîntă,
Și direapta mea să uite
A schimba viers în lăute.*

(Op. cit., p. 979).

Cele cîteva pasaje citate mai sus — cărora li s-ar putea adăuga multe altele — ilustrează nu numai o gîndire profundă și rafinată a unor cărturari legati cu trup și suflet de pămîntul țării, ci și o expresie lingvistică fără egal. Putem spune, fără teama de a greși, că cine trece puntea peste veacuri cu zăbava cărților își umple sufletul și mintea cu frumusețea și înțelepciunea limbii noastre vechi.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Lipsa de învățătură face pe om barbar, lipsa creșterii îl face vită.

I. CODRU-DRĂGUȘANU

Prof. Dorin N. URITESCU
București

FLAGRANT

DELICT...

ORTOGRAFIC (II)*

Un BUN SIMT lingvistic...

Substantivul neutru simt (pl.-simturi) exprimă o funcție a organismului care, știm cu toții, constă în recepționarea unor excitanțăi externi sau interni și prelucrarea acestora sub forma unor semnale senzoriale elementare. Stimulii externi sunt prelucrați de următoarele simturi: văzul, auzul, gustul, mirosul și tactul, iar foamea și setea incită pe cei interni.

Vocabula SIMT (la sg.) mai redă și acea trăsătură a unor oameni de a înțelege, de a intui fenomenele și procesele, unele aspecte mai greu de sesizat pentru majoritatea semenilor lor dintr-un domeniu sau altul al vieții.

Trebuie să subliniem faptul că atunci cînd utilizăm elementul lexical BUN ca determinant al substantivului SIMT (cînd are accepțiunile consemnate mai sus) este necesar să precizăm neapărat la care din simturi ne referim sau domeniul în care se manifestă simtul calificat astfel, atât în situația în care adjecтивul precede substantivul (un BUN SIMT al auzului; un BUN SIMT politic), cât și în cea în care îl urmează (un SIMT BUN al auzului; un SIMT BUN al politicului).

De pildă: Comuniștii nu au avut niciodată și nu pot avea un BUN SIMT politic. (Nu putem reuși decît împreună, «Ro-

* Continuare. Începutul vezi în nr. 1, 1992.

mânia liberă», 14 dec. 1990, p. 5).

Unitățile lexicale care compun secvența lingvistică **BUN SIMT** (al auzului; politic) sunt cuvinte independente semantic și grammatical, de aceea sunt despărțite în scris prin blanc. Vorbitorii limbii române au în minte atunci cînd rostesc aceste îmbinări de vocabule înțelesul fiecăreia în parte și le pot analiza și din punct de vedere grammatical: **SIMT** (=substantiv), **POLITIC** (felul acestui simt; atribut substantival) și **BUN** (calificativul simțului în domeniul **POLITIC**; atribut adjectival).

Formația analizată în rîndurile de față are ca pereche omofonă secvența lingvistică **BUN-SIMT** (**BUNUL-SIMT**, **BUNULUI-SIMT**) pe care am obținut-o calchiind din franceză vocabula (le) **BON-SENS** cu înțelesul: «judecată bună, dreaptă (justă) a majorității oamenilor pe baza evidențelor; simțul comun, general al oamenilor». Aceasta, adeseori, este confundată în scris cu grupul lexical: **BUN SIMT** din construcțiile sintactice analizate (de pildă: **un BUN SIMT politic**), fenomen lingvistic ce va constitui obiectul articolului următor.

BUN-SIMT lingvistic, dar și BUN-SIMT!

Vocabula compusă **BUN-SIMT**, după cum știm deja, are următoarele sensuri: «normă logică de apreciere, comună celor mai mulți oameni; mod logic de apreciere a evidenței, capacitate comună a oamenilor, bazată pe experiența cotidiană, de a judeca» și «creștere aleasă, purtare cuviincioasă, comportament care nu depășește limitele bunei-cuviiințe, ale măsurii în relațiile sociale».

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

Compusul are ca secvență lingvistică omofonă grupul lexical **BUN SIMT**, scris astfel atunci cînd adjecțivul **BUN** (primul sens) califică un **SIMT** (al doilea sens) care trebuie numit imediat în sirul vorbirii (de pildă: **POLITIC — al treilea sens**), altfel formularea nu are înțeles. Dar cînd scriem **BUN-SIMT**, **BUNUL-SIMT**, **BUNULUI-SIMT** nu mai este necesar să adăugăm vreo referință, căci aceasta este conținută în accepțiunea substantivului compus, cratima oglindind unicitatea sensului (**un singur sens — un singur cuvînt**).

Dar iată texte în care surprindem scrierea fără cratimă a formei **BUN-SIMT**, aşa cum se procedează în situația utilizării formației **BUN SIMT** (despre care știm că fără adăugarea vocabulei ce trebuie să exprime felul simțului calificat ca fiind **BUN** este incompletă, chiar ambiguă):

Intreaga sală regretă întrebarea lipsită de bun simt. (O dimineață de luni, Editura «Dacia», 1985, p. 115); **Omul civilizat și de bun simt e îmbrănicit la o parte de bruta vicleană.** (Vulgocrația, «Expres», anul I, nr. 46, dec. 1990, p. 8).

După cum s-a scris înseamnă că ar fi doar un singur **SIMT BUN**, afirmație falsă, deoarece la nivelul speciei nu este un simt mai bun decât altul, iar la cel individual, chiar dacă se poate face o astfel de distincție, trebuie să numim simțul la care ne referim. Utilizarea cratimei ar fi înlăturat acest neajuns deoarece ar fi oglindit prin unirea celor două elemente lexicale (**BUN-SIMT**) pierderea sensurilor și a valorilor gramaticale originare, adică ar fi subliniat la citirea formei **sensul unic exprimat de aceasta**.

Greșind cu: BUNĂ-CREDINȚĂ...

După cum se poate lesne observa, vocabula **BUNĂ-CREDINȚĂ** este formată din adjecțivul **BUNĂ** și substantivul **CREDINȚĂ**, care nu mai exprimă sensurile lor obișnuite, luate separat în diferite construcții sintactice, ci un sens nou: «**ONESTITATE, SINCE-RITATE; CONVINGEREA INTIMA A CUIVA CĂ CEEA CE FACE ESTE BINE**».

Pentru a reda aceste sensuri, compusul trebuie scris cu crătină între elementele lexicale componente, liniuța de unire oglindind faptul că ele nu mai sunt independente semantic și gramatical. Dacă nu procedăm astfel, secvența lingvistică **bună credință** poate fi înțeleasă drept **credință bună**, adică «**religie bună, crez bun**».

Flexiunea producindu-se la ambele elemente (g. d.: **BUNEI-CREDINȚE**) și existând posibilitatea separării acestora prin forme pronominale (**BUNA lui CREDINȚĂ, BUNEI lui CRE-DINTE...**) — așa cum se procedează și în cazul succesiunii unor cuvinte simple — sesizarea unității sensului nu se mai petrece, ceea ce determină scrierea incorectă a compusului, care, de cele mai multe ori, este însoțită de pleonasm și construcții sintactice greșite. De pildă: «[...] discuția e cu adevărat sinceră, profesionistă și de bună credință». (Modelul [...], «Cinema», nr. 10, octombrie, 1985, p. 6); «[...] simți, pe dată, robustețea unei convingeri deloc incompatibile cu pu-doarea sănătoasă și decența unei bune credințe în celălalt». (Victoria [...], «Cinema», nr. 5, mai, 1986, p. 4).

În primul citat, **BUNĂ-CREDINȚĂ** (cum ar fi trebuit să apară scris) repetă inutil sensul vocabulei **sinceră**, producind pleonasmul, iar citatul al

doilea, unei convingeri [...] și unei **BUNE-CREDINȚE** (folosim ortografia cerută de sensul unic) constituie o formulare, de asemenea, pleonastică, mai mult, unei **BUNE-CREDIN-TE** în celălalt este o modalitate greșită de a construi sintactic, deoarece ori zicem **CREDINȚEI IN CELALALT**, ori construim corect sintactic: unei **BUNE-CREDINȚE față de celălalt**.

Să notăm că o formulare ca: «[...] buna credință a celor ce umplu — conjunctural — vidul de putere actual [...]» («Vox», nr. 1, 1990, p. 7) ar putea determina înțelegerea: **credință** (stăti dumneavastră în ce) ca **bună**.

O vocabulă pentru «despărțire»: RĂMAS-BUN

Să analizăm acum sirul de cuvinte scris cu litere obișnuite.

«[...] veniră să-și ia un cald rămas bun de la responsabilul cazanului». (Înghețul, «Urzica» — Perpetuum comic, 1986, p. 59).

Dacă am considera vocabulele **cald, rămas și bun** ca fiind independente din punct de vedere semantic și grammatical, așa cum procedează autorul formulării spicuite, scriindu-le cu blanc, am realiza o exprimare respinsă de realitatea lingvistică românească, deoarece am avea pentru un singur substantiv două adjective determinante la același nivel de calificare semantică, ceea ce ar produce pleonasmul (compară cu **frumoasă CASĂ arătoasă**).

În realitate, cînd vorbitorii limbii române rostesc secvența lingvistică **RĂMAS-BUN** au în minte sensul întregului acestei formații, acela de **DESPĂRȚIRE** sau de **ADIO**, iar nu înțelesul fiecărui element în parte. Iată de ce putem spune: **un cald RĂMAS-BUN** (fără ca formularea să fie pleonastică) și,

de asemenea, un trist RĂMAS-BUN (fără a fi o contradicție în termeni).

Iată alte texte care oglindesc frecvența mare a greșelii de scriere semnalate în rîndurile de față:

«A plecat prin grădină, pe cărare, spre șosea, fără să-și ia rămas bun». (O dimineață de luni, Editura «Dacia», Cluj-Napoca, 1985, p. 81);

«[...] mi-a spus [...] că-mi pot lua rămas bun de la o altă speranță [...].» (Doamna Bulandra, «Almanahul Ateneu», 1986, p. 159);

«Mi-am luat rămas bun de la doamna Raimanda Han [...].»

(Sărmănuș Klopstock, «Almanahul literar», 1986, p. 80).

În toate cele trei texte citate ar fi trebuit să apară scris: RĂMAS-BUN. Această ortografie corespunde fenomenului lingvistic al pierderii independenței gramaticale și semantică a elementelor lexicale în înșiruirea dată și obținerea unui sens nou, «ADIO; LA REVEDERE; CUVINTE DE DESPARTIRE».

Adio! ... la un BUN RĂMAS...

Ca formulă de salut adresată de o persoană care pleacă celui (celei) sau celor care rămîn este folosită și secvența lingvistică BUN-RĂMAS. Este adevărat că RĂMAS-BUN a cunoscut o frecvență cu mult mai mare, încit s-a impus, și astăzi este utilizat de majoritatea vorbitorilor limbii române. Cînd însă folosim în acceptiunea arătată segmentul lexical BUN-RĂMAS, în mod obligatoriu trebuie să-o ortografiem astfel întrucît ea are comportamentul gramatical și semantic al unui cuvînt compus.

Scriem separat două cuvînte atunci cînd ne referim la un obiect pierdut sau de nerecuperat: BUN RĂMAS, la fel ca sintagma, construită similar,

(a rămîne) BUN PLĂTIT (ceva), adică «atunci cînd nu se mai poate reveni asupra unei plăți considerate de una dintre părți ca insuficientă sau greșit calculată».

De asemenea, despre un obiect moștenit se spune că este un BUN RĂMAS de la cineva, deci fiind vorba de două noțiuni distincte, una care califică, iar alta care definește obiectul calificat, elementele lexicale se scriu despărțit.

Trebuie să se facă următoarea precizare: scriem RĂMAS-BUN și BUN-RĂMAS, formule de salut cu sensul «LA REVEDERE; adio; rămîni cu bine» și BUN RĂMAS pentru a exprima că «un BUN are calitatea de a fi RĂMAS undeva, departe față de posesorul de drept și considerat de acesta de necuperat sau că un bun (valoare, obiect) este pierdut, rătăcit, uitat».

Susținem: BUNA INTENȚIE

Substantivul feminin INTENȚIE exprimă «dorință, gîndul de a face, de a întreprinde ceva, un plan, un proiect». Din această definiție se desprinde faptul că în vorbire vocabula INTENȚIE este independentă semantic și gramatical.

Și, totuși, întlnim texte în care grafia contravine acestei cerințe.

De pildă: El își închipuie că e suficientă o declarație de bunintenții pentru ca oricine să vină aici cînd vrea. (Heralzii, Editura «Albatros», București, 1983, p. 224)

Intenția poate să fie rea, neinspirată, exprimată, tăinuită, recunoscută, apreciată etc. Fiecare dintre aceste determinante atribuie substantivului o trăsătură distinctă. La fel se petrec lucrurile în cazul utilizării lui BUN,-Ă pentru a i se atribui substantivului INTEN-

TIE calitatea exprimată de acest adjecativ. Nu putem scrie împreună cuvântul care determină noțiunea abstractă și cel determinat, care o înșușeste.

Vom scrie întotdeauna cu blanc între elementele construcțiilor sintactice care nu au nici un fel de unitate semantica și gramaticală, fiind vocabule independente din aceste puncte de vedere.

Corect este: **BUNĂ INTENȚIE, BUNA INTENȚIE, BUNEI INTENȚII, BUNE INTENȚII, BUNELE INTENȚII, BUNELOR INTENȚII**. Aceasta fiindcă asemenea situații nu au absolut nimic comun cu acele contexte în care avem a face cu forme compuse cum sunt: **BUNAVOÎNTĂ, BUNĂSTARE...**

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Numai limba maternă e capabilă să trezească energiile lăuntrice ale tineretului și să le desăvîrșească în mod firesc; să educe popoarele după specificul lor, făcîndu-le în felul acesta membre capabile ale umanității.

Onisifor GHIBU

Emilia OGLINDĂ,
candidat în filologie

EXPRESIVITATE

ȘI

CORECTITUDINE

la utilizarea supinului (predicat verbal simplu și component al predicatului verbal compus)

La utilizarea modurilor și formelor nominale ale verbelor există o bogată gamă de momente privind cultivarea limbii și stilistica. În articolul de față vom examina asemenea momente numai în cadrul folosirii supinului cu funcție de predicat verbal simplu.

Este important să menționăm că formele nominale ale verbului — infinitivul, gerunziul, participiul și supinul — sunt apte a funcționa ca predicate verbale simple (1), fiind centrele de organizare ale propozițiilor infinitivale (2), geruziale (3), participiale și supinale. Rolul de predicat al formelor nominale ale verbului se reliefiază mai pregnant atunci cind apar în ipostază eteroprospică, avînd subiectul propriu, care contribuie la o manifestare mai pronunțată a raportării la persoană — una din trăsăturile principale ale propoziției. De ex.: «Aici, cu cîteva clipe înainte de a sosi noi...», au stat oameni (M. Sadoveanu); «Simteam zbătindu-se în mine două suflete: binele și răul, plăcerea și datoria» (V. Eftimiu); «Mai tîrziu căsătorii nepotrivate făcîndu-se, neînțelegeri mari îscîndu-se..., fiecare întîi născut crezîndu-se fruntașul nea-

mului, acel inel s-a perindat din deget în deget». (V. Eftimiu).

În rol de predicat verbal simplu supinul este folosit, de regulă, în propozițiile imperative, exclamative și interrogative din limbajul vorbit, fapt semnalat de M. Gabinschi prin exemple de felul: «Cind e de plecat?», «Cum e de procedat?», «De dus și de luat!», «De scos!» și altele (4).

Într-un stil elevat, în locul supinului, se recomandă utilizarea conjunctivului independent, subiectul lui fiind determinat de context. De ex.: «Cind e de plecat?» — Cind să plec, să pleci, să plecăm? Dar construcțiile menționate au pătruns și în stilul beletristic: «—Ascul... Da... Colonița a cincea. Este. De scos pînă la sfîrșit?» (M. Gh. Cibotaru) — Să scot pînă la sfîrșit? Au o anumită doză de expresivitate construcțiile cu supinul în funcție de predicat anticipat de interjecțiile *hai*, *haide*, *haidem*, *haideți* care desemnează un îndemn, o poruncă. De ex.: «*Hai la culcat, băieți!*» (I. Creangă); «*Haide roata la-nvîrtit!*» (Strigături, amintiri și scrieri versificate). Sunt situații cînd interjecțiile *hai*, *haide* și a. din construcțiile vizate nu arată un îndemn, o poruncă, ci exprimă în mod afectiv o valoare aspectuală incoativă, ceea ce este lesne de observat din următoarele transforme: «Ne-am grămadit una lîngă alta și *hai la smuls* părul din cap de necaz!» (M. Gh. Cibotaru) — și am început (ne-am apucat) să ne smulgem părul...; «Dau să trag mîna-napoi... nu trece... *Hai iar la plîns!*» (V. Beșleagă) — Am început iar să plîng...

Predicatul verbal simplu supinal este destul de expresiv în vorbirea directă care poate ocupa diverse poziții față de cuvintele autorului:

GRAMATICA ȘI ORTOGRAFIE

- în prepoziție: «*La săpat!* Toți *la săpat* sănători! — sbiera o voce pițigăiată» (G. Meniuc);
- distanțată de cuvintele autorului: «*Fetelor!* — strigă Vera. — *La spălat!*» (V. Beșleagă);
- în postpoziție: «Președintele începe să tune: «Toată lumea *la nivelat* drumul!» (N. Esinencu).

Efectul stilistic al unor astfel de construcții se datorează mai ales elipsei verbului regent al predicatului supinal. Introducînd un text verbal omis și substituind supinul prin conjunctiv, «inviorarea» propozițiilor ar fi diminuată la minimum. Com.: «Să se ducă toată lumea să niveleze drumul».

O valoare afectivă posedă și predicatele verbale simple supinale avînd structura «*A avea* + verb la supin». Componențul *a avea* dintr-un astfel de predicat e desemantizat, devenind un auxiliar prin intermediul căruia se exteriorizează prezentul, trecutul și viitorul supinului. Verbul *a avea* al formelor analitice relevate de noi redă mai pronunțat acțiunea desemnată de supin. Exemplificăm:

a) timpul prezent: «Cite îndoieri și spaime *are de trăit* un viticultor» (V. Malev) — Cite îndoieri și spaime *trăiește...*; «...*avem* mult de pierdut din cauză că cercetătorii nu sunt întotdeauna informați despre ceea ce se face la vecinii lor» (C. Popovici, Aprecieri și medaliajone literare) — *Pierdem* mult din cauză că...;

b) timpul trecut: «Nu era și dînsa în mîna administratorului? *N-avea* și dînsa de cîștiagat dacă planurile acestuia reușeau?» (V. Eftimiu) — *N-ar fi cîștiagat* și dînsa?;

c) timpul viitor: «*Vei avea de suferit*» (N. Vieru) — *Vei suferi*.

Viitorul supinului poate fi construit și cu verbul *a avea* la prezent, procedeu stilistic ce imprimă o nuanță de siguranță celor expuse. De ex.: «Eu cred că *mai am* vreo cîteva luni de trăit» (V. Eftimiu); «Fiecare suflăt, fiecare om are un ghem. Dacă se-nvîrtește, *are* de trăit, dacă se dezvîrtește, moare» (Povestiri nuvelistice) — Dacă se învîrtește, *va trăi...*

Vom semnala că verbul la supin în construcțiile analitice examinate este restrictiv din punct de vedere semantic, făcind parte din grupul *verba sentiendi* — verbele care arată starea. Materialul lingvistic ne pune la dispoziție exemple cu *a trăi, a pătimi, a suferi, a pierde, a cîștiga* și a...

Verbul *a avea* din exemplele de mai sus nu este un semi-auxiliar modal, asemenea verbelor *a trebui, a putea, a vrea* și a... În contextul analizat acest verb nu arată necesitatea, posibilitatea sau dorința de a îndeplini acțiunea, de aceea *a avea* nu este echivalent cu verbele *a trebui, a putea, a vrea*.

E cu totul alta semnificația verbului *a avea* din exemplele ce urmează:

«Avem de făcut cumpărături și simțeam nevoie să schimb oboseala în joc și destindere» (C. Petrescu) — Trebuia să fac cumpărături... «Acolo unde o societate *are* în față să mereu noi probleme *de rezolvat...*» (V. Coroban) — Acolo unde o societate *trebuie să rezolve* mereu noi probleme...; «Ai de învățat marea dragoste pentru creația poetului anonim...» (E. Botezatu) — *Trebuie să înveți...*

«Într-un cuvînt, micul cititor *va avea* multe *de luat...*» (E. Botezatu) — ...Micul cititor va *putea* multe să ia...

«Scriitorul acestor şire *ar mai avea de adăugat ceva*» (M. Emi-

nescu) — ...*Ar mai dori să adauge* ceva.

Diferitele predicate (verbul simplu și verbul compus) de tipul celor menționate, formate prin aceleași mijloace lingvistice, prezintă o subtilitate ce poate fi sesizată numai în context. O mare importanță o are aici sensul care depinde de ambianța sintactică. Numai interdependența dintre formă și conținut fără de care, după cum afirmă romanistul R. Budagov, «nu poate exista nici o limbă naturală și nici o gramatică» (5) ne dă posibilitatea de a delimita omonimele semnalate. În cazul nostru conținutul are preponderență. În această ordine de idei ne asociem opiniei expuse de A. Ciobanu care observă că «în anumite cazuri trebuie preferat sensul» (6). Ar fi o greșală în detrimentul conținutului să interpretăm inadecvat construcțiile omonime de mai sus.

Am văzut pînă aici că, după scopul comunicării, propozițiile cu predicatul verbal simplu supinal sint de toate tipurile: exclamative, imperative, interrogative, enunțiative. În continuare ne vom opri la propozițiile imperitive de felul: «Pentru oierit de rezervat pășuni!» (M. Gh. Cibotaru). Dintre formele sinonime *de rezervat, a se rezerva, să se rezerve, să fie rezervate*, autorul a preferat să utilizeze în propoziția imperativă forma cea mai adecvată pentru limbajul popular, această formă fiind și cea mai laconică. Într-un text îngrijit supinul cu valoare imperativă constituie o greșală de stil. Merită atenție opinia lui N. Mătcaș, care subliniază că în locul unui asemenea supin trebuie folosite sinonimele lui. Astfel, supinul din propoziția «*De depășit* planurile individuale cu 20%» trebuie substituit prin formele *a depă-*

și, a se depăși, să depăşim, să se depășească, să fie depășite (7).]

Supinul cu valoare imperativă este, în general, evitat, această valoare fiind redată prin infinitiv, imperativ, conjunctiv la ditateza pasivă. Astfel, prof. A. Ciobanu, recomandând studenților să consulte literatura indicată sau să efectueze un exercițiu, apelează la infinitiv sau imperativ. «*A se vedea* pentru informație și bibliografie...» (Practicum la sintaxă, p. 4); «*Găsiți apozitiile...*» (Ibidem, p. 44); «*Transcrieți frazele...*» (Ibidem, p. 67).

I. Iordan preferă în asemenea situații conjunctivul sau imperativul. De ex.: «*Să se compare lucrările lui principale...*» (Stilistica limbii române, p. 12); «*Vezi cele spuse mai departe*» (Ibidem, 12). Pe alocuri savantul folosește și supinul, care este ambiguu (cu și fără valoare imperativă). Cîteva exemple: «*De adăugat* «arecel» cu varianta «aricel» și «arcel» (op. cit., p. 171); «*De adăugat strănepot...*» (op. cit., p. 190).

În aceeași ordine de idei vom mai menționa că supinul format cu *de*, care e termenul regent al unei propoziții complementare directe (ori al unui complement direct sau subiect), nu are întotdeauna o valoare imperativă și nu întotdeauna este predicated verbal simplu. El poate fi membru constituent și al unui astfel de predicated în funcție de context și atunci utilizarea lui nu constituie o greșală chiar într-un stil îngrijit. De ex.: «*De notat* că înalta comisie a ajuns la Căpriana...» (I. Druță).

Autorul n-a folosit supinul *de notat* cu sens imperativ, urmărind scopul ca cineva să noteze (să țină minte) faptul dat, ci a avut intenția de a sublinia mesajul, *de notat* fiind echivalent

cu *e notabil* (*e important*). Prin urmare, supinul în acest anturaj sintactic e cu valoare adjecțivală în funcție de nume predicativ neanticipat de copulă. Cu asemenea valoare supinul precedat sau neprecedat de verbul *a fi* este admisibil și în stilul științific. De ex.: «*Este de remarcat* că alcătuirea unei fraze...» (N. Mihăescu, Carte despre limba românească, 1972, (p. 73). Sintagma predicativă *este de remarcat* poate fi echivalentă cu *este remarcabil* și atunci verbul *a fi* e copulativ, dar ar putea substitui și semiauxiliarul *a trebui* (-e necesar): *trebuie remarcat* (*e necesar de remarcat*). Construcția este deci ambiguă, în orice caz supinul aici nu are valoare imperativă. Faptul că supinul din construcțile în discuție nu are valoare imperativă, adică nu este folosit greșit în stilul livresc, este confirmat și de utilizarea lui chiar de unul și același autor atât fără verbul *a fi* (copulativ sau semiauxiliar) ce poate fi omis, cît și anticipat de verbul *a fi*, care exclude valoarea imperativă a supinului. De ex.: «*De observat* că această eventualitate este socotită posibilă» (N. Mihăescu, op. cit., p. 182); comp.: «*Este de observat* că într-un enunț cu o atare schemă sintactică nu se prezintă...» (Ibidem, p. 50).

Mentionăm că în exemplele de mai sus verbul *a fi* poate fi înlocuit prin *a trebui*, care se pretează substituirii prin participiu. De ex.: «*Trebue reținut* faptul că în frazele...» (A. Ciobanu, op. cit., p. 77).

Dar nu în toate situațiile supinul de pe lîngă semiauxiliarul *a trebui* poate fi înlocuit prin participiu. Participiul nu poate substitui supinul în următoarele cazuri:

1. Cînd supinul este format de la un verb intranzitiv: «*Tre-*

buie de alergat după ajutor» (A. Salari); «Trebui de fugit». (N. Esinencu).

Este greșit să spunem: *trebuie alergat, trebuie fugit**; deoarece verbele subliniate, fiind intranzitive nu pot avea complement direct care ar putea fi transformat în subiect (sau propoziție - subiectivală) inerent pentru sintagma «*a trebui + participiu*».

În locul supinului de la verbele intranzitive e recomandabil să fie folosit conjunctivul dacă agentul acțiunii supinului se subînțelege din context și nu are un caracter generalizator.

2. Când pronumele ce îndeplinește funcția de complement direct: «Cam ce ar trebui de copt?» (I. Druță).

Transforma «Cam ce ar trebuie copt»? nu este corectă, întrucât pronumele *ce* nu poate fi aici subiect și deci nu poate avea predicatul exprimat prin «*a trebui + participiu*».

În cazul cînd sintagma predicativă este în legătură cu un subiect prezent în propoziție, atunci în locul supinului e corect a fi utilizat participiul sau conjunctivul. De ex.: «Pîinea trebuie coaptă (= să fie coaptă) la timp».

Considerăm o abatere de la normele literare ale limbii construcții de tipul: «Statul după război trebuie de ajutat (V. Vasilescu). Corect: «trebuie ajutat; trebuie să fie ajutat».

3. Când între *a trebui* și supin este intercalat un substantiv: «*Îți trebuie un gard de reparat*» (N. Esinencu). Comp.: «*Îți trebuie un gard reparat*».

* Nu întimplător N. Mătcaș menționează că trecerea la moment a construcțiilor impersonale cu participiul din limbajul livresc în cel popular (de tipul: *trebuie sculat* cît mai devreme și plecat la lucru) în locul construcțiilor firești ar constitui o extremitate nedorită (op. cit., p. 38—39).

În locul supinului urmează a fi folosit conjunctivul dacă subiectul este definit. De ex.: «*Îți trebuie să repari un gard*».

Tinem să menționăm că «*a trebui + supin*» care este atestat și în operele scriitorilor clasici (sec. XIX) — are preponderență în acest sens opera lui I. Creangă — în perioada actuală de dezvoltare a limbii trebuie bariera literaturii beletristice, pătrunzind tot mai insistent și în stilul științific. A. Ciobanu este de părere că răspîndirea acestui model a fost accelerată de un sir de factori, bunăoară, analogia cu sintagmele similare *a fi, a se sătura, a avea, a urma, se putea + supin; a se apuca, a se pune, a termina + supin* și a.; caracterul impersonal al binomului în discuție și a. (8).

Elocvențe sunt următoarele exemple: «*Trebui de menționat* de asemenea că Eminescu-pedagogul cerea...» (C. Popovici, Eminescu. Viața și opera, p. 287); «*Și trebuie de spus* că romanul cavaleresc «Amadis din Galia» trece în ochii clericilor de atunci drept o operă subversivă...» (V. Coroban, Scrisori alese, p. 29); «*Printre romanele satirice mai populare trebuie de menționat* întii de toate «Viața și pildele preaînțeleptului Esop» (Ibidem, p. 53). A se compara la același autor: «*Originile romanului modern trebuie căutate și în romanul picaresc spaniol...*» (Ibidem, p. 29).

Merită atenție concluzia prof. A. Ciobanu care observă că sintagma «*a trebui + supin*» e de factură populară, dar cu tendință de a se ridica la rangul de normă în limba literară (9). Această tendință va fi stopată dacă instruirea elevilor, studenților, mai ales la orele de gramatică, nu se va face mai insistent în direcția cultivării limbii, atrăgindu-se atenția și asu-

pră greșelilor semnalate cu scopul de a fi evitate.

Dar, după cum se exprimă N. Măteas, «numai timpul urmează a decide dacă susnumita construcție va căpăta o răspindire largă în toate stilurile funcționale sau nu» (10).

Bibliografie:

1. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa, 1987, p. 96—97.
2. Brunot F., *La pensée et la langue*, Paris, 1953, p. 345.
3. Toloceneo P., Propoziții gerundiale atributive // Anale științifice, vol. III (filologie), Chișinău, 1970, p. 67—80.
4. Gabinschi M., Vozniknovenie infinitiva kak vtoricnii balkanskii iazikovii proçess (na materiale alban-skogo iazïka), L., 1967, p. 54.
5. Budagov R. A., K teorii shodstv i razlicii v gramatike blizkorodst-vennîi iazikov, // Voprosi iazïkovedaniia, 1980, nr. 4, p. 10.
6. Ciobanu A., Gramatica și semantica // Probleme de gramatică și stilistică, Chișinău. «Ştiința», 1985, p. 14.
7. Măteas N., Meandrele unei construcții // Cultivarea limbii, Chișinău, 1982, p. 36—37.
8. Ciobanu A., Limba maternă și cultivarea ei, Chișinău, «Lumina», 1988, p. 246—252.
9. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa, Chișinău, 1981, p. 102.
10. Măteas N., op. cit., — p. 38.

Ion DUMENIU

ATENȚIE LA ACCENT!

Spre deosebire de alte limbi moderne — franceza, polona, maghiara, ceha și.a., caracterizate prin legea accentului fix, limba română are un accent liber, în sensul că el poate cădea pe silabe diferite: pe ultima (*cafeneá, muşamá*), penultima (*academie, másă*), antepenultima (*obîrşie, stâvilă*) și chiar pe unele silabe mai îndepărtate de sfîrșitul cuvîntului: *férfeniță, lápoviță*. Această diversitate pozitională a accentului românesc constituie o sursă de greșeli pentru acei purtători ai limbii care nu posedă suficient normele literare dar nici nu catadicsesc să mai consulte din cînd în cînd dicționarele, îndreptarele și alte lucrări normative, ci merg pe calea minimului efort, conformîndu-se stîhiei limbajului popular nenormat.

În rîndurile de mai jos vor fi trecute în revistă și comentate pe scurt cazurile mai frecvente de accentuare greșită a cuvintelor, cauzată fie de influența limbii ruse, fie de acțiunea unor tendințe și analogii interne.

Este cunoscută tendința foarte puternică de a pronunța *miros, bólnav, dúşman, sérvet, veriță, doctoriță, felceriță, félie, gingie, malarie, furie* și.a. În *Dicționarul ortografic al limbii moldovenești* (ediția a II-a, 1978, redactor responsabil N. G. Corlăteanu) au fost recomandate drept literare unele cuvinte cu accent anormal din

seria celor citate: doctoriță, felceriță, malarie, félie, furie. Toate însă urmează a fi accentuate corect: mirós, bolnáv, duşmán, servét, véveriță, dóctoriță, felceriță, malárie, fúrie, dar felie, gingie.

Ultimele substantive, cele în -ie (-i- fiind aici silabic), arată că identitatea formală a finalei cuvintelor nu implică și o accentuare identică. O parte statistic însemnată a cuvintelor în -i-e au accentul pe silaba penultimă: amnistie, anacronie, avarie, anarhie, bădărânie, cerbicie, cucernicie, cacofonie, chindie, dărnicie, dobitocie, destoinicie, eparhie, episcopie, eufonie, fătărnicie, felie, galaxie, garanție, gingie, isterie, ipocrizie, ipohondrie, josnicie, leucemie, liturghie, logodie, logopédie, maladie, melodie, mojicie, netrebnicie, mimnicie, obráznicie, penurie, porcie, prerie, pustnicie, pírcálábie, rapsodie, schimnicie, sicolandie, sărăcie, samavolnicie, simfonie, stihie, temeinicie, tragicomedie, ucenicie, vrednicie, vremelnicie, zevzecie și.a.

Sunt mai puține la număr substantivele în -i-e în care accentul stă pe silaba antepenultimă: anánghie, beldie, conopidie, cochilie, discórdie, efigie, furie, jérbie, jigódie, indústrie, invidie, máfie, obírșie, scorpiodie, stinghie, subúrbie, úncie, úngchie, utrénie și.a.

Tendința unor vorbitori de a deplasa accentul cu o silabă spre sfîrșitul cuvântului (ananghie, cochilie, efigie, furie, stinghie și chiar suburbie, industrie, mafie) se explică atât prin acțiunea analogiei cu substantivele din grupul numeric dominant (tipul anacronie, avarie etc.), cât și prin faptul că accentul în română stă în mod frecvent pe una dintre ultimele două silabe, iar cuvintele cu desinență vocalică (-e: fráte, dinte, alée; -ie: femeie, odaie;

-ă: cásă, lúnă búnă; -u: ácrú, négru) sunt accentuate, de obicei, pe silaba penultimă. În cazul pronunțiiilor greșite, cu regret foarte frecvente în vorbirea unor indivizi (amnistie, anacronie, avarie, anárchie, cofonie, eufonie, epárchie, istérie, ipohondrie, melódie, prérie, rapsodie, simfónie, tragicomédie etc.) explicația e una singură: influența «binefăcătoare» a accentului din limba rusă (амнистия, авария, анархия, мелодия, симфония etc.) pe care mulți dintre noi o cunoaștem adeseori mai bine decât pe cea maternă.

Interferența limbii ruse o atestăm și atunci când se pronunță, greșit dispută, época, graniță, pricina, complex, cultivátor, diplómă, intrigă, vizită în loc de dispută, época, graniță, pricina, compléx, cultivatòr, diplomă, intrigă, vizită, variante fixate relativ demult în gramatici, dicționare, îndreptare ortografice și ortoepice.

Citeva substantive, deși au un aspect morfolitic nespecific limbii române, se conformată totuși legității generale. E vorba de substantivele în -o în care accentul stă în mod normal pe silaba penultimă (loto, témpo, vérso) sau antepenultima (rádio), dar se deplasează spre sfîrșitul cuvântului în celealte forme: radioul, lotoul, tempoul, versoul; radiouri, lotouri etc.

E necesar însă a reține o abatere de la această regulă: studiò, nu stúdio. În acest din urmă caz, ne joacă festa analogia cu rádio.

O altă legitate a limbii române literare vizează accentuarea cuvintelor cu finală consonantică. Ea rezidă în faptul că substantivele terminate în consoană se accentuează, de obicei, pe ultima silabă: atláz, azbést, antihrist, autobúz, aviatór, bitum, borhót, caracér, expórt,

impórt, preambúl, rezonatór, sectór, seim, seism, senatór, şofer, tambúr, tranzistór, troleibúz, vatmán, vectór, vibratór, zugráv și.a. Sint însă o serie de cuvinte care au altă normă de accentuare, deși se termină tot în consoană: bámbus, débit, coréctor, crédit, cùmul, fóxtrot, inspéctor, instrúctor, pulóver, rúcsac, stárter, scrúpul, stándard, supórter, tubércul, tránzit și.a. Acestea sunt formele ortopice.

Ce se întimplă în realitate? Mulți dintre purtătorii limbii române de la noi, având în minte modele rusești de accentuare, pronunță greșit: ázbest, antihrist, autóbüs, troléibus, éxport, import, aviátor, bitum, nónsens, preámbul, rezonátor, séctor, senátor, şófer, támbur, tranzistor, vátman, véctor, vi-brátor în loc de azbést, anti-hrist etc. Sau tot sub influența limbii ruse, unii vorbitori deplasează accentul românesc de pe silaba a doua pe ultima; bambús, debit, credit, rucsác, standárd, tranzit și.a.

Mostre de accentuare greșită (de tipul industrie, pricina, diplómă, avárie, preámbul, éxport, import, debit, credit și.a.) le putem atesta în limbajul unor parlamentari, miniștri, învățători și chiar la unii corespondenți și crainici de la radioteleviziunea națională, ceea ce e mai grav.

Uneori norma admite o accentuare dublă. De pildă: intím, /intím, profésor / profesór, mijloc, mijloace / mijlóc, mijloáce (procedeu, unealtă; avere; corp central), dar numai mijloc (talie).

Ultimul obiect al notișelor de față îl constituie cîteva verbe buclucașe cu infinitivul în -a și -ia (a amenință, a exercita, a efectua, a necesita, a participa, a termina, a întîrzia, a mingiia) ale căror forme prezintă dificultăți la accentuare. Chiar

în limbajul unor persoane culte am atestat în repede rînduri fraze (de tipul: te felicit, el termină cursurile; problema necesită o examinare mai profundă; ei ne amenință etc.), în care formele verbelor enumerate mai sus sunt accentuate greșit. Formele corecte de prezent singular (toate persoanele) și cele de persoana a III-a plural sunt: améninț, améninți, aménință, exérçit, exérçiti, exérçită; felicit, felicii, felicită; mingii, mingiile, întîrzii, întîrzie; particip, participi, participă; términ, términi, términă. Numai la persoanele întii și a doua plural accentul se deplasează pe flexiune: amenințám, amenințáti; exercitám, exercitáti; felicitám, felicitáti; întîrižém, întîrizáti; mingiíem, mingiíáti; participám, participáti; terminám, termináti.

Același mod de accentuare urmează să-l aplicăm în cuvintele derivate a determina, a extermina: détermină, extérmină etc., nu determină, extermină.

Accentul cuvîntului e un indiciu al culturii lingvistice. Ignorarea acestui aspect al limbii literare trebuie considerată greșeală alături de alte greșeli de ordin fonetic, grammatical și lexico-semantic. Învățătorii, atunci cînd dau note discipolilor lor, ar trebui să ia în considerare nu numai ce spun elevii, liceenii sau studenții, ci și cum spun, în ce măsură și cât de corect folosesc mijloacele de expresie ale limbii materne.

FALSE ACORDURI

Acordul este un fenomen gramatical deosebit de complex și realizarea lui, în anumite situații, prezintă dificultăți chiar și pentru cei mai buni cunoștori ai limbii. Oricum, respectarea acordului este obligatorie, chiar dacă cere anumite eforturi, iar încălcarea regulilor denotă în multe cazuri nu atât lipsa de cunoștințe, cât o neglijență reprobabilă și, am zice, chiar și o lipsă de respect față de cei cărora le este adresat mesajul.

Astfel, acordul subiectului cu predicatul nu prezintă, în general, dificultăți. Dar cînd între subiect și predicat apar alte părți de propoziție, se poate greși acordind predicatul nu cu subiectul, ci cu un alt cuvînt mai apropiat. De ex.: «Moș Toader, sorbind cu plăcere din parohul pe care flăcăii îl tot împrospătau, *nu mai conteneau* cu pătăriile» («Viața Satului», 01.01.92). Subiectul fiind la singular, «moș Toader», predicatul trebuie să aibă aceeași formă de număr — deci, *nu mai contea*. În următorul exemplu, lucrurile s-au inversat — subiectul avînd forma de plural, predicatul este la singular: «Consecințele tragice ale acestei erori *a cauzat* (corect: *au cauzat*) chiar destrămarea partidului. («Vocea Poporului», 31.12.91).

Sînt aproape că omniprezente greșelile la folosirea articolului posesiv *al*, *ai*, *a*, *ale*, care trebuie să se acorde cu cuvîntul determinat. O eroare devenită aproape că loc comun, mai ales în exprimarea orală, este substituirea tuturor formelor acese-

tui articol prin *a*, de ex: «Acesta este un protest împotriva erorilor economice, politice și sociale *a* (corect: *ale*) guvernului: (Radio, Unda dim., 20.05.91); «Sînt arhitecotori (corect: «arhitecți»), membri *a* (corect: *ai*) Uniunii Arhitectilor». (Radio, Unda dim., 18.02.91).

Adeseori greșelile sunt generate de faptul că nu se stabilește corect cuvîntul cu care trebuie să se acorde articolul posesiv, în special atunci cînd în propoziție sunt mai multe substantive, ca în următorul exemplu: «Neglijarea în mod forțat și premeditat *al* specificului național și *al* spiritului limbii noastre a dus la apariția multor fluctuații...» («Făclia», 08.01.91). Aici acordul s-a făcut cu substantivele cele mai apropiate, dar trebuia să se facă cu substantivul «neglijarea», care e de genul feminin și atunci ar fi fost folosit corect articolul — neglijarea este *a* specificului și *a* spiritului. Nu vom insista prea mult asupra articolului posesiv, deoarece regulile respective pot fi găsite ușor în orice manual de limbă română. Subliniem doar că se greșește prea des și deci acei care scriu ar trebui să-și reîmprospăteze cunoștințele de gramatică la acest capitol.

Tot mai persistentă devine o categorie de greșeli la acordul pronumele posesiv, pers. III. Spre exemplu: «În cuvîntările sale (corect: *lor*) deputații au pus problema referendumului». (Radio, Curier, 05.03.91); «Pe jupiterieni îi cunoști ușor după înfățișarea sa (corect: *lor*) calmă» (Radio, Diapazon, 02.05.91); «Eu sănă sigur că toți învățătorii își vor manifesta capacitatele sale (corect: *lor*) creațoare» (Radio, Unda dim., 05.03.91); «Oamenii vor să-și cunoască mai bine trecutul neamului său (corect: *lor*).» (Radio

Unda dim., 22.04.91). În toate aceste cazuri vorbitorii sătulăndu-și în eroare de forma de singular a pronumelui ce s-ar părea că se acordă cu substantivul pe lîngă care stă. Însă la pronumele posesiv în acest caz acordul este dublu: pe de-o parte, cu obiectul posedat, iar pe de altă parte — cu posesorul. Pronumele *sale* se va folosi cînd posesorul este la singular, iar obiectul — la plural feminin, și numai. De ex.: elevul (posesor, masc., sing.) cu cărțile (obiect, feminin plural) *sale*; fata (posesor, feminin singular) cu prietenele (obiect, feminin plural) *sale*. În locul pronumelui *sale* se pot folosi forme diferențiate de gen — *lui* sau *ei*, deci «elevul cu cărțile *lui*» și «fata cu prietenele *ei*». Pentru a verifica dacă pronumele posesiv la pers. III este folosit corect, putem recurge la anumite transformări, obținind îmbinări de cuvinte în care acest pronume este folosit cu siguranță corect. De exemplu, în propoziția «Pe jupiterieni îi cunoști ușor după infățișarea *sa*» operăm următoarea verificare: infățișarea este a jupiterienilor, a lor, deci pronumele necesar aici este *lor*.

Să mai semnalăm un fals acord al pronumelui personal sub influența unor structuri din limba rusă. Prin copierea modelului «*mî s drugom*» se ajunge la expresii de tipul «*Noi cu sora plecăm la părinți*», avîndu-se în vedere o singură persoană care pleacă cu sora. Corect ar fi «*Eu cu sora plec la părinți*», și întrucât subiectul aici este la singular, el se acordă cu predicatul ce e tot la singular. Chiar dacă vom schimba topica, acordul va rămîne același: «*Eu plec la părinți împreună cu sora*» și «*Împreună cu sora eu plec la părinți*». Dacă însă apare pronumele *noi*, va trebui să înțelegem că pleacă nu două persoan-

ne, ci mai multe — *noi* (cel puțin două persoane) și sora. În cazuri de felul «*Noi cu prietenul mergem la cinema*», «*Noi cu mama punem masa*» și a. pronumele *noi* trebuie înlocuit cu *eu*. Pronumele *noi* poate să rămînă dacă se înlătură complementul sociativ — «cu prietenul», «cu mama». Atunci substantivul se va acorda în mod firesc cu predicatul «*noi mergem*», «*noi punem*». Iar atunci cînd cineva vorbește la persoana I, despre o acțiune făcută împreună cu altcineva, trebuie să folosească pronumele de persoana I singular. Iată și un exemplu din opera marelui povestitor Ion Creangă: «*Eu cu Dumitru însă o duceam într-un cîntec, stringind viorele și toparași de pe lîngă plai*».

Vorbind despre dificultățile ce apar la folosirea pronumele lui, nu putem trece cu vederea pronumele de întărire, la care se greșește foarte mult. E cauzul, probabil, să amintim că acest pronume are forme diferențiate de persoană și număr atât pentru masculin, cât și pentru feminin. Ele sunt următoarele: masculin — *eu însușimi*, *tu însușită*, *el însușită*, *noi însușine*, *voi însușivă*; feminin — *eu însămi*, *tu însăti*, *ea însăși*, *noi însene*, *voi înservă*, *ele însesi* (*însele*). Există și forme de genitiv-dativ, dar numai pentru feminin singular — *mie însemii*, *tie însetei*, *ei însesi*. Dată fiind această varietate și frecvența relativ mică a pronumelui de întărire, de multe ori tentativile de a-l folosi se soldează cu eșec. Aducem doar două exemple: «Un rol negativ îl are, după cum se vede, însăși factorul uman» («Noutățile Chișinăului», 13.03.91); «Cetățenia este o problemă care trebuie rezolvată de însuși Moldova», (Radio, Unda dim., 25.04.91). În primul caz pronumele de întă-

rire trebuie acordat cu un substantiv la masculin singular ce poate fi înlocuit cu un pronume la pers. III tot masculin singular, adică: factorul — el însuși. În cel de-al doilea caz substantivul feminin Moldova va primi pronumele respectiv — feminin, pers. III singular — ea însăși.

Cazurile examineate mai sus pot fi interpretate ca niște banale exerciții de gramatică, după puterile unui elev sau student de la litere. Dar repetarea deasă a greșelilor arată că ar trebui să exerceze nu numai tinerii învățăcei. Căci un cititor atent și avizat parcurgind pagina vreunui ziar poate găsi o greșală-două de acord, cîteva calchieri grosolane, două-trei inadvertențe stilistice, foarte rar vor lipsi greșelile de ortografie, nemaivorbind de cele de punctuație. Și atunci — «Fericit cel sărac cu duhul!». Numai cel care nu posedă bine limba poate citi fără piedici și fără nedumeriri. Iar cei care au avut note mici la gramatică își «consolidează» cu succes nivelul de ignoranță în acest domeniu.

Considerăm că ziariștii care au căpătat acum posibilitatea de a spune tot ce doresc trebuie să fie mai atenți la felul cum fac acest lucru și să nu mai consideră că publică doar pentru cei «înaintați la învățătură pînă la genunchiul broaștei», vorba lui Ion Creangă.

CORIDA CU...

PLĂVANI

Toți avem datoria de a reduce limba pe făgașul ei firesc, astfel încît ea să-și exerce din plin funcțiile. Un rol deosebit în acest sens le revine ziarelor și revistelor, care sub aspectul limbii astăzi se prezintă oarecum mai bine decât cu vreo doi ani și jumătate în urmă. Analiza lor însă vădește că mai persistă unele forme incorecte de exprimare, calchieri, se mai întâlnesc utilizarea neadecvată a idiomurilor, nu prea sunt respectate regulile elementare atât de clar formulate în dicționarul ortografic.

Supărătoare sunt mai ales inexactitățile, exprimarea nefierească din presă, din luările de cuvint la radio și televiziune, precum și din vorbirea curentă. Unii ziariști mai pun semn de egalitate între cuvinte cu sensuri diferite, cum ar fi: **destinat** și **predestinat**, **instrucție** și **instrucțiune**, **părtăș** și **adept**, **dependență** și **dependințe**, **plasare** și **amplasare**, **a oficia** și **a oficializa** etc.

Mai întîi mă voi referi la **destinat** și **predestinat**. Din diferite articole aflăm că «Bursele sunt **predestinate** (?) studenților» («Moldova Suverană», 3.1.1992, p. 3, «Zece burse nominale»), că «Trenurile noastre interurbane nu sunt **predestinate** călătoriilor» (?) («Moldova Suverană», 10.1.1992, p. 1, «Nu exagerez»), că «Bilionul **predestinat** (?) pentru sosuri ori răciuri nu trebuie sărat» («Vocea poporului», 14.1.1992, p. 8, «Despre toate cite puțin»), că ceva se întimplă la casa de bilete nr. 3 **predestinat** (?) studenților («Sfatul Țării», 17.1.1992, p. 1, «Diversiune sau dizgrație»). În

toate aceste cazuri cuvintul **predestinat** nu este folosit la locul său.

Deși provin de la aceeași rădăcină — **destin** — sensurile celor două cuvinte diferă. **Destinat** arată cui aparține sau trebuie să aparțină obiectul (obiectele) respective, pe cind **predestinat** înseamnă altceva — soartă, cum s-ar spușe, ce ți-e scris în frunte ți-e pus. În filozofie există chiar noțiunea de **popoare predestinate**, cu alte cuvinte, popoare destinate să ajungă într-o anumită stare. Așadar, «bulionul» nu poate fi predestinat, el nu are ursită, destin, nimeni nu i-a hărăzit o anumită soartă. Fără pretenția de a formula vreo regulă, aş spune că în toate cazurile după cuvintul **destinat** urmează un altul care este obligat să răspundă la întrebarea **cui?** De exemplu: literatură destinată (**cui?**) copiilor (tineretului...), iar după **predestinat** aşa ceva nu se observă (popor predestinat, nume predestinat și.a.). Cind se folosește totuși sintagma nume **predestinat**?

Dacă cineva poartă numele de familie Păduraru și i-a fost dat să devină pădurar, vom spune atunci că acesta este un nume predestinat.

Adeseori sunt confundate noțiunile aparent identice **instrucție** și **instrucțiune**: «Nerespectarea cerințelor **Instrucției (?)** cu privire la ...» («Legea și viața», nr. 10, 1991, p. 6) și «... cei recrutați pentru concentrările de **instrucțiuni (?)**» («Moldova suverană» 4.I.1992, p. 1.).

Prin **instrucție** se înțelege instruirea elevilor, a altor persoane, pregătirea teoretică și practică a militarilor, pe cind **instrucțiunea** reprezintă un act normativ emis de anumite organe administrative.

Chiar dacă dicționarele explicative nu fac o delimitare între «adept» și «părtăș», prac-

tica vorbirii a imprimat celui de-al doilea cuvînt și o nuanță de complicitate. «Cine vede-un rău și tace / ca și cum nu l-a văzut / e părtăș acelei fapte...» (Liviu Damian).

Substituirea cuvîntului **adept** prin **părtăș** ni se pare inadmisibilă mai ales într-un studiu științific: «**Părtășii** biologismului, bazîndu-se pe ajunsurile (!) geneticilor (!)». Tot aici citim: «Cunoștințele... îmboldesc (!) spre activitate». («Făclia», 10.1. 1992, p. 1—5). Oare nu era posibilă o redactare a textului înainte de a-l prezenta cititorilor? Nu credeți că sună mai frumos «realizările geneticienilor» și «cunoștințele stimulează activitatea» decît acele «ajunsuri» și «îmboldiri»?

În treacăt fie spus, sensul primar al verbului **îmboldi** e «a îndemna un animal la mers (înțepîndu-l sau lovindu-l cu un băt, cu o nuaia)».

Cititorul e derutat și de alte fraze din paginile ziarului. În «amenajarea scenei, sălii, a celorlalte dependențe (?)» («Tineretul Moldovei», 1. I. 1992, p. 4, la rubrica «Dialog expres») se cerea cuvîntul **dependințe**, pentru că anume așa se numesc încăperile accesoriei respective.

Nu este corectă nici sintagma **«amplasarea (?) în cîmpul muncii»** (Radio Chișinău, 3.II.1992, emisiune pentru tineret); corect ar fi fost: **«plasarea în cîmpul muncii»**.

E un lucru bine cunoscut că pămîntul nu se **prelucrează**, ci se **lucrează**, însă cu toate acestea citim: «...suprafață pe care gospodăria se angajează **s-o prelucreze**». («Moldova și lumea», octombrie-noiembrie 1991, p. 29). Toată lumea știe că unitatea monetară a Angliei este lira sterlină, dar nu funtul sterling (Radio Chișinău, 23.I.1992), că bovinele se mai numesc **vite cornute mari**, dar nu **vite mari cornute** («Sfatul Țării»,

1.II.1992, p. 4, «Viața noastră cea-ți (?) făcut cu ea?»), că persoana care a avut de suferit (de pătimit) se numește victimă, dar nu **pătimaș**. («Pătimașul era tot de aceeași vîrstă». («Voclea satului», Ungheni, 4.I.1992, p. 2, «La «tocică») Pătimaș este omul stăpinit de o patimă, rob al unei pasiuni.

Din informațiile externe mai aflăm că la alegeri în Filipine **se va balota** (!) Imelda Marcos. («Mesager», 25.I.1992). Normal ar fi fost să se spună că **va candida**. Ce-i drept, în practica electorală se întâlnește și **balotajul**, însă nu ca acțiune, ci ca situație cind nici unul dintre candidați n-a intrunit majoritatea de voturi cerută de lege. Dacă **s-a declarat balotaj** (observați: **balotajul se declară**), înseamnă că alegătorii trebuie să decidă între candidații rămași în această situație.

După alegeri urmează **investirea**, care la noi se mai confundă cu **investirea**. În ziar citim «Persoane **investite** cu putere de stat» («Agricultorul», 25.I.1992, p. 2) Corect e: **investite**.

Cîteva cuvinte despre două expresii frazeologice.

Deși ne-am obișnuit cu «a bate alarma» («Moldova Suverană»), va trebui să renunțăm la ea și să acceptăm cele două variante pe care le atestă dicționarele: «a suna alarma» și «a da alarma».

În cadrul unei emisiuni televizate despre teatru (18.I.1992) un bine cunoscut actor a zis cu hotărire: «Ia boul de coarne!»

Să avem iertare. Corida încă n-a acceptat plăvanii, aşa că deocamdată vom zice: «Ia tau-rul de coarne!»

GREȘELI DE EXPRIMARE

UTILIZATE CA FIGURI DE STIL

Aşa-zisele greșeli de stil (numite cam impropriu, întrucît țin și de lexic, și de sintaxă) se întâlnesc de obicei în vorberea neîngrijită, aproximativă sau uneori pretentioasă, ca rezultat al necunoașterii de către vorbitor, în deplină măsură, a limbii și a posibilităților ei, dar pot fi alteori și simple inadvertențe. Motivele apariției acestor erori sunt multiple și ar trebui cercetate de la caz la caz.

Un nonsens, de pildă, care nu vrea nicidcum să dispară din paginile publicațiilor noastre periodice, este: **țările de peste graniță** (poate fi considerat și pleonasm), ce provine din calchiera sintagmei rușești **zarubejnje stranī**. De curind, la radio Chișinău, un reporter întreba o cintăreață: «Ce ați dori să le transmități administratorilor dumitale?» Acest solecism (dezacord gramatical) este dovada unei ignoranțe de neierat: **dumneata** cere, desigur, singularul. Tautologia **mijoacele mass-media**, frecventă în ziarele de la noi, e un rezultat al necunoașterii etimonului

(**media** este echivalentul englez al lui **mijloace**). Iată și un echivoc de toată frumusețea: **Cu toată considerația posibilă, al Dvs...** Nu se știe: **toată considerația de care e capabil cel ce se adresează sau în ce măsură merită considerație persoana vizată?** Ambiguitatea expresiei se constituie aici într-o autentică și revelatoare figură de stil.

Tocmai acesta este și obiectivul ce ni-l propunem: de a demonstra cu exemple felul în care o greșeală de exprimare (auzită întimplător, prin să din zbor sau inventată cu un anumit scop) poate deveni în textul literar o surprinzătoare figură de stil, mai ales cu efect umoristic.

Cel mai bine se pretează în asemenea cazuri pleonasmul, nonsensul, echivocul (bogat în răunte aluzive), anacolutul etc. Întîietatea o deține, evidență pleonasmul, datorită uitării sale frecvențe în limbă vorbită în primul rînd, dar și în unele texte din ziare și reviste, mai ales în perioada de înflorire a limbajului de lemn. Iată cîteva exemple culese cu ani în urmă: **era nevoie de cadrele necesare, viitorul de misiune care ne așteaptă, prea multă abundență de materiale, în centrul atenției trebuie să fie actualitatea de astăzi, vor fi reeditați din nou etc., etc.**

Sunt foarte dese cazurile cînd, în dorința de a se exprima cît mai explicit, vorbitorul repetă în mod inutil același gînd, folosind alte cuvinte. Astfel apare pleonasmul, un indiciu al vorbirii neglijente, necontrolate, o dovedă că cel în cauză posedă în măsură insuficientă simțul limbii.

Nu vom insista asupra exemplelor vechi, cunoscute, cum ar fi: **mă închin cu plecăciune, sandale de vară, o replică de răspuns, a exclama în gura ma-**

re, calvarul greu, babă bătrînă etc., unele abia sesizabile, cum ar fi: **ieși afară, prunc de țîță, folclor popular** etc. Se intilnesc licențe poetice cu caracter pleonastic pe care nici nu-l observăm datorită frumuseții versului: **se cobor la vale, vârsa lacrimi și plingea, ofind din greu suspină** s. a.

Omul instruit are urechea mai atentă și prinde imediat tot ce este de prisos, tot ce împovărează textul și duce la prolixitatea stilului. Uneori construcțiile pleonastice sunt foarte hazlii. Iată cîteva spicuri din rapoartele unui agent de poliție: **apropiindu-mă de casă, am observat că era mort; individul a fost găsit în stare de ebrietate și beat...**

Scriitorii umoriști au folosit construcții pleonastice foarte interesante și sugestive pentru a-și caracteriza personajele, pentru a sublinia ignoranța acestora, lipsa coerenței în gîndire, caracterul dezordonat al gîndirii semidocților cu pretenții. Caragiale este neîntrecut în ce privește definirea personajelor sale prin limbaj. Exemple pot fi culese din orice pagină. ...**Unde nu e moral, acolo e corupție, și o soțietate fără prințipuri va să zică că nu le are. O imbinare de pleonasme și cacofonie.**

Vorbirea multor personaje create de Tudor Mușatescu excelează în expresii pleonastice: **Atunci Petre Sfetcu s-a aşezat singur la o masă și a cerut o litră de țuică spre a o bea... S-a ridicat de la masă și s-a dus la tejghea, vociferind din gură că de ce nu-l servește... Am a-ți spune o mie de amănunte de detaliu... A zis că ne evacuează afară din casă... Vă rog să primiți dragostea noastră cea mai iubită și vă sărut înfinile...**

Alături de pleonasme, în aceeași construcții, autorul de

mai sus introduce diferite imbinări antonime pleonasmele (juxtapunerea unor idei care se exclud). O fată îi scrie unei prietene: ...fiind numai lume bună și elită în sală, căci a fost numai cu invitații strict personale, care s-au trimis în tot orașul; iar cîrciumarul... i-a răspuns că nu mai are țuică și nu-i dă că este beat și a băut destul.

Vestitul Moș Teacă al lui Anton Bacalbașa scrie într-un raport: **Siguranța drumurilor nu mai este sigură nici chiar prin păduri**. Tot el redactează un ordin de zi în care se impletește într-o harababură năstrușnică tot felul de absurdități. Textul este concludent, pleonasmele și nonsensurile îl fac remarcabil, căpitânul Teacă se definește prin ceea ce emite. Se aduce la cunoștința indigenilor turci, născuți în Dobrogea sau trecători, că nimeni nu are voie să importeze tutun de contrabandă fără știrea autorităților militare. Oricine își va permite a face contrabandă fără să fi avizat pe comandanțul punctului va fi împușcat și apoi dat în judecată. Este interzis oricui să aducă tutun de contrabandă prin alte puncte decât acele pazite de grăniceri. Pichetele care vor observa că contrabandistii trec prin puncte de unde nu pot fi văzuți au dreptul să-i împuște pe loc. Observați: «indigeni născuți aici sau trecători», «a importa tutun de contrabandă fără știrea autorităților», «a face contrabandă fără a aviza pe comandanțul punctului», «împușcat și apoi dat în judecată», «a aduce tutun de contrabandă numai prin punctele pazite de grăniceri», «a observa că contrabandistii trec prin punctele pe unde nu pot fi văzuți» etc.

La George Topîrceanu găsim, într-o parodie a stilului cronicaresc, următoarea frază, a cărei valență umoristică se dato-

rează tocmai caracterului pleonastic al ultimei propoziții: **Și răpezind străjile într-o noapte, pre toți i-au rădicat de la asternut, de lîngă giupinasele lor, pre care nice nu i-au mai scos a doua zi la Divan, ci îndatăși, fără giudeț, le-au tăiat capul, de unde chiar atunci li s-au tras acelora moartea.**

Adeseori întâlnim și expresii folclorice pline de duh, bazate pe echivoc sau pe un dedesubt pleonastic. Astfel, cind cineva nu mai găsește un obiect la locul cuvenit, este întrebat: **Cînd l-am pus era?** Sau: **Se strînge bine funia?** Sau, gazda, la plecarea oaspeților: **Vai ce rău îmi pare că vă duceți în sfîrșit.**

Foarte multe formulări aluzive întâlnite în vorberele orală dau farmec comunicării, o îmbogățesc cu nuanțe și cu înțesuri deplasate, acest cîstig fiind obținut tocmai prin utilizarea unor aparente greșeli de exprimare, echivoce, pleonastice, sau a unor imbinări parcă lipsite de noimă la prima vedere. Cu ani în urmă, era tocmai în ziua constituției, un ins îl vede pe prietenul său mergind la lucru și îl întreabă: **Ce, și azi ai dreptul la muncă?** La adresa unui familist obișnuit cu încoronările cineva strecoară un detaliu parcă inofensiv, dar malițios în subtext: **E tată a doi copii acasă...** La fel, tot pe bază de echivoc, sunt «construite» unele anecdotă. Iată un dialog între prieteni: **Ia un covrig. — Cât costă? — Un leu. — N-am bani la mine. — Las' că-mi dai măine. — Dacă mor pînă măine? — Nu-i mare pierdere.** O femeie se laudă în fața prietenei sale: **Sotul meu zice că mintea mea e atât de ascuțită, încît nici nu se vede.**

Uneori pleonasmul e abia perceptibil: **Ar mai fi nevoie și de...** Alteori, prin utilizare

frecventă, se constituie în formule consacrate, încit nici nu ne mai supără urechea: L-am auzit cu urechile mele spuñnd...

Dar, cum am văzut din alte exemple, exprimarea pleonastică din neglijență sau ignoranță îl compromite pe vorbitor și îl irită pe cel în stare să simtă abaterile de la normă. Ne supărăm, de obicei, atunci cînd cineva ne lămurește din nou lucruri pe care le-am pricoput dintr-o dată, de parcă n-ar avea incredere în puterea noastră de înțelegere. Deci expunerea pleonastică, echivoică, prolixă și confuză a ideilor constituie doveda unui intelect redus și vine în contradicție cu una din cerințele principale față de stil — concizia, iar o asemenea cerință cum este claritatea nu trebuie confundată cu abuzul de explicații. Bineînțeles, în afară de cazul cînd oamenii de spirit utilizează aceste greșeli în mod deliberat.

Exemplul de mai sus le credem concludente și poate prea multe, ceea ce ar putea face ca și articolul de față să pară oarecum... pleonastic.

P. S. S-a strecurat și în textul meu un pleonasm: căștiig obținut. Cer iertare.

CÎTEVA PRECIZĂRI TERMINOLOGICE

În articolul **Necesarul efort...** (vezi «Limba română», nr. 2, 1991) autorul, angajat într-un nobil efort de relevare a sensurilor unor cuvinte recente, abordează și doi termeni de informatică — **calculator de buzunar** și **minicalculator** — considerindu-i drept sinonime. Fiind conștient de faptul că «puțini sunt cei care știu ce sens au» (cuvintele respective — n. n.), autorul nu a manifestat, din păcate, atenția și rigurozitatea necesară spre a onora adekvat sarcina ce și-a asumat-o, pentru că cei doi termeni considerați nu sunt sinonime, fiecare din ei avându-și denotatul său. În continuare ne-am propus să venim cu unele precizări care, sperăm, vor edifica cititorii revistei în problema de mai sus.

Ne-a surprins faptul că în articolul menționat se identifică termenul **calculator de buzunar** cu termenul **minicalculator**. Vorba e că la noi, în spațiul românofon din stînga Prutului, devenise aproape «tradițională» altă confuzie regreabilă — identificarea lui **calculator de buzunar** cu **microcalculator**. Această confuzie persistă încă atât în mica, cit și în marea publicitate. De la ea vom și porni.

Microcalculatorul este un sistem tehnic evoluat, destinat pentru stocarea, prelucrarea și furnizarea de informație. Este construit, de regulă, pe baza unui microprocesor (circuit electronic integrat pe scară largă, avînd funcții complexe) și are mai multe componente structurale: unitate centrală de prelucrare, memorie internă, unități de disc, monitor, tastatură, imprimantă și a. Microcalculatoarele reprezintă o

clasa importantă a calculatoarelor electronice. Actualmente, microcalculatorul este practic assimilat cu un calculator personal performant, ce poate fi instalat pe o masă de lucru și despre care cititorii au probabil formată deja o anumită reprezentare datorită răspândirii lui tot mai largi.

Calculatorul de buzunar este un aparat electronic miniaturizat (comparabil ca dimensiuni cu un buzunar) cu ajutorul căruia se pot efectua diverse calcule. Este dotat tradițional cu taste numerice (de la 0 la 9), cu taste pentru operații și funcții aritmetice și cu un dispozitiv de afișare (de regulă, o diodă luminescentă). Vorbind la modul grosier, calculatorul de buzunar este un aritmometru (socotitor) electric.

Interpretările de mai sus ale celor doi termeni sunt conforme cu interpretările respective din literatura românească de informatică.

Substituirea de termeni — a lui **calculator de buzunar** prin **microcalculator** — se trage din influența (nefastă) a limbii ruse. Fiind săliti să vorbim mai mult o limbă tradițională, unii au tradus (și continuă să traducă) **mikrokalkuleator** (rus.) prin **microcalculator**. Ne dăm seama că pentru cei nefamiliarizați cu terminologia românească de informatică tentația de a traduce imediat **mikrokalkuleator** (rus.) prin **microcalculator** este foarte mare și aparent firească. Dar aceasta nu este altceva decât o cursă. În limba rusă există doi termeni — **mikro-EVM** și **mikrokalkuleator** — care denumesc două noțiuni distincte, datorită arhitecturii, performanțelor și facilităților de programare pe care le oferă aparatele denumite de către ei (vezi de ex. *Tolkovij slovar po včislitelnoi tehnike i programirovaniu. Osnovniye termini*, M., 1988).

O situație similară, cu două noțiuni și doi termeni distincti, se înregistrează în mai multe limbi de largă circulație: în engleză — mi-

crocomputer și minicalculator și sinonimul său **pocket calculator** (vezi *Dictionary of Computing*, Oxford, 1986); în franceză — **microordinateur** și **calculatrice de poche** cu sinonimul **calcullette** (vezi *Dictionnaire d'informatique*, Paris, 1990); în italiană — **microcalculator** și **calcolatrice** (vezi *Mondadori dizionario di informatica*, Milano, 1990). Observăm, că și englezii, și francezii au varianta cu «...de buzunar».

În limba română momentul de usoară derută îl constituie folosirea același formant — **calculator** — în structura ambilor termeni abordați — **calculator de buzunar** și **microcalculator**. O delimitare clară a celor doi termeni este dată în **DI (Dicționar de informatică, București, 1981)**.

Termenul **microcalculator**, obținut prin atașarea elementului de compunere **micro** la **calculator**, este echivalent cu **mikro-EVM** (rus.), **microcomputer** (eng.), **micro-ordinateur** (fran.), **microcalculator** (ital.). Prin urmare, **microcalculator** în română este cu totul altceva, decât **mikrokalkuleator** în rusă. O cauză a identificării la noi a lui **microcalculator** cu **calculator de buzunar** este probabil traducerea incorectă a lui **mikrokalkuleator** (rus.) prin **microcalculator**, atestată în **Dicționar de matematică rus-moldovenesc** (Chișinău, 1980).

Să revenim la articolul citat și să încercăm să vedem de unde vine confuzia cu **minicalculator**, sinonimizat de autor cu **calculator de buzunar**. **Minicalculatoarele** formează o clasă aparte a calculatoarelor, caracterizându-se prin capacitate de memorare apreciabilă și viteză de calcul mare, având posibilități de funcționare cu diversă memorie externă (discuri, benzi) și de întreținere a mai multor videoterminali. Microcalculatoarele se situează între calculatoarele de mare putere și microcalculatoare, desigur, în urma dezvoltării impetuoase a tehnicii de calcul, diferențele dintre mini- și microcalculatoare se estompează

progresiv. Echivalentele lui **minicalculator** sint **minicomputer** (engl.), **mini-ordinateur** (fran.), **mini-EVM** (rus.). Nu există nici o îndoială că identificarea lui **minicalculator** cu **calculator de buzunar** este o eroare, fapt lesne verificabil și în DI. Am crede că autorul articolului a fost influențat de inscripția în engleză — **minicalculator** — pe care o au calculatoarele de buzunar de fabricație străină ce se vînd prin consignațiile noastre. Englezii nu folosesc prefixul **micro** pentru **calculator**, ci **mini**, pentru că în engleză **micro** este rezervat exclusiv pentru **microcomputer**, fiind folosit pe larg chiar în forma prescurtată **micro** (vezi *Dictionary of Computing*, Oxford, 1986). O altă derută ar fi putut surveni în urma consultării *Dicționarului de neologisme* (București, 1978): «**minicalculator** — calculator electronic de dimensiuni reduse». Și fantasia te poate duce spre o reducere a dimensiunilor pînă la cele ale unui... buzunar. Semnalăm și două erori de traducere într-un dicționar terminologic editat la București — *Dicționar de electrotehnica, electronică, telecomunicații, automatică și cibernetică român-rus* (1985). Descoperim aici la **microcalculator** (rom.) două variante în rusă — **mikrokalkuleator** și **mikro-EVM** — ceea ce, firește, nu corespunde realității terminologice din limba rusă, deoarece **microcalculator** (rom.) este echivalent numai cu **mikro-EVM** (rus.). Tot acolo găsim și o altă inexactitate de echivalentă a lui **minicalculator** (rom.) cu **minikalkuleator** (rus.) alături de echivalentul corect **mini-EVM** (rus.).

Toate inexacitățile și confuziile la care ne-am referit mai sus au fost evitate, operindu-se o ordine cuvenită, în lucrarea *Mic dicționar de informatică rus-moldovenesc*, Chișinău, 1990.

Este știut că în limba rusă termenul **EVM (mikro-EVM)** are ca sinonim pe **kompiuter** (**mikrokompjuter**), împrumutat din engleză, care倾de să-l substituie tot mai

mult pe **EVM (micro-EVM)**. Astfel, delimitarea dintre **mikrokompjuter** și **mikrokalkuleator** este și mai pronunțată în limba rusă.

Din punctul de vedere al criteriilor pe care trebuie să le satisfacă termenii de specialitate, termenul **calculator de buzunar** are neajunsul de a fi lung și sintagmatic, ceea ce îl face mai puțin maniabil. Or, principiul conciziei termenilor este foarte important pentru destinul și supraviețuirea lor (vezi S. Guțu. Considerații cu privire la principiile terminologiei tehnico-științifice în «Revistă de lingvistică și știință literară», nr. 1, 1992).

O soluție adekvată în sensul de mai sus ar putea să existe totuși și pentru termenii românești. Este vorba de stabilirea unei convenții, care s-ar prezenta astfel: 1) termenul **microcalculator** să desemneze exclusiv apărătele electronice de calculat miniaturizate (calculatoare de buzunar), care să fie echivalent pentru **mikrokalkuleator** (rus.), **minicalculator** (engl.), **calculette** (fran.); 2) să se accepte ca echivalent pentru **computer** (engl.), **ordinateur** (fran.), **komputer** (rus.) unul dintre neologisme — **computator** (format pe teren românesc) sau **computer** (anglicism), de la care vom avea în mod firesc **microcomputator** și/sau **microcomputer**. Problema selectării și a motivării constituie un subiect complex și nu poate fi abordată aici. Prerogativa stabilirii convenției formulate aparține exclusiv informaticienilor și standardiștilor.

În concluzie am dori să menționăm că atîta vreme cît nu există această convenție trebuie să depunem «necesarul efort» ca să nu confundăm calculatoarele de buzunar cu **mini** — sau cu **microcalculatore** și nici să nu traducem **mikrokalkuleator** (rus.) prin **microcalculator**, ci prin **calculator de buzunar**.

VERBA MANENT!

— Familia mea este... se prezintă politicos vorbitorul.

În asemenea caz reacționez instantaneu: îmi pun mîinile în cap (la propriu) sau scot stiloul. De astă dată am făcut și una, și alta.

Alocuțiunea între timp continua, servindu-ne o generoasă informație: sistema era pusă prost, dar noi coordonăm cu activitatea... roadele au fost nurele, dar mai mult joase, n-au fost ajunsuri... suntem cunoscuți, de aceea vreau să mă împărtășesc pe așa întrebări... și eu retrăiesc cu întrebările acestea...

Ultima mărturisire m-a făcut să lăcmez: ce devotament, Doamne, cătă abnegație! Dar cum rămîne cu aceia care, vorba dumisale, retrăiesc pentru destinele limbii?

Mulți, probabil, vor strînge din umeri: adică, ce-ai găsit senzațional aicea, astfel de moștre (monștri?) intilnești la tot pasul. Așa e, fără îndoială, cea ce mă obligă să precizez: expresiile aparțin unui cadru academic. Si nu din ierarhia inferioară.

În genere am impresia că legea cu privire la limba de stat î-a pus în derătu pe mulți. Si poate nu atât pe acei care nu cunosc limba (și nici nu-și dau osteneala s-o deprindă), cit pe pretenșii știutori. Se vede căle de-o poștă că unii își construiesc frazele în cu totul altă limbă și se căznesc să le traducă — improvizat, febril, doar să se cheme că vorbesc românește. Păi bine, dom 'le, cu așa românească te trîntește la pri-

mul examen orice învățător de școală elementară!

Însă și atunci cînd limbajul e ceva mai corect, n-ai putea spune că te afli într-un anturaj academic, într-atîta e de redus și de plat vocabularul, frecvențe calapoadele cancelaristice, artificiale construcțiile gramaticale. Ceea ce vrea să însemne că omul nu prea deschide o carte, nu se duce la teatru sau la recitalurile de poezie, aş risca să afirm că nu prea audiază emisiunile radiofonice. Sau nu are urechi să audă. Căci alți interi s-ar alege el cu ceva, ar compara cele auzite cu propria-i ureche și ar cădea pe gînduri...

Ați observat, desigur, că am omis emisiunile televizate — și nu din motivul că n-ar fi și ele o școală — uneori dintre cele mai elevate, — ci pentru că pe calea undelor greșelile, lacunele, aberațiile lingvistice curente se perpetuează și se propagă proporțional numărului aparatelor de recepție.

Bineînțeles, e imposibil să pretinzi că fiecare interviewat în plină stradă sau invitat în studio să ne ofere un model de expresie. Însă atunci cînd un medic-șef ne asigură că bolnavul primește lecuire sau a trecut o cură de tratament, menționind pe parcurs că populația a ajuns bolnavicioasă, cînd un specialist afirmă că indivizi cutare au devenit inculpați juridici al decretului, iar un mare demnitar ne cheamă să reducem sinecostul, — atunci te întrebă: e admisibil oare să fie neglijată cu atită facilitate «coloana infinită a graiului matern», ca să reiau titlul unei cărți de stringentă actualitate?

Responsabilii îmi vor replica, se înțelege, că televiziunea n-are cum deschide pentru invitați expres-cursuri de cultivare a limbii, că pentru telespectatori, la urma urmei, nu asta contează, ci ceea ce le comuni-

că vorbitorul. Să admitem. Bine, nu voi insista să primeze anume expresia în toate cazurile. Dar să nu aibă ea nici chiar cea mai mică importanță?

Aș fi curios să aflu dacă deficiențele de soiul celor consemnate mai sus (de care în decurs de o zi se adună zeci și sute) se analizează sau cel puțin se înregistrează într-un fel sau altul. Întrucât nu se observă ca ele să se rărească, am impresia că de cele mai multe ori sunt pur și simplu trecute cu vederea. Împresurată cum e din toate părțile cu reproșuri, pretenții și invective, să-i mai arădă televiziunii de asemenea băgatele?

«Verba volant, scripta manent», ne învățau strămoșii. Și aveau perfectă dreptate atât timp cât nu se ivise pe lume banda magnetică. Astăzi «manent» (rămin) adesea tocmai acele spuse care n-am dori deloc să fie eternizate, mai ales odată cu figura aceluia care le-a rostit. Pe cind soluția există, ba chiar două: sau înveți a vorbi, sau nu te grăbești să răspunzi la invitație...

Fac aceste constatări cu iniția strinsă: e mai mare păcatul să nu învățăm tocmai acum, cind ne bucurăm de posibilități din ce în ce mai vaste, limba fructificîndu-le în permanență. Continuînd tema precedentelor notițe, voi semnala încetăjenirea unei serii de unități lexicale: **a eficientiza**, **a se iluziona** (în antiteză cu **a se deziluziona**), **a ocaziona**, **a obstacula**, **a se adecva**, **a relativiza** — lăpidaire, flexibile, maniabile, de cele mai multe ori înlocuind echivalente prolixе. Sau, de pildă, **elicopterabil** — teren amenajat pentru decolare și aterizarea elicopterelor. În perpetuă căutare de concizie și expresivitate, limba le generează fără încetare, nouă răminîndu-ne doar să le asimilăm.

Deocamdată, s-o recunoaștem, nu ne prea străduim. Chiar și atunci cind evităm denaturările deocheate, ne sărăcim vocabularul uitind cu desăvîrșire de sinonime și făcînd uz cu asiduitate de acele cuvinte pe care în cronică din nr. 1/92 le-am numit «universale». Prin a lucra, de exemplu, substituim întregul spectru sinonimic: eu lucrez, motorul lucrează, televizorul așijderează, nimic nu funcționează și nimeni nu activează. Folosim verbul a se jăluui nu numai în contexte plastice, unde e binevenit, ci și în acte oficiale, în loc de a se plinge, a face reclamație (în schimb, spunem a reclama, absolut impropiu, în sensul de a face reclamă, astfel inversindu-i înțelesul). Ostași slujesc în armătă, aproape pe nimeni nu-l auzi zicind că și fac serviciul militar sau cel puțin servesc. În toate cazurile enumerate, pentru a cita oară, se face simînt «sindromul firmei învecinate» — a sluiji descinde direct din slujit, a se jăluui — din jalovatsea și aşa mai departe, la infinit.

Și fiindcă am citat mai sus cîteva improvizării, vă propun una, cum s-ar zice, de zile mari: **sicriul lui Dumnezeu**. Păi odată ce în rusește îi spune **grob Gospoden**, cum să te ducă mintea la **Sfîntul Mormânt**? Cind poti foarte bine să traduci, mai e nevoie parcă să știi... carte?!

IREDENTISM

Micul dicționar enciclopedic (București, 1978) explică acest cuvînt — *iredentism* — în felul următor: (<fr., cuv. de circ. internat.; it. irredento «neeliberaț»). Mișcare politică de eliberare națională a unor teritorii aflate sub stăpînire străină. A apărut în Italia (sec. 19) și urmărea unirea teritoriilor locuite de populații de origine italiană aflate sub dominația Imperiului austro-ungar. Iredentismul, ca expresie a mișcării de eliberare națională, a cunoscut o anumită răspîndire în rîndurile românilor, sărbilor și ale altor popoare aflate sub stăpînirea Imperiului austro-ungar.

Explicația aceluiasi cuvînt în *Dicționar de neologisme* (București, 1978) diferă întrucîtva (dacă nu chiar radical) de cea precedentă: «mișcare politică naționalist-șovină ai cărei partizani urmăresc anexarea unor teritorii în care conaționalii lor sunt în minoritate [cf. fr. *irredentisme*, it. *irredentismol*].

Pentru a înțelege deosebirea dintre cele două explicații e suficient să comparăm iredentismul italian cu cel prusian, aruncînd o scurtă privire asupra etapelor finale de constituire a Regatului Italiei și a Germaniei. Unificarea Italiei cunoaște trei momente — 1859, 1866, 1870 — ultima dată indicînd anul de integrare la Regatul Italiei a Romei, care devine capitală. Dar în componența statului național nou creat nu intrau toate teritoriile populate de vorbitorii limbii italiene. Sub stăpînirea austriacă mai rămîneau Trieste, Istria și Tren-

tino (Tirolul de Sud), Corsica mai era un domeniu francez etc. Toate aceste teritorii urmău să fie eliberate de către organizația «Italia irredenta» («Italia neeliberaț»).

Unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei pare să aibă același scenariu, cu deosebire că partizanii iredentismului prusian pretindeau înglobarea de către Germania și a teritoriilor în care conaționalii lor erau în minoritate, chiar și a teritoriilor care nu ardeau de dorința de a fi integrate Germaniei (cazul Alsaciei și Lorenei).

Nu cunosc cine dintre autorii noștri a folosit pentru prima dată cuvîntul *iredentism* în limba română, adică nu cunosc de cînd e atestat la noi în scris. Dat fiind că l-am împrumutat din limba franceză, am putea vorbi despre o datare aproximativă. Potrivit dicționarului *Le petit Robert*, cuvîntul «*irredentisme*» apare în scrierile autorilor francezi în 1890.

Mai e de adăugat că iredentismul, ca orice mișcare, are partizanii și adeptii săi. Aceștia poartă numele de *iredentisti*. *Iredentist* mai e și adjecțiv și înseamnă «referitor la iredentism, propriu iredentismului, care propaga iredentismul».

**ERORI
LA SCRIEREA
NUMELOR
DE FAMILIE**

Tinind de cultura și tradițiile unui popor, numele de persoană trebuie să corespundă fizicii limbii acestui popor, să nu vină în contradicție cu legile și normele ortografice în vigoare, să fie folosite într-o formă corectă, literară, mai ales cînd e vorba de pașapoarte, buletine de identitate, legitimații, adeverințe de naștere și alte acte oficiale.

Se știe că odată cu începerea procesului de introducere a bulletinelor de identitate în Basarabia postbelică, moldoveanul *Căldare* a devenit dintr-o dată *Coldari*, *Plămădeală* s-a transformat în *Plamadelo*, *Scoarță* în *Scorță*, *Scobioală* în *Scobiola*, *Şaptecîni* în *Şeptichin*, *Boaghie* în *Boghi*, *Hamalu* în *Gamali* și. a. m. d. — nume de familie denaturate pe care de multe ori nici nu le mai recunoaștem drept românești. Denaturările s-au făcut și, din păcate, mai continuă să se facă. E o urmare a samavolniciei secretarilor («pisarilor») de la sovietele sătești sau orășenești. Dar cum aceste denaturări nu țin de vreun sistem, în consecință ele nici nu pot fi întotdeauna explicate ca niște fenomene lingvistice propriu-zise. Cu toate acestea, vom încerca să facem o clasificare a celor mai frecvente forme denaturate ale numelor de familie.

Cea mai frecventă greșală

constă în transformarea lui -ă finală în -a: *Smochina* (în loc de *Smochină*), *Negrula* (în loc de *Negruță*), *Gheorghita* (în loc de *Gheorghijă*), *Ciorba* (în loc de *Ciorbă*), *Bîrca* (în loc de *Bîrcă*), *Mîța* (în loc de *Mîță*), *Cloșca* (în loc de *Gălușcă*), *Galușca* (în loc de *Puică*), *Puica* (în loc de *Meșină*), *Opinca* (în loc de *Opincă*), *Botica* (în loc de *Botică*), *Capațina* (în loc de *Căpățină*), *Plămadeala* (în loc de *Plămădeala*).

În alte cazuri -ă final este omis în general: *Buruian* (în loc de *Buruiană*), *Barbalat* (în loc de *Barbălată*), *Sprincean* (în loc de *Sprinceană*), *Cherdivar* (în loc de *Cherdevară*), *Baber* (în loc de *Babără*).

Deseori ă din corpul unei serii de nume de familie este substituit în mod arbitrar prin a, generind astfel un alt tip de ortografiere greșită a numelor de familie: *Capațina* (în loc de *Căpățină*), *Babanuța* (în loc de *Băbănuță*), *Malai* (în loc de *Mălai*), *Balan* (în loc de *Bălan*), *Barbaros* (în loc de *Barbăroșie*), *Pavalachi* (în loc de *Păvălache*), *Vacari* (în loc de *Văcaru*), *Pasat* (în loc de *Păsat*), *Tataru* (în loc de *Tătaru*), *Arnaut* (în loc de *Arnăut*), *Craciun* (în loc de *Crăciun*), *Radauțan* (în loc de *Rădăuțeanu*), *Tarița* (în loc de *Tăriță*), *Stavila* (în loc de *Stăvilă*), *Danila* (în loc de *Dănilă*).

Afără de cazurile de reducere sau schimbare a sunetelor finale există și cazuri de anexare și introducere impropriu a unor sunete în corpul numelui de familie: *Paladii* (în loc de *Palade*), *Tachii* (în loc de *Tache*), *Jumatii* (în loc de *Jumate*), *Terentii* (în loc de *Terinte*), *Mardari* (în loc de *Mardare*), *Ursul* (în loc de *Ursu*), *Sandul* (în loc de *Sandu*), *Andronatii* (în loc de *Andronache*), *Ipatii* (în loc de *Ipate*).

Sunt supuse denaturărilor și unele consoane. Cele mai frecvente greșeli se înregistrează în ortografierea numelor de familie care încep cu *h*, acesta fiind înlocuite cu *g* (sub influența limbilor ucraineană și rusă): *Golban* (în loc de *Holban*, *Gai-deu* (în loc de *Haidău*), *Gamurari* (în loc de *Hămurarău*), *Gangan* (în loc de *Hanganu*), *Gara-ba* (în loc de *Haraba*), *Garbuz* (în loc de *Harbuz*), *Godoroja* (în loc de *Hodorogea*), *Bulgac* (în loc de *Bulhac*). Aceeași influență slavă, care se explică prin lipsa sunetului (*g*) în limba rusă, a dus la denaturarea acestuia în mai multe nume de familie: *Bujac* (în loc de *Bugeac*), *Arjintari* (în loc de *Argintaru*), *Boenjiu* (în loc de *Boiangiu*), *Cazanjiu* (în loc de *Cazangiu*), *Jenunchi* (în loc de *Genunchi*), *Gajiu* (în loc de *Gagiu*), *Jurjea* (în loc de *Giurgea*), *Juglea* (în loc de *Giuglea*), *Jurescu* (în loc de *Giurescu*).

Trebuie considerate drept incorecte și numele de familie de tipul *Russu*, *Grossu*, *Gramma*, *Savva* și.a., întrucât, după cum se știe, dublarea consoanelor nu este un fenomen caracteristic limbii române.

Un alt tip de denaturare reprezintă alipirea arbitrară a unor sufixe slave: *Morarenco* (în loc de *Moraru*), *Bradulov* (în loc de *Bradu*), *Taranov* (în loc de *Taranu*), *Apostolov* (în loc de *Apostol*), *Cherdivarencu* (în loc de *Cherdevară*), *Ratundulov* (în loc de *Rotundu*), *Slabulov* (în loc de *Slabu*), *Untilov* (în loc de *Untilă*), *Bodarev* (în loc de *Bădărău*), *Pesterev* (în loc de *Pesterău*).

Diftongul *oa* din corpul unui sir de nume de familie a fost redus la *o*, fapt care a dus la schimbarea mai multor nume de familie. De exemplu, *Rodideal* (în loc de *Roadeideal*), *Scobiola*

(în loc de *Scobioală*), *Scorța* (în loc de *Scoarță*), *Globa* (în loc de *Hloabă*), *Tircola* (în loc de *Tir-coală*), *Rota* (în loc de *Roată*), *Hiora* (în loc de *Hioară*).

O problemă aparte este utilizarea numelor de familie cu sufixele *-anu*, *-eanu*, *-aștă*, *-aru*. Întrucât majoritatea lor provin de la apelative (multe chiar dialectale) ce indică diferite profesii, îndeletniciri etc., credem că ar putea fi recomandate drept corecte și formele lor dialectale (nu variante fonetice). Cu alte cuvinte, pot fi recomandate: *Moraru* și *Morari* (și chiar *Morariu*), *Pușcașu* și *Pușcaș*, *Verejanu* și *Verejan*, *Gurițanu* și *Gurițean* (poate și *Gurițan*), *Zaporojanu* și *Zaporojan*, *Luncașu* și *Luncaș*, *Josanu* și *Josan*, *Soroceanu* și *Sorocean*, *Pînzaru* și *Pinzari*, *Bucătaru* și *Bucătari*, adică atât formele hotărîte și nehotărîte ale numelor de familie, cît și formele dialectale (deși, bineînteleș, pe locul întii în majoritatea cazurilor vor fi plasate ca recomandabile numele de familie cu *u* final). Vom menționa în mod special că formele dialectale sunt utilizate și dincolo de Prut, multe din ele fiind incluse și în *Dicționarul numelor de familie românești* (București, 1983), semnat de acad. I. Iordan. De exemplu, la articolul *Morar* găsim mențiunea «același cu *Morar* (i) *u*», adică e corect și *Morar*, și *Morari*, și *Moraru*, și *Morariu*. Spre deosebire de *Dicționarul de prenume și nume de familie purtate de moldoveni* (Chișinău, 1991), semnat de M. Cosniceanu, care recomandă numai formele cu desință *-u*. De altfel în acest dicționar sunt recomandate și unele variante ale prenumelor, fiind neglijate cele tradiționale, cunoscute de toți purtătorii graiului moldovenesc. Astfel, în lista de prenume recoman-

dabile nu găsim tradiționalul prenume feminin *Ileana*, fiind prezentă numai varianta lui cultă — *Elena*. Sintem de părere că alături de *Elena* trebuie să figureze neapărat și *Ileana*, alături de *Anatolie* să fie și *Anatol*, alături de *Tudor* să fie și *Toader*, alături de *Petru* să fie și *Petrea* (și *Petre*), *Sergiu* și *Serghei*, *Stepanida* și *Ştefania*, *Condratie* și *Condrat*, *Ignatie* și *Ignat* și a. m. d.

Astăzi, cînd în sufletele și în conștiința noastră se trezește sentimentul demnității naționale, ar trebui să nu mai fim indiferenți față de felul cum ni se spune în societate sau cum ne sint înscrise numele în actele de evidență a populației sau în alte documente oficiale. Din păcate însă continuăm și acum să primim, bunăoară, pașapoarte și buletine cu stema U.R.S.S. (stat care nu mai există), completeate în grafia rusă...

Considerăm deci că este timpul să se facă ordine și în antroponimia noastră.

Conf. dr. Petru ZUGUN
Iași

TOPOONIMICELE DE ORIGINE ROMÂNEASCĂ

Reactualizăm aici un aspect de metodă, important în studiul numelor proprii, mai ales al toponimelor, aspect despre care credem că trebuie înțeles și cunoscut într-un cadru mai larg decît în acela al toponomasticii.

1. Chiar dacă păstrează, în esență, forma cuvintelor din care provin, numele de persoane, de locuri, de corpuși crești etc. sint alte cuvinte de-

cît substantivele comune corespunzătoare, pentru că, în noua lor calitate, ele au alt statut lingvistic decît cuvintele originare corespunzătoare, care stau la baza lor: numele propriu de persoană *Creangă* și substantivul comun, identic, formal, *creangă*, din care provine, sint două cuvinte diferite și deosebite, nu unul singur cu două funcții; numele propriu de localitate *Adincata* este alt cuvînt decît adjecativul și decît substantivul omonim *adîncata* din care a ieșit; *Cloșca-cu-Pui*, numele unei binecunoscute constelații, desemnează altceva decît comuna *cloșcă cu pui*, care stă la baza imaginii generatoare a celeilalte denumiri. Substantivele proprii reprezintă alt nume (Eugenio Coșeriu), individualizator pentru o ființă sau un obiect deja numit printr-un nume comun, clasificator, *Creangă* fiind numele unui om, *Adîncata* — al unei așezări umane, *Cloșca-cu-Pui* — al unei constelații. Avem deci, de fiecare dată, cîte două cuvinte, diferite prin funcție și specific, unul propriu și altul comun, omonime sau paronime (în sensul larg al termenului) în zone diferențiate ale paradigmelor lor gramaticale.

Situatia lingvistică a substantivelor proprii provenite din substantive comune nu este altă decît tot aceea a cuvintelor formate prin derivare, prin compunere sau prin alte procedee lexicale formative, cuvinte noi, în raport cu cele din care provin: tot așa cum *adîncim* este alt cuvînt decît *adînc*, *Valea Adîncă* — alt cuvînt și decît *vale*, și decît *adîncă*. În măsura în care au fost formate de vorbitorii limbii române — și măsura aceasta este generală sau aproape generală — toate substantivele proprii sint, ca și derivele și

comusele, de origine românească, nu de altă origine. Cuvintele care stau la baza lor (în cazul derivatelor, inclusiv sufixele și prefixele) pot fi de origini diferite (latină populară sau cultă, slavă veche, maghiară, turcă, neogreacă, franceză etc.), dar cuvintele formate de la ele sunt de origine românească (vezi lucrări ale lui Corneliu Dimitriu, în acest sens).

Imprumutat din limba română într-o limbă străină, substantivul comun este, acolo, de origine românească, dar omonimul său, substantiv propriu provenit din cel comun (ca și derivatele și compusele create de la ele), încețează a mai avea această origine și capătă originea limbii împrumutătoare și numai dacă este nume propriu dat de vorbitorii unei colectivități românești își păstrează, și acolo, originea românească. Într-o limbă străină putem identifica deci etimoane numai pentru substantivele comune, nu și pentru substantivele proprii corespunzătoare.

Chiar dacă, uneori, în formarea substantivelor proprii o limbă străină este implicată prin modelul pe care îl oferă vorbitorilor limbii române (este cazul, între altele, al unui nume de persoană ca **Micu**, provenit din substantivul, creat de la adjективul corespunzător, **mic**, nume de persoană creat după model german, **Klein klein** «mic»), totuși, și în aceste situații, rolul preponderent, în crearea substantivului propriu, îl are tot limba română, prin statutul pe care îl acordă, în sistemul ei, numelui propriu creat.

2. Cum pot fi numite procedeul și subprocedeul prin care sunt formate numele proprii din cele comune corespunzătoare este o chestiune care-i interesează în primul rînd pe

lingviști, fiindcă interpretările lor nu au alte consecințe decât o consecință de ordin lingvistic, relaționată deci cu știința limbii. Ține tot de lingvistică, dar nu numai de lingvistică, stabilirea pe această bază a ponderii procedeelor lexicale formative în ansamblul lexicului clasificat după criterii etimologice și, mai ales, identificarea importanței speciale a grupelor substantivelor proprii create astfel, pentru înțelegerea și interpretarea corectă a istoriei colectivității umane, românească, în speță, care a format aceste substantive.

Sub raport strict lingvistic, substantivele proprii formate de la substantive comune (ca și, caz mai rar întlnit, dar la fel de sugestiv, formarea de substantive comune din cele proprii corespondente, ca **olandă** <Olanda>) se integrează la subprocedeul numit **antonomază**, subprocedeul făcând parte din conversiune (schimbarea valorii gramaticale, denumire mai restrictivă și deci mai puțin potrivită decit **conversiune**), fiindcă radicalul cuvîntului format este identic, structural, cu radicalul cuvîntului din care provine — aceste nume proprii fiind incluse în gruparea, mult mai largă, a substantivelor provenite, de exemplu, din adjective (precum subs. **orb**, din «acest orb nu ne poate vedea», format de la adj. **orb**, din «omul orb nu poate vedea»).

Discuția strict lingvistică interesează însă mult mai puțin decât aceea privitoare la rolul care trebuie atribuit numelor proprii, din categoriile semantice precizate, în luminarea istoriei unei colectivități umane, cum este, de exemplu, aceea românească.

3. Din perspectiva lingvistică precizată la (I), este lipsită că, în măsura în care numele

de locuri sint identice, în întregime (în cazul celor dezvoltate de la cuvinte simple), sau pe părți ale lor (în cazul celor formate prin compunere sau prin derivare) — și această măsură este generală, sau aproape generală — cu nume comune, ele nu pot fi decât de origine românească, denumirile de locuri prin cuvinte formate în limba română fiind date, aproape totdeauna, de români, nu de străinii a căror limbă a împrumutat limbii române substantivele comune corespunzătoare. Substantivele comune **izvor**, **deal**, etc. sint, indubabil, împrumuturi ale limbii române din slava veche, după cum substantivele comune **ca vale și munte** sint de origine latină populară, continuante din «limba strat» de vorbitorii romanizați din fosta provincie **Danubiană** romană Dacia, strămoși ai românilor, însă toponimele corespunzătoare, **Izvoarele**, **Dealul**, **Valea**, **Muntele** etc., deosebit de numeroase în toponimia românească, folosite singure sau în compunere cu alte cuvinte, sint de origine românească, nu de origine slavă, respectiv latină populară sau de alte origini.

Din această perspectivă, care ni se pare că este singura corectă, afirmații, binecunoscute și tendețios răspândite, după care toponomia românească este majoritar de origine slavă nu au temei: toponomia românească — ca și toponomia din alte limbi — este, în cea mai mare parte, de origine românească — respectiv, de originea limbii străine în discuție — numele de locuri din spațiul lingvistic românesc fiind date, firesc, de români, care au folosit, în acest scop, cuvinte comune de indiferent ce origini, pentru ei; numai în situații — mult mai rare — în care o anume colectivitate etnică și lingvistică neromânească

că, slavă de exemplu, dar românizată ulterior, lingvistic sau și administrativ, a numit un loc **Deal** sau **Poiana**, folosind un nume comun (**deal**, **poiană**) din propria limbă, numai atunci acel toponimic este de origine slavă, ca și numele comun corespunzător; alte **Deal**-uri sau alte **Poienă** — i au fost însă numite astfel de români, nu de slavi, și atunci toponimul este românesc și numai substantivul comun corespondent este de origine slavă. Istoria fiecărei localități și, în general, a fiecărei denumiri de loc lămuște originea numelui ei.

Se înțelege că toponimele cărora nu le corespund, sau nu le-au corespuns, în limba română, substantivele comune sint de alte origini decât de origine românească, tot așa cum, pentru toponomia altor limbii, germană, de exemplu, un toponim ca **Berlin** este slav, nu german, pentru că în limba germană nu există un substantiv comun, cu formă identică, din care putea proveni toponimul în discuție.

4. Reactualizarea, realizată aici, a interpretării privind originea românească a marii majorități a toponimicelor românești, interpretare postulată de Gustav Weigand și argumentată de Emil Petrovici, Iorgu Iordan, Dragoș Moldoveanu, Vasile Frățilă și de alții toponomăști, a avut menirea de a impune într-un cadru mai larg decât în acela, restrins, în care este cunoscută și de a o transforma într-un principiu de metodă și în studiul istoric, nu numai în cel al toponimiei (și al numelor proprii, în general), fiindcă este un aspect de metodă care — dată fiind mara lui importanță — nu trebuie uitat, voit sau nu, cu atât mai condamnabil cu cît, cunoscut fiind, este uitat mai «voit», din motive care nu țin de știință.

GRAIUL PĂMÎNTULUI

**Pămîntul, istoria și limba
sînt în esență cei trei
stilpi pe care se ține
neamul.**
Ion Druță

Toponimia e istoria nescrisă a neamului, e graiul viu de secole și milenii al poporului. În numele de locuri și localități sî-au găsit reflectare principale momente din viața materială și spirituală a oamenilor: tradițiile, obiceiurile, credința, ocupările. Unele denumiri evocă evenimente și întimplări de mult petrecute, altele redau starea socială, fiscală sau juridică a locuitorilor. Numeroase sunt numele topice referitoare la particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. O categorie aparte constituie toponimele ce desemnează străvechi fortificații și așezări întărite.

În vremuri de restrîște Moldova a fost arena unor înverșunate evenimente. Pe aici, trećindu-ne pămîntul prin foc și sabie, sî-au făcut drum spre apus triburile nomazilor. Apoi au urmat năprasnicile războaie cu turci și tătarii. Nesfîrșite păreau intervențiile și amestecul străinilor în viața și treburile băstinașilor. Oștenii marii voievozi — mușatini, basarabi — s-au ridicat împotriva răuvoitorilor, stînd pavăză la frontiere. Ca mijloc de apărare localnicii au înălțat valuri și au săpat șanțuri adânci, au durat cetăți, palanici, tabere întărite, au creat un sistem sigur de pro-

tecție cu puncte de observare și semnalizare.

«Fiindu în calea răotășilor și stropșindu-oștile, care de multe ori să făcea războaie pre acesta loc, cum insă semnile arată, carile le vedem multe pretitinderile: movili mari și mici și șanțuri pre Nistru, pre Prut, prin codri ce n-au mai putut suferi, ce s-au răsipit și s-au puștiit» — mărturisește cronicarul Grigore Ureche. «Acest ținut — ne relatează Dimitrie Cantemir — a fost așezat cu cetăți destul de frumoase, din care acum numai ruinele au rămas ici-colo».

Construite din piatră, cu ziduri înalte și groase, cetățile erau înălțate la hotare și la răspîntii mari pentru a stăvili invazia dușmanilor din afară. Fortificațiile din interiorul țării, situate de obicei prin codri, pe creste și virfuri înalte de dealuri, pe malurile abrupte ale rîurilor, serveau ca loc de refugiu și adăpost pentru populație. Acestea erau simple întărituri de pămînt cu valuri și șanțuri.

Strămoșii noștri au durat fortificații pe care le numeau **cetate, cetățule, grădiște, otac, palancă, parcan, tabără, zamcă**. Ei au desemnat cu termeni și cuvinte din limba lor și întărituri mai vechi, rămase încă de la sciții, geto-daci, romani.

Cu timpul însă valurile de pămînt s-au surpat, cetățile, parcasele, palancile s-au năruit, încit multe dintre ele nu s-au păstrat nici măcar urmele. Doar numele lor, rămase memorabile peste veacuri, ne amintesc astăzi de existența fortificațiilor de odinioară. Aceste nume le poartă multe locuri și localități din republică.

Toponimul **Grădiște** (sat în raionul Cimișlia) reproduce apelativul din limba noastră **grădiște (grădiște)** «loc unde odinioară a existat o așezare în-

tărită, o fortificație», acesta fiind la origine un împrumut slav. La baza etimonului **grad** și **stă** cuvintul vechi slav **grad**, care pe vremuri avea o altă semnificație decit cea cunoscută astăzi. La inceput **grad** (**gorod**) a însemnat doar «gard» (de aici termenul nostru **gard**), apoi a obținut semnificația de «loc îngrădit, ogradă», «loc întărit, cetate» și abia mai târziu a ajuns să desemneze un anumit tip de aşezare umană — **«oraș»**.

Pe vetele străvechilor aşezări sau în vecinătatea lor au luat ființă ulterior noi localități, numite **Horodca** (Ialoveni, Dondușeni, Rezina, Rîșcani), **Seliște** (Leova, Nisporeni, Orhei).

Numele topic **Otaci** (Ocnița) reprezintă — sub aspect morfolologic popular — pluralul termenului inechit **otac** — «tabără, lagăr militar». În apropierea acestei localități s-au păstrat armele unor vechi întărituri, dintre care unele se numesc **Bateria**, **Obozu**, **Şanțu**. În grăduri cuvintul **otac** circulă și cu înțelesurile de «locuință izolată în cîmp», «așezare păstorească», «colibă», «stînă». E frecvent folosit în scrierile vechi și în creația orală populară: «...și dacă au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au primitu și l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pîine și cu pește friptu...» (Grigore Ureche); «Și lăsați-vă de pază / Cînii singuri la otace» (folclor).

Numele de sate **Palanca** (Călărași, Drochia, Ștefan-Vodă) au fost create pe baza apelativului **palancă**, ceea ce pe timpuri însemna o întăritură făcută din pari, ascuțiti la capătul de sus, infiști în pămînt și legați între ei cu frînghii sau întărituri cu scoabe de fier. Ulterior termenul a trecut și asupra fortificațiilor din piatră. Ruinele unor redute s-au păstrat pînă nu demult lîngă sa-

tul Palanca din raionul Ștefan-Vodă. Fundamentul, de formă patrulateră, cu urme de turnuri pe la colțuri, avea lungimea de 70, iar lățimea de 30 de stînjeni. După cum mărturisesc letopisejele, asemenea întărituri se întîneau în munți, prin codri: «...în mijlocul munților era o palancă de zid și tras zidiul den rîpă a unui munte pănă în rîpa altui munte» (Miron Costin); «Deci Grigore Vodă... au trimis pre Constantin hatmanul... și pre Toader Pălade spătarul să margă pre la gura Oituzului și la Comănești să astupe poticile și să strici pălancile...» (Ion Neculce).

Denumirea localităților **Parcani** (Călărași, Slobozia, Soroca, Șoldănești) trebuie pusă în legătură cu apelativul **parcan**, pentru care în dicționare găsim următoarele explicații: 1) «întăritură, redută», 2) «îngrăditură din scinduri sau nuiele pentru zăgăzuirea apelor». Sensul de «fortificație» se potrivește mai ales pentru numele localităților situate la depărtare de ape mari (râuri, lacuri, bălti).

Pentru unele localități numele topic **Tabără** (Orhei) poate fi explicat prin termenul **tabără**, cunoscut în limba noastră cu înțelesul de «loc întărit unde staționează o oaste», «lagăr militar, cantonament». Cu acest sens cuvintul e atestat în scrierile vechi: «Gaspar Vodă au ieșit din Iași și au pus tabără la Capul Stîncii, împotriva Tuțorii» (Miron Costin); «Leșii, văzînd atita tătărime... și-au întărit tabără cu șanțuri pen prejur.» (Nicolae Costin).

Și numele orașului Orhei pare să fie la origine un termen fortificat — **orhei** — explicat prin ung. **örhely** «oraș, cetate» (<ung. var «oraș»). Cu etimónul **var** este înrudit etimologic ung. **varos**, care în limba noastră a dat **oraș** (prin forma in-

termediară uaraş). Toponimul **Orhei** și, probabil, apelativul **orhei** au putut fi aduse la noi de o veche populație migratoare transcarpatică. Această interpretare pare să fie susținută și de datele arheologice. Pe locul Vechiului Orhei, în apropierea satului Trebujeni, pe malul drept al Răutului, au fost descoperite urmele unei cetăți moldovenești care a existat pînă în sec. XVI.

Urmele unei întăriri getice de pînă la era noastră le indică toponimul **Cetăuia** din preajma Dișcovei (Orhei). Pe locul numit **Cetăuia** de lîngă Alcedar (Șoldănești) s-au suprapus cîteva așezări — un cătun tracic cu vechime de 2500—2700 de ani, un sătuc al populației getice din sec. II—IV e.n. și altul din sec. VII—X. O așezare getică din sec. IV—II i.e.n., întărîtă cu șanțuri și valuri mari de pămînt, folosită în sec. IX—XII și de o populație veche rusă, a existat în hotarul satului Horodiște (Rezina). Locul acesta se numește astăzi **La Șanț** (Cf. I. Hîncu, *Vestigii strămoșesti*, Chișinău, '990, p. 22, 35, III §. a.).

Ruinele unor fortificații romane de la începutul mileniu lui nostru au fost descoperite pe locurile numite **Cetăuia** (Sobari, Soroca), **Sub Cetate** (Giurgulești, Vulcănești), **Valul lui Traian de Jos** (Giurgulești, Vulcănești); **Valul lui Traian de Sus** (Leova, Copanca, Slobozia). Reminiscențe ale culturii materiale latine trebuie căutate pe locul urbelor și castrelor antice din nordul Dunării Inferior și de pe țărmurile Pontului Euxin.

Existența unor așezări antice și medievale e consemnată și de microtoponimele **Drumul Zăvoarelor** (Drăgușenii Noi, Nisporeni), **Farfurie Turcului**, **Şanțuri** (Rudi, Dondușeni), **Hodroca** (Cunicea, Camenca), **Ho-**

rodinca (Morozeni, Orhei), **La Scaune** (Parcani, Șoldănești), **Movila Urileșului** (Limbenii Vechi, Glodeni), **Roata Turclilor** (Olișcani, Șoldănești), **Valu** (Stoicanî, Soroca), **Zamca** (Bumbăta, Ungheni; Voloave, Soroca) și a. Cercetătorilor le revine sarcina să stabilească ce fel de așezări au fost acestea, cînd și de cine au fost întemeiate și populate de-a lungul veacurilor.

Vetrele strămoșilor noștri, care pînă odinioară erau doar semnalate, necesită a fi studiate în modul cel mai serios, cu aplicarea metodelor moderne de cercetare și utilizare a variatelor informații sigure și obiective. Colaborarea în acest domeniu a specialiștilor din diferite ramuri ale științei — istorici, lingviști, arheologi, etnografi — ar fi deosebit de folositoare și rodnică.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Salut congresul națiunilor în numele Românilor din Basarabia!

Mulți ați auzit de «moldoveni», dar puțini cred că știi că națiunea moldovenească nu există. Există o națiune română. Numele Moldova, moldoveni, este numai teritorial, dar nu național, iar dacă noi numim «moldovenești» comitetele și organizațiile noastre, o facem aceasta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvîntul «Român» sună prea aspru la urechile vrăjmașilor noștri de care avem foarte mulți, ca și d-voastră, și el le servește de ane acuza pe noi de separatism.

Teofil IONCU. Kiev, septembrie 1917

APA TRECE, PIETRELE RĂMÎN

**Basarabie iubită,
Cea mai mîndră-ntre surori
De sub cizma moscovită
Te-auzim cum strigi că mori.**

**Prutul, Dunărea și Nistrul
Mindre ape, ceresc dar,
Azi în jurul tău sinistru
Sint al morții trist hotar.**

**Trupu-ți spic de grâu în pîrgă;
Din neam nobil fin lästar:
Vor muscalii să ți-l fringă
Blestemat popor barbar.**

**Din coșita-ți bălăioară
Și-au făcut bice cazacii
Și cu ele surioară
Dau în trupul tău sălbatici.**

**Graiul scump cu care-ncinți
Ti l-au amușit, uitind
Că de taci totuna cînți
Doina din străbuni în gînd.**

**O! nu-i azi întâia oară
Cînd muscalii au gîndit
Că prin forța lor barbară
Mamei noastre te-au răpit!**

**Ei sint mulți dar fără lege,
Noi puțini cu Dumnezeu,
Credincioși c-un creștin Rege,
Ei o turmă cu-n Ateu!**

**Venetici, ei se vor duce,
Iară un proverb bătrân
Spune-n graiul nostru dulce:
Apa trece pietrele rămîn!**

B. P. HASDEU ȘI POEZIA DIN EXIL A LUI OVIDIU

Despre personalitatea literară și științifică a lui B. P. Hasdeu s-a afirmat, precum odinioară Augustinus despre M. T. Varro, că «a citit atât de mult încît te întrebă cum de-a avut timp să scrie și a scris atât de mult, încît abia ai timp să-i citești opera». Filologia modernă, fără filologia clasică, este un edificiu fără temelie. Pătruns de acest adevăr, Hasdeu a învățat cu rîvnă, din adolescență, limbile și literaturile clasice. Studiul acestora a constituit o preocupare permanentă și la maturitate, în activitatea sa de lingvist, de istoric sau de literat. Investigațiile filologice în domeniul limbii române și al gramaticii comparate indo-europene, cercetarea izvoarelor istoriei patriei, emendarea unor pasaje din autorii latini, ca și traducerile sale din poezia latină sint mărturii ale stăpînirii temeinice a limbilor clasice utilizate întru cercetarea istoriei naționale și întru cultivarea și fortificarea limbii române.

În rîndurile de mai jos ne oprim la o ipostază necercetată din activitatea lui B. P. Hasdeu, anume la traducerile sale din Ovidiu. Atrăs de valoarea documentară și estetică a operei de exil a poetului latin, Hasdeu a tradus elegia III, 10 din **Tristia**, sub titlul **Ovidiu la gurile Dunării** și elegia III, 8 din **Pontica**, numind-o **Darul Dunării**. Ambele elegii au fost publicate în revista «**Columna lui Traian**» din 1872, în nr. 29 și 30. Poetul latin, în aceste elegii, reflectă hiperbolic, în tonuri intunecate, viața din Scythia Minor, patria sa adoptivă.

În **Tristia**, III, 10 Ovidiu evocă iarna getică la Pontul Euxin și incursiunile barbare asupra cetății tomiteane. Chipul băstinașului get care înfruntă gerul tomitan este transfigurat cu dimensiuni epopeice:

Si barbarul imbracă nădragi și piei
 informe,
 Cit din a lui făptură de-abia se
 văd obrajii.
 Dar pînă și prin blană dă gerul
 în putere,
 Iar pulberea de gheăță pe barbă
 scînteaiază.
 Si te cuprinde groaza cînd sloiuri
 cristaline
 Se-ncheagă printre plete și se
 ciocnesc cu freamăt
 L-a capului mișcare; și-n vas
 îngheăță vinul
 De-l scoți în bolovane, păstrînd
 figura oalei,
 Si-n loc a soarbe spumă, măñinici
 bucăți de vin!

Imaginea Dunării și a Mării în-
 gheățate impresionează adînc suf-
 letul său meridional:

Respins de ger, delfinul tot în
 deșert se-ncearcă
 În aer să tresalte pe-a mării
 suprafață...
 Si vîntul de la Crivăț, trîntindu-se
 cu zgomot,
 Turbează făr' să poată un val din
 loc să mîste.
 Si vasele, ca-n cercuri de marmoră
 cuprinse
 De gheăța ce le-ncinge, stau țepene;
 vislașul
 Talazurile dure azi nu le mai
 despică
 Si-n unda degerată, cu capete afară,
 Vezi peștii ce se-nerustă, și unii mai
 trăiesc!

În timpul iernii, cînd îngheăță
 Istrul și Pontul, peste podul de ghea-
 ță năvălesc barbarii călări, pustiind
 satele sărace din preajma cetății și
 robind sătenii surprinși în afara zi-
 durilor:

Apoi pe robi ii leagă cu mîinile la
 spate...
 Se duc, se duc, sărmanii, privind cu
 disperare
 În urma lor ogoare, ce n-o să le mai
 vadă,
 Si focul ce se-nalță din subrede
 colibe,

Căci bárbarul aprinde, doboară,
 mistuiește
 Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea
 să ducă;
 Si stoluri de victimă succumbă sub
 săgeata-i
 În virf încirligată, al cărei fier
 supsește
 Din ierburi ucigașe un suc
 înveninat.

Groaza războiului își întinde
 umbra și asupra zilelor de pace, din
 celealte anotimpuri, căci oamenii,
 însăpămîntați de barbari, nu mai cu-
 tează să are ogoarele și pămîntul
 râmine înțelenit.

În Pontica, III, 8, Ovidiu reflec-
 tă, printr-un dar simbolic trimis
 unui prieten din Roma, viața aspiră
 a tomitanilor care trăiesc într-un
 mediu războinic, cu agricultură pre-
 cară și vegetație săracă. Poetul nu
 poate să-i ofere în dar lui Fabius
 Maximus nici aur, nici argint, nici
 purpură, căci sarmații n-au decît
 turme și grîne. Aici, femeile nu țes,
 ci macină grîu și umblă după apă
 cu donițe pe cap. Viața de vie nu
 se cățără pe ulmi, ca sub cerul ita-
 lic, și nici poame nu îndoie ră-
 muri, ci șesul rodește în voie peli-
 nul amar.

M-am tot gîndit, amice, din
 dunăreana țară
 Ce ți-aș putea eu oare la Roma să
 trimit?...
 Pe-neregul țarm sinistru al mării
 furtunoase
 Cățind o suvenire și negăsind
 nimic,
 Din crudul meu exilu eu îți
 trimit o tolbă
 Pe care-am îndesat-o cu cîteva
 săgeți,
 Dorindu-ți ca vrăjmașii pe care-i ai
 să cază
 Toți unul cîte unul sub otrăvitorul
 fier!
 În aste văgăune sălbatrice și dure,
 Săgeata-nveninată e singurul
 condei
 Ce scrie-n vastul spațiu poeme
 singerioase
 Avînd în loc de versuri cadavre
 țuse-n șir,

Răzbuel in turbare e Muza
dunăreană,
Cu fruntea descreșită primește
darul meu.

Poemele lui Ovidiu sunt, neîndoilenic, un document istoric scris de un martor ocular despre populația, clima și vegetația din «înțutul geto-dacic». Poetul nu este însă un istoric obiectiv, ci un artist care construiește un univers autonom. Elegile lui Ovidiu sunt un document psihologic al unui poet meridional. Hiperbola are dublu rol: estetic (pentru a impresiona cititorul italic) și politic (pentru a convinge pe Augustus să-l recheme din exil). Contrastul dintre Roma (spațiul fericirii, al gloriei și al civilizației) și Tomis (spațiul năpastei, al singurătății și al lumii barbare) este un contrast de ordin spiritual, care duce la descoperirea universului metafizic al condiției umane. Ovidiu suferă un proces de **metanoia**, căci microspațiul daco-getic sprijină cunoașterea microcosmului ființei umane. Nostalgia spațiului pierdut se transformă în aspirație către valori transcendentе. Roma și Tomis-ul își aprind, peste spațiu, torța sacră a culturii, căci Dacia devine, prin creația poetului și credința în nemoarte, un centru nou al lumii spirituale antice. Drama existențială a lui Ovidiu simbolizează, în ultima instanță, drama unui prototip uman «exilat din Paradis» în urma unui păcat originar. Acest act de pedepsire devine un act de autocunoaștere și sufletul poetului se transformă într-o catedrală în care motivele existențiale au rezonanță de orgă.

Confruntând traducerile citate mai sus cu textul original, am observat că echivalările sunt destul de exacte și expresive, atestând cunoștințele de filolog și harul de poet ale lui Hasdeu. Multe versuri românești sunt însă amplificări, nu echivalări ale textului original. Acest fenomen este des întâlnit la traducătorii din limbile clasice, deoarece aceste limbi sunt sintetice și lapidare, punând la încercare, totdeauna, iscu-

CONFLUENTE

sință și vocația tălmăcitorilor.

Versiunile lui Hasdeu se disting însă prin simțul adecvat al lexicului și, mai ales, prin armonia ritmului. Filologul român a renunțat la metrul original, distihul elegiac, cît și la versurile rimate, folosite de unii din predecesorii săi, și a utilizat un **metru modern ritmat**, în consonanță cu sunetul interior al elegiei ovidiene, precum și cu tradiția metrică a poeziei românești. Versul traducerilor lui Hasdeu are 14–15 silabe, cu cezură heftimimeră. Emistihurile sunt compuse, fiecare, din doi trohei și un amfibrah. Am menționat aceste detalii tehnice pentru că tocmai acestea relevă structura metrului utilizat și o intuiție remarcabilă a poetului român. Metrul traducerii lui Hasdeu a fost preluat, peste un secol, de Th. Naum. Acest fecund traducător ne-a dăruit, în 1972, într-o versiune fără egal, toată elegia de exil a lui Ovidiu. Prin traducerile sale, Th. Naum a confirmat intuiția lui Hasdeu, inspirat precursor al marilor traducători din secolul nostru.

Traducerile din clasicii antici sunt acte de cultură izvorite din sentimentul patriotic de a pune la îndemîna semenilor creații de valoare universală pe care alte popoare le-au cunoscut cu secole în urmă. Multiplele preocupări științifice nu i-au îngăduit lui Hasdeu să traducă mai mult din poetii antici, dar prețuirea dreaptă a traducerilor sale, în perspectiva receptării culturii antice în țara noastră, este o datorie față de acest savant, care a înălțat, pe urmele lui Cantemir, spiritul românesc în circuit european.

Dr. Stelian DUMISTRĂCEL
Iași

NUME POPULARE ALE LUNILOR ANULUI (APRILIE — SEPTEMBRIE)

APRILIE — PRIER

Între cuvintele aparținând grupului onomasiologic al vocabularului limbii române de care ne ocupăm aici, cuvinte ce se prezintă în situația de dublete, cu același punct de plecare și cu același sens, se află și numele cult (**aprilie**), și cel popular (**prier**) pentru cea de a patra lună a anului. Căci **aprilie**, «formă cărturărească a cuvintului, luată de la slavi... sau de la greci», după cum scria Hasdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae* = HEM), a dublat, încă în documente scrise în secolul al XV-lea, în Moldova și Tara Românească, pe **prier**, descendent direct din lat. *aprilis* [mensis], atestat în scris de la Coresi și păstrat în graiuri pînă în zilele noastre. Dintre denumirile populare înregistrate în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* mai semnalăm, ca răspunsuri izolate, **luna tau-rului** (pornind de la zodiac) și chiar **florar** și **cirișer**, cu precizarea că este vorba de **inflorirea** cireșilor (Rodica Orza, **Numele vechi ale lunilor...**, «Cercetări de lingvistică», 2/1964, p. 283—300). În anchetele recente pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, a fost înregistrat frecvent numele **prier** (într-una din localități apare și **păstileț**, ce se explică prin faptul că **Păștile** cad adesea în această lună).

Ca și în cazul altor nume populare ale lunilor anului, lui

CREANGĂ DE AUR

prier i s-a căutat o semnificație și există numeroase mărturii că acest cuvînt a fost apropiat de verbul **(a) prii** «a fi prietic, favorabil, a avea urmări binefăcătoare». Astfel, în răspunsurile la ancheta etnolinguistică întreprinsă de Hasdeu apar caracterizări ale lunii cum ar fi: «ori priește, ori despoaie»; «priil priește sau jupește» (HEM). Așadar legătura cu verbul **(a) prii** s-a făcut de cînd, în vorbire, numele lunii avea un aspect fonetic apropiat de lat. **aprilis**, iar zicările respective se referă la caracterul «înșelător» al acestei luni, relativizind **priința** lui **aprilie** (dar fără nici o legătură, după cum a arătat Hasdeu, cu obiceiul de a înșela, de a păcăli în ziua de 1 aprilie, de proveniență franțuzească și cunoscut la noi mai ales la oraș).

Aceste jocuri de cuvinte în analiza numelui lunii vădesc optica agricultorului, a cresătorului de vite, într-un moment al anului dominat de preocuparea pentru recolta viitoare și pentru nutreț (vezi și în *Dicționarul* lui I. A. Candrea: «**Apri**l și priește și pîrlește»). Formule ca «Prierul ori priește, ori belește», consemnată de G. Crăiniceanu la 1895 (*Igiena țăranului român*, p. 29) sau «**Preli prelește / = se joacă de-a aprilie / vaci belește**» (Zanne, *Proverbele românilor*, IX, p. 419) sunt explicate de contemporani ai noștri, țăranii din Oltenia, într-un mod asemănător. Chiar cînd nu mai cunosc termenul **prier**, unii dintre ei comentează numele **aprilie** prin «le priește», «venea vorba de oi, că le priește», dar bătrînii mai spun «prier, vitele ori le priește, ori le belește». (NALR. *Oltenia*, vol. II, p. 272).

De fapt priința lui **aprilie-prier**, pentru cîmp și pentru hrana vitelor, este ploaia, așteptată ca o binefacere, căci iată

ce scria Ion Ionescu de la Brad: «Dulci sînt picăturile cele mărunțele a ploilor calde ce udă pămîntul în această lună» (**Calendar pentru bunul gospodar**, Iași, 1845, p. 51), adevăr ce poate fi extras și din proverbul «Pier fără ploaie cheful românului moaie» (HEM). Aceeași preocupare în legătură cu vremea în luna aprilie este reflectată și de proverbele altor popoare; într-o apreciere hiperbolică, pentru viticultorul italian fiecare strop de ploaie din această lună echivalează cu un butoiș («D'aprile ogni gocciole un barile»), iar în paremiologia franceză numeroase formule subliniază binefacerile ploii din aprilie: «En avril s'il tonne, C'est nouvelle bonne», sau «Mars venteux, avril pluvieux font mai joyeux».

O altă explicație a lui **prier** a dat-o G. Săulescu, pentru care «pe aprilie [români îl numesc] **prier** (deschizător) sau **florari** (infloritor)», explicație reluată de Vasile Alecsandri (cf. **Alecsandri și calendarul popular românesc**; «Revista de lingvistică și știință literară», 3/1991, p. 15 și urm.). Evident, Săulescu avea în vedere faptul că lat. **aprilis** este un derivat de la verbul **aperire** «a deschide». Amintirea rolului de «deschizător» al lui aprilie, ca lună de început al anului, se păstrează într-o explicație pe care, după **Larousse**, o citează A. Scriban, în **Dicționarul său**, în legătură cu păcălelile din ziua de 1 aprilie. Printr-o ordonanță a regelui Franței Carol al IX-lea, din 1563 s-a stabilit aici începutul anului la 1 ianuarie (înainte începea în ziua de Paști). Cadourilor sau felicitărilor tradiționale de la vechiul început al anului le-au luat locul cadouri simulate sau false mesaje, mistificări ce au căpătat cu timpul diverse aspecte (reflexe «miticești», grosolane, ale adoptării

CREANGĂ DE AUR

obiceiului la noi îi rețin atenția lui Caragiale într-un **moment** și un monolog, ambele intitulate **1 Aprilie**.

O «deschidere» în luna lui aprilie o marchează însă, în limba română, verbul **(a) prieră** (înregistrat în zona Cîmpulung Moldovenesc), care înseamnă «a duce prima oară la pășune, pe munte, turmele de oi» (**Dicționarul tezaur al Academiei Române**), deschidere a pășunatului care, în condiții favorabile, are loc în luna aceasta. Desigur, legătura cu lat. **aperire** se face indirect, prin **prier**; **(a) priera** contribuie la conturarea cadrului comunicării în care **prier** a fost «explicat» prin **(a) prii**, căci mai ales atunci **aprilie** le **priește** crescătorilor de vite.

Considerarea lui **prier**, în semn de flătare sau de îmbunătăreori în spirit optimist, drept moment prielnic, reprezintă o motivare ca nume ce evocă atenția cu care a fost urmărită și dorită vremea bună în această lună de la începutul primăverii.

MAI — FLORAR, FRUNZAR

Printre numele lunilor anului, **mai** are un statut ce susține un interes deosebit: cuvîntul este moștenit din latină (**maius**) și reprezintă, aşadar, un termen popular, dar calendarul bisericesc a preluat ulterior același lexem din slavă și neogreacă (atestări de la începutul secolului al XVII-lea; **Dicționarul tezaur al Academiei Române**). Avem de a face cu un caz distinct de etimologie multiplă: imprumutul făcut de limba literară română veche (în cadrul unui întreg grup terminologic) nu constituie doar un dublet de tipul **agust** — **august**, ci se suprapune intru totul din punct de vedere fonetic peste cuvîntul moștenit.

Ca argument în favoarea ace-

stei interpretări poate fi invocată, desigur, înregistrarea lui mai în graiurile populare românești din toate provinciile ca răspuns la întrebarea prin care se crea numele vechi al lunii, ca și absența unui alt nume în multe din localitățile anechetate de Emil Petrovici pentru **Atlasul lingvistic român II** (= ALR), fapt ce se explică pentru începutul secolului și prin recunoașterea în mai a termenului oficial propriu-zis. Dar pe de altă parte, semnificativă este prezența cuvântului în zicalele «ploaia din mai face mălai» și «dacă nu plouă în mai, nu se mănincă mălai» (vezi și NALR. Oltenia, II, p. 272: «mai — ara lumea de mălai»). Asemenea contexte paremiologice se întâlnesc mai ales (dacă nu exclusiv) pentru numele vechi ale lunilor, iar **mălaiul** este în cazul de față planta cultivată în spațiul carpato-dunărean din cele mai vechi timpuri, **meiul** (*Panicum miliaceum*), numită și **mălai mărunt, ~mărunte, ~rosu**, denumire ce a fost transferată apoi asupra porumbului (*Zea mays*), cunoscut și cultivat la noi abia la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Zicalele citate atrag atenția asupra unei paralele privind determinismul temporal în terminologia calendaristică a unui popor de agricultori: dacă denumirile lunilor toamnei vădesc preocuparea pentru scăderea temperaturii (**brumărel, brumar**), cele ale primăverii sint asociate cu grijă pentru precipitații (vezi **prier** care «priește»), dar și pentru căldură. Înalțabil ca nume, **mai** va fi raportat la anotimpul ce numește unealta de lemn, de obicei în formă de ciocan (cu care se bat tărușii sau penele de lemn), ori, mai curind, de lopătică, cu care se bat pînza și torturile de cinepă, cînd se înălbesc (mai < lat. *malleus*), căci într-o locali-

CREANGĂ DE AUR

tate anchetată pentru atlasul regional al Olteniei termenul este explicat astfel: «mai — bat cu **maiele**, ca să iasă (din pămînt), cădurile», evocare a unui vechi ritual dacic de la începutul primăverii, combătut în 1675 ca obicei «păgin» de **Așezămînturile Vlădicăi Sava** (mitropolit al românilor transilvăneni între 1656—1679).

Florar ca nume pentru «mai» apare mai întîi la Ion Ionescu de la Brad: «Dacă în florar... timpul cel cald să împestrițează cu ploi mici, atunci planete cresc văzind cu ochii» (**CaleNDAR PENTRU BUNUL GOSPODAR**). La G. Săulescu (în **Calendărul «Albinei»** pe 1847) și la Alecsandri (**Poezii populare...**, 1866) același termen va fi consemnat drept nume popular pentru «aprilie». Pentru că **florar** nu desemnează de fapt un anumit grup de 30 (31) de zile, ci celebrează timpul florilor, evocat în diferite contexte care asociază noțiunile «tinerețe» și «frumusețe»: despre un tînăr căruia i-a albit părul se spune că este **nins în luna lui mai**, iar pentru a exprima gradul cel mai înalt al frumuseții se recurge la comparația cu această lună: **frumos ca luna lui mai**. În sfera acestor expresii putem afla explicația unei metafore din **Miorița**: «gură de rai» este tărîmul florilor, căci **mai e rai** (S. Fl. Marian, **Sărbătorile la români**, vezi și NALR. Oltenia: «mai, lună de rai»). Printre elementele din «vocabularul tărănesc» pe care G. Călinescu le selecta din basmul **Harap Alb** găsim o comparație elocventă pentru imagistica populară: fața împăratului Roș «era boboc de trandafir din luna lui mai».

Termen popular la origine, dar răspândit apoi și prin calendar, **florar** este înregistrat și pentru Muntenia (G. Baronzi, Gr. Jipescu), Banat (Simion Mangiuca), ca și în graiurile din

alte provincii (după **ALR** și **NALR. Oltenia**), acest fapt reflectind o semnificativă legătură de mentalitate și de expresie.

Rămine încă destul de enigmatică denumirea **frunzar**, notată de Săulescu și de Alecsandri, dar neconfirmată de alte izvoare. Desigur, un derivat de la **frunză** (ca și **florar**, de la **floare**), acest nume ar putea fi raportat însă la vechiul obicei de a pune la porți, în ajunul primei zile a acestei luni, **frunzare**, crengi cu frunze în virf, sau chiar virfuri de copaci. Simbol al renașterii vegetației («s-a-ncheiat codrul» este comentat acest obicei într-o localitate din Muntenia»; **ALR**), «frunzarul» poate fi interpretat și ca un mijloc de invocare a recoltelor bune, căci adesea, prăjina cu un smoc de frunze în virf se lăsa la poartă sau în fața casei pînă se măcina griul nou, cind se arunca în fintină (**ALR**), sau se punea pe focul ars pentru a se coace piinea nouă (Marian). Numele obiectului ce servea într-un ritual legat de prima zi a lui mai a putut trece asupra lunii propriu-zise (situații principial comparabile există și în cazul denumirilor **andrea** pentru «decembrie» sau **cărindar** pentru «ianuarie»).

Dacă **florar** și **frunzar** sunt nume populare ce evocă vegetația, se poate observa că însăși denumirea **mai** a căpătat, prin asociere în planul **realităților**, o semnificație asemănătoare. Dicționarele românești înregistrează expresia **a face maiul**, cu sensul «a sărbători **armindenul** (denumirea înseamnă «ziua /Sfintului/ Ieremia»), a petrece la iarbă verde, în țări-nă sau la vale, prima zi a lui mai». De preferință cu vin roșu cu pelin! De ce? Explicația o găsim într-o observație de medicină empirică, ca o altă in-

cercare de **re-motivare** a numelui lunii, consemnată de Iuliu Zanne, în vol. IX din **Proverbele românilor**: «pentru că se înnoiește **maiul**» (adică ficitul)!

Diferite nume populare ale lunilor, date de români ca «potrivite cu timpuurile anului» (Alecsandri), reflectă interesul constant cu care agricultorul urmărește vremea, prietenică sau amenințătoare (**cuptor, brumar**), și ciclul vegetativ (**frunzar, cireșar**); termenul **florar**, deși face parte din ultimul grup, depășește cadrul grijilor pentru asigurarea existenței, fiind și unul prin care se manifestă sensibilitatea acelui ce, în timp, după cum scria Tudor Argezi, și-a ridicat capul din pămînt, «chemat de soare».

IUNIE — CIREȘAR

În poemul **Ideal** din volumul **Fire de tort**, George Coșbuc, căruia îi datorăm tablouri de neuitat ce infățișează manifestări ale etnicului și cadrului natural al vieții noastre, reușește să cuprindă în spațiul unui singur catren scurgerea unui an. Versurile, de o mare virtuoitate a formei, sint următoarele: «Trecu și vara și trecu / Și toamna, și pe văi căzu / Zăpada iernii, și-apoi iar / Sosi-nfloritul cireșar». Succesiunea **vară — toamnă — iarnă — cireșar**, dacă ținem seama de faptul că ultimul termen s-a incetățenit pentru a numi «luna cireșelor», surprinde prin aceea că sintagma **Infloritul cireșar** poate fi considerată ca una ce se referă la un întreg anotimp. Dacă această interpretare poate fi susținută, sau dacă poetul se oprește, pentru un moment, la tabloului, la o anumită lună, nu putem ști decât dacă urmărim situația cuvîntului **cireșar** în diverse surse culte și în grăduri populare, în cadrul unei incursiuni pe care am dori-o instructivă, dar și agreabilă.

◆

Cunoscut și folosit încă și astăzi în vorbirea populară de pe teritoriul dacoromânesc ca nume al lunii iunie din calendarul oficial, termenul **cireșar** oferă garanția vechimii și printr-o răspindire geografică semnificativă. După cum putem afla din **Dicționarul limbii române** al Academiei, indicarea lui iunie ca «lună a cireșelor» se regăsește într-o ară sudică europeană; corespondente lexicale, reflectând un același proces mental, apar în limbile sîrbă, albaneză și italiană. Dintre dialectele sud-dunărene, martore ale unui vechi stadiu istoric al limbii române, cel aromân și meglenoromân cunosc și ele acest nume, pronunțat **cirișar**. Astfel se poate susține, cu siguranță, ascendența cronologică a lui **cireșar** față de **iunie**, termen cult, al limbii literare, de proveniență slavo-grecească, atestat de la Coresi (1581). Aceeași fapt este pus în lumină de corespondența **cireșar** — **iunie** din **Lexicul de la Buda** (1825), opera în care se găsește și prima atestare a numelui popular, pe care nu o mai datorăm, aşadar, interesului (profesional!) al folcloristilor sau literaților, ca în cazul altor termeni din aceeași grup.

Dar care **temp** al anului este numit **cireșar**? Cuvîntul a fost înregistrat sub forma **cireșar** în **Țara Hațegului** de către Ov. Densusianu (1915), iar în **Calendarul pentru bunul gospodar** (1845) al lui Ion Ionescu de la Brad găsim pentru moldoveni forma **cireșel** («Cireșelul este o lună foarte plăcută gospodarului»), nume explicat de Gh. Săulescu (1847) și de Alessandri (1866), «cireșel, (lună) a cireșelor». La fel, pentru B. P. Hasdeu, **cireșar** este «lună cu cireșe» (în **Etymologicum Magnum Romaniae**) și aceeași ex-

plicație apare în răspunsul pentru o ghicitoare din ciclul celor spuse la **O șezătoare la țară** (1851) a lui Anton Pann, lucrul «intii iubit, și-n urmă neprivit» fiind cireașă, cinstită și prețuită «cînd iese timpurie în luna lui Cireșar», dar uitată cînd apar alte fructe.

Desigur, aceasta este optica specifică graiurilor din sudul țării, confirmată recent de reflexii, în ceea ce privește motivația denominativă, ale subiecțiilor chestionați pentru atlasul regional al Olteniei: «atunci se coc cireșele» sau «încep pometurile să se coacă» (**NALR. Oltenia, II**). Căci aşa cum am văzut și în cazul lui **florar** (folosit de obicei pentru luna mai, dar și pentru aprilie), în graiurile populare există unele deosebiri în procesul denumirii datorită **variabilei** geografice și climatice. Astfel, în Maramureș, după răspunsuri din **Atlasul lingvistic român**, **cireșar** apare ca nume al lunii iulie, căci atunci se coc aici cireșele (fapt ce se verifică indirect, de exemplu, printr-o observație a lui Tache Papahagi, care semnală, în cursul unei cercetări de teren în Munții Apuseni, că aici, la sfîrșitul lunii august, «vișinele încă nu erau bine coapte». («Grai și suflet», 1/1925, p. 33).

Pe de altă parte, pentru mulți vorbitori din Transilvania (după sursa citată anterior) **cireșar** este numele popular al lunilor **aprilie** și **mai**, cînd, desigur, nu poate fi vorba decit de **înflorirea** cireșelor, ceea ce motivează poetica expresie a lui Coșbuc «înfloritul cireșar» pentru anotimpul ce urmează iernii. Astfel, **luna lui cires**, sintagmă înregistrată în răspunsuri la ancheta Hasdeu și în cele pentru **Atlasul lingvistic român**, nu se referă, în mod strict, la un anumit grup de 30 sau 31 de zile, ci numește un **sui-generis**

anotimp al cireșului, de la înflorire la roade.

Semnificativ este însuși faptul că, printre numele populare românești ale lunilor anului, **cireșar** este singurul care, în mod cert, reflectă, dar și celebrează bucuria **primelor fructe**, devenite un adevarat simbol al frumuseții. Să ne amintim că, în vorbirea populară, cireșul și cireșele se constituie în termen al unor comparații ce definesc această calitate, asociată, și drept, și dorinței: «Împăratul se topea de dragoste pentru Ileana Simziana și se uita la dinsa ca la un cireș copț», sau «băieții se uitau la ele ca la un cires copț» (Ispirescu), comparație explicitată de Iuliu Zanne în **Proverbele românilor**: «se uită la dinsa ca la o cireașă coaptă, adică: cu mare placere și cu poftă, ca la un lucru frumos și plăcut». De altfel, și alte figuri de stil ce evocă anotimpul pus sub semnul florilor de cireș și al cireșelor coapte se plasează între senzual și diafan: «Gurița ei gindeai că-i cerașă pocnită în două» este o comparație ce ne întâmpină într-o din poveștile ardeleniști publicate de Ion Pop-Reteganul, dar nu ne este permis nici un moment să o uităm pe cea a lui Eminescu: «Atât de fragedă, te-asemeni / Cu floarea albă de cireș»...

Și iarăși, nu putem să nu vedem, în multe dintre aceste imagini ale naturii, transpuze cu deosebită artă în cuvinte ce ni le păstrează pînă astăzi, urme ale unei vechi relații ce diviniza pămîntul și apele, soarele și vegetația, rude bune cu formule de salut din texte vechi, cum sunt celebrele **scriitori de la Bistrița** (publicate în 1926 de Al. Rosetti), de la începutul secolului al XVII-lea: «Și noi, tot săborul, cădem cu fețele la verdele pămînt înaintea domniilor voastre» sunt cu-

vinte prin care își încheie scrierea un Teodosie, preot de la mănăstirea Voroneț. Imagine pe care o regăsim și în documente bîrlădene din același secol, uneori cu mici variații de formă: cu față plecată pînă la verdea pajîște». Am citat aceste contexte pentru a ne rememora nu numai asocierea codrului și poienelor în versurile «cărții» ce o scrie de la Rovine, dragei sale, unul din «fiii falnicului Domn» (Eminescu, Scrisoarea III), ci și formulele orale de «închinare» din scrierile lui Creangă: «Mă închin, băieți, la față voastră cu sănătate, ca la un codru verde!» (Amintiri din copilărie) ori Sadoveanu: «Mă închin cu sănătate ca la o luncă verde» (Nada florilor). Există și enunțurile de salut «Mă închin ție ca la un cireș copț» sau «ca la un păr înflorit».

Raportate la astfel de fapte aparținind cadrului arhaic de viață cotidiană și divinităților primordiale, numele populare ale lunilor anului se dovedesc elemente tradiționale ce ne duc spre cunoașterea ansamblului culturii noastre originare, acele orale.

IULIE — CUPTOR

Pînă la producerea probei contrare, se poate afirma că denumirea populară a celei de a saptea luni a anului, **cuptor**, este atestată în scris înaintea celei de sorginte cultă, **iulie**. Astfel, după datele din **Dictionarul limbii române** al Academiei Române, constatăm că **iulie**, termen care îl evocă pe împăratul Iulius Cezar (reformatul, în anul 45 înaintea erei noastre, al calendarului, numit apoi, drept urmare, **iulian** și care a fost împrumutat în limba literară prin filieră greco-slavonă, este înregistrat în scris pentru prima dată la Grigore Ure-

che: cronicarul consemna că Ștefan cel Mare «au intrat în țară în zi întâi a lui iulie» (*Letopiset*, circa 1625). Numele iulie este atestat, apoi pentru începutul secolului al XVII-lea, în două dintre celebrele scrisori de la Mănăstirea Bistrița publicate de Al. Rosetti, dintre care cel puțin una, de vreme ce se încheie cu o formulă de închinare autohtonă și nu cuprinde abrevierea ms (= meseti), pare să dovedească utilizarea termenului respectiv în expresie românească; scrierea la care ne referim, expediată din Cîmpulung, oferă următorul context: «...cu bună pace, amin. Iul<ie>, 7» (*Lettres roumaines... de Bistrizta*, București, 1926, p. 58). Tot primei jumătăți a secolului al XVII-lea îi aparține apariția aceleiași denumiri în *Paraclis Preceștei pe limba românească* (1639), o sursă frecvent citată în lucrările lexicografice pentru întările atestări ale numelor culte ale lunilor anului.

Denumirea **cuptor** este prezentă într-un text pe care Hasdeu îl consideră anterior anului 1600 (cca 1580; *Cuvinte din bătrâni*, II, p. 156: «în luna lui cuptori, 26 do zile»). De aceea, putem aprecia că termenul de factură populară, în discuție, a fost utilizat și în vechea limbă literară, semnificativ în acest sens fiind și faptul că el a fost mai tîrziu înregistrat într-o lucrare cu caracter normativ, *Lexiconul de la Buda* (1825). Pe de altă parte, cuptor apare și în versuri populare: «Acu-i luna lui Cuptor, / Murele toate-s în flori» (după Ion Pop-Reteagă-nul). Astfel că, deși, după cum dovedesc hărțile *Atlasului lingvistic român*, numele respectiv apare incidental și pentru luniile învecinate din calendar (iunie și august) ca unul general pentru anotimpul călduros (vezi o situație comparabilă și

la ciresar), termenul cupitor însemnind «iulie» este cunoscut în graiurile din toate provinciile țării, fără să fie, practic, concurat de vreun sinonim (dacă în unele locuri, mai ales în Munții Oașului sau în Făgăraș, celei de a șaptea luni a anului i se mai spune și ciresar, faptul se poate datora întîrzierii, aici, a timpului cînd se coc cireșele).

Pentru a ne explica numele de cuptor pentru cea mai călduroasă lună a anului, trebuie să amintim că acest substantiv are și sensul de «căldură mare, văpaie, vipie» (ce se regăsește, de exemplu, la Caragiale: «a fost o zi îngrozitor de fierbinte. Tocmai pe la unu după miezul nopții, parcă s-a mai potolit cupitorul, parcă începe să mai poată respira omul»; *Situațione*). Termenii viitoarei explicații a denumirii populare a acestei luni, notate de Săulescu («Iulie, Cuptori — a ferbințelei»; 1847) și de Alecsandri («Iulie, Cuptor — a ferbințelelor» 1866), apar încă de la Neculce: «Si n-au ținut mult acel nouraș... și au lucit soarele cu multă hierbințeală, cumu-i în luna lui iulie (după *Dicționarul Academiei*).

Imaginiile senzoriale ale acestei metafore s-au modelat la dimensiuni hiperbolice: dacă, prin analogie (vezi *cerul guri*), partea boltită a cupitorului se numește și *cerul cupitorului*, prin elemente se explică funcționarea metaforei reciproce, se conturează o proiecție de ansamblu. Mai întii, cerul fierbinte al zilelor de vară are culoarea alburie, aceea după care se recunoaște un cuptor bine ars în care se poate băga piinea la copt, iar pămîntul încins este vatra acestuia, aşa cum ni-l descrie George Coșbuc într-una din poezii sale, intitulată *Înmiezul verii*: «De călduri dogoitoare, / Foc aprins îi arde

chipul; / Un cuptor e roșiu soare / Și cărbune sub picioare / E nisipul». În acest imens cuptor se coace pâinea albă, adică cerealele, aşa cum, de altfel, motivează denumirea populară unul dintre subiectii înregistrați pentru atlasul regional al Olteniei: «luna lui cuptor, era coptul griului», lămurire auzită recent și într-o discuție de pe stradă; un tînăr orășean se plingea de căldură, iar o femeie mai în vîrstă l-a «consolat» printr-o observație ce reflectă înțelegerea ancestrală a unui popor de agricultori: «nu-i nimic, e luna lui cuptor, se coace griul». Aceasta este explicația pe care, cu mai bine de o sută de ani în urmă, o dădeau și I. C. Massim și A. T. Laurian în **Dicționarul lor** (adesea violent criticat, dar insuficient cunoscut!): «După ciresari vine coptori; în luna lui coptori se coc cele mai multe grîne și fructe, și de aici numele de coptori ce poartă acest menș» (= lună).

De căldurile specifice lui iulie sunt legate denumirile a două sărbători din această lună, **Pălia și Sf. Foca**. În primul caz, avem de-a face cu o sărbătoare «băbească», ce era «ținută» în trecut la fel de strict ca și cele creștine, și care era plasată în unele zone cu o zi înainte de Sf. Ilie (pe 19 iulie), iar în altele a doua zi după prăznuirea prorocului (pe 21 iulie), ceea ce ar explica, conform ipotezei lui August Scriban, însăși denumirea originară: «po-Ilie?» (vezi **Dicționarul limbii românești**, Iași, 1939, s. v. Ilie). Numele derivate de mai tîrziu, **Pălie** (ori Ilie Pălie, Ilie cu Pălie, Păliile, Păliile lui Sf. Ilie), s-au modelat pornind de la verbul (a) păli, cu sensul de «a încălzi (prea) tare, a arde, a pîrli, a pîrjoli (cf. «Ca focul cela ce pălește pădurea, ca para ceia ce aprinde codrii»,

în **Psaltirea Hurmuzachi**, după **Dicționarul Academiei**). Apare însă și varianta **Pîrlie**, avînd ca punct de plecare verbul (a) pîrli (cu semnificațiile citate anterior) și s-a înregistrat și forma de plural **Pîrlii**: după Tudor Pamfile, ziua de 22 iulie se numește «ieșirea Pîrlilor, surori ale lui sint-Ilie» (**DLR**) Pe data de 23 iulie în calendarul creștin ortodox se serbează ziua Sf. Foca, nume ce provine din substantivul vechi grecesc φοκε «foca». Întrucît numele mamiferului respectiv, trăind și în Marea Neagră, dar în special în Zona polară, nu este prea bine cunoscut, românii au apropiat numele sfintului de substantivul foc.

Pornind de la semnificațiile verbelor (a) păli, (a) pîrli și a substantivului foc, **Pălia și Foca** au fost sever respectate în scopul de a preveni arșitele prea mari, focul și trăsnetele, pentru a proteja recoltele și casele. Cităm cîteva explicații din răspunsurile la angheta Hasdeu și din materialele înregistrate de Emil Petrovici, pentru **Atlasul lingvistic român**: «Pălia — atunci nu lucră, că zice că pălesc holdele și nu-i bine»; «Sfîntu Ilie și frațe-su...; rău de sfulgerătură și de trăznitură»; «Sf. Foca sau **Focu** e mai socotit (= cinstit) pentru că ferește de foc» și de grindină; se răzbună pe cei care nu-l serbează: «le arde casa, sau stogurile de cereale, finul, cirezile»; este ținut «pentru prilej, ca să nu s-aprindă hor-nurile» (sf. Ion Mușlea, Ovidiu Birlea, **Tipologia folclorului...**, București, 1970, p. 399, și **Atlasul lingvistic român II**, vol. 1, Sibiu — Leipzig, 1940, p. 113).

După cum am văzut, cele două sărbători de care ne-am ocupat se grupează în jurul zilei de Sf. Ilie, figura centrală a lunii iulie, ale cărui puteri se manifestă, conform credințelor

populare, în legătură cu fenomenele atmosferice din această perioadă a anului și care era astfel prezentat în 1936 de un țăran din Saharna, fostul județ Orhei: «Sfântul Ilie merge pe cer cu căruța de foc» (ALR II, vol. I, p. 111). În mitologia populară românească, Sf. Ilie este înfățișat ca fost soldat sau vînător, care s-a înălțat la cer cu căruța sau cu carul de foc, și umblă cu acesta prin cer, spărgeind norii ca să curgă ploaia, pe care o poate însă și opri, dacă este supărat. Tunetele sunt zgomotul pe care îl face căruța lui, iar fulgerele și trăsnetele provin de la biciul din care pocnește minindu-și caii, sau reprezintă săgețile cu care trage după diavol. Acest sfânt «poartă timpurile» și uneori «trimite sorbul, un nor gros cu o furtună ingrozitoare, care rupe case și copaci». (Mușlea — Bîrlea, op. cit., p. 389—392), căci «Sfântul Ilie e neam cu vîntul și cu focul, sănt veri» (Tache Papahagi, *Mic dicționar folkloric*, București, 1979, p. 249).

Am citat aceste credințe, consemnate cu mai mult de o sută de ani în urmă, pentru că ele sintetizează observații cu privire la mersul vremii date rate căldurilor din luna lui cupitor, observații care din memoria comună au trecut apoi în calendar. Iată, de exemplu, prevestirile din *Calendarul pentru anul bisect 1856*, publicat la București de I. G. Gorjan: «Vara aceasta va avea mari călduri, dar adeseori vor fi temperate de multele ploi și vînturi. Iulie prea ploios, încât poate vom avea și mari inondații, adică înecăciuni, trăsnete adeseori spăimântătoare și furtuni infricoșate (p. 11), precizări care, din nefericire, s-au împlinit întrutotul în iulie 1991, cînd ploile torențiale au provocat mari

CREANGĂ DE AUR

calamități și victime omenești în Moldova, de pe Nistru la Șoldănești pînă în zona Bacăului, pe Siret și Tazlău, unde satul Slobozia a fost aproape în întregime sters de pe suprafața pămîntului.

Dezlănțuiri ale cerului și ale timpului ce nu surpă însă prestigiul de cupor al lunii iulie, sub arșița căruia: «...e liniște pe dealuri / Ca-ntr-o mănăstire ar să; / Dorm și-arini de pe măluri / și căldura valuri-valuri / Se revarsă» (Coșbuc, *În miezul verii*).

AUGUST — GUSTAR, MĂSĂLAR

Numerosele variante din limba română ale lat. *Augustus* (mensis), cum ar fi *august*, *agust*, *agost*, *ogust*, *gust*, atestă vechimea și utilizarea curentă, în vorbirea populară, a acestui cuvînt moștenit, ca nume al celei de a opta luni a anului (dintre acestea, *agost* apare încă în *Dictionarium valachico-latinum* [circa 1700], de la Caransebeș). Forma cultă modernă, *august*, de factură latinească săvantă, a înlocuit o variantă pătrunsă în vechea română literară prin filieră greco-slavonă, *avgust* (numele este redat prescurtat *av.* într-una din scrisorile de la Bistrița, datând din anul 1595; Al. Rosetti, *Lettres roumaines... de Bistrizia*, București, 1926, p. 49).

Pe baza numelui popular *moștenit* din latină (ale cărui variante le-am indicat mai sus) a luat naștere o serie de nume create pe teren românesc. Aspectul fonetic al acestora a fost influențat de verbul, de aceeași origine, (*a*) *gusta*, fapt dovedit, în primul rînd, de varianta *gust* «august», înregistrată în grajuri din Moldova cu prilejul anchelei Hasdeu, și confirmat de

g u s t e a (după S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, I, Bucureşti, 1898, p. 96), un derivat cu sufixul **-ea**, ce formează nume de persoană și supranume. Prin încadrarea în grupul numelor de luni, cuvinte moștenite sau creații pe teren românesc de tipul **căriendar**, **făurăr**, **brumar** etc., a rezultat **gustar** (și luna lui **gustar**, forme cunoscute astăzi mai ales în graiurile din sudul țării), iar apropierea fonetică la care ne-am referit mai sus a constituit punctul de plecare pentru **motivarea** ulterioară a denumirii, aşa cum apare chiar în anchetele dialectale recente; lui **august bătrinii** îi spuneau **g u s t a r** «fiindcă din el [începind cu această lună] **g u s t ā m** din toate» (*Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, II, p. 273). Din aceeași sursă constatăm însă că se face chiar asocierea **a u g u s t** — (a) **g u s t a**, termenul literar fiind motivat identic: «că se gustă din toate; popa face slujbă poamelor la probojenie» (la 6 august). De aceea, lui **august** i se mai spune și **g u s t ā t o r** (potrivit datelor din ancheta Hasdeu, consemnată în *Dicționarul limbii române* al Academiei Române).

La inceputul lunii (6 august), avea loc, de altfel, o sărbătoare a «poamelor», printre care se aflau și struguri, căci Hasdeu pune în legătură numele unei specii timpurii, a **g u s t o s**, cu denumirea **a g u s t** (cf. și *Dicționarul* citat anterior). O «etimologie poporala analogică» cu explicația pe teren românesc a lui **g u s t a r**, în legătură cu vinul, prezintă Hasdeu pentru limba franceză, cîtind «locuțiunea proverbială «août» donne gout», ceea ce vrea să spună că temperatura acestei luni este hotărîtoare pentru gustul vinului. Pentru italieni, după un proverb citat

în *Etymologicum Magnum Romaniae*, aceasta este luna griului și a vinului: «Agosto, ci matura grano e il mosto».

Referirea la griu, la cereale în general, se regăsește și în limba română, după opiniile unor lingviști, în numele **măsălar**, atestat prima dată, se pare, la Ion Ionescu de la Brad, care consemna, prin următoarele cuvinte, rezultate ale unei experiențe: «În măsălar ii dricu strînsului pinelor, pe care de le vom săcera cînd încă vor fi moi la fire, adeca îndată ce nu vor mai fi în lăpte, atunci nu vor suferi nici o păgubire, dar și făina lor va fi mai bună» (*Calendar pentru bunal gospodar*, Iași, 1845, p. 150 — 151). Corespondența a **u g u s t** — **măsălar** apare mai apoi la G. Săulescu (1847) și la Alecsandri (1866), ultima denumire explicată de acestia ca indicind o lună «a secerișului», iar, în Transilvania și Banat, în calendarale ale lui G. Bariț (1859) și Simion Mangiuca (1882).

Măsălar a fost interpretat ca un descendent al lat. **mēssis** «luna secerișului», sau al lat. **messorius** «secerător»; de altfel, un alt nume popular al lunii **august**, creat pe teren românesc, este chiar **secerar**, înregistrat de S. Fl. Marian (*loc. cit.*) și de Tudor Pamfile (*Sărbătorile la români*, București, 1914, p. I). Însăși posibilitatea legăturii numelui românesc cu cuvintele latinești citate pare să se confirme prin prezența lui **măsălar**, după rezultatele anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român* (dintre 1929 — 1938), în graiuri din localități ce se plasează într-o zonă conservativă de pe teritoriul dacoromân (Feneș și Dobra — Hunedoara, Poiana Sibiului, dar și Voiniceni — Mureș).

Atribuindu-se numele lui Octavian August unei luni din calendarul roman, prinț-ur-un de-

cret al senatului, se celebrau astfel mari infăptuiri ale împăratului, ce avuseseră loc în vechea lună *sextilis* «foarte favorabilă imperiului». Numele populare românești, de tipul *g u s t a r*, *s e c e r a r* (și poate *măsălar*), evocă timpul bucuriilor simple de pe urma roadelor pământului și al încheierii unui ciclu agricol, după cum atestă vechea sărbătoare a *c u n u n i e i* sau *b u z d u g a n u l u i* de griu, ce se implementau la terminarea secerișului. În acest moment, însemne obișnuite ale puterii se metamorfozează în simboluri ale bogăției lanurilor, ale demnitatei muncii. Căci obiceiul vechi era ca această cunună, adusă în sat într-un adevărat triumf și udată cu apă, să fie păstrată la grindă, în semn de continuitate, pînă la semănatul din anul viitor. Semnificația acestui act poate fi înțeleasă din descrierile înregistrate în diferite arii ale teritoriului dacoromânesc: «Cind gîndești că-n ziua aia ai gătat de tot la plug, o ie și-o pui în car și-o duci la loc. Si cind ai gătat locul de grăpat..., atuncea o sfirnești (=o sfărîmi) acolo prin loc, pe arătură... și-o împlînți acolo, și-acolo rămine» (Micăsasa, Tîrnava-Nică); «Făceau cununi de spice sau un colac. Le-aduceau acasă. Stăteau în cui pînă primăvara. Pe urmă-l luau și-l băteau. Scuturau grăunțele. Pe urmă, grăunțele le punea în sămința de semănat» (Borceag, Cahul; vezi Emil Petrovici, *Texte dialectale...*, Sibiu-Leipzig, 1943, p. 74 și respectiv, 220).

SEPTEMBRIE — RĂPCIUNE, VINICER

Înainte de a ne ocupa de numele aparținînd tezaurului limbii vorbite ale acestei luni, trebuie să observăm că prima parte a denumirii culte *s e p-*

t e m b r i e poate ușor contraria prin raportarea la cuvinte ca *s e p t u a g e n a r*, care numește pe omul de 70 de ani, și la alți termeni în care *s e p t*, element savant de compunere, are semnificația «șapte»: *s e p - t e t* «ansamblu format din șapte voci sau șapte instrumente»; *s e p t i m ā* «interval de șapte note consecutive»; *s e p - t e n a l* «de șapte ani» etc. Tot aici, trebuie să amintim, de fapt, și cuvîntul *să p t m i n ā*, ce se explică din latinescul *s e p t i m a n a*, *s e p t i m a n u s* «care cade la 7 ale lunii». Iar *s e p t e m b r i e* numește cea de a noua lună a anului!

S e p t (e) apărea motivat în denumirea unei luni din cel mai vechi calendar roman, atribuit, după cum atestă surse enciclopedice, lui Romulus, legendarul intemeietor al Romei; în acest calendar *s e p t e m b e r* denumea, într-adevăr, a șaptea lună a unui an ce cunoștea numai zece diviziuni. Modificat de către Numa Pompilius, noul calendar roman va avea douăsprezece luni, dar *s e p t e m b e r* și numele următoare, *o c t o m b e r*, *n o v e m b e r* și *d e c e m b e r* au continuat, și în calendarul iulian și în cel gregorian, să... contrazică lat. *s e p t e m*, *o c t o*, *n o v e m*, *d e c e m*, fiind folosite în numele din latină (și, de aici, din toate limbile de cultură) ale lunilor a noua, a zecea, a unsprezecea și a douăsprezecea ale anului.

Termenul cult, împrumutat în limba română literară veche prin filieră greco-slavonă, *s e p - t e m b r i e* (*s e p t e m v r i e*), a fost însă *p r e c e d a t* și apoi dublat, începînd cu primele scrieri românești, de numele popular *ră p c i u n e*, atestat încă de la Coresi. Considerînd originea acestui element lexical neelucidată, *Dicționarul te-*

zaur al Academiei Române sugeră că totuși legătura cu lat. *rāpīre*, a cărui familie de cuvinte a fost invocată pentru etimologie de mai mulți lingviști, care s-au referit la sensul «*a smulge*» al cuvântului latinesc. Astfel, în calendarul omului naturii, acest nume popular al lui septembrie (ca și mărșal ar pentru august) ar reprezenta o referire la timpul culesului, al recoltării. De la răpciune s-a format diminutivul *răpcior*, înregistrat ca nume al lunii septembrie de I. Budai-Deleanu.

Răpciune — evocă însă începutul toamnei și prin alte caracteristici ale acestui timp, frigul în primul rînd, căci o zicătoare cuprinsă în **Materialurile folkloristice** publicate de Gr. G. Tocilescu semnalează că «în luna lui răpcioni cad copiii pe tăciuni» (în perspectivă lucrurile se agravează, întrucât «în brumari cad și cei mari»). Prin contaminare înre *răpciuni* și (a) *zdrămantini* «a strănută» a fost explicat *zdrămantini*, termen înregistrat în Munții Apuseni, reținut și într-o variantă a zicalei anterioare: «*zdrămcioni dă cu pruncii în tăciuni*» (Rodica Orza). Este demn de consemnat faptul că numele popular al acestei luni a fost și este utilizat și în onomastică: probabil de la numele de persoană corespunzător s-a numit Răpcioni un fost sat de pe Valea Bistriței (a cărui vatră a dispărut sub apele lacului de acumulare al hidrocentralei de la Bicaz), în zonă păstrindu-se încă numele pîriului Răpciu-nița.

Intrucât septembrie anunță frigul, pornind de la contextele aforistice citate, se dezvăluie și înțelesul numelui *tăciunar* și al altor denumiri populare ale lui septembrie, brumarel sau brumar cel

CREANGĂ DE AUR

m i c. Folosite frecvent pentru octombrie, denumirile din urmă au fost notate în graiuri din zonele muntoase ale României, unde vara se încheie pe la jumătatea lui august, săcăcum descria Ion Ionescu de la Brad clima județului Mehedinți (1868): «...la munte ninge printre Sintămării, iar la dealurile din regiunea munților cade atunci bruma». Așadar, probabil în aceste zone a putut luna naștere zicătoarea ce susține că după Sânta Maria nu mai ai ce face cu pălăria!

Septembrie ca lună a toamnei (anunțată) într-un **Calendar** din 1847 cu toată precizia: «toamna se începe în 11 septembrie la 5 ceasuri și 33 minute sara, cînd intră soarele în zodia cumpenii și zioa și noaptea întocma le face») este evocată și de alte nume populare, printre care *vinicer* și *vininet*, explicate de Săulescu și Alecsandri ca atribuindu-i lui septembrie calitatea de lună «a vinului». Cercetări etimologice ulterioare, care ne confirmă propriile certitudini în legătură cu roadele viei, au demonstrat că *vinicer* este luna *vîilor*, cu atît mai mult cu cit, în septembrie, o veche sărbătoare ce marca începutul culesului strugurilor era *cîrstovul vîilor*, desfășurată într-un cadru al cărui ceremonial este consemnat de Cantemir în **Descrierea Moldovei**. Și, de fapt, un foarte vechi moment de referință, căci, după o carte apărută în 1980, **Calendarul de la Sarmizegetusa Regia**, cercetări pe baza metodelor logicii matematice și ale informaticii stabilesc că acum se încheia unul dintre anotimpurile calendarului dacic, cuprinzind perioada vegetativă a viței de vie (între «plînsul viței de vie» și cădereea frunzelor plantei). Tot la culesul viilor, prin etimologia propusă de Vasile Bogrea (lat.*

vīn/nēmīariūs pro vīnēmīariūs) se referă *vinimériu*, nume al lui septembrie înregistrat de S. Fl. Marian. De altfel Lazăr Șăineanu arată că și în limba albaneză există un nume pentru septembrie care evocă aceeași preocupație a agricultorului, căci substantivul *vīest* «toamnă» înseamnă, de fapt, «luna culegerii viei» (*Încercare asupra semasiologiei limbii române*, 1887, p. 41).

Cu aceeași explicație etimologică ca și *vinicer*, *vinitel* (de la Săulescu și Alecsandri) pare să se resimtă însă

CREANGĂ DE AUR

de contaminarea cu *vinăt* — vinătul zărilor zilelor de toamnă, al strugurilor și prunelor brumării, ca o notă a policromiei anotimpului, ce provoacă (după o anumită vîrstă), asemenea tuturor celor amintitoare ale rotirii crugului, o undă de melancolie, strecurătă chiar printre rîndurile scrise de un agronom, Ion Ionescu de la Brad, pentru care septembrie-vinicer înseamnă grija gospodarului «de cele viitoare», atunci «cind vede că frunzele copacilor încep a îngălbeni și a pleca, păserile a se cărdui și a se călători, painjinii a urzațele pe bulgării țărinilor».

ANTOLOGIA «L.R.»

Petre GHELMEZ

FIINȚA UNIRII

**Doar anul, doar luna, doar ziua
Mai trebuiau să vină
În rest totul era o neîntreruptă
De două mii de ani
O lîmpede, o stâruitoare lumină.
Izvora din adînc, din același pămînt,
Suna din aripi subțiri...
Citeodată era suflet de om,
Citeodată — vînt,
Aprinzînd în stema înimilor
Aceleași iubiri
Vîlvoarea nebîruită,
Din același singe
Fratele își auzea, peste Milcov,
Fratele cum se bucură, cum plînge
Păsările visului trecînd pe la tîmpile lui,
Nu erau păsările nimănui**

Se duceau, se-ntorceau în stoluri sporite...
Păsările luminii scoteau pui.
Pe aceeași gură, nepieritoare de rai,
Lumina avea chip de om,
Avea grai.
Spunea mumei-mumă,
Fratelui — frate, codrului — codru,
Legii — lege, dorului — dor...
În toate marginile și nemarginile
Ființei și cîntecului ei punea cîte-un domnitor
Domnii luminii se numeau Iancu,
Se numeau Tudor, Ștefan ori Mihai,
Se ridicau peste timp Bălcescu și Cuza...
Sir viforos,
De bărbați pînă la Dacia Sarmisegetuza
Fir de păianjen — Milcovul curgea
Curgea printre frați ne-ntrerupt
Țara era unită pe dedesupt...
Copacul își avea rădăcinile
Înfipte adinc în Carpați!
Frați — la Moldova,
Frați — în Muntenia,
În Transilvania — frați.
Doar anul, doar luna, doar ziua
Mai trebuiau să vină
În rest totul era o neîntreruptă,
De două mii de ani,
O limpede, o biruitoare lumină.
...Și crește cu noi,
Dăruindu-ne soare,
Ființa Unirii-nemuritoare.

MAXIME ȘI CUGETĂRI*

31. EX CATHEDRA (pronunțat: ex cătedra) — «de la catedră», adică «oficial; autoritar; fără drept de apel». Inițial expresia se referea la sentințele-verdictele, enciclicele papale (circulare adresate tuturor catolicilor cuprinzind directive oficiale în probleme religioase, etice sau social-politice), anunțate de la înalta catedră episcopală, din amvon, și care trebuiau permise ca niște adevăruri incontestabile, adevăruri în ultimă instanță. (În limba latină substantivul *cathédra* însemna și «scaun», și «catedră».)

Cu timpul expresia a migrat în stilul academico-pedagogic căpătind sensul de «a lansa niște adevăruri-axiome de la catedra profesorală», adică «a spune ceva foarte autoritar, irevocabil, cu iz dogmatic». În continuare sensul expresiei *ex cathedra* a evoluat ajungind să aibă și o nuanță oarecum ironică. Ea se referă la cei care își exprimă gîndurile într-o manieră arogantă, înfumurată și trufașă. Cel care vorbește se pretinde a fi posesorul unui adevăr peremptoriu, exprimându-se în mod pedant, cu pretenții de mare erudit și considerindu-se infailibil în tot ceea ce spune. Romain Rolland (1866—1944), scriitor francez și profesor de istoria artelor la Sorbona, scria cu ironie și sarcasm în romanul «Inimă vrăjită» la adresa protipendadei franceze: «Ei ar vrea să se consacre cauzei poporului, dar cu condiția de a rămîne și mai departe o pătură privilegiată, profesori ce prorocește *ex cathedra*, stînd în fruntea maselor necioplite».

* Continuare. Vezi Nr. 1, 2, 3—4, 1991

În uzul cotidian putem spune cu persiflare că cineva vorbește *ex cathedra*, își expune gîndurile *ex cathédra*, adică afirmando ceva în mod pedant, neadmițînd nici o completare, nici o replică din partea celor ce-l ascultă.

32. EX OFFICIO (pronunțat: ex officio) — «din oficiu, din datorie». În limba latină unul din multiplele sensuri ale substantivului neutru *officium*, -ii era și cel de «datorie, sentiment al datoriei, respectare a datoriei». De exemplu: *Officii duxit* «a socotii că este dator» (vezi: *Dicționar latin-român*, sub redacția lui R. Ocheșeanu, Buc., 1962, p. 486). Expressia în cauză se întîlneste de cele mai multe ori anume cu sensul «din oficiu». Astfel, Alexe Mateevici (1888—1917) într-o scrisoare din 10 aprilie 1913, scrisă la Kiev și adresată academicianului din România Ioan Bianu (1856—1935), îi solicită reputatului savant și bibliograf unele lucrări românești ce l-ar ajuta la realizarea tezei de doctorat cu tema «Elemente religioase ale folclorului moldovenesc». În încheiere, autorul «Limbii noastre» nota: «Vă rog, stimate domnule, să vă grăbiți cu trimiterea (cărților — A. C.) sau cu răspunsul. Am la dispoziție un termen foarte mărginit, numai 2 săptămâni. De nu voi da pînă atunci răspuns sigur despre subiectul ales — iar fără nici o carte românească nu-l pot da — atunci va trebui să aleg EX OFFICIO alt subiect nedorit și neinteresant, ceea ce ar însemna pentru mine o crudă dezamăgire». (Vezi: rev. «Limbă română», nr. 1, 1991, Chișinău, p. 31).

Expressia *ex officio* mai are și alte nuanțe de sens. Ea se utilizează și cu înțelesul de «a face ceva în virtutea postului ocupat în societate, din îndatoriri publice, pro forma». O per-

soană angajată într-un post public ar putea spune: «Am asistat **ex officio** la ceremonia juriământului depus de Președintele țării cu prilejul alegerii D-sale».

În limba latină substantivul **officium** se utiliza și în expresii ca: **officia legum** «respectare a legilor», **litterae plenae officii** «o scrisoare foarte amabilă», **officii causa** «din respect»; **suprema officia (officia triste)** «ultima datorie a muribundului»; **in officio esse** «a fi în exercițiul funcțiunii»; **in officio permanere** «a rămîne fidel datoriei sale»; **tenere în officio** «a ține în supunere»; **officia itineris** «în timpul marșului» s.a.

33. GAUDEAMUS IGITUR (pronunțat: *gaudeamus igitur*) — «Să ne bucurăm aşadar». Verbul latin **gaudeo**, **gavisum sum**, **gaudére** se traduce prin «a se bucura, a se înveseli; a fi vesel, mulțumit; a fi sănătos», iar cuvintul **igitur** e adverb și se traduce prin «aşadar, deci, prin urmare». Îmbinarea de cuvinte este începutul unui străvechi cîntec studențesc german. El a apărut pe baza cîntecelor de pahar ale vaganzilor și a fost compus în limba latină — una din limbile sacre ale Europei medievale. **Gaudeamus igitur** s-a definitivat sub forma lui actuală abia prin sec. XVIII, devenind un imn al studenților. Muzica la versurile cîntecului a fost scrisă de compozitorul flamand Iohann Okenheim (sec. XV).

Acest imn studențesc conține 35 de versuri. Vom cita doar cîteva, traducindu-le mot-â-mot în limba română:

Gaudeamus igitur,
Iuvenes dum sumus!
Post iucundam iuventutem
Post molestam senectutem
Nos habebit humus.
«Să ne bucurăm aşadar
Cît sătem tineri!»

VIN DIN MUNTII LATINIIEI

După plăcuta tinerețe,
După plăcutea bătrînețe,
Pe noi ne va lăua pămîntul.»

Vita nostra brevis est,

Brevi finietur;

Venit mors velociter,

Rapit nos atrociter,

Nemine parcatur.

«Viața noastră este scurtă,

În curînd se va termina;

Moartea vine repede,

Ne va lăua fără milă,

Nimeni nu va fi salvat.»

Vivat Academia,

Vivant professores!

Vivat membrum quodlibet,

Vivant membra quaelibet,

Semper sint in flore!

«Trăiască Universitatea

Trăiască profesorii!

Trăiască fiecare membru al ei,

Trăiască toți membrii ei,

Mereu să fie în floare!»

După cum am menționat, în uzul obișnuit cei ce scriu și vorbesc apelează doar la primele două versuri din consacratul și eternul imn studențesc. Constantin Paustovski (1893—1968) în «Povestire despre viață» nota: «Noi ne-am repezit spre dinșul și el ne-a sărutat pe rînd pe fiecare. Iar acum, a zis Suboci, să spunem cîteva cuvinte în limba latină. El a ridicat mîinile și a cîntat **Gaudeamus igitur**, **iuvenes dum sumus**. L-am susținut cu toții cîntînd primul nostru cîntec studențesc». (Opere, vol. III, p. 285).

Pentru laconism, de cele mai multe ori se folosesc doar primele două cuvinte ale cîntecului «**Gaudeamus igitur**» sau chiar numai primul — «**Gaudeamus**». Ziarul «Tineretul Moldovei» susținea rubrica «**Gaudeamus**».

Nu demult, conform deciziei Comitetului executiv Chișinău, fostului cinematograf «40 de ani ai comsomolului» i-a fost schimbat numele în «**Gaudeamus**».

34. LAPSUS CALAMI (pro-

nunțat: *lāpsus calāmi*) — «scăpare din condei», adică o greșală comisă în scris din neatenție sau chiar din ignoranță. În limba latină *calamus* însemna o bucată de trestie goală pe dinăuntru cu o tăietură oblică întrebunțindu-se pentru scriere cu cernălă. Substantivul *lapsus* derivă de la verbul latin *labor*, *lapsus sum*, *labi* cu sensul primar «a aluneca, a cădea».

E cunoscut adevărul axiomatic că nimeni nu e absolvit (cind vorbește sau scrie) de greșeli. Încă celebrul orator, om politic, filozof și scriitor roman Marcus Tullius Cicero (106—43) zicea: *errare humanum est* «a greși este omenește», iar vestitul poet latin Quintus Horatius Flaccus (65—8 i.e.n.) nota cu discreție în «Arta poetică»: «*Quandoque bonus dormitant Homerus*», adică «Și bunul Homer mai atipește uneori». Altfel spus, nici celebritățile nu sint ferite de greșeli.

Dar să revenim la expresia *lapsus calami*. Se povestește un caz amuzant care făcuse vîlvă pe vremuri. E vorba de o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu (1840—1917), pe cind acesta era ministru al instrucțiunii. Lui î se spunea în intimitate Tit și un prieten i-a trimis un plic pe care, făcind uz de nefericite prescurtări, în loc să scrie complet: *Excelenței sale ministrului Titu Maiorescu*, a scris E. S. Min. Tit. Maiorescu... Și a ieșit, precum lesne se vede, *E smintit Maiorescu!* Era un... *lapsus calami!*» (Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre de I. Berg. Buc., 1968, p. 228).

Expresia în discuție e prezentă în diferite stiluri ale limbii (științific, epistolar, publicistic etc.).

Mentionăm că substantivul *lapsus* mai intră și în alte îmbinări de cuvinte. Se zice, de exemplu, *lapsus linguae*, adică «greșală de vorbire», comisă în

VIN DIN MUNȚII LATINI

timpul vorbirii, în timpul unor discuții inflăcărate, în diferite discursuri sau pe scenă. Din cauza emoțiilor omenești care pot fi extrem de variate (bucurie și tristețe, iubire și ură, admirație și dispreț, simpatie și antipatie, speranță și deznaștere, satisfacție și insatisfacție sau indignare, placere și neplăcere sau dezgust etc...) vorbitorul, involuntar, e înclinat a comite tot felul de aberații de limbă. În august 1989, la Marea Adunare Națională din Chișinău, un orator foarte stimat și iubit, citind proiectul de rezoluție, pronunța mereu *alienat* în loc de *alineat*. Publicul asculta cu nedumerire cind oratorul zicea *alienatul unu*, *alienatul doi*, *alienatul trei*, în loc de *alineatul unu*, *doi*, *trei* etc. În acest caz am avut de a face cu un veritabil *lapsus linguae*.

În practica uzului cotidian expresiile *lapsus calami* și *lapsus linguae* se pot întâlni sub formă redusă, fără elementul al doilea. Se zice, de exemplu: cutare a comis un *lapsus*; în cuvântarea lui am observat mai multe *lapsusuri* etc. (comp. fr. *faire un lapsus* «a face un lapsus»). Iată un exemplu atestat. La 2 martie 1878 M. Eminescu în articolul «Un răspuns rusesc» scria: «*Foaia noastră*» (Le Nord — A. C.) a fost una din cele dintii cărora d. locotenent-colonel (Alecsandri — A. C.) a binevoit a comunica acea scrisoare și pe care am și publicat-o românește la vremea ei. Acum reproducem mai la vale și răspunsul cititorului rus și observăm numai că acestuia i s-a întîmpnat un *lapsus*, adică a adresat răspunsul său poetului Vasile Alecsandri, pe cind autorul scrisorii către principalele Gorciakoff e fratele poetului, Ioan Alecsandri». (Vezi: M. Eminescu, *Basarabia. 1812*, Chișinău, 1991, p. 30—31).

Cu substantivul *lapsus* mai

cunoaștem expresiile *lapsus memoriae* «greșală de memorie», de «ținere de minte» (vezi: «Limba Română», nr. 2, 1991, p. 130), *lapsus pennae* «greșală în scris, greșală de tipar» (substantivul latin *penna*, -ae înseamnă «pană, aripă»).

35. **SINE IRA ET STUDIO** (pronunțat: sine ira et stúdio) — «Fără minie și părtinire». Expresia îi aparține lui Publius Cornelius Tacitus (55—120 e.n.), renumit istoric roman, scriitor, om politic, unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai istoriografiei romane.

Vorbind despre datoria istoricului, Tacitus menționa că acesta are misiunea de a descrie trecutul *sine ira et studio* «fără minie și părtinire», fără simpatie sau ură, adică în conformitate cu adevărul cercetat în mod obiectiv «*incorruptam fidem professus*» (apud: I. M. Grevs, *Tacit*. Moscova, 1946, p. 116). Dar iată și un fragment direct din «Analele» (I, 1), lui Tacitus: «*Consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo*» — Înțenționez a relata nu prea multe despre ultima perioadă a lui August, apoi despre principatul lui Tiberius etc., fără minie și părtinire, ale căror motive le înălță.

Diferiți scriitori, oameni de cultură, savanți, politicieni etc. apelează des la expresia *sine ira et studio*. Criticul literar, ginditorul democrat revoluționar rus Vissarion Belinski (1811—1848), într-o recenzie publicată în 1843, scria: «Acum nu este nici timpul și nici locul a discuta despre natura talentului lui F. Bulgarin. Cind o să apară «Operele complete» ale scriitorului, vom explica totul *sine ira et studio* într-un articol speci-

VIN DIN MUNȚII LATINI

al...» (V. G. Belinski, *Opere complete*, vol. 8, p. 22). Hebdomadarul chișinăuan «Făclia» în numărul din 20 sept. 1991 găzduia un articol de polemică intitulat «*Sine ira et studio*». De la 4 octombrie 1991 a început să apară ziarul «Nezavisimaya Moldova» — organ al Parlamentului și al Guvernului Republicii Moldova. Pe frontispiciul acestui ziar, în locul fostei lozinci comuniste «Proletari din toate țările, uniți-vă!» sînt luate ca motto cuvintele lui Tacitus *Sine ira et studio* cu traducerea rușă «Bez gneva i pristrastia».

Comentariu: prof.
Anatol CIOBANU

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Dacă nu vor avea românișcoale naționale, cu limba lor pentru toate ramurile cunoștinței omenești, nu vor avea în etern nici politici, nici juriști, nici avocați buni, nici oratori și poeți, care să răspundă numelui lor; literatura noastră încă nu va apuca niciodată peste mediocritate, ca și cunoștința limbilor clasice; și tot tezaurul cunoștințelor antichității și al lumii de astăzi numai cu ajutorul limbii naționale se poate cîști-ga.

Simion BĂRNUTIU

TITU MAIORESCU: CRITICE*

Timpul trece, cărțile puse de editurile noastre la indemna publicului cititor dispar de pe politele librăriilor, dar critica de specialitate nu le evaluează în măsura meritătă. E și mai rău cind cărțile constituind contribuții certe la asanarea climatului nostru literar și — mai larg — cultural adună praful indiferenței. Este o boală cronică a criticii noastre autohtone, și cititorul devotat literaturii naționale o fi simțit-o de mult. În articolul de față ne propunem să vorbim despre o carte echivalentă cu o piatră de temelie la formarea culturii artistice și estetice a cititorului, cu atât mai mult a profesorului de limba și literatura română, carte rămasă însă în umbră, dacă am excepta două «recenziï-prezentări» tipărite în revista «Basarabia» (1991, nr. 11) — *Critice* de Titu Maiorescu.

«Dacă am excepta» este, bineînțeles, un fel de a zice. Nu exceptăm recenziile în cauză. Autorii lor, Nicolae Mecu și Ion Plămădeală, merită stima noastră pentru aprecierile obiective lansate asupra noii ediții de articole ale teoreticianului societății literare Junimea, culminând cu evidențierea străduinței editorilor ei «de a oferi cititorilor revelația descoperirii (iar pentru unii — a redescoperirii) creației maioresciene».

Ion Plămădeală face o seamă de obiecții, din păcate — intemeiate, cum ar fi lipsa de justețe a considerațiilor prefațatorului asupra ctitorismului maiorescian [ilustrul critic desfășurîndu-și activitatea după esteticianul Radu Ionescu, după revista «Dacia literară» și după contribuțiiile lui Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Bogdan-Petricicu Hasdeu și.a. la dezvoltarea lingvistică noastră națională; dacă a venit vorba, printre înaintașii

VIAȚA CĂRȚILOR

teoreticianului și criticului de la 1867 trebuie pomeniți neapărat și Ion Heliade Rădulescu (*Regulile sau Gramatica poeziei; Pentru poezie; Despre stil*), Grigore Barițiu (*Invățătorul de poezie*), Andrei Mureșanu (*Citeva reflecții asupra poeziei noastre*), Cezar Bolliac (*Poezia* etc.], absența în ediția comentată a unor articole ca *Observări polemice*, *Contraziceri?* sau *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare* și, în chip deosebit, preluarea textelor trunchiate din edițiile lansate în epoca ceaușistă (omiterea referințelor maioresciene la Basarabia, Rusia, la Doina lui Eminescu...).

După atare obiectii este însă și mai necesară evidențierea importanței deosebite a cărții în cauză pentru toți cititorii împătimiți, în primul rînd — repetăm — pentru profesorii de limba și literatură română. Lectura cărții *Critice* spulberă totalmente opinioile greșite despre Titu Maiorescu, învinuirile aduse lui de criticii servibili față de regimul communist că ar fi susținut teoria «artă pentru artă» etc. Însăși definiția frumosului («cuprinde idei manifestate în materie sensibilă», p. 33; aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. — I.C.) denotă convingerea criticului că arta exprimă un anume conținut etic («idei»). Anume studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, din care am citat, a fost cel mai des nominalizat de către detractorii lui Maiorescu sau, mai exact, de ideologii regimului apus, care l-au considerat pe eminentul critic drept reprezentant al teoriei «artă pentru artă», opunîndu-l lui Constantin Dobrogeanu-Gherea și situîndu-l pe o treaptă inferioară acestuia. Or, studiul nominalizat constituie momentul afirmării plenare a esteticii și criticii literare românești. (Nu facem greșeala de a trece, și noi, peste contribuția lui Radu Ionescu la intemeierea esteticii și criticii literare naționale. În această privință dîl Ion Plămădeală, în revista

*Ed. Hyperion, 1990

«Basarabia», a spus un adevăr.) Maiorescu vorbește cu convingere despre «idei manifestate în materie sensibilă», «idee poetică», mișcarea abundantă a gândirii, pe care le consideră particularități specifice ale «poeziei adevărate». Și este suficient să cugetăm asupra sensului cuvintelor subliniate pentru a ne convinge că autorul studiului la care ne referim nu este nicidecum un adept al teoriei «artă pentru artă». El a fost și rămâne un militant neobosit pentru o artă cu mesaj și funcție socială, aptă să contribuie la perfecționarea sufletească a omului. Este drept că prin mesaj artistic el înțelege «un simțimînt sau o pasiune»; criticul militează pentru o artă intemeiată pe analiza psihologiei omului, drept care ajunge să se exprime profund polemic, dar nu și greșit, că «învățatura, preceptele morale, politice etc.» pot servi cu succes drept «prilej pentru exprimarea simțimîntului și pasiunii». Maiorescu este categoric, tăios, neiertător, și faptul acesta a iritat și poate să irite în continuare, dar numai atât cît nu-l citim cu răbdarea și atenția cuvenită. «...Ideeau sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simțimînt sau o pasiune, și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se tine de cărămînul științific...», scrie Maiorescu și conchide: «Prin urmare, iubirea, ură, tristețea, bucuria, desperarea, mânia etc. sunt obiecte poetice; învățatura, preceptele morale, politice etc. sunt obiecte ale științei și niciodată ale artelor...» Pornindu-se de aici, s-a ajuns la învinuirea că Maiorescu ar fi susținut teoria «artă pentru artă» și apolitismul. Or, criticul explică în continuare de ce crede așa cum am transcris: «...Mai întii poezia este un product de lux al vieții intelectuale, une noble inutilitate.. Ea nu aduce mulțimii nici un folos astfel de palpabil încit să o atragă de la sine din motivul unui interes egoist; ea există pentru noi numai întrucât ne poate atrage și interesa pentru plă-

cerea estetică. Însă o condițiuie fără de care nu poate fi interes și placere este ca mai întii de toate poezia să fie înțeleasă, să vorbească la conștiința tuturor. Prin urmare, ea nu-și poate alege obiecte care se țin de domeniul ocupațiunilor exclusive, precum sunt cele științifice, fiindcă aceste rămîn neînțelese pentru marea majoritate a poporului, ci este datoare să ne reprezinte simțimînte și pasiuni fiindcă aceste sunt comune tuturor oamenilor, sunt materia înțeleasă și interesantă pentru toți».

Cui nu-i este clar — în urma lecturii atente și binevoitoare a acestei explicații — că Maiorescu are perfectă dreptate: poezia, arta în general nu constituie ceva îngust, special (specializat), ca mecanica sau astronomia, de care se ocupă numai unii oameni, posesori ai înclinațiilor respective și specializați în domeniile preferate de ei, ci tuturor oamenilor? Maiorescu afirmă răspicat: «Prin urmare, poezia rătăcită în sfera științei și a politiciei rămîne întii neînțeleasă și neinteresantă pentru mareea majoritate a oamenilor contemporani...» [Aici se cere precizarea că autorul studiului, evoluind și ca teoretician, a apreciat înalt o seamă de opere ale lui Eminescu (*LASTEAUA, DOINA, SCRISOAREA I* etc.) și Goga (*NOI* etc.), chiar dacă acestea conțin idei politice și științifice. Deci, este vorba de **măiestria** scriitorului de a exprima atitudinea politică astfel încît ea să apară sub formă de simțimînt, pasiune, stare **psihologică**. În afară de aceasta e nevoie să luăm în considerație necesitatea intransigenței teoreticianului în acea etapă, de constituire a literaturii noastre moderne, cînd speculațiile pe motive politice aduceau prejudicii mari procesului literar.]

Atacuri violente a cunoscut și o altă afirmație maioresciană — că «frumoasele arte, și poezia mai întii, sănătatea și repaosul inteligenței». Ca și în cazul afirmației precedente asupra căreia am zăbovit, explica-

ția dată de Maiorescu în nemijlocită continuare este de natură să-l convingă pe orișcine că nu e vorba de izgonirea elementului intelectual din poezie, ci anume de afirmarea magistrală a celui psihologic: cugetarea scriitorului sau a personajului să pună în lumină trăiri, pasiuni.

Dar nu numai prin aceste și alte idei estetice generale este important studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Maiorescu exemplifică des, trage concluzii referitoare la procesul literar al timpului, formulează sarcini de viitor (pentru literatură și pentru estetică). Este adevărat că și cercetarea concluziilor avute în vedere trebuie făcută cu înțelegere justă a procesului literar **al timpului și a exigențelor absolut necesare în contextul respectiv**. El apreciază înalt creația lui Alecsandri, Bolintineanu, Alexandrescu (or, Alecsandri publicase între timp multe poezii în care abordase și probleme politice), dar nu menajează pseudopoetii și pseudopoetria: «...Cele mai rele aberațiuni, cele mai decăzute produceri între poezile noastre de la un timp încocace, sunt cele ce au primit în cuprinsul lor elemente politice...» Referindu-se la rădăcinile acestui fenomen, Maiorescu pare să greșească sub aspect teoretic: «*Și cauza se înțelege ușor: po'itică este un product al rațiunii; poezia este și trebuie să fie un product al fantiei (altfel nici nu are material): una dar exclude pe celaltă*». Pare să greșească (și ideologii serviabili față de regimul communist l-au învinit!), dar — ca și în cazurile citate anterior — este de ajuns să citim «poezia» transcrisă de critic (a lui C. Negri), ca să înțelegem de ce Maiorescu se exprimă atât de drastic și în genere să ne dăm seama de **justițea** atitudinii sale, de vreme ce «toate aceste strofe cuprind un sir de cuvinte reci, fără imagine, și prin urmare nici nu sunt poezie; sunt un articol de jurnal pus

VIATA CARTILOR

în rime — o monstruozitate literară».

Studiul la care ne referim este deci și o aplicare practică a ideilor estetice generale lansate de autor.

Maiorescu trasează sarcini concrete pentru scriitorii epocii. El se străduiește să-i facă pe aceștia atenții la cuvint, la frază, la rimă, la expresie în genere; să-i determine a se gândi la perenitatea creației artistice, prin urmare — la datoria poetilor de a crea opere cu ecou puternic și în viitor, grație sentimentelor și pasiunilor adânci supuse investigației și tratării mălestite a acestora.

Studiul în cauză servește drept exemplu de intransigență a autorului față de pseudopoetria timpului, de vervă polemică etc. După citarea unei «poezii» lipsite totalmente de simțămînt și pasiune și cuprinzînd în temei informație abstractă, de ordin istoric, Maiorescu determină diagnosticul critic exact: «Manualul de istorie al lui Laurențian, pus în stanțe și trochee, și încă și aceste ca vai de ele». Despre o altă «poezie», explicativă peste poate, criticul se exprimă de asemenea neîertător: «E cu neputință a citi asemenea lucruri pînă la sfîrșit. Toată strofa următoare își dă osteneala să mai spue încă o dată ceea ce ne-a spus strofa precedentă». Citind o versificare ce abundă în diminutive, Maiorescu întrebă magistral: «Cu asemenea lucruri avem de gînd să punem fundamentul literaturii române?»

O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867 este, neindoielnic, o operă critică fără de care estetica noastră națională nici nu e de conceput. Caracterul creator al artei («poetul nu are să reproducă realitatea crudă»), deosebirea principală și principală dintre artă și știință («Poezia, ca toate artele, este chemată să exprime frumosul; în deosebire de știință, care se ocupă de adevăr»), specificitatea frumosului artistic («Frumosul nu este o idee teoretică, ci o idee învelită și incorporată în

formă sensibilă...»), **inefabilul** artistic («Nu numai ceea ce spune poezia ne ocupă conștiința, ci ea se află și în atîtea raporturi cu alte cercuri de gîndiri ale noastre, în cît și aceste sunt reproduse în conștiință și însotesc și ilustrează oarecum perceptiunea poetică. Farnecul acestui fel de poezii nu este atât în ceea ce spun, cît în ceea ce rețin și se lasă în liberul joc al fantaziei lectorului»), nenumărate reflecții asupra **artei cuvîntului** («...Poetul nu mai poate întrebuită toate cuvintele limbei simplu, așa precum sunt admise astăzi pentru însemnarea obiectelor gîndirii lui, ci trebuie sau să le ilustreze cu epite mai sensibile sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparațiuni, în orice caz însă să aleagă dintre toate cuvintele ce exprimă aproape același lucru pe acele care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate potrivită cu încipuirea fantaziei sale», «Poetul nu este și nu poate fi totdeauna nou în ideea realizătă; dar nou și original trebuie să fie în vestmîntul sensibil cu care o învelește și pe care îl reproduce în imaginațiunea noastră», «...Un singur cuvînt comun este în stare să nimicească toată impresia frumosului...» etc.), rațiunea de a exista a **esteticii** («...Îndeamnă înții pe acela care are talentul înăscut să se perfectioneze în arta sa, deșteptîndu-i atenția asupra multor particularități importante, pe care le-ar fi trecut cu vederea... Contribuie, al doilea, să dea publicului o măsură mai sigură pentru a deosebi... frumosul de urât...») și a **criticii literare** («O critică serioasă trebuie să arate modelele bune căte au mai rămas și să le distingă de cele rele și, curățind astfel literatura de mulțimea erorilor, să prepare junei generațiuni un cîmp liber pentru îndreptare») — toate problemele-cheie ale artei și esteticii sint cuprinse de Maiorescu într-un context concret, a cărui cercetare ne ajută să înțelegem și profund fenomenul artistic în

majoritatea aspectelor și particularităților sale.

De aceea, chiar dacă ar include numai studiul nominalizat, cartea **Critice** a lui Titu Maiorescu trebuie considerată, și acum, un fenomen în viața noastră literar-culturală. Un bun elev, student, profesor de limba și literatura română, critic, savant etc., de fapt — orișicăre doritor de a se iniția temeinic în domeniul artei și esteticii, ar trebui să pornească în activitatea sa de la această carte. Întii de la studiul comentat mai sus, dar neapărăt și de la studiile de mare profunzime teoretică și de netârgăduită valoare analitică (practică): **Asupra poeziei noastre populare** (1868), **Direcția nouă în poezia și proza română** (1872; mai ales considerațiile criticei despre Alecsandri, Eminescu, Slavici, Odobescu, Negruzzii), **Comediile d-lui Caragiale** (1885), **Eminescu și poezile lui** (1889), **Poezile d-lui Octavian Goga** (1906), **Povestirile d-lui Mihail Sadoveanu** (1906), **Nuvelele d-lui I. A. Brătescu-Voinești** (1907).

În stilul obiecțiunilor formulate de dl Ion Plămădeală în revista «Basarabia» îndemnăm cititorii să caute și studiile **Observări polemice** (1869), **Contrațiceri?** (1892) și **Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare** (1883), toate contribuind substanțial — în cazul perceptiei adecvate și profunde — la formarea și consolidarea gustului artistic și estetic sănătos al cititorului nostru de azi și de mâine. Titu Maiorescu, cel mai discutat — de-a lungul timpului — teoretician și critic literar român, pus adesea la indoială sau chiar ostracizat (în anii '60—'70, de exemplu), a fost și rămîne un cugetător profund și un stilist neîntrecut, un excelent strateg al valorilor (după cum bine argumentează și Mihai Cimpoi în prefața cărții la care ne referim), contribuția sa la evaluarea literaturii române moderne fiind de-a dreptul colosală.

Ion CIOCANU

EUGEN ȘT. HOLBAN: BASARABIA ROMÂNEASCĂ

Patriotul și omul de cultură Eugen Șt. Holban a editat la Paris studiul **Basarabia românească**, ce se deschide cu o dedicație pe cît de laconică, pe atît de sugestivă și, aș zice, emotivă: «Românilor moldoveni din Basarabia, acelei generații de la 1988, care a reaprins flacără sacră a dragostei de neam și de glorie».

În capitolul «Dreptul la adevăr» autorul informează cititorul despre consecințele acordului Ribbentrop-Molotov (domnul Holban a fost unul dintre participanții activi la conferința de la Chișinău din vara anului 1991), condamnă politica lașă a guvernului român, ales nedemocratic, care n-a întreprins nimic pentru țară în cadrul Tratatului de pace de la Paris (10 februarie 1947). «Dr. P. Groza, într-o declarație făcută, și-a exprimat adîncă recunoștință și mulțumire în legătură cu rezultatele conferinței». Deci reprezentanții României n-au apărat interesele țării, ci pe cele ale Rusiei So vietice...

După care autorul vine cu o întrebare retorică: «Identitatea toponimică a satelor din Basarabia, cu cele din restul teritoriului românesc, poate să se adauge la celelalte mărturii și să ne conducă la ideea identității și unității neamului românesc, în spațiul, ce pe drept i-a apartinut și i-a fost consfințit după primul război mondial?»

Da, domnule Holban! Aceasta-i un adevăr axiomatic și nu-l recunosc numai dușmanii inveterați ai neamului nostru și cetățenii ignoranți. După cum un adevăr este și acesta: cu cît e mai ignorant basarabeanul, cu atît e mai românofob.

Cartea «Basarabia românească» ne vorbește despre originea satelor românești, despre obîrșia denumirilor. Vin aceste toponime de la daco-romani, poartă nume de persoane sau

VIAȚA CĂRȚILOR

rezrezintă o caracteristică naturală a locului. «Există denumiri care au o semnificație istorică și socială, în același timp, avind obîrșia în anumite reglementări și obiceiuri ale timpului respectiv. Ne referim la denumirea de Slobozia, care era dată acelor așezări, atribuite de domn pentru diverse fapte și care erau scutite de dări («slobode»). După cum vom vedea, există nenumărate localități, pe tot cuprinsul țării, care poartă numele de Slobozia». Autorul cercetător atestă 25 de localități în Basarabia și 37 în România (Slobozia, Slobozia Bisericii, Slobozia Bradului...).

Majoritatea satelor românești (65% din numărul așezărilor de azi) sunt intemeiate între 1400—1700, susține domnul Holban.

«Basarabia românească» constituie un studiu comparativ al toponimelor și ideea de bază la care ajunge autorul (și cititorul împreună cu el) e următoarea: «Comparînd denumirile celor peste 13 500 așezări, de pe actualul teritoriu al României, cu cele cca. 1900 așezări din Basarabia, s-a constatat că 820 localități din Basarabia au denumiri identice sau foarte asemănătoare cu 2346 localități din România». Și: «Această multitudine a satelor identice, ca și răspândirea lor profundă, pe tot teritoriul țării, se explică prin condițiile în care românii din Basarabia au trăit, secole la rînd, alături de frații lor, au avut aceeași limbă, aceeași cultură și aceleași obiceiuri. Numai formarea în același creuzet național și convietuirea în condiții similare au putut determina formarea satelor cu aceleași denumiri».

«Deși unitatea politică a fost realizată destul de tîrziu (la 1859 parțial și în 1918 total), identitatea toponimică demonstrează că unitatea națională există, în realitate, de secole, cu toate că statele românești erau separate» (s. n. I.I.).

Am auzit în Basarabia un cîntec

de glumă despre «mîndra mea de la Bâneasa» și mi-am zis că anonimul popular și-a făcut un excelent alibi: pe lîngă cea din sudul Basarabiei, mai există localități Bâneasa și în județele Constanța, Galați, Giurgiu, Neamț, Teleorman. Încearcă să-l descoperi pe acest Don Juan al folclorului românesc!

Buda din Basarabia are 18 surori în România; 15 frați are dincolo și satul Costești...

Spre regretul nostru, și acum, după ce s-au invocat atîtea argumente pentru unitatea românilor de pretutindeni, se mai găsesc dintre acei care neagă istoria comună a destinului nostru. Oare nici cele 47 de localități cu numele De a Iu (Frumos, Crucii, Leului, Viei etc.) cele 24 de Fîntînele, cele 59 de denumiri Izvoru, cele 24 de Livezi, cele 85 de localități Poiana, cele 63 de toponime Gura și cele 294 (!) Valea nu mărturisesc că sănsem o singură Țară?! Si că psihologia acestui popor nu a fost și nu este de cuceritor. Pe-un picior de plai, / Pe-o gură de rai / Iată vin în cale, / Se cobor la vale... alături de numele localităților Gura Bicului, Gura Galbenă, Gura Văii, Valea Izvoarelor, Valea Dulce, Valea Ciresului — ci de neam pașnic, având în piept dragostea de glie și mioare de iarbă verde și cer senin?...

Doamne! Trimite un serafim să-mi steargă buzele cu jăratic, aidoma prorocului Isaia, și în ceas de dure re să nu păcătuiesc prin cuvînt! Căci îmi zic: atunci când mi se tăgăduiește dreptul la istorie, la pămîntul Patriei, atunci când străinul și mancipurul nu vor să fiu liber, și eu cloicotesc de indignare, cine-i nebunul ce trece cu chibritul aprins pe lîngă benzină?! Cine seamănă discordia între popoare?..

«Basarabia românească» este un studiu obiectiv despre localitățile unui singur neam, studiu pe care l-aș vrea tradus în rusește și citit de toți acei care ne contestă unitatea.

Ion IACHIM

D. IOV

HARTA

TĂRII MELE

Urîtă harta are țara mea
Cum au slușit-o grelele urgii...
Privirea tot de lacrimi plină mi-i,
De cîte ori mă uit înfrînt la ea.
Urîtă harta are țara mea!

Imi pare o inimă de bun român,
Cu vîrful sprijinit pe marea largă
În care a intrat adînc, s-o spargă,
Pumnalul ce pîndează ascuns, păgîn...

Urîtă harta are țara mea,
De cînd zdrobi minciuna
adevărul...

Cine a tăiat o felie din mărul
Ce-ăsa fermecător o rotunjea?
Urîtă harta are țara mea!...

Azi cînd încerc hotarul a-privi,
Îngenunchez cu ochii în apus
Acolo unde ni-i hotarul dus,
În cel ce-a fost, în cel care
va fi...

Urîtă harta are țara mea,
Șîrbîtă-n depărtare peste
munți,
Acolo unde loc nu e să-nfrunți,
Nici visul tot și nici nădejdea
greia

Urîtă harta are țara mea!...

Dar mîine vor doini la stîni
ciobanii,
Carpații cînd nu vor mai fi
hotar

Căci ziua va sosi s-o facem iar
Cum ne-au lăsat-o Dacii și
Romanii!

Și-atunci din Tisa-n Bug,
așjderea
Cu neamul nostru-nmănușcheat
în tot
Ca un haiduc voi chiui cît pot:
Frumoasă harta are țara mea!..

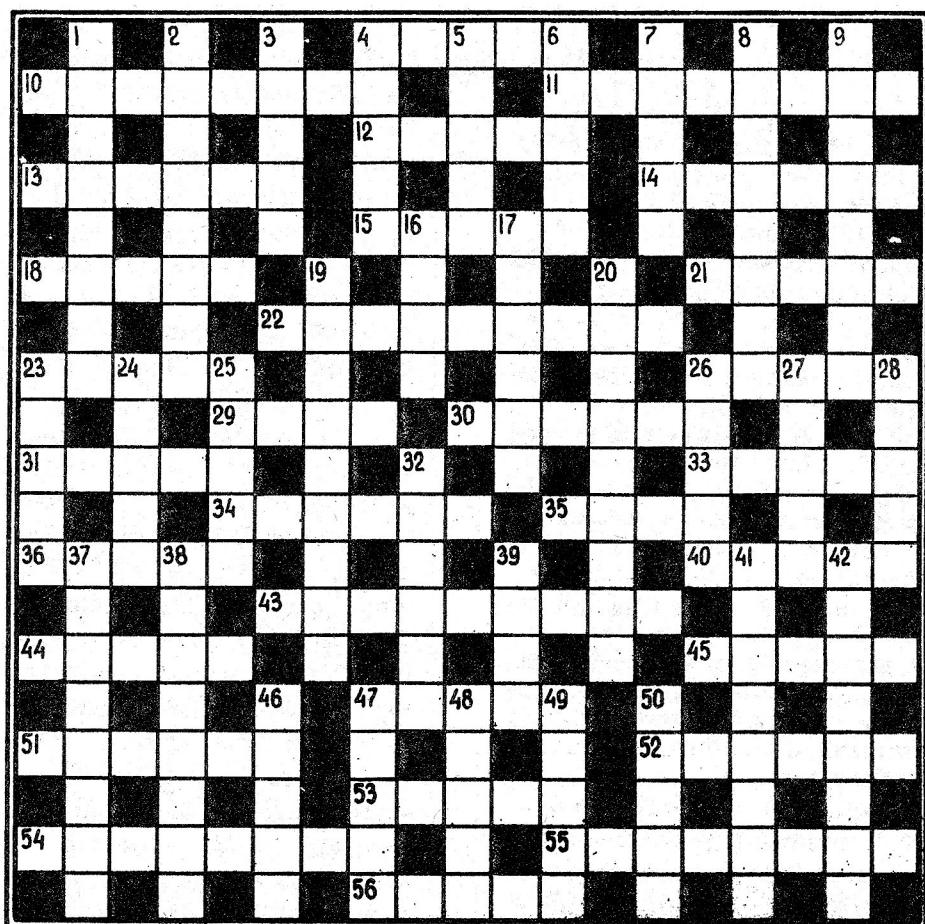
VORBA ROMÂNULUI...

Orizontal: 4. Se trage ca vaca la... 10. Cumpătul ține sănătatea omului și... — avereia. 11. Cel mai drept de pe lume este... 12. În floarea vîrstei. 13. Și una, și alta. 14. Omul care e... hodo-rogește ca un car. 15. O vrea și frumoasă, și mănoasă, și devreme... 18. A fi de părere. 21. Fie-ce obraz cu al lui... 22. A umbla cu... — a umbla cu șmecherii, cu înșelăciuni. 23. A se alege... de ceva — a se distrugе complet (neart.). 26. A lua loc. 29. A avea drag. 30. Ars usor. 31. Bûr-duf de ... — foarte învățat. 33. A fugi de sub escortă. 34. A-și face... — a-și face datoria potrivit cu ordinea stabilită. 35. Obraznicul mânincă praznicul, rușinosul roade... 36. Luna lui cuptor. 40. A face pe cineva om. 43. Comunicare ce în românește ar trebui să înceapă cu cuvintele «dragă...», «stimate...» și nici-decum cu «bună ziua». 44. A fugi printre degete. 45. Literă latină. 47. Cine caută nevastă fără nici un..., neînsurat rămine. 51. Persoană cu o constituție robustă. 52. Masă verde. 53. Nici cal, nici... — se spune despre cineva care n-are o situație bine determinată. 54. A ședea cu miinile subsuoară. 55. A-și face... adică a-și face cheful. 56. Podoabă.

CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

Vertical: 1. Capra nu merge de bunăvoie la... 2. Pîrjol. 3. Drum de ... — drum care face legătură cu o șosea importantă. 4. A lăsa un ostaș la ... — a elibera un ostaș din armată. 5. A face treabă pină în ... — a începe un lucru fără a-l termina. 6. A avea inima ... — a fi darnic, milos. 7. A întoarce ... — a părăsi pe cineva în mod ostentativ. 8. A. stringe ... pungii — a face economii. 9. Cine se laudă că nu e mincinos, trebuie crezut pe ... 16. Boii ară și ... mânincă. 17. A crește ca ... (arbore). 19. A lua pe cineva cu ... 20. Fără ... — adică direct, pe față. 23. A scoate cuiva peri albi. 24. ... umple carul. 25. Dacă umbli cu mina pe ..., trebuie să-ți lingi degetele. 26. A vorbi cîte-n lună și-n ... 27. A nu avea nici pe ... — a nu suferi nici o vătămare. 28. Sub cerul liber. 32. A scurta cuiva nasul. 37. Nu-i pădure fără ... 38. La un loc. 39. Rîde ... de căldare, da ea intii se prăvale. 41. A-și linge ... — se spune pentru a arăta că o mincare este foarte gustoasă. 42. A fi la ... cuiva — a fi la discreția, la bunul plac al cuiva. 46. Cine are piper mult pune și în ... 47. Nici cit negru sub unghie. 48. A ține la ... — a nu servi pe un coleg de echipă. 49. Pe lîngă lemnul uscat arde și cel ... 50. Făcut sau spus special.

Andrei CAȘENCU

**DEZLEGAREA
cuvintelor încrucișate publicate
în nr. 1, 1992**

Orizontal: 1. Ețcu. 4. Ion. 6. Tip. 9. Cobe. 12. Gore. 13. Reni. 14. Oaia. 16. Măr. 17. Bară. 18. Psaltire. 19. Cuvintul. 22. Aceea. 23. Revărsare. 25. Copii. 28. Ordinea. 29. Slavici. 33. Torcălău. 35. Otovasca. 37. Hidronim. 39. Anagramă. 42. Simtiri. 44. Amabilă. 50. Amică. 51. Alfabetul. 52. Istru. 56. Stănescu. 57. Romanist. 60. Daci. 61. Săi. 62. Mină. 63. Amor. 64. Lele. 65. Rută. 66. Eta. 67. Ală. 68. Spic.

Vertical: 1. Epos. 2. Chip. 3. Boală. 4. Ienicer. 5. Numeral. 6. Turcism. 7. Proverb. 8. Anunț. 10. Oral. 11. Egal. 15. Asterisc. 17. Bucoavnă. 20. Scor. 21. Ținc. 26. Declinare. 27. Pleonasme. 28. Ort. 30. Ila. 31. Turme. 32. Român. 34. Rod. 36. Sta. 37. Haș. 38. Rătăciți. 40. Rebusism. 41. Ana. 43. Iamb. 45. Lari. 46. Glosare. 47. Lăpușna. 48. Petriță. 49. Curmală. 53. Înima. 54. Anula. 55. Odor. 56. Scut. 58. Timp. 59. Țanc.

**DORIȚI SĂ VĂ ABONATI (REABONATI)
LA REVISTA «LIMBA ROMÂNĂ»?
DACĂ «DA» ATUNCI PUTEȚI BENEFICIA
DE ACEASTĂ FIȘĂ ÎNTOCMITĂ
«PRE ROMÂNEȘTE».**

M.I.I.T. al Republicii Moldova

ABONAMENT la ziarul, revista

77075

 indicele public.

«LIMBA ROMÂNĂ»

(denumirea publicației)	Numărul de abonamente
-------------------------	--------------------------

pe anul 1993 lunile:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Destinatar

(numele de familie, prenumele)

Cod poștal _____ Adresa _____

V.P.	loc	cifru	FIŞĂ DE LIVRARE pentru ziarul, revista
------	-----	-------	---

(denumirea publicației) «LIMBA ROMÂNĂ»

Prețul abonamentului	rub. ____ cop.	Numărul de abonamente
----------------------	----------------	--------------------------

pentru schim-
barea adresei rub. ____ cop.

pe anul 1993 lunile:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Destinatar

(numele de familie, prenumele)

Cod poștal _____

Adresa _____

Fotografii:

**Boris BĂLAN,
Valerie VOLONTIR,
Ion PIRTACHI**

Redactor tehnic:
Eufrosinia ENI

Corector:
Eugenia DONCIU

Dat la cules: 8.04.92.
Bun de tipar: 15.07.92.

Format $70 \times 108 \frac{1}{16}$. Hîrtie
tipografică.
Garnitură «Times».
Imprimare offset.
Coli de tipar
convenționale: 15,0.
Coli editoriale: 17,4. Tiraj 15 000.
Comanda nr.
Prețul 6 rub.
(pentru abonați — 2 rub.).

Tipografia Editurii «Universul»
277012, Chișinău,
str. Vlaicu Pîrcălab, nr. 45

Adresa redacției: 277012,
str. Pușkin, nr. 22,
Casa Presei, revista
«Limba Română».
Tel.: 23-44-19, 23-44-12.

Manuscrisele nepublicate
nu se recenzează
și nu se înapoiază.

CINTECELE DEVENIRII NOASTRE

HORA UNIRII

versurile: Vasile ALECSANDRI
muzica:
Alex. FLECHTENMACHER

Hai să dăm mînă cu mînă,
Cei cu inima română,
Să-nvîrtim hora frăției
Pe pămîntul României!

Iarba rea din holde pîără!
Piară dușmânia-n țără
Între noi să nu mai fie
Decît flori și armonie!

Amîndoi avem un nume,
Amîndoi o soartă-n lume
Eu ți-s frate tu-mi ești frate,
În noi doi un suflet bate!

Vin la Milcov cu grăbire,
Să-l secăm dintr-o sorbere,
Ca să treacă drumul mare
Peste-a noastre vechi hotare

Și să vadă sfîntul soare,
Într-o zi de sărbătoare
Hora noastră cea frătească
Pe cîmpia Românească!

Măi muntene, măi vecine,
Vino, să te prinzi cu mine,
Și la viață cu unire,
Și la moarte cu-nfrățire!

Unde-i unul, nu-i putere
La nevoi și la durere,
Unde-s doi, puterea crește
Și dușmanul nu sporește.

Amîndoi sîntem de-o mamă,
De-o făptură și de-o seamă,
Ca doi brazi într-o tulpină,
Ca doi ochi într-o lumină.

ALLEGRETTO

Hai să dăm mî - nă cu mî - nă Cei cu i - ni -
ma - ro - mî - nă Să-n vî - tîm ho - ra fră - tî - ei
Pe pă - mîn - tul Ro - mî - ni - ei! Iar - ba rea din
ar - mo - ni - e!

Indicele 77075

6 rub.

LIMBA — LITERATURA — METODICA